

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

ВІСНИК

**СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ВИПУСК 16

ТОМ 1

**Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2024**

ДонНУ імені Василя Стуса
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Випуск 16. Том 1 / ред. кол. М. І. Прихненко (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. Вип. 16. Т. 1. 169 с.

**Редакційна колегія
Вісника студентського наукового товариства
Донецького національного університету імені Василя Стуса**

Головний редактор:

Прихненко Максим Іванович, канд. політ. наук.

Відповідальні редактори:

Дороніна Ольга Анатоліївна, д-р екон. наук, професор;

Мєлєксєцев Кирило Ігорович, канд. іст. наук;

Леонова Наталя Геннадіївна, канд. хім. наук, доцент;

Залужна Ольга Олексіївна, канд. філол. наук, доцент;

Оверчук Вікторія Анатоліївна, д-р екон. наук, канд. психол. наук, професор;

Гоцуляк Юрій Вікторович, д-р юрид. наук, доцент;

Анісімова Ольга Миколаївна, д-р екон. наук, професор.

Роботи друкуються в авторській редакції, у збірці максимально зменшено втручання в обсяг та структуру відібраних до друку матеріалів. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, що надано в рукописах, та залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на ті чи інші питання. Прізвища та ініціали наукового керівника – підкреслені.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 18 від 26 квітня 2024 р.)*

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, каб. 611;

тел.: (0432) 50-89-37;

e-mail: immilt.div@donnu.edu.ua, <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua>

ЗМІСТ

Історія

<i>Буран А. Р.</i> Еволюція потрактувань українськими науковцями причин голодомору 1932–1933 років.....	5
<i>Кісельов Є. О.</i> Світова економічна криза 2008 року в історії України.....	8
<i>Корнійчук М. О.</i> Історіографія про нацистський геноцид на теренах України.....	11
<i>Мельник С. Л.</i> Орнаментально-знакові аспекти вивчення матеріальної культури Поділля ранньомодерного періоду.....	14
<i>Портянко Б. В.</i> Участь України у багатонаціональних військових навчаннях Sea Breeze у період із 1997 до 2014 р. та московські претензії.....	18
<i>Шатковський Д. В.</i> Особливості раннього життя та освіти Я. В. Гальчевського.....	23
<i>Слонська М. В.</i> Громадська діяльність жінок-шістдесятниць.....	26

Міжнародні відносини

<i>Мартинюк Л. О.</i> Гумор як інструмент пропаганди (на прикладі Росії).....	30
<i>Паламарчук Ю. Д.</i> Міжнародний статус України: виклики та інформаційне протистояння.....	33

Політологія

<i>Гусар Н. С.</i> Перспективи управління розвитком територій в умовах війни.....	37
<i>Колесник Ю. О.</i> Роль інструментів е-демократії у подоланні кризи політичної довіри України.....	41
<i>Кондратьєва К. А.</i> Е-управління у сфері публічних фінансів: досвід України.....	45
<i>Маєвська М. В.</i> Соціалізація молоді у молодіжних радах на прикладі міста Вінниці.....	49

Філологія

<i>Ласькова В. Ю.</i> Семантико-стилістичні характеристики ненормативної лексики у творах Сергія Жадана.....	53
<i>Луценко П. О.</i> Німецькомовні запозичення в українській мові.....	56
<i>Мартинюк А. М.</i> Комунікативно-експресивні типи написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди.....	59
<i>Несвята В. В.</i> Семантико-стилістичні параметри емотивної лексики в романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки».....	63

Право

<i>Дубенко В. І.</i> Оголошення фізичної особи померлою під час воєнного стану.....	67
<i>Ровінська В. В.</i> Правові наслідки невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань в умовах воєнного стану.....	70

Економічні науки

<i>Вінідіктова В. С.</i> Обліково-економічна природа криптовалюти: виклики та перспективи у контексті сучасної економіки.....	74
<i>Вінідіктова В. С.</i> Особливості ведення бухгалтерського обліку в ломбардах.....	79
<i>Гриб А. О., Шимко А-М. В.</i> Мотивація та стимулювання персоналу міжнародного підприємства.....	85
<i>Максим'як А. Я.</i> Особливості обліку розрахунків з оплати праці в умовах воєнного стану.....	90
<i>Максим'як А. Я.</i> Еволюція лідерства в сучасному менеджменті: виклики та перспективи.....	94
<i>Максим'як А. Я.</i> Сучасні практики обліку статутного капіталу в банках.....	98
<i>Ніколаєва А. П.</i> Роль фінансової звітності в управлінні підприємством.....	102

<i>Осаволук Т. В.</i> Складники ефективного управління операційним менеджментом агропромислового підприємства	106
---	-----

Природничі та технічні науки

<i>Афанасьєва Д. С.</i> Впровадження адаптивного дизайну з React: техніки для кроссплатформної сумісності	111
<i>Бурківський О. С.</i> Особливості використання структур даних у вигляді зв'язних списків.....	115
<i>Галайко А. В.</i> Комплексне автоматизоване управління документообігом за допомогою програмного забезпечення MASTER.....	119
<i>Діброва І. С.</i> Розробка телеграм-бота та його застосування.....	123
<i>Ілик В. В.</i> Аналіз продуктивного дизайну.....	127
<i>Козачок А. О.</i> Використання штучного інтелекту у вебдизайні	131
<i>Ласкавчук М. А.</i> Аналіз сучасних методів шифрування	135
<i>Левченко М. Р.</i> Машинне навчання для персоналізації вебконтенту	138
<i>Мишківська Я. В.</i> Ефективність ведення вебсторінок для бізнесу	141
<i>Мудренко О. Ю.</i> Проблеми точності комп'ютерних обрахунків	145
<i>Назаренко М. С.</i> Найкращі ШІ-інструменти для вебдизайнера	148
<i>Пілявоз Л. В.</i> Переваги та недоліки використання інформаційних систем управління персоналом	152
<i>Федун В. С.</i> Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні комунікативного інформаційного простору.....	155
<i>Цюпаченко Ю. С.</i> Використання штучного інтелекту в навчальному процесі закладу вищої освіти.....	158
<i>Шевцов М. В.</i> Quicksort: статистичне порівняння часу роботи методів обчислення опорного елемента.....	161
<i>Яронуд В. О.</i> Застосування моделей Ланчестера для аналізу російсько-української війни	165

ІСТОРІЯ

УДК 930.1»71»(477)»1932/1933»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОТРАКТУВАНЬ УКРАЇНСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ ПРИЧИН ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ

А. Р. Буран

Анотація. У статті проаналізовано процес нагромадження наукового знання щодо причин Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вивчення цієї проблеми стало можливим лише після здобуття державної Незалежності. Протягом понад тридцяти років науковці напрацювали потужний шар інформації. Узагальнений погляд на причини масового голоду еволюціонував від визначення ситуації на межі 1920–1930-х рр. до врахування тоталітарної сутності радянського режиму, в існування якого Україна не вписувалась.

Ключові слова: Голодомор, причини, українська історіографія, науковий погляд.

Протягом 1932–1933 рр., у мирний час населення України потерпало від Голодомору. Ця катастрофа, що забрала мільйони життів, перебувала поза дослідницьким полем, адже радянська влада докладала зусиль до приховування її масштабів, культивуючи в суспільстві стан амнезії. Лише після розпаду СРСР і здобуття Україною державної Незалежності стало можливим системне вивчення теми Голодомору вітчизняними науковцями. Протягом трьох десятиліть нагромаджено великий обсяг наукової інформації, разом з нею окреслились і дискусійні проблеми. Серед найзнаковіших – питання про причини тієї катастрофи.

Проблема стану вивчення причин Голодомору 1932–1933 рр. знайшла відображення у сучасній науковій літературі. С. Кульчицький, В. Марочко, Г. Касьянов та інші науковці підсумували проміжні здобутки у потрактуванні факторів злочинної трагедії [1; 2; 3; 4]. Проте процес нагромадження наукового знання не зупиняється, через що є потреба проаналізувати наявні підходи до проблеми. Мета цієї статті полягає у визначенні еволюції поглядів українських науковців на причини Голодомору.

Уже на початку 1990-х рр. В. Марочко піддав критиці спроби абсолютизації певних факторів голоду. На його погляд, із яким солідаризувався С. Кульчицький, ключовою причиною голоду була політика суцільної колективізації, наслідком якої стало створення неефективного колгоспного ладу. Скорикувати ситуацію радянська влада намагалась посиленням репресій проти селян, що обернулося масовими людськими жертвами [5, с. 117]. Проте все почалося задовго до суцільної колективізації сільського господарства на території України в 1930-х рр., адже це питання завжди було нав'язливим для більшовиків. Як зауважив В. Головкин, ще у 1919 р. лунали обережні промови Леніна про колективізацію сільського господарства. Але через спротив з боку селян перші колективні господарства давали зовсім не ті результати, яких очікували більшовики, тому радянська влада вирішила змінити свою земельну політику, і головним пріоритетом став відхід від одноосібної до колективної власності [5, с. 326].

Причин Голодомору на території України можна нарахувати чимало, проте жодна з них, на думку В. Марочка, не зумовлювалась природним фактором. Адже за свідченням гідрометорологічних карт 1931–1932 рр., жодних несприятливих кліматичних умов у той час не фіксувалося, навпаки, вони були цілком прийнятними [3, с. 13]. Безпосередньою причиною Голодомору стала хлібозаготівельна кампанія Сталіна періоду 1931–1933 рр. Цей комплекс заходів передбачав карально-репресивний механізм збору. Забиралося не лише зерно з колгоспів, навіть у селян конфіскували все, що було їстівним [2, с. 22]. Голодний стан селянства, за словами В. Марочка, зумовлювався колгоспною системою, що насаджувалася компартійною владою. Адже праця в них оплачувалася лише два рази на рік, внаслідок чого влада безперешкодно забирала продовольство та нехтувала оплатою робітникам. Також була проблема в колгоспах із видачою хліба працівникам за їхню працю, так звані трудовні. Так, наприклад, навесні 1932 р. у Вінницькій області 42 % колгоспників не отримали оплати. Це призводило до недоїдання і навіть голодування в їхніх родинах. Селяни неодноразово скаржилися на неоплачену

роботу та голод, який виникав через це. Проте влада ніяк не реагувала на подібні скарги, вона лише збільшувала плани заготівель [6, с. 118].

На погляд Дж. Мейса, індустріалізація та колективізація на ґрунті українізації та коренізації в очах сталінського режиму не мала жодного сенсу, оскільки це не сприяло досягненню необмеженої особистої влади. Для цього Сталін узяв на озброєння російську ідею, яка стала «ферментом сталінізму», посприявши суворій регламентації суспільства, підпорядкуванню всіх сфер життя державному апарату [8, с. 289]. Перша п'ятирічка та широкомасштабна колективізація радикально змінили баланс сил. Адже попри пропагандистські гасла її реалізація означала повну трансформацію суспільства шляхом масового терору під гаслом «загострення класової боротьби». Головним ворогом для Сталіна та його оточення були не тільки українські селяни, ворогом виступала Україна як така. Саме проти неї у 1932–1933 рр. було розв'язано неоголошену війну, кинувши проти неї поліцейську, політичну, економічну потугу [7, с. 290].

О. Малаяк зазначала, що у 1930 р. в СРСР розпочалась економічна криза, викликана падінням цін на продовольство через Велику депресію. Тому влада почала збільшувати заготівлю зерна за рахунок поставок з України, що врешті призвело до Голодомору 1932–1933 рр. [8, с. 218].

Вагомою причиною С. Кульчицький називає і постанову ЦК ВКП(б) 30 січня 1930 р. У ній йшлося про заходи, яких потрібно вживати, аби усунути так звані куркульські господарства у районах, де масово проводилася колективізація. На території України ця кампанія була здійснена за декілька місяців. Приблизно 100 тис. українців було обвинувачено та згодом репресовано. Також проводилися насильницькі приєднання до колгоспів за допомогою чекістів. Але замість того, щоб у такий спосіб змусити людей боятися дій влади та вступати у колгоспи, селяни активізували рухи проти колективізації [9, с. 30].

До причин масштабного голоду на початку 1930-х рр. науковці відносять і ряд політичних рішень другої половини 1932 р., коли голод уже набирав обертів. У цей період було поступово скасовано видачу продовольства колгоспникам за ініціативою Молотова. Створювалися «чорні дошки», на яких опинялися десятки сіл з їхнім населенням, яке відмовлялося «добровільно» вступати в колгоспи та чинило опір більшовицькій владі. Радянська влада свідомо позбавляла людей продовольства, прирікаючи їх на смерть [10, с. 11].

Ставлення радянської влади, особливо Сталіна, до українців, які найбільше чинили супротив її політиці, стало ще однією передумовою Голодомору. Свідченням цьому можна назвати документ 17 лютого 1932 р., в якому чітко вказувалося, що пріоритетом для надання насіннєвої допомоги була не Україна, що дійсно цього потребувала через хлібозаготівельну політику, адже в республіці не залишалося навіть посівного мінімуму, а Сибір та Урал [11, с. 106].

С. Кульчицький наголосив на зв'язку Голодомору та сталінського «ривка», тому його треба розглядати в контексті «комуністичного будівництва». Науковець посилається на зміст оперативного наказу від 5 грудня 1932 р. В. Балицькому, в якому йшлося про наявність у радянській Україні контрреволюційного підпілля, начебто пов'язаного з іноземними розвідками, та ставилося завдання його розгрому і зламу опору [1, с. 415]. С. Кульчицький висловив слушну думку про нереальність існування документа зі вказівкою знищення українського села, але наступні дії представників влади продемонстрували готовність сталінського апарату реалізувати цей намір. Передумовою Голодомору, на його погляд, можна вважати постанову ЦВК і РНК від 7 серпня 1932 р., більш відому під назвою «Закон про п'ять колосків». Він передбачав боротьбу із розкраданням державного майна репресивними методами аж до смертної кари. На думку Молотова, всіх інших заходів виявилось замало, аби змусити людей працювати на користь держави. Цією постановою заборонялося забирати рештки зерна, що випадково залишалися в полях під час жнив. Воно б так чи інакше все одно пропало, але людей позбавили і цієї ниточки порятунку [4, с. 396]. Дослідник цей закон влучно назвав вбивством, «санкціонованим державою» [1, с. 427]. Загалом причини масового голоду С. Кульчицький пояснював конфіскацією всіх запасів продовольства, фізичною та інформаційною блокадою, здійсненою сталінським каральним апаратом, що створило для українських селян несумісні з життям умови [9, с. 56].

Серед причин масштабної трагедії дослідники називають і політику ізоляції сільського населення, що активно почала впроваджуватися у 1932 р. Адже лише одиниці селян змогли отримати паспорт, що фактично заважало покинути населений пункт у пошуках порятунку від голоду [12, с. 13]. Ба більше: вище партійне керівництво забороняло поїздки селян до інших регіонів у пошуках їжі. Також почалися обшуки населення на залізницях, особливо це стосувалося тих, хто не мав паспорта. Чи не єдиним способом уникнути обшуків за таких умов було сховати харчі у домовину [10, с. 13].

У пошуках причин масового голоду 1932–1933 рр. В. Сергійчук запропонував зануритись у глибину історії, зазначивши, що ознаки геноциду українства виявлялися в політиці московського царату ще від XVII ст. [13, с. 17]. А у XX ст. опанування українським селянством було ключовим завданням російських більшовиків. Уже для Сталіна та його оточення на порядку денному була боротьба з українським націоналізмом.

Схожих причин науковцями називається чимало, та всі вони були штучно організовані керівниками радянської влади, що намагалася знищити українську націю. Зрозумілим стає і те, чому Сталін та його поплічники всіма способами намагалися приховати правду про Голодомор 1932–1933 рр. Адже його передумови відкрито вказують на геноцидні мотиви створення ситуації голоду в Україні, що забрав життя мільйонів українців. Водночас російські дослідники продовжують приховувати штучно створені умови винищення українського народу за «всесоюзним голодом». Це триває і зараз, оскільки росія як правонаступниця СРСР продовжує заперечувати причини того жахіття, які мали виразно штучний характер. Г. Касьянов навів погляди В. Кондрашина, який не просто намагався применшити масштаби голоду в Україні, а й фактично прирівнював його до ситуацій в інших радянських республіках. Водночас російський автор не заперечував, що найбільше постраждали саме українці [4, с. 72]. На противагу їм автори видання «Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації» звернули увагу на наполягання українських істориків на вилученні «українського» голоду із «загальносоюзного», прагнучи локалізувати його як національну трагедію, зважаючи на неймовірний за масштабом руйнівний ефект стосовно українців [9, с. 78]. Відповідно й спричинення трагедії пояснюється зовнішнім негативним впливом.

Отже, проблема причин масштабного голоду в підрадянській Україні на початку 1930-х рр. перебуває серед центральних у сучасній вітчизняній історичній науці, оскільки дає відповіді на складні питання втягування українства в радянський тоталітаризм. Українські дослідники на основі опрацювання потужного шару документальних матеріалів та усних свідчень показали багатомірність причин трагедії. Науковці дійшли колективної думки, що Голодомор 1932–1933 рр. був штучно створений радянською владою з метою винищення українців, які не бажали коритися тоталітаризму, адже він суперечив самій їхній природі.

Abstract. The article analyzes the accumulation of scientific knowledge about the causes of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine. The study of this problem became possible only after Ukraine gained independence. For more than thirty years, scientists have accumulated a powerful layer of information. A generalized view of the causes of the mass famine has evolved from defining the situation at the turn of the 1920s and 1930s to taking into account the totalitarian nature of the Soviet regime, into whose existence Ukraine did not fit.

Keywords: Holodomor, causes, Ukrainian historiography, scientific view.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 2. Київ: Темпора, 2013. 628 с.
2. Марочко В. Голодомор 1932–1933 рр. Київ: [без видавництва], 2007. 64 с.
3. Марочко В. Територія Голодомору 1932–1933 рр. Київ: Вид-во ПП Наталя Брехуненко, 2014. 64 с.
4. Касьянов Г., Смолій В., Толочко О. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації. Київ, 2013. 128 с.
5. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ: Наук. думка, 2003. 888 с.
6. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу. Київ–Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. 270 с.
7. Мейс Дж. Політичні причини Голодомору в Україні (1932–1933 рр.). *Український історичний журнал*. 1995. № 1. С. 273–292.

8. Маланяк О. Штучний голод в Україні 1932–1933 років. Матеріали Міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття» (Київ, 16 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 217–221.
9. Кульчицький С. Трагедія українського народу на тлі соціально-економічних перетворень Кремля. *Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик* / упоряд. А. В. Іванченко; ред. кол.: С. В. Кульчицький (наук. ред.), І. О. Бірюкова (відп. ред.); ред. І. С. Шелестович. Одеса: Бондаренко М. О., 2022. С. 17–56.
10. Марочко В., Мовчан О. Голодомор 1932–1933 років в Україні: Хроніка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 294 с.
11. Навчальний посібник для вчителів «Голодомор 1932–1933 років – геноцид української нації». Київ: Нац. музей Голодомору-геноциду, Ін-т дослідж. Голодомору, 2021. 336 с.
12. 1932 – прийнята постанова ЦВК і РНК СРСР № 84 «Про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР і обов'язкову прописку паспортів». *Український інститут національної пам'яті (офіційний вебсайт)*. URL: <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/27/1932-pryynyata-postanova-cvk-i-rnk-srsr-no84-pro-vstanovlennya-yedynoyi-pasportnoyi-systemy-po-srsr-i-obovyazkovu-propysku-pasportiv>
13. Сергійчук В. Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства. Вид. четверте, доп. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2016. 320 с.

УДК 94:338.124.4(477)»2008»

СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА 2008 РОКУ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Є. О. Кісельов

Анотація. У тексті аналізується вплив світової фінансової кризи 2008–2009 рр. на економіку України. Представлено визначальні причини кризи та її швидкого поширення в різних країнах незалежно від їх рівня розвитку. Розглянуто роль фінансових установ, збільшення ризиків для окремих країн та регіонів через глобальні банки. Також висвітлено розбалансованість між грошовими та товарними потоками як ключову причину кризи. Описано вплив змін у світових цінах на сировинні товари на український експорт та валютні надходження, що призвело до скорочення золотовалютних резервів та девальвації гривні. Розглянуто тривалість і наслідки фінансової турбулентності, зокрема їх вплив на довіру до фінансово-банківської системи, відтік депозитів та збільшення соціальної напруги. Розкрито проблему ліквідності українських банків, відтік коштів вкладників та заходи Національного банку для полегшення кризової ситуації. Наголошується на важливості дослідження фінансових та економічних процесів для розуміння причин і наслідків світових фінансових криз.

Ключові слова: світова фінансова криза, українська економіка, девальвація гривні, ліквідність банків, роль Національного банку.

Фінансова криза у 2008–2009 рр. створила значний випробувальний момент для глобальної економіки. Країни з перехідною економікою, включно з Україною, особливо відчували її негативний вплив. Ця криза підкреслила необхідність вирішення проблем у банківському секторі та стабілізації фінансово-кредитної системи. З'явилася потреба у докладному аналізі причин, що спричинили кризу у банківському секторі, для розробки обґрунтованих стратегій подолання кризових явищ та підвищення стійкості як у банківській системі, так і в реальному секторі економіки.

Багато вітчизняних науковців, зокрема О. Барановський, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дзюблюк, В. Козюк, І. Лютий, Р. Пустовійт, Т. Унковська, А. Чухно та інші, беруть участь у дискусіях про причини та наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр. для світового співтовариства та окремих національних економік, зокрема й української. Вони аналізують причини та характерні прояви кризи, звертаючи увагу на те, що заглиблення глобалізаційних процесів та високий рівень інтернаціоналізації світової економіки призвели до серйозних втрат у національних фінансових системах та уповільнили їх розвиток. Проте їх дослідження не приділяють достатньої уваги історичному впливу фінансової кризи на банківську систему України, факторам, які сприяли швидкому поширенню кризових явищ та їх деструктивних проявів, стали ключовими для змін в усій політичній системі України в наступні роки [1–7].

Фінансова криза у 2008–2009 рр., що виникла внаслідок кризи на ринку іпотеки в США, переросла в кризу реальної економіки майже всіх країн світу, що демонструє значну взаємозалежність процесів у глобальному розвитку. Це підтверджується швидким поширенням і глибиною кризових явищ: всього за кілька місяців вони вражали практично всі країни світу, незалежно від рівня розвитку їх економіки. Кризу започаткував крах найбільших іпотечних кор-

порацій США, як-от «Фенні Мей» і «Фредді Мак», що спричинив кризу на фінансових ринках, стрімке зниження фондових індексів на всіх великих фондових біржах світу та банкрутство значної кількості банків [1].

Однією з основних причин гострої фінансово-економічної кризи є «хвороба» сучасної світової економіки, пов'язана з переважанням фінансових установ, зокрема глобальних банків. Саме стратегія розширення глобальних банків на нові ринки та створення нових секторів фінансових послуг в умовах фінансової глобалізації спричинила зростання ризиків нестабільного розвитку окремих країн і регіонів. Під час інтенсивного розвитку фінансових та товарних ринків потоки грошей значно перевищили обсяги товарів і в деяких випадках стали майже неконтрольованими. Це призвело до порушення рівноваги між обсягами товарних та грошових потоків, що викликало дисбаланс між галузями, країнами та регіонами світу. Зростання споживчого попиту та його стимулювання через зниження облікової ставки Федеральної резервної системи США призвело до значного зростання боргів населення. Це призвело до фінансової кризи, яка перетворилася на системну фінансово-економічну кризу. Україна, подібно до багатьох інших країн з перехідною економікою, відчула наслідки світової фінансової кризи через три-чотири квартали після початку кризи у США. До кризового періоду державний борг України був відносно невеликим (на 1 жовтня 2008 р. становив 14,1 млрд дол. США), а бюджетна сфера була доволі стійкою. Фінансування проєктів у реальній економіці проводилося за допомогою прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а короткострокові капітали вкладалися в економіку переважно через філії іноземних банків, які бачили перспективи розвитку у цих регіонах [2; 3].

Вплив світової фінансової кризи Україна відчула у третьому кварталі 2008 р. [4]. Різне зниження світових цін на сировинні товари призвело до значного зменшення обсягів українського експорту та валютних надходжень, що спричинило скорочення золотовалютних резервів Національного банку України та підвищення тиску на валютні курси. Після турбулентності на фінансових ринках світу транскордонні кредити раптово зменшилися, що спричинило значні проблеми для фінансових установ України щодо рефінансування зовнішнього боргу [5]. Багато вітчизняних фінансових компаній виявилися неспроможними виконувати зобов'язання щодо фінансового обслуговування клієнтів. Це призвело до підвищення недовіри суб'єктів господарювання та населення до фінансово-банківської системи, спричинило значний відтік депозитів, розгортання хаосу у готівковому обігу, девальвацію гривні та збільшення соціальної напруги у суспільстві [6].

На думку М. Савлука, банківський сектор прямо співвідноситься з девальвацією національної валюти через помилки, що виникли під час формування ресурсної бази провідних банків [7]. Роль зовнішніх запозичень та інших механізмів залучення валюти була переоцінена. Це призвело до переважання у ресурсній базі валютних коштів, що не є депозитами (зовнішні позики), тому банки опинилися під значним курсовим ризиком. Якщо б банки конвертували ці кошти на валютному ринку, продавали їх, а позики надавали у національній валюті, вони б взяли на себе всю відповідальність за курсові ризики. Щоб уникнути цих ризиків, банки вибрали валютне кредитування, передаючи ці ризики позичальникам. Проте ухилення від цього ризику викликало інші загрози. Оскільки надані в кредит валютні кошти в основному використовувались на оплату імпортованих товарів і вивозилися за кордон, це зменшувало їх доступність. На внутрішньому ринку позичальникам для розрахунків із банками потрібна була валюта, а банкам вона була необхідна для розрахунків з іноземними партнерами. Це значно порушило стабільність валютного ринку і погіршило становище банків на довгострокову перспективу. Необдумані та ризиковані діяльність банків у сфері валютних кредитних операцій стала основною причиною девальвації гривні.

За наслідками девальвації національної валюти на 60 % значна кількість позичальників, які брали кредити в іноземній валюті, опинилися в неплатоспроможному стані. Вони зазнали додаткового фінансового тягаря через курсові різниці, загалом на суму 180 млрд грн, з них 95 млрд грн на юридичних осіб та 85 млрд грн на фізичних осіб [5].

Банківський сектор найбільш постраждав серед усіх вітчизняних фінансових посередників через декілька основних факторів:

- 1) великий відтік коштів населення з банківських рахунків;
- 2) виникнення кризи ліквідності у багатьох банків;
- 3) суттєве зростання непогашеної позичкової заборгованості;
- 4) утримання втратної фінансової діяльності більшості українських банків.

Українська банківська система зазнала великих труднощів, які першим сигналом були масовий відплив коштів із рахунків вкладників восени 2008 р. Ця ситуація сталася після рейдерської атаки на «Промінвестбанк», що призвело до вилучення населенням вкладів на суму 8,9 млрд грн протягом жовтня 2008 р., і тривала до кінця першого кварталу 2009 р. Цей відтік коштів, разом із накопиченням валютних і строкових дисбалансів між депозитами та кредитами банків у четвертому кварталі 2008 р., призвів до проблеми ліквідності багатьох банків. Це стало наслідком ризикової кредитної політики, коли банки надавали довгострокові кредити без належних ресурсів [2].

За наступні кілька років було активно залучено зовнішні запозичення, що призвело до збільшення зовнішньої заборгованості банків. Валютні позики значно зросли і становили 475,6 млрд грн на кінець 2008 р. Дисбаланси у співвідношенні довгострокових депозитів і кредитів у іноземній валюті також стали серйозною проблемою. Це призвело до підвищення ризику забезпечення ліквідності українських банків. Рівень захищеності сумнівних і прострочених кредитів власним капіталом банків зменшився і призвів до збитків, що сягали 38,5 млрд грн у 2009 р. [5].

Для полегшення кризової ситуації Національний банк України посилив свій контроль. НБУ підвищив межу гарантування вкладів до 150 тис. грн через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Також він рекапіталізував проблемні банки, спрямувавши 9,553 млрд грн державних коштів на цю мету. НБУ також надавав кредити банкам на суму 170 млрд грн у 2008 р. та 55,8 млрд грн у першому півріччі 2009 р. для їх рефінансування. Недостатнє регулювання з боку Національного банку України щодо використання цих ресурсів (кредитів НБУ) дозволило деяким банкам витратити їх не на розширення кредитування реального сектору економіки, а на придбання іноземної валюти та її переказ за кордон. Це призвело до погіршення золотовалютних резервів України та створило значний потенціал для інфляції [2].

Отже, важливо підкреслити, що однією з ключових причин кризи в українській економічній системі є серйозні помилки, допущені керівництвом фінансових установ України, разом зі слабкостями у системі регулювання й контролю за ними, провадженими регулюючими органами. Кризові явища в економіці України виникли внаслідок дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Процес активного втручання системних іноземних фінансових установ на фінансовому ринку сприяв розквіту роздрібного кредитування для придбання іноземних товарів (автомобілів, побутової техніки і под.) та підтримці імпортової продукції на українському ринку. Це призвело не до розвитку виробництва, а до споживчої спрямованості української економіки. Різне зростання короткострокового іноземного капіталу було однією з причин підвищення ризику в діяльності вітчизняних фінансових установ і суттєвого негативного впливу світової фінансової кризи як на економічну систему загалом, так і на економіку України. Ризикова спрямованість діяльності більшості українських фінансових установ, орієнтована на отримання максимального прибутку, призвела до значного погіршення якості їх кредитного портфеля, кризового стану ліквідності і збиткової діяльності. Це ще раз підкреслює необхідність прийняття управлінських рішень, які були б не лише орієнтовані на прибутковість, а й оцінювали можливі ризики та зважували їх припустимість для фінансової установи. Для подолання наявних негативних наслідків і їх недопущення в майбутньому необхідне проведення ефективної грошово-кредитної політики держави, реалізації ефективних процедур регулювання транскордонних фінансових потоків і встановлення правил поведінки для всіх учасників ринку.

Abstract. The text examines the impact of the global financial crisis of 2008–2009 on Ukraine's economy. It presents the defining causes of the crisis and its rapid spread across different countries regardless of their level of development. The role of financial institutions, increased risks for specific countries and regions due to global banks are discussed. Additionally, the imbalance between monetary and commodity flows is highlighted as a key trigger of the crisis. The text covers the effect of changes in global prices of raw materials on Ukraine's exports and currency inflows, leading

to a reduction in foreign exchange reserves and currency devaluation. The duration and consequences of financial turbulence are explored, including their impact on trust in the financial-banking system, deposit outflows, and increased social tension. The liquidity problem of Ukrainian banks, deposit outflows, and the measures taken by the National Bank to alleviate the crisis are addressed. Emphasize the importance of studying financial and economic processes to comprehend the causes and effects of global financial crises.

Keywords: Global financial crisis, Ukrainian economy, Currency devaluation, Bank liquidity, Role of the National Bank.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Саврадим В. М. Світова фінансова криза 2008 року: передумови й наслідки. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 88–92.
2. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2009. Лютий. № 2(156). Київ, 2009. С. 3–15.
3. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 754 с.
4. Чирак І. Вплив фінансової кризи на банківську систему України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / за ред. С. І. Шкарабана*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С. 254–258.
5. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки. *Вісник Національного банку України*. 2011. Січень. № 1(179). Київ, 2011. С. 10–16.
6. Сивульський М. І. Національні особливості фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 3–19.
7. Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. 5-те вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2010. 598 с.

УДК 93:94:343.337.5(477)

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРО НАЦИСТСЬКИЙ ГЕНОЦИД НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Корнійчук М. О.

Анотація. У статті проведено огляд робіт багатьох українських дослідників на тему масових вбивств та злочинів нацистської Німеччини. Досліджено, де саме та в яких кількостях людей тримали у концтаборах та чи можна було вижити.

Ключові слова: історіографія, Друга світова війна, нацизм, масові розстріли, гетто, концтабори.

Голокост займає особливе місце в історичній науці та суспільній думці як одна з найбільших трагедій в історії людства, що змусила замислитися над питанням про шляхи розвитку цивілізації. Під час війни загинуло, за різними оцінками, від 5 до 6 млн євреїв. Велика частина загиблих була вбита нацистами та їх посібниками в країнах Осі та на окупованих територіях у Європі. Приблизно 1,5 млн євреїв брали участь у антинацистському опорі – в арміях країн антигітлерівської коаліції, а також у підпіллі та партизанському русі. «Єврейське обличчя було частиною української культури до Другої світової війни. Єврейські громади були у селах, містечках та містах і вони практично повністю загинули скрізь», – влучно зазначив Анатолій Подольський [1].

Вивченням цієї теми займалися українські дослідники А. Подольський [1], М. Дубик [2], І. Щупак [3], С. Єлісаветський [4], М. Коваль [5], О. Гончаренко та ін. [6; 7]. Про праці деяких із них хотілося б поговорити детальніше.

Розпочати хотілося б із огляду праць Стера Яковича Єлісаветського. Стеру Єлісаветському належить велика заслуга у дослідженні геноциду єврейського народу та увічненні місць масової страти жертв нацизму. У 1991 р. він видав публіцистичну книгу «Бердичівська трагедія», у якій представив інформацію про геноцид євреїв у Бердичеві та окрузі. Також саме завдяки ініціативі Стера Єлісаветського та за сприяння громадськості і Бердичівської державної районної адміністрації у 1995 р. на братській могилі поблизу села Радянське (нині – Романівка) встановлено пам'ятну стелу жертвам нацизму [4].

У наступні роки Стер Якович зайнявся новою темою – вперше в українській історіографії він досліджує документальні фонди в архівах України, Росії, Польщі, Ізраїлю про участь євреїв у підпільно-партизанській боротьбі проти нацистських окупантів в Україні. Цим він спросто-

вував міф про те, що під час війни єврейське населення покійно приймало долю, вготовану йому нацистами. Підсумком цієї роботи стали більш ніж 30 журнальних і газетних публікацій та книги: «Півстоліття забуття», «Євреї в русі Опору і партизанській боротьбі в Україні» (1998), «Катастрофа і опір українського єврейства» (1999). Дружина Софія Аврамівна та син Олександр сприяли йому у творчих пошуках та дослідженнях. Стер досить змістовно описує трагедію, яка сталася у Бердичеві. За 2,5 роки нацистської окупації у місті було знищено приблизно 38,5 тис. осіб. Із них майже 30,0 тис. були євреями. Щороку в середині вересня бердичівці збираються на місці, де розташовувалося єврейське гетто, аби вшанувати пам'ять безневинних жертв гітлерівського терору [4].

Автор згадує і масові розстріли євреїв, він описує, як перед розстрілом представників єврейського населення катували, знущалися. Дітей кидали живцем у «ями смерті», якщо вони кричали – прибивали лопатою чи іншою холодною зброєю. Щоб приглушити стогін та крики вмираючих людей, цілий тиждень літали літаки Люфтваффе, тому що людей часто кидали живими в яму та переїжджали танками. Також автор згадує, як він тікав від німців, як переховувався. Багато українців у той час боялися ховати євреїв від страхом власної смерті, тому його один міщанин сховав на декілька годин, і далі показав дорогу у напрямку сіл. Навіть така мала за кількістю сторінок книга може нам багато що розповісти про часи масових розстрілів та інших речей, що робили нацисти (рис. 1).

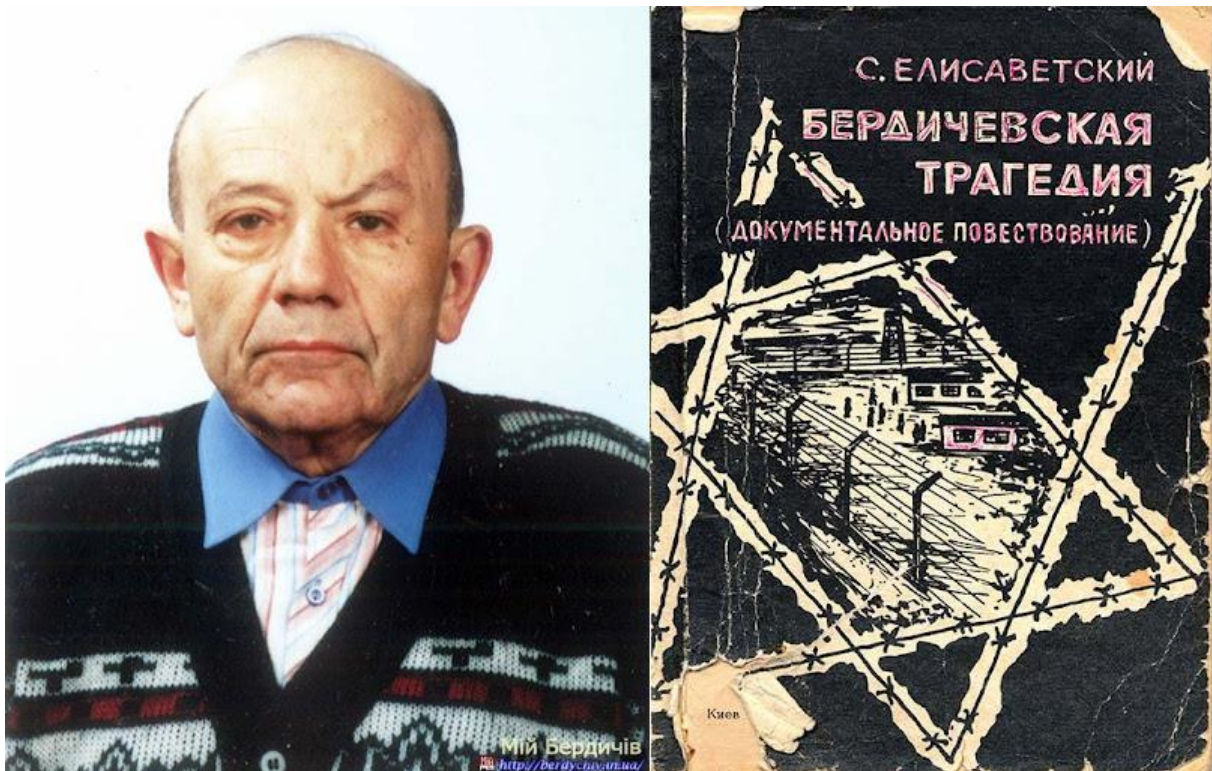

Рис. 1. Стер Єлісаветський та обкладинка його книги

Джерело: Мій Бердичів (вебсайт). URL: <http://berdychiv.in.ua>

М. Коваль пише у своїй праці, що ще давно до наступу на СРСР німецькі нацисти вели антиєврейську пропаганду, що євреї – це ті самі комуністи, а радянська влада створена, щоб зробити світове панування. Для цього організували збір коштів. 1 березня 1942 р. Гітлер видав наказ: під керівництвом Розенберга «спеціально збирати максимально всі дані, які ми можемо використати для планоминого духовного винищення наших противників, а саме євреїв, ролів, масонів і більшовизму». Таких людей легко було знайти, тому що люди вірили пропаганді і давали адреси [5].

Масові страти євреїв справили жахливе враження на психіку українців. Багато з них пережили душевні потрясіння, коли бачили картину Бабиного Яру. Викладач Київського педагогічного інституту ім. Тверського пише: «Ніколи б не повірив, якби це хтось розповів чи було б

надруковано, але бачили і не вірили своїм очам. Гадаю, що ніякий відщепенець роду людського усіх часів і народів не може бути порівняний з цими чудовиськами, і невже на цій крові вони хотіли побудувати щастя німецького народу?» [5].

Ще один дослідник – це Щупак Ігор. У своїх працях він розглядає саму суть Голокосту, проглядає українсько-єврейські відносини та антиєврейську пропаганду [3]. Загалом радянська історіографія тему Голокосту на окупованих територіях СРСР, зокрема на українських теренах, фактично замовчувала. Якщо йдеться про Голокост, то це не лише винищення єврейського населення, а й переслідування нацистами й інших етнічних і соціальних груп – ромів (циган), людей із розумовими та фізичними вадами, комуністів, соціалістів, деякі гілки слов'ян (українці, поляки, росіяни, та ін.), свідків Єгови тощо через політичні мотиви або спосіб життя. Відповідні погляди відбиваються в документах міжнародних організацій. Зокрема в резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 60/7 від 1 листопада 2005 р. («...Голокост, що призвів до винищення однієї третини євреїв та незліченної кількості представників інших меншин»), у посланні Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна з приводу Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту (27 січня 2009 р.) [3].

Щупак пише про так звану «Чорну Книгу», – це збірка свідчень і документів про Голокост, підготовленої радянськими літераторами й журналістами (М. Алігер, В. Каверін, Р. Фраерман, В. Шкловський та ін.) під керівництвом В. Гроссмана, І. Еренбурга. У 1947 р. «Чорну книгу» видали англійською мовою у Нью-Йорку, натомість її готовий російськомовний типографський набір через ідеологічні настанови було знищено в 1948 р. Це видання стало доступним читачеві лише після 1991 р. [3].

Тобто радянська влада як могла приховувала смерті сотень і тисяч людей. Утім радянські історики, навіть говорячи про події Другої світової війни та нацистський «новий порядок», старанно оминали питання геноциду єврейського народу. Винятком із загальної політики замовчування були спроби влади дискредитувати українських націоналістів діаспори, але відповідні замовлені праці писалися англійською мовою та були розраховані на закордонну аудиторію. До розпаду СРСР лише окремі матеріали друкувалися у збірках документів (здебільшого регіональних), а деякі «єврейські сюжети» можна знайти у М. Ковалю, Т. Першиної та у присвяченій проблематиці Голокосту студії Ю. Шульмейстера, щоправда, виданій аж у 1990 р.

Чому ж радянська влада робила це? Розглянемо публікацію щодо трагедії Бабиного Яру – факту ліквідації єврейського населення. Так, у томі «Історії міст і сіл Української РСР», присвяченому Києву, про розстріли десятків тисяч євреїв наприкінці вересня 1941 р. сказано так: «Він (тобто Бабин Яр – І. Щ.) став місцем масових страт радянських людей – комуністів і комсомольців, службовців державних установ та членів їх сімей, які залишилися у місті, бійців і командирів Червоної армії, які не змогли вийти з оточення» [3].

Замовчування Голокосту у СРСР можна пояснити низкою причин. Так, вивчення «остаточного вирішення єврейського питання» руйнувало міф про «єдиний радянський народ» зі «спільною історичною долею». Ще однією причиною затушовування пам'яті про Шоа, на думку канадського історика українського походження І.-П. Химки, було те, що чимало повоєнних комуністичних чиновників поділяли антиєврейські упередження. До того ж етнічні росіяни та українці зайняли замість євреїв певні соціальні ніші, і «не хотіли порушувати питання Голокосту, наслідком якого, як і після винищення та переселення поляків, було їх соціальне вивищення».

Отже, після проголошення Незалежності 1991 р. українська історіографія про Голокост стала доволі відкритою, що дало змогу краще вивчати ці чорні сторінки української та єврейської історії. В історіографії Голокосту після 1991 р. можна виділити три основні періоди:

1) (1991–1996 рр.). Усі публікації, архіви, праці, документи стали доступні до вивчення.

2) (1996–2000 рр.). Чимала кількість публікацій різноманітного характеру: від невеликих заміток і статей до монографій та дисертацій. Зазначимо перше кандидатське дослідження з історії Голокосту (А. Подольський, «Нацистський геноцид євреїв України (1941–1944)», 1996 р.), а також перше докторське, пізніше трансформоване в монографію (Ф. Левітас, «Євреї України у роки Другої світової війни», 1997 р.).

3) (2000 – дотепер). Осмислення трагедії не тільки істориками, але й філософами, психологами, юристами. Ширшою стає джерельна база студій, з'являються узагальнюючі спроби. Цьому сприяє, зокрема, створення в нашій країні спеціалізованих наукових осередків, зокрема Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

Abstract. This article reviews the works of many Ukrainian researchers on the topic of mass murders and crimes of Nazi Germany. It is studied where exactly and in what quantities people were kept in concentration camps and whether it was possible to survive.

Keywords: historiography, World of war II, Nazism, Nuremberg trial, mass massacres, ghettos, concentration.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Подольський А. Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні: навч. посібник / Музей «Будинок Анни Франк», Укр. центр вивчення історії Голокосту. Київ: Сфера, 2007. 100 с.: іл. Серія «Українська бібліотека Голокосту». URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003144
2. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944) / упоряд. М. Г. Дубик. Київ, 2000. 320 с.
3. Щупак І. Я. Уроки Голокосту в українській історичній науці та освіті: від нарративу до осмислення й постановки суспільного питання про покаяння (до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/130076/12-Shchupak.pdf;jsessionid=BF7100532BD908DF1BAA214B3809B330?sequence=1>
4. Єлісаветський С. Я. Бердичевская трагедия (документальная книга) / редкол.: С. В. Кульчицкий (гол. ред.), В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко, В. С. Коваль, О. М. Майборода, О. Ф. Овсієнко, В. А. Смолий, О. П. Толочко (відп. секр.); І. С. Хміль. Київ, 1991. 40 с. URL: http://history.org.ua/JournALL/Preprint/Preprint_1991_6/Preprint_1991_6.pdf
5. Коваль М. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення. *Український історичний журнал*. 1992. № 2. С. 25–32. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/2/4.pdf>
6. Гончаренко О. М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2005. URL: <http://www.disslib.org/holokost-na-terytoriyi-kyuyivshchynu-zahalni-tendentsiyi-ta-rehionalni-osoblyvosti.html>
7. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Голокост в Україні (1941–1944): словник-довідник / Український центр дослідження Голокосту. Видавництво Сфера, 2007. 92 с. URL: <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/20408/1/05291ukr.pdf>

УДК-930.85:[39+7.045](477.43/.44)»15/17»

ОРНАМЕНТАЛЬНО-ЗНАКОВІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПОДІЛЛЯ РАНЬОМОДЕРНОГО ПЕРІОДУ

С. Л. Мельник

Анотація. У дослідженні проаналізовано наявні проблеми ідентифікації орнаментів, знаків і клейм на прикладі випадково знайдених у П'ятничанському лісі м. Вінниці кількох декорованих побутових сокир XVII–XVIII ст. Описано досвід співпраці з державними установами і приватними колекціями. Наявний огляд сучасних додаткових можливостей, як-от проведення аукціонів, експозицій із доповненою реальністю та експертних спільнот і тематичних сайтів. Також визначено потреби, пропозиції і напрацювання щодо створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.

Ключові слова: археологія, покровоке дослідження, сокири, геральдика, дослідницька платформа.

Дослідження попередніх років предметів побуту IX–XIX ст. були спрямовані на класифікацію форм, визначення прямого застосування, регіону і умов знахідки, а також її датування. Орнаментальне оздоблення подавалось лише в якості приємного доповнення. В сучасних реаліях достатньої кількості знахідок постає потреба вивчення місцевого орнаментального оздоблення і відокремлення його від традицій орнаментального оздоблення інших народностей.

Метою статті є покровокий огляд різних підходів, які використовують дослідники під час вивчення походження предметів: від інтуїтивних до потреби створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.

Влітку 2011 р. для проведення консерваційних робіт у приватний реставраційний відділ доставили дві випадково знайдені сокири XVII–XVIII ст. з П'ятничанського лісу м. Вінниці. На обох предметах у процесі розчищення проявились знаки, виконані в техніці глибокої насічки. Для визначення їх походження було здійснено 10 дослідницьких кроків.

1-й крок – «Асоціації першого враження». Для початку провели поверховий огляд двох предметів у малому колі місцевих випускників історичних факультетів щодо можливого значення насічок, щоб дізнатись, як інтуїтивно вони відчуються, які асоціації вони викликають і як взагалі ідентифікуються побаченими вперше.

«Сокира з орнаментом» викликала розбіжність у думках спільноти і доволі містичну емоцію: «це стріла Перуна!» чи «крива життя» до «засіки кількості вбитих ворогів». Ці відповіді не були оригінальними, вони відповідали темам книг Б. О. Рибаківа [2] і В. П. Шаяна [5], а щодо «засіки вбитих ворогів», то так часто підписували експозиції зброї в багатьох музеях (наприклад, експозиція сокир у Чигиринському музеї). На цьому етапі нас насамперед цікавить не оригінальність ідей, а асоціативні емоції першого враження, які могли черпатись із будь-яких джерел і напрямів.

«Сокира з геральдикою» викликала, навпаки, однозначну згоду, реакцію в стилі «це геральдика родини Хмельницького!», оскільки проявлений силует у вигляді латинської літери (w), увінчаної рівнокінечним перехрестям (+), був зображений на всіх портретах Богдана Хмельницького, а ще – на купюрі у п'ять гривень. У якості результату поверхового огляду можна зробити висновок, що «Сокира з орнаментом» інтуїтивно більш містична, ніж пізнана, та ще й з нетиповою формою для цього регіону, а «Сокира з геральдикою» більш однозначна у визначенні, що зображено саме геральдику.

Рис. 1. Сокира з орнаментом, вага 1570 г

Рис. 2. Сокира з геральдикою, вага 1378 г

2-й крок – «Дослідження геральдики сокири № 2». Після поверхового огляду найпростішим рішенням є дослідити геральдику Сокири № 2 щодо присутності людей родини Хмельницьких в цій місцевості. Найбільш імовірною є версія, що полки війська Тимоша Хмельницького під час Весільного походу 1652 р. чи Сучавської компанії 1653 р. могли зробити стоянку саме у П'ятничанському лісі, проходячи біля м. Вінниці по дорозі в Молдову. Далі під час ширшого розгляду цього геральдичного питання виявилось, що подібний герб також належав і родині Грохольських, які володіли селом П'ятничани з середни XVIII ст., а також міг належати власнику менш відомого нам представника шляхти, оскільки цей шляхетський герб Сиромля (польськ. *Syromla*) визнають своїм більше ста родів. Тобто зовнішні ознаки щодо приналежності Сокири № 2 за геральдикою виявилися можливі для інтерпретацій історичних подій щонайменше в межах століття, а саме від Тимоша Хмельницького у 1652 р. до Міхала Грохольського у 1740-ві рр. Отже, якщо б сокира з геральдикою була знайдена сама собою, то дослідження доречно було б у цих межах завершити, але в цьому випадку, якщо визначити походження «Сокири з орнаментом» (яка була знайдена поруч), то зможемо звузити історичний простір інтерпретацій та погодити варіанти події, що змогла зібрати власників цих предметів в одному місці.

3-й крок – «Визначення за історичними працями». «Сокира з орнаментом» має нехарактерну для цього регіону форму. Вона доволі збита і архетипна, ця архаїка мовби промовляє обіцянкою показати маловідомий ореол розповсюдження в межах якщо не одного, то декількох регіонів в Україні. Тому настав час розглянути тематичні наукові праці, а також описи археологічних і етнографічних експедицій щодо визначення датування за формою і орнаментом.

Спочатку треба ознайомитись із монументальною працею радянського дослідника А. Н. Кирпичникова «Древнерусское оружие» [1]. Автором розібрані бойові сокири, значна частина яких походить із Київщини і Чернігівщини. На час написання монографії було відомо 1 600 сокир: 1 130 із могильників, у тому числі княжих курганів і їх дружини, всі інші – з городищ чи випадкові знахідки. З орнаментом представлено лише 13 бойових сокир вагою до 600 г. Вперше була розроблена типологічна схема за формою в межах X–XIII ст., побудована на основі досліджень 573 екземплярів. Ця типологічна схема, на жаль, є безальтернативною для нашої території до сьогодні. Після ознайомлення з працею треба зазначити, що наші Сокири № 1 і № 2 є робітничими і пізнішими за XIII ст., тому аналогів у монографії А. Кирпичникова не може бути.

У працях дослідників сусідніх країн є також своя топологічна схема за формою в ширших межах і з робітничими сокирами, які мають орнаментальний і клеймовий супровід, але потрібної нам форми також там не знайдемо. Щодо українських досліджень, треба розглянути працю І. К. Свешнікова «Битва під Берестечком» [3]. Книга дає значний візуальний археологічний матеріал як козацького [3, рис. 50–52, 60] так і польського [3, рис. 70] станів. Такі подачі археологічного матеріалу є справжнім скарбом, оскільки заболочена місцевість зберегла до нашого часу не лише металеві, але й шкіряні і дерев'яні речі, оздоблені орнаментом відомого періоду і однієї події. Порівняння рослинного орнаменту на дереві і шкірі, а також клейма сокир з-під Берестечка нам нічим не допомогли, оскільки це все різні традиції виконання. Внаслідок порівняння форм можна лише підтвердити для Сокири № 2 наявність подібних форм у XVII ст., і поки нічого значного для Сокири № 1.

Можемо продовжити поодинокий пошук на прикладі «Археології доби Галицько-Волинської держави» С. Терського, де ми зустрічаємо теж сокири з орнаментом, але датування XIV–XV ст., і представлення у звіті за 15 років лише трьох сокир вносить нотки відчаю [4, с. 49–50, рис. 28].

4-й крок – «Визначення в колі експертних товариств». Перейдемо від досліджень наукових праць до ознайомлення з експертним товариством на тематичних сайтах пошуковців та колекціонерів. Алгоритм простий: реєстрація і запит у тематичну групу. Затамувавши подих, прибравши все зайве, крім нотатника і нової флешки, очікуємо повноту всеосяжних відповідей. Але внаслідок цього можна отримати лише скани вже відомих нам досліджень, мізерні відписки на кшталт «козачок», «горбач», «сучкоруб» тощо. У рідкісних випадках хтось скидає

фото різної якості своїх предметів, з ким можна продовжити переписку через особисті повідомлення. Отже, експертним середовищем є зазвичай ентузіасти, випадкові «домашні експерти», збирачі думок та ін. Ті експерти, яких ми очікуємо зустріти, у таких спільнотах не гають свого часу.

5-й крок – «Дослідження в державних музейних фондах і експозиціях». Тепер перейдемо від експертних товариств тематичних сайтів до досліджень матеріалу, що зберігається в музейних установах. Заправивши машину, можна відправитися по музейних установах міст, містечок і сіл. Цей період, щоправда, виявиться найкоротшим. Відсутність можливостей у музеях реставрувати предмети, бюрократія погоджень і штучні незручності роблять неможливою фіксацію оздоблення на предметах, також багато проблем з ідентифікацією предметів: так, наприклад, сокири XVII ст. можна знайти серед експозиції Другої світової війни, а польські теслярські одnobокі «бартки» XIX ст. в експозиціях Козаччини. Отже, поки що не створено умов у більшості музейних установ для залучення наявного матеріалу металевих виробів для досліджень.

6-й крок – «Дослідження оцифрованих експонатів державних музейних експозицій». Оцифровані експонати державних музейних експозицій є у вільному доступі. Це чудова можливість для дослідників. Для нас цікаві лише каталоги предметів, оскільки 3D-тури, 3D-панорами та інші бродіння – це лише поверхневий огляд інтер'єрів для відвідувачів. Дослідивши музейні сайти, можна зробити висновок, що більшість оцифрованих експонатів – це все те, що має «гарний стан і експозиційний вигляд»: картинні галереї, археологічна кераміка і коштовності з дорогоцінних металів, музейні етнічні колекції тощо, тобто предмети з чорних металів і надалі залишаються в невизначеному забутті.

7-й крок – «Перегляд сайтів приватних дослідників». Деякий час різні ентузіасти створюють власні сайти, які наповнюють зображеннями історичних і етнографічних предметів, взятими з музейних експозицій, і знімками екрана проведення аукціонів. Все зазвичай подається загальним полотном зі своїми власними поясненнями і нагадує літопис зафіксованих предметів, що потрапили в поле зору. Це насправді кропітка робота з постійного наповнення чимось новеньким свого ресурсу. Але такі сайти існують не більше декількох років, оскільки коштів не приносять, натомість забирають багато особистого часу і мають аудиторію, яка сама бачить ці предмети на тих самих аукціонах паралельно онлайн і має свої думки щодо них.

8-й крок – «Фіксація участі історичних і етнографічних предметів в аукціонах». Чому б нам самим не зафіксувати участь предметів на аукціонах, щоб врешті визначити походження «Сокири з орнаментом»? Тому реєструємося і починаємо стежити, фіксувати й аналізувати. Предметів за темою знаходимо дійсно більше ніж будь-де. Проблеми виникають у найголовнішому для нас питанні, а саме: місце походження предмета може дізнатися лише новий власник предмета.

9-й крок – «Співпраця з приватними колекціями». Приватні колекції являють собою тематичні зібрання авторського бачення чи сфер інтересів самого власника. Вони обмежені у плані загальної системи подій, проте мають вичерпність свого направлення. Предмети приватних колекцій здебільшого відреставровані або в процесі консерваційних чи профілактичних робіт, а також із фіксацією місця знахідки чи регіону придбання. Достатньо лише розуміти, що найцінніші колекції світових музеїв – це колишні приватні збірки. Фактично ми отримуємо можливість власної фотофіксації декількох сотень предметів тематичного напрямку.

Нарешті ми можемо виділити до десятка сокири, які за формою і орнаментальною традицією ідентичні з «Сокирою з орнаментом», також найближчим часом ми зможемо провести заміри їх отвору обухів, і якщо пощастить, то визначимо села, в яких працював коваль, що зробив цю сокиру. Річ у тім, що один коваль робив різні форми сокири, але конусну оправку, на якій формували отвір обуха, використовував одну й ту саму, і саме за формою цієї оправки, яка формувала отвір сокири, можна визначити кузню. Однозначно можна підтвердити, що «Сокира з орнаментом» походить із місцевості на перетині Черкаської і Кропивницької областей. Також нам принесли ще шматок такої ж сокири теж із П'ятничанського лісу м. Вінниці. Отже, подією, яка змогла зібрати у П'ятничанському лісі м. Вінниці представників менш відомої шляхти і

вихідців із сіл перетину Черкаської та Кропивницької областей в одному місці, міг стати один із козацьких походів XVII ст., а втрата сокир може свідчити про масовість заходу, нетривалу стоянку і ранішній поспішний вихід із лісу для продовження походу.

10-й крок – «Створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня». Проходження попередньо описаних кроків займає роки, і кожен крок може дати як поштовх у дослідженні, так і знівелювати бажання йти далі. Досліджуючи дві сокири, наш реставраційний відділ опрацював півтисячі орнаментованих предметів, за якими можна визначати регіональні особливості і прослідити появу, розвиток і зникнення деяких традицій із XIV до XIX ст. Навіть на цьому омріяному етапі наявного і вичерпного матеріалу без чіткої каталогізації з розподілом за часом, формою, регіонами, технікою виконання тощо, будь-яке дослідження зав'язне в непродуктивному безладі.

Отже, щоб вийти на сучасний темп і рівень, настав час створити сучасну багатофункціональну дослідницьку платформу на базі новітніх технологій. Її можна створити на університетській основі: це своєрідна місія, покликана часом. Саме захист персональних даних на платформі – це гарантія довіри щодо долучення приватних колекціонерів, а державна акредитація університету є гарантією довіри щодо долучення зібрань комунальних і державних музеїв. Приватні колекціонери з державними музеями без посередника за наявного стану речей не домовляться априорі, а дослідження треба вести, і історію свою треба розуміти без зволікань. Із наповнення платформи буде багато роботи, і щоб ввести наявний матеріал, уже треба десятиліття.

Abstract. The research examines the existing problems of identifying ornaments, signs and brands on the example of a step-by-step study of several decorated household axes of the XVII–XVIII centuries, found by chance, in the Pyatnychan Forest of Vinnytsia. Experience of cooperation with state institutions and private collections. Overview of modern additional features as; passages of auctions, expositions with augmented reality and expert communities and thematic sites. Also, needs, proposals and developments regarding the creation of a universal research platform at the interstate level.

Keywords: walkthrough, axes, heraldry, research platform.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие. Выпуск 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX–XIII веков. Москва: Институт археологии Академии наук СССР, 1966.
2. Рибаків Б. А. Язичництво Стародавніх слов'ян. Київ: Академічний проект, 2015.
3. Свешніков І. К. Битва під Берестечком / ред. М. П. Парцей. Львів: Слово, 1992.
4. Терський С. В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. Київ: Стародавній світ, 2014. 164 с.
5. Шаян В. П. Віра предків наших. Київ, 1999.

УДК 94:355.3(477)+327(470)»1997/2014»

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАННЯХ SEA BREEZE У ПЕРІОД ІЗ 1997 ДО 2014 Р. ТА МОСКОВСЬКІ ПРЕТЕНЗІЇ

Б. В. Портянко

Анотація. У статті описано, що являє собою співпраця України з США, НАТО та іншими державами під час багатонаціональних військових навчань Sea Breeze у період із 1997 до 2014 р., також розглянуто спроби Москви завадити проведенню заходу. Визначено, що для проведення навчань українська сторона виділила військову і цивільну інфраструктуру чорноморського узбережжя, а США підтримують навчання фінансово, надають допомогу в техніці й обладнанні. Виявлено підтримку Кремлем промосковських партій в Україні для саботування співпраці з США та іншими країнами НАТО.

Ключові слова: військові навчання, євроатлантична інтеграція, НАТО, незалежна Україна, США.

Міжнародні військові навчання мають важливе значення для України, оскільки вони дають можливість зміцнити військову співпрацю з союзниками, покращити взаємодію з іноземними збройними силами та підвищити загальну підготовку і готовність своїх збройних сил. Це особливо важливо для України, оскільки вона стикається з постійними викликами безпеки, зокрема конфліктом із Москвою. Беручи участь у цих навчаннях, Україна може навчитися но-

вій тактиці, техніці та процедурам, а також продемонструвати свої можливості потенційним партнерам. До того ж такі навчання можуть стати стримуючим фактором для потенційних агресорів і продемонструвати відданість України своїй безпеці та обороні.

Мета статті – проаналізувати один із найяскравіших прикладів участі України у міжнародних військових навчаннях на прикладі Sea Breeze та місце цих навчань у контексті міжнародних відносин навколо України у 1991–2014 рр.

Регулярні міжнародні тренування Sea Breeze проводяться відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння та співробітництво в галузі військових відносин між Україною та США, який було підписано міністерствами оборони обох країн ще в 1993 р. [1; 2]. У кінці серпня 1997 року відбулися перші навчання [3]. Їх проводили на полігоні «Широкий лан» на півдні Миколаївщини та поблизу Донузлаву в Криму. Морська фаза відбувалася в північно-західному регіоні Чорного моря. Сім країн взяли участь у командно-штабних навчаннях [4].

Політичний оглядач Національної телекомпанії України Борис Гривачевський дав читачам «Універсуму» розгорнуту оцінку спільним українсько-американським навчанням «Сі-Бриз-97». Для рутинної державної служби служби новин це було різко, несподівано, безкомпромісно, але водночас патріотично: «Дамокловим мечем над тілом розтерзаної економічними негараздами Української держави, напевно, ще довго висітиме чи двоголовий орел, чи червоно-коричневий коршак. Висітиме, доки в собі не вб'ємо раба, не будемо крок за кроком утверджувати свою державну могутність, відчуваючи партнерське плече європейських держав», – резюмував Борис Гривачевський [3, с. 41].

З того часу щорічно в акваторії Чорного моря проходили міжнародні навчання Sea Breeze. Але у 2000, 2003, 2006 і 2009 роках були винятки через різні політичні обставини (зокрема те, що депутати повинні були прийняти рішення про допуск іноземних військ на територію країни) [1; 4].

Цікаво, що Росія також взяла участь у навчаннях 1998 р. з трьома бойовими кораблями [4].

У 1999–2002 рр. відбувалися морські навчання. У 2007 р. тисячі військових з 11 країн світу взяли участь у ювілейних «Sea Breeze», які тривали понад три тижні. Вже у 2008, 2011 і 2012 рр. 17 країн також долучилися до навчань [4].

Рис. 1. Учасники Sea Breeze із 1997 до 2021 р. [1]

Згодом у 2018 і 2019 рр. тисячі військових із 19 країн долучилися до навчань. У навчаннях 2021 р. взяла участь найбільша в історії кількість солдатів із 32 країн. Навчання проводилося в багатьох місцях України, як-от акваторія Чорного моря, околиці міст Одеси та Очакова, Дністровський лиман, біля Кінбурнської коси, острови Зміїний і Первомайський, дельта річки Дунай та ін. [4].

Sea Breeze є важливою частиною стратегічних зусиль, спрямованих на збереження та зміцнення безпеки і стабільності в чорноморському регіоні. У них беруть участь країни-члени НАТО, партнери та інші учасники. Це дає їм змогу працювати разом, розвивати свої навички та підвищувати військову готовність до різних актуальних викликів. Наприклад, у 2000-х рр. однією з головних тем, які піднімалися під час заходу, було питання про боротьбу з міжнародним піратством [1].

У 90-х рр. минулого століття було заявлено, що основною метою навчань буде покращення співпраці та координації між країнами чорноморського регіону та країнами-партнерами, а також відпрацювання маневрів як на суходолі, так і в морі. За цією угодою США надають фінансову підтримку навчання, а Україна надає цивільну та військову інфраструктуру чорноморського узбережжя. До того ж американці надають допомогу в техніці та обладнанні [1; 4].

Москва не виступала проти цих навчань до приходу до влади Володимира Путіна, а навпаки брала в них участь (1998 р.). Однак риторика Кремля змінилася вже з початку 2000-х рр. З огляду на дипломатію Москви, що йшла в унісон з антинаївськими виступами всередині України, є сенс говорити, що Російська Федерація почала впливати на думку українців через «п'яту колону». Протягом багатьох років ліві та проросійські сили України виступали проти навчань «Sea Breeze», вважаючи їх «експансією НАТО» [1; 4].

У травні-червні 2006 р. Росія зірвала міжнародні військово-морські навчання «Sea Breeze 2006», Це було зроблено Росією через своє лобі в Верховній Раді України, проросійські політичні партії та громадські організації. До того ж Україна надавала військову та цивільну інфраструктуру чорноморського узбережжя, а США, здійснюючи технічну та фінансову підтримку, мали надати допомогу у розбудові приморської інфраструктури України, зокрема інженерному переобладнанні полігону в Старому Криму [5; 6].

Було організоване російськими політичними групами та реалізоване фракціями Партії регіонів (ПР), Прогресивної соціалістичної партії України (ПСПУ), Комуністичної партії України (КПУ), Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(о)) та проросійськими громадськими організаціями блокування портів і місць проведення навчань у Феодосії, Сімферополі та Старому Криму з травня до червня. Це призвело до скасування морської фази навчань, яка мала розпочатися 19 липня 2006 р. в акваторії Чорного моря [6].

У заяві з боку РФ, оприлюдненій 18 липня 2008 р., вказано, що департамент інформації та друку російського зовнішньополітичного відомства повідомляє про занепокоєння МЗС РФ характером навчань, які відбуваються в ці дні на чорноморському побережжі України американо-українських учень Sea Breeze [5]. «Характер навчань, спроби подати їх в антиросійському ключі, а також участь у них позарегіональних держав не може викликати питання і певну занепокоєність. Чому басейн саме Чорного моря вибраний для роботи сумнівних цілей навчань?» [5]. На думку російського зовнішньополітичного відомства, причорноморські країни «можуть самі, без батьківського втручання, вирішувати завдання забезпечення безпеки та стабільності в Чорному морі, спираючись на вже наявні тут механізми взаємодії – Чорноморська військово-морська група (BLACKSEAFOR) та ін. Ці навчання останніми роками супроводжуються численними акціями протесту з боку місцевого населення. З урахуванням політичних ситуацій навколо Університету Міноборони Росії прийнято рішення відмовитися від участі в них наших військових» [5].

Через те, що офіційною метою маневрів було заявлено підвищення рівня взаємодії та сумісності підрозділів країн-учасників під час проведення миротворчих і гуманітарних операцій, московська сторона була незадоволена наявністю в тренуваннях «умовного супротивника». Під час навчань відпрацьовували елементи ведення розвідки, пошуку субмарини, заходи з контролю судноплавства, нападів з повітря і моря, висадки десанту, навчально-вогневі стріль-

би. До того ж московська сторона виставила винною українську адміністрацію через «курс на форсований вступ в альянс, який не сприяє укріпленню добросусідських відносин», а для виправдання своїх заяв вказувала на «масові акції протестів», які нібито «виражають настрої в суспільній думці» в Україні [5].

Із 14–26 липня 2008 р. в районі Одеси та Миколаєва, а також у Криму проводяться американо-українські тактичні військово-морські навчання Sea Breeze із підключенням деяких держав-членів НАТО та країн-учасників програми альянсу Партнерство заради світу [6].

Наступного року головним завданням найбільш масштабних в історії військових навчань «Sea Breeze 2009» мала стати підготовка підрозділів ВМС ЗС України до боротьби з піратством. Утім навчання було зірвано через небажання депутатів від фракцій ПР, ПСПУ і КПУ голосувати за їх проведення. У навчаннях, згоду на участь у яких дали 16 країн, із використанням бойових кораблів, авіації, піхотних підрозділів, офіцерів і спостерігачів до складу багатонаціональних штабів планувалося залучити 14 кораблів, катерів і допоміжних суден ВМС ЗС України, 3 кораблі Морської охорони Державної прикордонної служби, 7 вертольотів і 3 літаки авіації Військово-морських сил, Сухопутних військ і Повітряних сил ЗС України, приблизно 1 500 військовослужбовців, понад 50 одиниць бронетанкової та автомобільної техніки та провести завершальний етап державних випробувань військово-транспортного літака Ан-70, зокрема провести з нього різними способами десантування підрозділів аеромобільних військ і морської піхоти ЗС України. Двічі, 22 травня та 12 червня 2009 р. ці фракції відмовилися включити до порядку денного законопроект президента В. Ющенка про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України для участі у цих навчаннях [6].

У 2010 році росіянам не вдалося зірвати навчання, у яких цього разу брали участь 11 країн. Проти проведення цих навчань виступили фракція комуністів у Верховній Раді України і комуністи, вітренківці та група «Російська єдність» у кримському парламенті. У квітні і травні Одеська облрада і Верховна Рада Криму, контрольовані «регіоналами», ухвалили заклики до президента Януковича взагалі не проводити ці навчання в Україні. Як повідомляли українські агенції, кримські політсили певною мірою заспокоїло, а можливо, і розчарувало те, що навчання не проходять на території півострова [7].

Міністерство закордонних справ Росії висловило занепокоєння щодо прибуття американського крейсера «Монтерей» із протиракетною системою «Іджис» у Чорне море для участі в українсько-американських навчаннях «Sea Breeze 2011». Це навчання націлене на виконання антипіратської операції. Москва не знає причин, чому «було обрано корабель саме з таким варіантом озброєння». Російське міністерство зовнішніх справ підкреслило, що це не сприяє створенню «архітектури майбутньої протиракетної оборони в Європі». Ігор Жданов, президент аналітичного центру «Відкрита політика», був здивований такою «гострою та нервовою» реакцією Москви. Відповідно до нього, Росія відмовилася брати участь у цих навчаннях, хоча її запрошували до цього, коли започатковувався «Sea Breeze», він нагадав, що Москва могла б мати повноправний голос у проєкті «Sea Breeze». Отже, відтоді Україна та Сполучені Штати самостійно вирішували, які кораблі беруть участь у цих навчаннях [8].

Особливістю цього ж заходу в 2012 році стала відсутність протестів в Україні. Колишній міністр оборони України, народний депутат від Партії регіонів Олександр Кузьмук, коментуючи відсутність у тому ж 2012 році протестів проти навчань, зазначив, що серед звичайних людей з'явилося розуміння користі «Sea Breeze». «Ми не повинні бути в ізоляції. Ми повинні брати участь і самі організовувати міжнародні конференції, зустрічі, навчання. Те, що нам необхідно – вдосконалювати власну майстерність, покращувати співпрацю», – заявив Олександр Кузьмук [9].

Навчання 2013 р. пройшли без проблем. Кораблі-учасники навчання пройшли 4,6 тисяч морських миль; протяжність маршів підрозділів берегового компоненту, зокрема автомобільної техніки, дорівнює 1 800 кілометрів, бронетанкової техніки – 550 кілометрів; бронетранспортери здійснили водіння на плаву загальною тривалістю понад 130 годин; здійснено 72 стрибки з німецькими парашутами; 49 польотів авіації, загальний наліт склав понад 30 годин [10]. «Мети навчання, яка полягала у відпрацюванні за стандартами Альянсу дій багатонаціональ-

них штабів та сил під час планування і проведення міжнародної операції з безпеки на морі та евакуації некомбатантів, досягнуто», – сказав керівник навчання контр-адмірал Денис Березовський [10].

У 2014 р. Sea Breeze відбувалися вже після початку московської агресії проти України та «Кримського референдуму», а саме 8–10 вересня. Через це їх було заплановано провести в північно-західній частині Чорного моря. Москва скористалася можливістю і направила свою авіацію та кораблі в район навчань. Кораблі Чорноморського флоту російської Федерації були помічені поблизу навчань, а літаки здійснили обліт канадського військового корабля Toronto. Зокрема, на територію навчань намагалося зайти розвідувальне судно «Приазов'я» [11].

Протягом багатьох років Україна продовжувала бути активним учасником «Sea Breeze», масштаби навчань зростали, охоплюючи понад 30 країн і тисячі військовослужбовців. Постійна участь України в цих щорічних навчаннях демонструє її відданість регіональній безпеці та стабільності в Чорноморському регіоні. Отже, Sea Breeze важливі для України з кількох причин. По-перше, – це значна можливість для України зміцнити свій військовий потенціал і покращити співпрацю з НАТО та іншими країнами-партнерами. Це надзвичайно важливо для України, оскільки вона продовжує стикатися з проблемами безпеки, зокрема у формі триваючого конфлікту з Росією на Сході України. По-друге, участь у навчаннях Sea Breeze дає змогу Україні продемонструвати свою відданість міжнародним зусиллям у сфері безпеки та готовність тісно співпрацювати із західними союзниками. По-третє, – це також надає Україні доступ до навчання, обладнання та досвіду, до яких вона могла б не мати доступу інакше, допомагаючи підвищити загальну готовність і можливості її збройних сил. Загалом навчання Sea Breeze є важливою можливістю для України посилити свій військовий потенціал, зміцнити партнерство з союзниками та продемонструвати свою відданість регіональній безпеці і стабільності.

Історія багатонаціональних міжнародних навчань Sea Breeze бере свій початок із 1997 р., відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між США й Україною, підписаного в 1993 р. За домовленістю Україна надає для проведення навчань військову і цивільну інфраструктуру чорноморського узбережжя, а США підтримують навчання фінансово, надають допомогу в техніці й обладнанні. Участь у них беруть як члени блоку НАТО, так і інші країни. Після 2000 р., з приходом до влади В. В. Путіна РФ починає перешкоджати Україні у її співпраці зі США та НАТО. Одним із проявів цього стає саботування проведення спільних партнерських навчань Sea Breeze. У цьому процесі сильно виділяється діяльність проросійських партій в Україні, яка очевидно була спрямована на те, щоб не допустити власну країну до співпраці зі світовими лідерами.

Abstract. The article describes Ukraine's cooperation with the USA, NATO and other countries during the Sea Breeze multinational military exercises in the period from 1997 to 2014, and also considers Russia's attempts to prevent the event from taking place. It was determined that the Ukrainian side allocated the military and civil infrastructure of the Black Sea coast to conduct the exercises, and the USA supports the exercises financially, provides assistance with equipment and equipment. The Kremlin's support for pro-Moscow parties in Ukraine to sabotage cooperation with the US and other NATO countries has been revealed.

Keywords: military exercises, Euro-Atlantic integration, NATO, Ukraine, USA.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартинович Ю. Що таке Sea Breeze та чому вони важливі для стримування росіян у Чорному морі. Пояснюємо. *Еспресо*. 12 вересня 2023 р. URL: <https://espresso.tv/shcho-take-sea-breeze-ta-chomu-voni-vazhlyvi-dlya-strimuvannya-rosiyan-u-chornomu-mori-poyasnyuemo>
2. Притула В. Міжнародні навчання «Сі Бриз-2006» не відбудуться. *Радіо Свобода*. 20 липня 2006. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/948552.html>
3. Романчук В. Українська військова тематика на сторінках журналу «Універсум» (1993–2018). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Вип. 44. С. 38–57 URL: https://modeli-mi.ucoz.ua/_ld/0/35_Visnyk_44_v1.1.pdf
4. Кіндсфатер О. Історія Міжнародних навчань «Сі Бриз» у цифрах і фактах. *ArmyInform*. 16 липня 2020 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/07/16/istoriya-mizhnarodnyh-navchan-si-bryz-u-zyfrakh-i-faktah/>
5. Росія подає Сі Бриз в антиросійському ключі. 18 июля 2008 р. URL: <http://ya2004.com.ua/2008/07/18/1158/>

6. Соколюк С. Репетиції гібридної війни Росії проти України в Криму та Севастополі як вияв політики тоталітаризму. Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті» 11–12 червня 2020 року. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 372–377. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32560/2/TSDNM_2020_Sokoliuk_S-Repetytsii_hibrydnoi_viiny_372-377.pdf

7. В Україні почався «Сі бриз 2010». *BBC News Україна*. 12 липня 2010 р. https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/07/100712_crimea_fleet_oh

8. Савицький О. Сі бриз-2011, корабель, США, Росія, критика. *DW*. 13 червня 2011 р. URL: <https://www.dw.com/uk/американський-корабель-міг-би-стати-аргументом-в-газових-торгах-з-росією-думка-політолога/a-15149398>

9. Сі Бриз-2012: військові з 16 країн та ніяких антинатовських протестів *УНІАН*. 09 липня 2012 р. URL: <https://www.unian.net/politics/671126-si-briz-2012-voennyie-iz-16-stran-i-nikakih-antinatovskih-protestov.html>

10. Навчання «Сі бриз-2013» завершилися. *УНІАН*. 21 липня 2013 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1522151-navchannya_si_briz_2013_zavershilis_1846830.html

11. У Чорному морі тривають міжнародні навчання «Сі Бриз-2014». *TCH*. 09 вересня 2014 р. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-chornomu-mori-trivayе-mizhnarodni-navchannya-si-briz-2014-367599.html>

УДК 94:37 (477.4)(477.44)

МОЛОДІ РОКИ ТА ОСВІТА Я. В. ГАЛЬЧЕВСЬКОГО

Д. В. Шатковський

Анотація. У статті розглядається формування постаті майбутнього легендарного отамана шляху його до «української ідеї», його молоді роки та життя до Української революції. Вивчення молодих років та освіти Якова Гальчевського допоможе краще зрозуміти його роль як майбутнього політичного діяча у формуванні порядку денного України часів Української революції. Об'єктом дослідження є життєвий шлях Гальчевського, а предметом дослідження є наповнення його життя до революції, що суттєво вплинуло на подальший шлях діяча. Хронологічні межі дослідження охоплюють період з дня народження Якова Гальчевського у 1894 р. до початку 1916 р. Географічні межі дослідження охоплюють територію України.

Ключові слова: біографія, отаман, українська ідея, Українська революція.

Вивчення хронологічно нетривалої, але багатой на яскраві події доби Української революції є актуальною темою в сучасній Україні, причому як для істориків, що вивчають загальноукраїнські процеси, так і для краєзнавців. У Вінниці, яка за революційних часів встигла побувати тимчасовою столицею УНР, особливий інтерес викликають діячі з Вінниччини, які брали активну участь у визвольних змаганнях та інших революційних процесах.

Яків Васильович Гальчевський, також відомий під псевдонімом отаман Орел, народився 22 жовтня (3 листопада) 1894 р. у селі Гута-Літинська Літинського повіту Подільської губернії, що зараз є Малинівкою Літинського району Вінницької області. Він був відомим українським військовим діячем, активним учасником повстанського руху в Україні, громадським діячем, вчителем та письменником. Гальчевський боровся за незалежність України протягом ХХ ст.

Мета дослідження – вивчення молодих років та освіти Якова Гальчевського для розкриття факторів, що вплинули на формування його ідентичності, поглядів, а також того, як ці погляди вплинули на його роль у розвитку української культури та національного руху на Поділлі та в Україні загалом на початку ХХ ст.

Вивчення цього питання відбувалося в низці робіт українських істориків. Особливо варта уваги робота «Подвижник української ідеї. До 120-річчя від дня народження Якова Васильовича Гальчевського», що може бути дуже корисною для розуміння раннього життя та освіти Якова Гальчевського. Ця робота є науковою дослідницькою компіляцією, містить важливі деталі, факти та аналізи щодо його життя, педагогічної діяльності, політичної активності та внеску в українську історію. Автори використовували різноманітні джерела, зокрема й архівні матеріали, листування, спогади сучасників, а також публікації самого Я. Гальчевського. Їхні дослідження включають аналіз контексту того часу, в якому жив і діяв Яков Гальчевський, що допоможе зрозуміти його мотивації, переконання та вплив на події свого часу [1]. На жаль, життя та діяльність Я. Гальчевського не стали темою дослідження іноземних авторів, що свід-

чить про необхідність подальшої популяризації тематики та поширення інформації поза межами України в перекладах іншими мовами.

Вагомою допомогою для здійснення подібного дослідження є публікації документів про життя Я. Гальчевського та його родичами, які були здійснені істориками Хмельницької області у 2012–2018 рр. [2–5]. Ці матеріали дають змогу безпосередньо розглянути різні сторінки з життя видатного діяча. Проводячи критику джерел, варто зазначити, що ті, які дійшли до нас, перебували під більшовицьким контролем, а тому містять заангажований варіант, який доводиться відділяти від безпосередньо фактів, повертаючи в такий спосіб правду історії. Особливо це стосується архівних матеріалів, як-от слідчі та кримінальні справи органів більшовицького режиму [6].

Я. Гальчевський був активним учасником українського національного руху на початку ХХ ст., коли Україна переживала складний період політичних та соціальних змін. Вивчення його життя допомагає краще розуміти цей період історії України. Я. Гальчевський відіграв важливу роль у поширенні української культури та освіти в сільській місцевості. Вивчення його діяльності допомагає зрозуміти, як українська культура зберігалася та розвивалася в умовах політики зросійщення в імперії Романових. Окрім культурницької діяльності, він також показав хист як військовий діяч і політичний активіст, ставши одним із символів боротьби за українську незалежність, особливо в регіональному контексті Поділля. Вивчення його ролі в цьому контексті допоможе краще зрозуміти динаміку українського національного руху та його вплив на сучасну історію України. Розуміння особистості Якова Гальчевського дає змогу оцінити його внесок у розвиток української освіти, культури та політичного життя, що є важливим для сучасного українського суспільства.

Біографія Якова Гальчевського відкриває важливі аспекти його молодих років, які вплинули на його подальші дії та погляди. Яків Гальчевський народився 22 жовтня 1894 р. в селі Гута-Літинська, яке розташовувалося в Сосонській волості Літинського повіту Подільської губернії. Треба звернути увагу на батьків майбутнього отамана: Василь Лукович був селянином, а мати, Мотря Іванівна (за дівочим прізвищем Русавська), належала до давнього козацького роду. Родина матері вбудовувала в Якова відразу до Москви, що відіграло значну роль у формуванні його поглядів. Батько мав небагато часу на виховання сина, оскільки у 1901 р. Яків став сиротою. Невдовзі після смерті першого чоловіка Мотря Іванівна, матір майбутнього отамана, вийшла заміж вдруге. Її другим чоловіком став односецель римо-католик Войтех Антонович Ферфецький. Від цього шлюбу у Мотрі народився син Іван. Проте її другий шлюб не тривав довго. Внаслідок невідомої хвороби 8 липня 1906 р. помер Войтех Антонович. На момент його смерті Мотря Іванівна і троє її синів залишалися православними, та вже 3 жовтня 1907 р. Мотря Ферфецька стала парафіянкою Літинського костьолу, приєднавшись до римокатолицизму разом зі своїми дітьми – Яковом, Федором та Іваном, про що зберігся запис в «Особливій книзі Літинської римо-католицької парафіяльної церкви про приєднання з інших християнських (конфесій) до римо-католицького сповідання». Після розлучення з другим чоловіком Мотря Іванівна знову вийшла заміж. Її третім чоловіком став Іоахим (Йоахим, Юхим, Іоан, Євген) Антонович Ферфецький, ймовірно, брат попереднього чоловіка Войтеха. Іоахим також був римо-католицької віри. Зміна релігії та культурні впливи з різних шлюбів матері можуть бути важливими для розуміння формування національної свідомості Якова та його сприйняття світу [1].

Ці деталі про родинне життя та освіту Якова Гальчевського відкривають ширший контекст його культурного середовища та впливу на його ідентичність. Зазначені факти про шлюби та релігійну приналежність матері Якова Гальчевського дають підстави для розгляду його можливої національності та релігійної спадкоємності.

Вже у вісім років Яків став учнем початкової школи в рідному селі, а в 1908 р. вступив до «второкласної» учительської школи в с. Майдан-Курилівський (невдовзі перейменований на Майдан-Трепівський. У своїх роботах Яків Гальчевський зазначав, що навчаючись у цій школі, він «об'єднував біля себе чимало патріотично настроєної української молоді, яка тихесенько плекалась у козачих традиціях. Після першої російської революції ожив дух бунту проти

Москви, і ми вели агітацію, освідомлювали маси і діставали через Кам'янець-Подільський з Австрії нелегальну літературу» [2].

Яків Гальчевський був активним в усіх шкільних заходах, що спрямовувалися на підтримку української культури та боротьбу проти московського впливу, що свідчить про його активну участь у формуванні української ідентичності та світогляду. Це також може вказувати на його політичні амбіції та зацікавленість у національних питаннях ще з раннього віку. Вже у 1912–1913 рр. Яків навчався на однорічному педагогічному курсі при Майдано-Трепівській школі. «За відмінну поведінку» мав такі оцінки: Закон Божий, арифметика, алгебра – задовільно, російська та церковно-слов'янська мова – цілком задовільно (3,5), «отечественная история», історія педагогіки, дидактична і педагогічна пропедевтика, методика, географія, сільське господарство – добре (4), твір – цілком задовільно (3,5), практичний урок у зразковому класі – задовільно (3). Зазначено також, що він навчався «воєнному строю» [3].

Закінчення та отримання педагогічного курсу Яків отримав 8 червня 1913 р., а вже 17 червня 1913 р., склавши іспит у Раді Вінницької церковно-учительської школи, отримав звання вчителя церковно-приходської школи. Навчаючись у ній у 1911–1913 рр., він зарекомендував себе якнайкраще. Восени 1913 р. Якова направили вчителювати у с. Сахни Летичівського повіту Подільської губернії. Там він познайомився зі священником Миколою Козаком, який до того ж завідував початковою школою. З його настанов і підтримки Я. Гальчевський розповідав учням про славне минуле України, читав їм «Кобзаря» Т. Шевченка, розучував з ними колядки і щедрівки, у клубі Лознянської цукроварні неодноразово ставив п'єси українських класиків, організував церковний і заводський хори, створивши осередок «Просвіти». У 1916 р. був призваний до царської армії [4]. Отримані в ці часи навички вплинули як на його роль у якості державного діяча, так і військового – отамана на захисті українського селянства за доби революції [5]. До того ж варто зазначити, що життєвий шлях Я. Гальчевського залишив по собі вплив на багатьох людей на Поділлі, що лягло в основу подальших більшовицьких пошуків і репресій щодо родичів, друзів, колег отмана по всьому краю [6].

Отже, дослідження показує, що молоді роки Якова Гальчевського були пов'язані з кольористим, мультирелігійним сільським середовищем на Поділлі, яке в той час було частиною Російської імперії. Він народився в селянській родині із села Гута-Літинська Літинського повіту Подільської губернії (сучасна Вінницька область) 22 жовтня (3 листопада) 1894 р. Середовище, в якому він виріс, відіграло значну роль у формуванні його поглядів і цінностей, зокрема української ідентичності та прагнення до незалежності. Освіта на той час була обмеженою, але Я. Гальчевський все ж зміг отримати базову освіту. Його інтелектуальні здібності і бажання навчатися виявилися ще у ранньому віці. Відомо, що він намагався самостійно здобувати знання, відвідуючи різні літературні кола та групи, де обговорювалися політичні та соціальні питання. Незабаром після завершення базової освіти він віддав перевагу педагогічній сфері. Я. Гальчевський працював учителем у місцевій школі, де його вже було помічено через його активну участь у громадському житті та політичних обговореннях. Його внесок у розвиток освіти в селі був значний, і він став важливою фігурою в місцевій спільноті. У вільний від навчання час Я. Гальчевський досліджував історію України та політичні ідеї, що визначили подальший шлях його життя. Він був активним учасником революційних обговорень та дій, що відбувалися в Україні на початку ХХ ст. Отже, молоді роки та освіта Якова Гальчевського сформували його як особистість із вираженою національною свідомістю та політичними амбіціями.

Abstract. The article examines the formation period of a person, who later became the legendary revolutionary otaman protecting the «Ukrainian idea», particularly looking at his early life and before the Ukrainian revolution. Studying the early life and education of Yakiv Halchevskiyi will help to better understand his role as a future political figure in the formation of modern Ukraine and the Ukrainian revolution. The object of the study is Halchevskiyi's early life and path towards getting education, and the subject of the study is the fulfillment of his life goals before the revolution, which significantly influenced the figure's further path. The chronological boundaries of the study cover the period from the birthday of Yakov Halchevskiyi in 1894 to the beginning of 1916. The geographical boundaries of the study cover the territory of Ukraine.

Keywords: biography, otaman, Ukrainian idea, Ukrainian revolution.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Подвижник української ідеї: до 120-річчя від дня народження Я. В. Гальчевського: довід.-бібліогр. вид. / Упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Культурол. т-во ім. Я. Гальчевського; ХОУНБ ім. М. Островського. Кам'янець-Подільський: Вид-во ПП «Медобори 2006», 2014. 32 с.
2. Завальнюк К., Стецюк Т. Яків Гальчевський у документах епохи. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. 224 с.
3. Завальнюк К. Провісники волі. Літин: Літинська рай. друкарня, 2005. С. 40–41.
4. Байдич В. Г. Життя та діяльність Якова Гальчевського в архівних документах. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: науково-краєзнавчий збірник / редкол.: Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький, 2018. Вип. 13. ФОП Стрихар А. М. С. 36–40.
5. Байдич В. Г. Виставкова діяльність Державного архіву Хмельницької області у 2012–2018 рр. *Хмельницькі краєзнавчі студії*: науково-краєзнавчий збірник / Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. Хмельницький, 2018. Вип. 14. ФОП Стрихар А. М. С. 29–37.
6. Дело по обвинению Гальчевская М. А. (14.04.1924). ДА СБУ у Вінницькій області (Державний архів СБУ у Вінницькій області). ПФ. Спр. 29262. 85 арк. Додаток до справи. Контрольно-наблюдательное производство по уголовному делу – агитационные материалы. 23 арк.

УДК 061.2:(7.071.1:305-055.2(477))»1960/...»

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК-ШІСТДЕСЯТНИЦЬ

М. В. Слонська

Анотація. У роботі аналізується діяльність жінок-шістдесятниць у межах творчих клубів молоді та громадських організацій, котрі стали справжнім символом жіночого внеску у громадсько-політичні рухи ХХ ст. в Україні. Акцентовано на значенні творчості у русі опору проти тоталітарного панування. У підсумку визначено, що шістдесятниці зробили справді неоціненний внесок у розвиток творчих та громадських організацій і залишили глибокий слід в українській історії – як у політичній, громадській, так і у культурній сферах.

Ключові слова: дисиденти, шістдесятниці, творчість, національна ідея, жінки.

Шістдесятництво – надзвичайно важливе явище в українській історії, передусім з огляду на те, що когорта молодих інтелектуалів намагалась чинити опір тоталітарному режиму, використовуючи свій творчий потенціал. Вагому роль серед шістдесятників відігравали жінки, котрі відзначилися не тільки літературною та мистецькою творчістю, але й активною громадянською позицією. Розкриваючи свій потенціал у професійній діяльності, жінки отримували можливість відстоювати українську спадщину крізь призму власної творчості. Як учасниці громадських рухів шістдесятниці поєднували творчі прояви та відповідальність не тільки за долю української культури, але й українського суспільства. Їхня громадська діяльність стала виявом їхньої позиції як представниць українського дисидентства.

Зазначена проблема досліджувалася в працях А. Русначенка [1], Л. Алексеєвої [2], статтях Н. Онищенко [3], Н. Авер'янової [4], А. Кузьмича [5] та ін. Автори зосереджувались на різних аспектах творчості та громадської діяльності дисиденток.

Метою статті є висвітлення громадської діяльності найбільш згадуваних представниць інтелектуальної спільноти шістдесятих років ХХ ст.: Алли Горської та Стефанії Шабатури, Лесі Коцюби, Надії Суровцової, Ліни Костенко. У якості джерел залучено спогади Я. Дашкевича, які стосуються життя й творчості Н. Суровцової, спогади про А. Горську та її листи, спогади М. Гориня, записані В. Кіпіані та В. Овсієнком [6].

Руху шістдесятників притаманне тісне переплетення творчої та громадської діяльності. З одного боку, громадянська позиція учасників проявлялася досить яскраво в їхній художній, літературній творчості, загалом у професійній сфері. З іншого боку, більшість шістдесятників були учасниками дисидентських організацій, долучалися до різноманітних заходів та акцій громадянського спротиву радянському режиму.

Значимою була участь у громадських організаціях Ліни Костенко, яка розгорнулася ще зі вступом до Клубу Творчої молоді (КТМ), членами якого також були Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Алла Горська, Лесь Танюк, Василь Симоненко та низка інших молодих митців, діяльність яких була спрямована на підтримку українського мистецтва. У КТМ молоді

інтелектуали влаштовували вечори пам'яті, театральні вистави та інші заходи, присвячені «забороненим» іменам і літературі, чим одразу привернули увагу КДБ [7].

Незважаючи на те, що сама письменниця потрапила у так званий «чорний список», вона активно підтримувала всіх, хто постав проти системи. Одним із яскравих епізодів є присутність Ліни Костенко на закритому судовому засіданні над братами Михайлом і Богданом Горинями, де відважна жінка кинула квіти засудженим, чим зіпсувала заплановану можновладцями урочисту церемонію перемоги над «особливо небезпечними злочинцями». Ці події пригадують Іван Драч та В'ячеслав Чорновіл, надаючи чималого значення присутності Ліни Василівни на заходах такого роду. Окрім вищезгаданого, варто підкреслити, що Ліна Костенко повсякчас підтримувала своїх колег, відстоюючи ім'я І. Світличного, братів Б. і М. Горинів та публічно заявляла про підтримку В. Чорновола в газеті «Літературна Україна», що призвело до суспільного осуду та неприйняття поетеси [6; 7].

Відзначилась активною громадською діяльністю художниця Алла Горська. Творчість сама по собі була доволі потужним інструментом вияву громадянської позиції шістдесятниць. Отримавши свою першу роботу у галузі монументального мистецтва, Алла Горська активно популяризувала українську культуру. Водночас у період активної діяльності шістдесятників її квартира була осередком зібрань прогресивної молоді. Алла була активною учасницею київського клубу творчої молоді «Сучасник», до участі в якому долучалися художники, письменники, публіцисти тощо. Усі вони працювали над ідеєю збереження та просування української історії та культури [4, с. 57].

Неабияку цінність становлять спогади про Аллу Горську та її листи, які відкривають дослідникам реальну картину стану українського монументального мистецтва періоду шістдесятництва. Зокрема, у листах до Опанаса Заливахи Горська, не приховуючи емоцій, міркувала про переваги української монументалістики над московською, адже в Україні мистецтво було значно розвиненішим [8].

Окрім мистецької діяльності, Алла Олександрівна розпочала правозахисну діяльність, яка була викликана масовими арештами інтелігенції й закриттям Клубу творчої молоді в 1964 р. Відвідуючи численні судові засідання, Горська у такий спосіб протестувала проти незаконних арештів. Вона також є однією зі співавторів «Листа-протесту 139-ти», який був надісланий на ім'я Л. Брежнєва, О. Косигіна й М. Підгорного. У листі йшлося передусім про прохання припинити незаконні державні процеси. Попри те, що звернення було написано досить стримано й толерантно, зовсім скоро на його підписантів чекали переслідування, погрози та арешти. Не минуло це і Горську, за якою стежило КДБ. Повертаючись до спогадів, варто згадати і промови на похороні Алли Олександрівни, які були також упорядковані та опубліковані. У своїх промовах найближчі соратники Горської відзначили її заслуги у громадській та творчій діяльності [8; 9, с. 104].

Яскравими були мистецькі прояви Софії Караффи-Корбут, котра уміло прославляла українську культуру не лише серед української громадськості, а й за кордоном. Софія Корбут також була учасницею Львівського клубу творчої молоді «Пролісок», а згодом стала членом Спілки художників. У когорті шістдесятників Софія Петрівна спілкувалася із Іваном Світличним, приєдналася до участі в поїздках молоді історичними місцями України. На відміну від своїх колег, котрі демонстрували відкритий протест радянській владі, Корбут протестувала через мистецтво. За згадкою Л. Семикіної: «у Софії була особлива “культура протесту”: вона уміла не скорятися – тихо, таємно, однак не відступаючи від своїх переконань. Не кидалася голіруч на систему, а долала її своїм мистецтвом» [10, с. 174].

З огляду на вищесказане доцільно буде пригадати спеціально підготовлену КДБ операцію «Блок», спрямовану проти учасників згаданих нами Клубів творчої молоді, передусім у Києві та Львові. У 1972 р. було заарештовано бельгійця українського походження Ярослава Добоша, котрий намагався вивезти до Європи плівки з українським самвидавом. Згодом він змушений був дати прес-конференцію, в якій свої зустрічі з українськими дисидентами в Києві та Львові називав «антирадянською діяльністю». Публікація матеріалів прес-конференції отримала гучну назву «Українські буржуазні націоналісти – найманці імперіалістичних розвідок». Саме та-

кі звинувачення фігуруватимуть у справах учасників КТМ, котрих було заарештовано та відправлено за ґрати. Однією з них була художниця Стефанія Шабатура. Згодом масові арешти серед інтелігенції отримали промовисту назву «великий погром» [1].

Стефанія Шабатура – ще одна представниця українських мисткинь-шістдесятниць. Стефанія Михайлівна була типовою представницею української інтелігенції 60-х років ХХ ст. Вона брала активну участь у роботі КТМ «Пролісок» у Львові, де потоваришувала з подружжям Калинців, братами Богданом і Михайлом Горинями та іншими шістдесятниками. Літературні вечори, концерти, організація вертепів та численні святкування були основою діяльності львівського клубу, що свідчило про культурницький напрям руху шістдесятників. Однак варто згадати про те, що учасники «Проліска» стояли на більш радикальних позиціях, порівняно з Київським КТМ, схилиючись до політизації боротьби. Тут свіжою була пам'ять про ОУНівське підпілля та справді дієві методи протидії радянській ідеології [12, с. 476].

Після згаданої спецоперації КДБ «Блок» в оселі Стефанії Михайлівни проводились кількогодинашні обшуки. Слідчі намагались довести причетність художниці до поширення матеріалів «самвидаву», адже напередодні такі обшуки проводились у В. Чорновола у Львові. Було знайдено «Український вісник». Врешті у квартирі художниці знайшли численні видання, серед яких, як згадується в кримінальній справі, заведеної на Шабатуру, були статті В. Чорновола, В. Мороза, а також В. Стуса [13, с. 632].

Стефанія Шабатура «відзначилась» і контактами із іноземною інтелігенцією, а також обвинуваченням суду у некоректності розгляду справи В. Мороза, до слухання якої художницю не допустили. Справжню антирадянську пропаганду влада вбачала і в мистецьких творах Стефанії Михайлівни, адже гасла до картин були досить промовистими: «Або погибель, або перемога – сі дві дороги перед нами стали». Неабияку увагу спецслужб привернув gobелен «Кассандра», до якого було заготовлено низку питань, спрямованих на аналіз щодо антирадянського змісту [12, с. 477–478].

Не можна оминати і гучних протестів Шабатури, серед яких найбільш згадуваними є оголошення чергового голодування 10 грудня 1975 р., присвяченого Міжнародному дню прав людини, а також написання заяви у кінці 1979 р. У заяві Стефанія Шабатура висловила засудження радянської системи та прямо заявила про те, що жодні попередні утиски та переслідування не зможуть зламати волелюбних борців, передусім учасників Української Гельсінської Групи, членом якої жінка стала того ж 1979 р. в таборі [12, с. 482].

У контексті громадської діяльності неможливо оминати і Уманський салон Надії Суровоцовой. Повернувшись із таборів, жінка оселилася в Умані в родинному будинку, який став осередком «вільнодумства», куди приїздили багато молодих літераторів, громадських діячів та шістдесятників. Окрім дискусійних питань культурного характеру та самвидаву, що проходив через Уманський салон, у будинку порушувались і питання національного характеру, які виникали на ґрунті суперечностей українських та російських дисидентів, що часом пересікались у стінах клубу Суровоцовой [13].

Розповідаючи про будні уманського салону, Кузьма Матвіюк, близький друг Надії та очевидець усього, що відбувалось у стінах клубу, пригадує «четверги». На таких зустрічах обговорювались важливі питання, зокрема: «національне відродження, власна держава (до речі, бачилась вона як дуже далека мрія), можливі методи роботи (*боротьби* – це надто гучно сказано), у власному житті – активна громадянська позиція, постійна праця над собою, підвищення свого інтелектуального рівня» [14].

Отже, кожна зі згаданих нами жінок-шістдесятниць зробила неоціненний внесок у розвиток української культури ХХ ст., збереження української ідентичності. До того ж жінки були активними учасницями дисидентських гуртків та організацій, долучалися до різноманітних протестних заходів. Тісно переплетені між собою творча та громадська діяльність українських шістдесятниць свідчать про те, що більшість із них протягом 60–70-х років ХХ ст. поступово переходили від висловлення протесту проти радянського режиму суто творчими засобами до відкритої громадянської опозиції владі та участі у правозахисному русі, зокрема приєднуючись до Української Гельсінської Групи.

Abstract. This paper analyzes the activities of women-sixties within the framework of creative youth clubs and public organizations, which became a true symbol of women's contribution to the social and political movements of the 20th century in Ukraine. Emphasis is placed on the importance of creativity in the movement of resistance against totalitarian rule. As a result, it was determined that the 60s made a truly invaluable contribution to the development of creative and public organizations and left a deep mark in Ukrainian history, both in the political, social and cultural spheres.

Keywords: dissidents, sixties, culture, creativity, national idea, women.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
2. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Москва: Моск. Хельсинк. группа, 2012. 384 с.
3. Онищенко Н. Шістдесятництво в літературних та ідеологічно-політичних аспектах: Леся Коцюба. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»:* зб. наук. пр. Острог: Вид. НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 41. С. 254–256.
4. Авер'янова Н. Мистецька еліта України: Алла Горська в когорті шістдесятників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2014. Вип. 1. С. 57–59.
5. Кузьмич А. Людиноцентризм у поетичних текстах Ліни Костенко: комунікативний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика.* 2011. Вип. 34. С. 142–148.
6. Горинь Михайло Миколайович. Я вам скажу таке... Інтерв'ю Михайла Гориня Вахтангові Кіпіані та Василеві Овсієнку. 7 та 19 грудня 1999 року. *Віртуальний музей. Дисидентський рух в Україні.* URL: <https://museum.khpg.org/1222015125>
7. Позняк-Хоменко Н. Висока жінка, горда, наче бунт. До 90-річчя Ліни Костенко. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/statti/vysoka-zhinka-gorda-nache-bunt-do-90-richchya-liny-kostenko>
8. Алла Горська: Червона тілька каліни: листи, спогади, статті / ред. та упоряд. О. Зарецький, М. Маричевський. Київ: Спалах ЛТД, 1996. 240 с.
9. Маяка А. Життя та творчість Алли Горської. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення:* матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Суми: Сумський державний університет, 2016. Ч. 2. С. 100–105.
10. Шевченкіана Софії Караффи-Корбут у фондівій збірці Шевченківського національного Заповідника. URL: http://ehsupir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6202/Rehionalni%20kulturalni%20mystetski%20ta%20osvitni%20praktyku_IX.pdf?sequence=3&isAllowed=y#page=172
11. Крупник Л. Львівська художниця Стефанія Шабатура – учасниця українського дисидентського руху 60–80-х років ХХ ст. *Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства АН України:* збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 16. Київ: ІУАД, 2008. С. 474–483.
12. Ігнатенко О. Львівська мисткиня Стефанія Шабатура: сучасний погляд на кримінальну справу 1971 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2013. Вип. 23. С. 630–642.
13. Дашкевич Я. Нотатки за нотатками. *Суровцова Н. Спогади.* Київ: Вид. ім. Олени Теліги, 1996. С. 366–375.
14. Матвіюк К. Надія Суровцова. Життя і вічність. URL: <https://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/nadiya-surovtsova-zhyttya-i-vichnist/#.YFM0ltgzapo>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 7.049.2:32.019.5-042.4]:001.8(470)

ГУМОР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОПАГАНДИ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЇ)

Л. О. Мартинюк

Анотація. Стаття присвячена дослідженню гумору як інструменту пропаганди на прикладі Російської Федерації. Авторка звертає увагу на багатофункціональність гумору в політиці, який виступає не лише інструментом налагодження та розвитку відносин між країнами, а й засобом просування національних інтересів. У статті розкрито зв'язок між гумором і пропагандою та окреслено основні механізми використання гумору з пропагандистською метою на прикладі Росії.

Ключові слова: гумор, гумор у політиці, пропаганда, наративи, Україна, Росія, російсько-українська війна.

Гумор у політиці, як і політична сатира, з часом набуває все більшої ролі у сфері публічної політики. Він є потужними інструментами впливу на психологію людей саме завдяки розважливій формі донесення інформації та може бути інструментом пропаганди. За допомогою гумору можна ефективно доносити важливу або суперечливу інформацію, інколи навіть образливу. Часто інформація, що подана у вигляді гумору або з елементами гумору, набуває певної властивості «вірусності», тобто зазнає значного поширення, що, власне, необхідно для здійснення пропагандистських дій [1].

Взаємодію гумору та пропаганди описують Д. Чернобров, Д. Інгерхоф, М. Кияк, С. Клейн, К. Ластовка, Я. Сартс досліджують гумор як інструмент публічної дипломатії. Тему гумору як інструменту пропаганди на прикладі Російської Федерації у своїх роботах використовують багато дослідників, із яких можна виділити В. Солов'яна, А. Хім'яка та З. Осіпова.

Мета цієї статті – виявити зв'язок між гумором і пропагандою та окреслити основні механізми використання гумору з пропагандистською метою на прикладі Росії.

На думку Д. Черноброва, використання гумору для розповіді про суперечливі зовнішньополітичні аспекти є доволі привабливим для зовнішньополітичних акторів, які мають за мету охопити якомога ширшу аудиторію [2]. Різні державні установи, до яких можна віднести посольства, активно впроваджують елементи гумору з метою збільшення охоплення та налагодження неформальної комунікації. Вони застосовують гумор і політичну сатиру у форматі новин, повідомлень, звернень та анонсів, які у своїй класичній формі можуть втратити свою ефективність та в разі зменшити аудиторію [3].

Щороку збільшується кількість держав, які сміливо використовують гумор для просування своїх інтересів або мають на меті поширення пропагандистських нарративів. Оскільки основною метою гумору є розсмішити людей та викликати в них яскраві емоції, це можна поєднати з виконанням певних стратегічних завдань, формуючи потрібний настрій або налаштованість, стійкі асоціативні ряди, метафори та символи, що запам'ятовуються.

Безсумнівно, однією з таких країн є Росія. Ця держава розбудувала дієву систему пропаганди і розгалужену мережу каналів комунікації [4]. Гумор з часом став дієвим і багатограним інструментом політики для РФ, який має великий вплив на російську та іноземну аудиторію. Так, навіть найдурніший жарт, який стосується життя опозиційних політичних осіб або іноземних політиків, епідемій, катастроф і навіть трагедій може викликати в аудиторії сміх і закарбуватися в пам'яті. Експерт М. Кияк зауважує, що саме такі теми і є основними для жартів російських діячів [5].

Головним завданням гумору у сфері кремлівської пропаганди є адаптувати повідомлення, не змінюючи його початковий зміст. Російські політики можуть це просувати не лише через статті, новини та заяви, а й через карикатури, меми та звичайні жарти, які із задоволенням споживає аудиторія [6].

Дослідники російської пропаганди сходяться на думці, що Кремль має чітко визначені зони впливу, на які поширює свої пропагандистські меседжі [4].

Умовно можна виділити три зони впливу:

- перша зона впливу – це сама Росія та її населення як головний форпост;
- друга зона впливу – це Східна Європа й Західна Азія, тобто переважно країни колишнього Радянського Союзу, на які Росія мала значний вплив та наразі зберігає його на більшій частині цих країн. Основна тематика жартів полягала в тому, що ці країни нестабільні та несучеренні, що вони знаходяться під впливом Заходу, на протигагу Росії, яка «не втручається у справи інших країн» та відрізняється своєю «стабільністю та суверенністю»;

- третя зона впливу – це країни балтійського регіону: Росія активно розпочала поширення своєї пропаганди на цей регіон після їх вступу до НАТО, хоч і до цього були такі спроби [4].

Варто зазначити, що використання Росією гумору як інструменту пропаганди не є чимось новим, оскільки сягає своїх витоків ще задовго до утворення СРСР та датується періодом першої половини XVIII ст. Саме тоді почало розвиватися використання карикатури як одного з перших жанрів гумору саме в політиці. З утворенням Радянського Союзу російська влада ще на початку його існування перетворила гумор, а особливо карикатуру, на потужну машину пропаганди (рис. 1). На той час виділяли безліч майстрів пропагандистських карикатур. Найвідомішими з них були М. Чемних, Б. Єфімов, Д. Моор, В. Дені та багато інших. Головною метою тодішніх карикатуристів було висміяти їхніх ворогів, наприклад, фашистську Італію, нацистську Німеччину та західні держави. Певні верстви населення Радянського Союзу, які вважалися ворожими владі, також могли стати героями таких карикатур. Про українців теж не забували: у період радянської індустріалізації та колективізації було чимало образливих жартів [1].

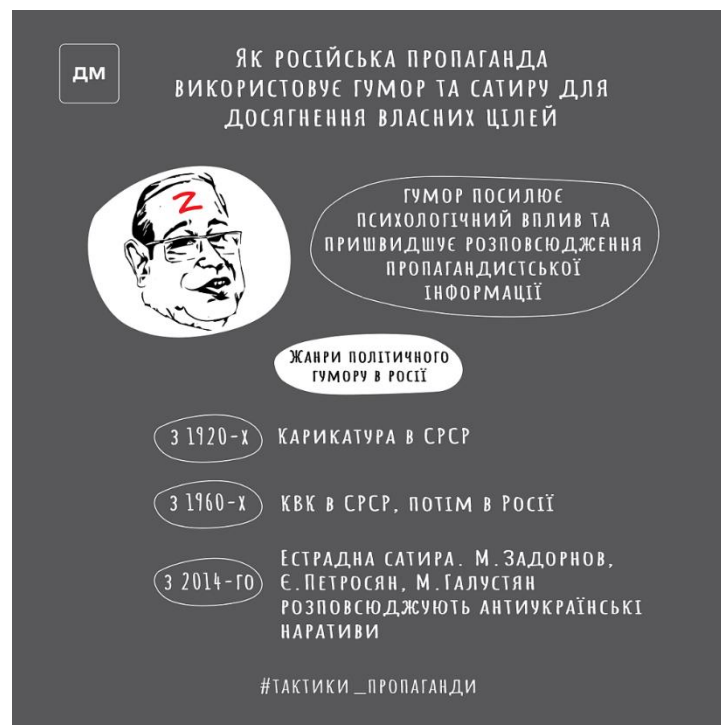

Рис. 1. Еволюція антиукраїнської пропаганди в гуморі

Джерело: ДМ [1]

Після відновлення Україною незалежності РФ розпочала просування пропагандистських наративів в українському інформаційному просторі за допомогою російського контенту. Із розвитком інформаційних технологій просування пропаганди в гумористичному ключі або з елементами сатири чи сарказму значно посилювалося. Пік розвитку – це путінська Росія.

Поки українці навіть не здогадувалися про російські плани з окупації Криму та східних областей нашої держави, Росія вдало насаджувала необхідні наративи з допомогою гумористичних шоу [5]. Так, КВК («Клуб веселих і кмітливих») став платформою поширення шовіністичних ідей і глузування, розповсюдження думки про «велич» Росії та недолугість усіх сусідніх із Росією держав, висміювання Заходу і США. Після окупації Криму Росією у 2014 р. жарти стали більш різкими. Теза «Крим – наш!», виступи артистів КВК в окупованих крим-

ських містах, мініатюри про мовний закон в Україні, образливі спічі про США і ЄС – далеко не повний перелік пропагандистських «жартів» у «Клубі веселих і кмітливих» [6]. Очільник К. О. Масляков є повним кавалером Ордену «За заслуги перед Батьківщиною» [6], що дає змогу зробити зрозумілі висновки щодо ефективності його діяльності (рис. 2).

Рис. 2. О. Масляков отримує нагороду від В. Путіна

Джерело: Шпальта [6]

Інше популярне в Росії та за її межами шоу «Comedy Club» починалося як адаптована російська версія американського формату вечірнього шоу «Stand Up Comedy», але воно поступово все більш відділялося за формою та змістом від оригінальної версії, ставши згодом також знаряддям російської пропаганди. Шовінізм і глузування з українців, представників Західної та Центральної Азії, нетолерантне ставлення до представників різних спільнот, звеличування «мудрого і врівноваженого» Володимира Путіна на фоні недолугих західних або українських політиків, висміювання політики «недружніх до Росії» держав стали постійними лейтмотивами шоу [7].

Підсумовуючи, можна виділити основні пропагандистські наративи, які Росія поширює за допомогою гумору:

- Українці – нерозумні люди, які носять шаровари та думають про сало.
- Росія та росіяни зокрема вищі за рівнем розвитку, ніж інші країни світу, а США та країни заходу відстають від неї у розвитку.
- Росію усі бояться, тому що у неї є ядерна зброя.
- В. Путін є найкращим президентом, на відмінну від лідерів інших держав.
- Історія Росії та її культура є унікальною, на відмінну від інших країн.
- Україна – частина Росії, яка повинна «возз'єднатися» з нею.
- Російська мова унікальна та має гарне звучання, порівняно з іншими мовами, особливо з українською, грузинською, вірменською, азербайджанською [5].

Сьогодні практично неможливо уникнути цих наративів, споживаючи російський розважальний контент. Будь-яке шоу, концерт, серіал насичені описаними вище ідеями і виступають своєрідною пропагандистською зброєю, яку Росія використовує на постійній основі.

Отже, варто наголосити, що Російська Федерація протягом століть просуває свої наративи, використовуючи широкий арсенал інструментів і технік. Російська влада поєднала гумор, мистецтво, пропаганду для поширення серед широкої аудиторії необхідних для них меседжів. Таку тактику можна вважати доволі ефективною, адже значна кількість людей у Росії та за кордоном споживають цей продукт. Фактично Кремль використовує гумористичні програми як вискоелективну зброю, яка дискредитує політику Заходу, збільшує підтримку політики Москви, а також активно нав'язує так звані «російські цінності», сенси і наративи.

Abstract. The article is devoted to the study of humour as a propaganda tool on the example of the Russian Federation. The author draws attention to the multifunctionality of humour in politics, which is not only a tool for establishing and developing relations between countries, but also for promoting their own interests. The article reveals the connection between humor and propaganda and outlines the main mechanisms of using humor for propaganda purposes on the example of Russia.

Keywords: humour, humour in politics, propaganda, narratives, Ukraine, Russia, Russian-Ukrainian war.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тактики: Як російська пропаганда використовує гумор та сатиру для досягнення власних цілей. #DisinfoChronicle. Кремлівська дезінформація щодо військового наступу на Україну. *Детектор медіа*. URL: <http://surl.li/rljhx>
2. Chernobrov D. Humor and Foreign Policy Narration: The Persuasive Power and Limitations of Russia's Foreign Policy Pranks. *OUP Academic*. URL: <https://academic.oup.com/isagsq/article/4/1/ksae007/7616249>
3. Гумор як знаряддя пропаганди: презентація дослідження. *Український кризовий медіа-центр*. 30.08.2023. URL: <http://surl.li/rljka>
4. Повержук В. «Шароварні» українці і «непереможна» ядерка – як РФ через гумор просувала пропаганду. *6262.com.ua – Сайт міста Слов'янська*. URL: <http://surl.li/rljlh>
5. Докієн О. Жарти інформвійни. Експерт Максим Кияк про пропаганду та роль гумору в ній. *Шпальта*. 21 березня 2019 р. URL: <http://surl.li/rljku>
6. Дуже чорний гумор: меми як інструмент російської пропаганди. *Український кризовий медіа-центр*. 05 вересня 2023 р. URL: <https://uacrisis.org/uk/duzhe-chornyj-gumor-memu-yak-instrument-rosijskoyi-propagandy>
7. Пропаганда в (НЕ) політичному KBH. *YouTube / Канал Vaibi*. 23 вересня 2023 р. URL: https://youtu.be/nvbQBLvr_sY?si=9IRSgouLz0Ug7ixr
8. Пропаганда на Comedy Club. *YouTube / Канал Vaibi*. 23 вересня 2023 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lqq7LUQxPro>

УКД: 327.8:32.019.51(477)

МІЖНАРОДНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ

Ю. Д. Паламарчук

Анотація. Розглядаючи українські засоби інформації, стаття має на меті, по-перше, розглянути та проаналізувати шлях України до євроінтеграції; по-друге, розглянути вплив агентури кремля на парадигму Україна – євроінтеграція; по-третє, розглянути та проаналізувати можливості для української держави після вступу до ЄС та НАТО.

Ключові слова: міжнародний статус, Україна, НАТО, ЄС, пропаганда.

Міжнародний статус України завжди був дразливим предметом для обговорення. Починаючи від перших років незалежності й до сучасних подій часів повномасштабного вторгнення, можна спостерігати активізацію типових для антиукраїнської пропаганди постулатів про нібито неіснування української держави, і як наслідок – неіснування України як суб'єкта на міжнародній арені.

Обговорюючи питання формування міжнародного статусу України під час війн і за часів післявоєнної відбудови, як самостійного члена на міжнародній арені, варто сказати, що український шлях до євроатлантизму часів незалежності мав декілька етапів: по-перше, починаючи від Леоніда Кучми, який підписав Будапештський меморандум (договір про ядерне роззброєння України) [1]; по-друге, ідея «Україна – член НАТО» фігурувала і була актуальною ще у 2000-х рр., коли з 2005 р. Віктор Ющенко почав проводити політику підготовки до майбутнього вступу України в НАТО (але у 2008 р. Німеччина разом з іншими членами НАТО відмовила Україні в членстві через її нібито слабе політичне становище) [2; 3]; по-третє, говорячи саме про євроінтеграцію України, варто сказати, що з одного боку, у 2000-х рр. проводилася активні євроінтеграційні кроки адміністрацією Ющенко, і з іншого боку, двояка політика Віктора Януковича, який, відмовившись підписувати документ про асоціацію України в ЄС, залишив країну у стані війни; по-четверте, за наступних президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського ситуація з євроінтеграцією набула покращення: у 2018 р. було під-

писано документ про надання Україні безвізового режиму з державами ЄС (а також були розширенні договори з економічної співпраці) і у 2022 р. були виставлені нові вимоги для України задля вступу в ЄС [4; 5; 6].

Станом на 2024 р. статус Україна – НАТО – ЄС у розрізі подій повномасштабного вторгнення дуже сильно страждає від пропагандистських кампаній. Тобто РФ, маючи розгалужену мережу завербованих кремлівськими спецслужбами розвідників, політиків по всьому світу, може маніпулювати питаннями санаційних пакетів впливати на рішення політиків щодо поставки гуманітарної, військової та економічної допомог Україні (прикладом можуть стати влада Туреччини, представлена урядом Реджепа Таїпа Ердогана, який періодично виступає з проросійськими промовами щодо України, апелюючи до закінчення вже «затяжної» війни [7]; Республіка Угорщина з її правлячою верхівкою проросійського політика Віктора Орбана, які, переслідуючи свої політичні бажання «Великої Угорщини» з історично етнічними землями угорців у Закарпатті, проштовхує серед Євросоюзу російські наративи про «непотрібність допомоги Україні», а також згадують у своїх промовах про бажане швидке завершення війни «Київського режиму») [8; 9].

Тому, на думку дослідника, в розрізі питання РФ та її пропаганди проти українського євроатлантичного шляху продовження проєвропейської політики Україною може стати найкращим сценарієм поствоєнної відбудови: по-перше, поступовий відхід від російської зони впливу у політичному, економічному та військовому питаннях забезпечить не лише незалежність розвитку вищезазначених сфер українського політичного устрою, а й забезпечить формування нового, незалежного українського політичного шляху розвитку (без впливу російського політичного бомонду на ситуацію всередині держави, до прикладу – класична ситуація з четвертим президентом України Віктором Януковичем, який, виступаючи за євроінтеграцію, відмовився від неї у 2013 р. та втік до російської федерації, просячи захисту у кремлівській верхівці, залишивши Україну в стані повної відсутності золотовалютного фонду, несформованості армії та з окупацією критично важливих областей і регіонів) [10; 11].

По-друге, впровадження євроінтеграційного шляху розвитку України забезпечить оновлення усіх внутрішньополітичних сфер життя під новий для української державної політики європейський стандарт (від економічної до внутрішньополітичної сфери).

По-третє, впровадження вищезгаданих «євроатлантичних реформ» забезпечить реформування українського суспільства та владної верхівки від олігархічного й корумпованого виду правління влади в Україні (враховуючи проєвропейські шляхи президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського, на жаль, це не завжди нівелює випадки виникнення корупційних скандалів як членів правлячої партії, так і наближених до президента безпосередньо) [12].

По-четверте, інтеграція України зі вступом у НАТО надалі забезпечить захист держави від зовнішнього агресора, у нашому випадку від Російської Федерації, та нівелює бажання РФ нападати не просто на Україну, а на члена блоку НАТО (у цьому питанні найважливішим, на думку дослідника, є наявність статті № 5, коли у разі нападу на члена НАТО інші члени НАТО зобов'язані надати чи то гуманітарну та військову допомогу, чи то відправити свої війська для урегулювання конфлікту) [13].

В аспекті питання післявоєнної відбудови української держави саме шлях євроінтеграції є найбільш оптимальним як для відбудови держави, так і забезпечення подальшого розвитку та життя держави без спадщини російського впливу (станом на 2022 р. Урсула Фон Дер Ляєн та Євросоюз озвучили сім блоків реформ, виконання яких Євросоюз визначив як умову того, що статус кандидата збережеться: (1) реформа Конституційного суду; (2) продовження судової реформи; (3) антикорупція, включно з призначенням керівника САП; (4) боротьба з відмиванням коштів; (5) втілення антиолігархічного закону; (6) узгодження аудіовізуального законодавства з європейським; (7) зміна законодавства про нацменшини) [14].

Говорячи про можливість позаблокового статусу української держави на поствоєнному просторі, потрібно зазначити таке: по-перше, без вступу в найбільші політично-військові блоки, як-от ЄС та НАТО, Україна зможе сама проводити зовнішньою політику – чи то економіч-

ну, чи то військову, тобто такий розвиток подій може привести до розвитку України як самостійного члена на світовій арені.

По-друге, позаблоковий статус може забезпечити певні гарантії безпеки та нейтралітет. Але, як показує практика, навіть якщо Україна відмовиться від членства в ЄС та НАТО, завершить війну по сучасній лінії розмежування та підпише «мир» з політичною верхівкою Кремля, це не зупинить РФ від майбутніх зазіхань та територію вже пошматованої України. Відсутність міжнародних гарантій безпеки як можливого члена НАТО розв'яже руки для винищення України (тобто в цьому випадку можлива подальша ескалація війни та посилене безкарністю бажання РФ знищувати Україну й український народ). Також потрібно взяти до уваги, що безблоковість може призвести до того, що в Україні буде обмежене коло союзників та обмежена можливість в принципі проводити міжнародну політику (як-от привілеїв членів блоку ЄС чи НАТО).

Розглянувши дві можливі стратегії поствоєнної відбудови України (членство та безблоковість), потрібно згадати і третій варіант – створення нових військово-політичних блоків з Україною як засновником та членом. Тому такий сценарій може призвести до: по-перше, заснування безпекового блоку з найближчими державами-сусідами, що може забезпечити захист від нападу Російської Федерації в майбутньому (новий безпековий союз можна заснувати з найближчими державами-сусідами, як-от Польща чи Молдова); по-друге, заснування нового безпекового блоку унеможливить вплив інших держав, які знаходяться поза блоком, на засоби та способи захисту держав; по-третє, створення нового альянсу з новими правилами унеможливить формування правила та можливості вето рішення (в НАТО ця проблема постає у вигляді двох членів – Угорщини та Туреччини, які на постійній основі ветоують рішення допомоги Україні чи вступу інших членів у альянс).

Отже, щодо питання міжнародного статусу України, викликів та можливостей можна зробити такі висновки: по-перше, внаслідок аналізу подій міжнародної діяльності України в парадигмі євроатлантизму до початку повномасштабного вторгнення було з'ясовано, що кроки до європейської та атлантичної інтеграції робилися успішно, але лише частково. Зі зміною президентів змінювалася й ситуація з питанням вступу України і до ЄС, і до НАТО. По-друге, внаслідок аналізу подій 2022–2024 рр. було з'ясовано, що вплив російських агентур на питання української євроатлантичної інтеграції залишається величезним як серед населення, так і серед політичної верхівки. По-третє, внаслідок аналізу літератури було оглянуто три стратегії поствоєнного розвитку України, водночас було зроблено наголос на продовженні та розширенні політики євроатлантичної інтеграції української держави із бажаним відходом від російської політичної, військової та економічної зон.

Abstract. Considering the Ukrainian media, the article aims to: first, consider and analyze Ukraine's path to European integration; second, examine the influence of Kremlin agents on the Ukraine-European integration paradigm; third, consider and analyze the opportunities for the Ukrainian state after joining the EU and NATO.

Keywords: International status, Ukraine, NATO, EU, propaganda.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтюк Т. «Зброя – це мир». Що таке Будапештський меморандум та що він означає для України. *Суспільне Новини*. 16 лютого 2022 р. URL: <https://suspilne.media/85782-zbroa-ce-mir-so-take-budapestskij-memorandum-ta-so-vin-oznacae-dla-ukraini/>
2. Волинський С. Ющенко веде Україну в НАТО. *Радіо Свобода*. 22 лютого 2005 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/927314.html>
3. Україну не прийняли в НАТО в 2008 році через позицію Меркель – Ющенко. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 25 серпня 2021 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/25/novyna/bezpeka/ukrayinu-ne-pryjnyaly-nato-2008-goczi-cherez-rozycziyu-merkel-yushhenko>
4. Гурак І. Ф. Україна на шляху до ЄС в часи президентства Віктора Ющенка: період «втрачених можливостей» чи поміркований поступ в складних геополітичних обставинах? *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 2(98). С. 281–298.
5. Україна не підписала Угоду про асоціацію з ЄС. *BBC*. 29 листопада 2013 р. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131129_ukraine_eu_assignment_ek
6. Порошенко: безвіз – те, про що мріяли мільйони українців. *Радіо Свобода*. 18 червня 2018 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29282781.html>

7. Ердоган пообіцяв, що доб'ється завершення війни зі збереженням незалежності та територіальної цілісності України. *Gazeta.ua*. 20 вересня 2023 р. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_erdogan-poobicyav-scho-dobyetsya-zavershennya-vijni-zi-zberezhennjam-nezalezhnosti-ta-teritorialnoyi-cilisnosti-ukrayini/1158300
8. Орбан назвав Зеленського в числі противників свого режиму. *Українська правда*. 4 квітня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/4/7336976/>
9. Тужанський Д. Міністерство правди Орбана. Як працює антиукраїнська та антизахідна пропаганда в Угорщині. *Європейська правда*. 26 травня 2023 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/26/7162473/>
10. Біла І. Що хотіла сказати Росія устами Януковича? (Огляд преси). *Радіо Свобода*. 12 березня 2014 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25293624.html>
11. В ГПУ порахували, скільки вкрав Янукович. *Українська правда*. 30 квітня 2014 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/30/7024075/>
12. Валько В. Слуги кешу: найгучніші корупційні скандали епохи Зеленського. *Українська правда*. 10 лютого 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/02/10/7323479/>
13. Колективна оборона – Стаття 5. *NATO*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_110496.htm
14. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. *Європейська правда*. 18 червня 2022 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/>

ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Н. С. Гусар, М. В. Дубель

Анотація. Умови війни в Україні створюють складнощі для управління розвитком територій. У статті висвітлюються потенційні перспективи розвитку, зокрема важливість координації зусиль між громадами, владою та міжнародними партнерами, ознайомлення та використання міжнародного досвіду і застосування ситуаційного менеджменту. Дослідження наголошує на необхідності інтегрованого та стратегічного підходу до управління розвитком територій в умовах проблеми.

Ключові слова: територіальна громада, регіональна політика, публічне управління, регіональний розвиток.

Вступ. Становлення та розвиток територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні тісно пов'язані з формуванням органів місцевого самоврядування. Цей процес дуже важливий для нашої країни та її громадян. Чим більш економічно розвиненими будуть окремі територіальні громади, тим сильнішою стане держава. Ефективне самоврядування є основою демократичного ладу будь-якої розвиненої країни світу.

Воєнне вторгнення росії в Україну завдало значних збитків нашій державі, проте започаткувало цілу низку важливих позитивних змін стратегічного характеру. Передусім це стосується підвищення рівня згуртованості органів державної влади, адміністрації територіальних громад та представників громадських, благодійних і волонтерських організацій, що посилює ефективність взаємодій між ними всіма. Через це відбувся розвиток соціально-економічних процесів, які сприятимуть успішній відбудові та реінтеграції територій України. Це буде нова Україна.

Управління розвитком територій у воєнний період в Україні стає не лише актуальним питанням, а ще й життєво важливим. Наша країна переживає випробування на збереження територіальної цілісності й національної безпеки і необхідність ефективного управління та розвитку зруйнованих чи постраждалих територій.

На тлі воєнних дій, посиленого економічного напруження та соціальних труднощів питання управління розвитком стає ключовим для забезпечення стабільності, відновлення та подальшого розвитку країни. Україна стикається з викликами в управлінні територіями, що зазнали воєнних дій, а також із необхідністю забезпечення життєво важливих потреб місцевого населення, зокрема безпеки, житлових умов, економічної підтримки та соціальних послуг тощо. У цьому контексті розгляд перспектив управління розвитком територій в умовах війни в Україні стає крайньою необхідністю. Дослідження цієї теми допоможе виявити ключові проблеми, з якими стикаються місцеві влади та населення, а також визначити ефективні стратегії та інструменти для подолання цих викликів.

Мета статті – визначення підходів до управління розвитком територій в умовах війни, а також можливостей інноваційного управління, які можуть бути використані для подолання викликів сьогодні.

Дослідження перспектив управлінням розвитком територій України наразі є актуальним, їх висвітлюють у своїх працях такі вчені: О. Дукіна, П. Дукін, В. Борщевський, Н. Балдич, Н. Гринчук, Н. Ходько, Л. Чорній, Я. Глібіщук, Є. Матвеев, І. Куропась, О. Микита та інші.

Основна частина. Демократія, верховенство права, повага до прав і свобод людини – саме навколо цих цінностей в умовах війни згуртувався український народ, причому настільки сильно, що фактично весь світ визнає його як націю з великої літери. Кожен українець для світу є уособленням незалежності, боротьби за неї, є символом згуртованості та настільки міцної об'єднаності, що аж не існує жодного поділу: ні за соціальними прошарками, ні за політичними поглядами, інтересами. Вигнання ворога за межі своєї Батьківщини – ось головна мета, задля якої всі працюють із нестримною жагою. Кожен українець намагається по-різному внести свій вклад у побудову щасливої та успішної України в майбутньому.

Водночас здоровий раціоналізм не повинен підриватися головними моторами українців до перемоги: надмірним патріотизмом та емоційно-вольовим поривом. Оскільки це є гарантією не лише ефективного управління організацією розвитку територій та військовою логістикою під час війни, але й небезпідставно вважається одним із наріжних каменів майбутньої повоєнної відбудови територій України та відновлення її соціально-економічного розвитку [1].

Сьогодні перед органами публічної влади постають завдання зі зміщеним характером: від функціональних, які базуються на методологічних та організаційних засадах дотримання стандартних функцій менеджменту, до ситуаційних завдань, які виникають під впливом нестабільних екзогенних та ендегенних чинників, що змінюють скелет територіальних соціально-економічних систем [2, с. 92].

У таких умовах розв'язання проблем розвитку територій повинно ґрунтуватися на гнучкості у процесі ухвалення рішень, тобто публічне управління має бути орієнтоване на вирішення ситуаційних проблем. Стратегічною метою державної регіональної політики, яка визначена у Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року і набуває зараз особливого значення, є розвиток та єдність населення, спрямовані на покращення умов життя в єдиній, децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні. До того ж важливо визначити основні стратегічні цілі Декларації, які треба адаптувати до поточних умов відновлення країни з урахуванням ресурсного забезпечення:

- створення єдиної держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому аспектах;
- підвищення конкурентоспроможності регіонів;
- розвиток ефективного багаторівневого управління [3].

Треба визначити такі складники функціонування органів регіонального управління, що підтримають ефективне застосування ситуаційного підходу:

1. Аналіз системи ситуаційних факторів та умов розвитку (зовнішніх та внутрішніх факторів).
2. Моніторинг відхилень показників розвитку регіональної соціально-економічної системи від нормативних орієнтирів.
3. Визначення методів управлінського впливу, створення адекватних ситуаційних моделей.
4. Дослідження ресурсного, технологічного та інформаційно-комунікативного забезпечення управлінських процесів (зокрема можливість створення спеціалізованих структур ситуаційного управління та аналіз кадрового потенціалу).
5. Перевірка належності подальших управлінських рішень щодо подолання проблемних ситуацій (адаптації, управління ризиками та кризами).
6. Розробка стратегій прогнозування можливих майбутніх дестабілізуючих (кризових) ситуацій [2, с. 93].

Маючи інформаційно-аналітичну базу, органи публічного управління можуть ефективно працювати на рівні територій та громад. Це дає змогу реагувати на зміни в розвитку територій та використовувати спеціальні методи оперативного управління, як-от:

1. Аналіз «слабких сигналів» для оцінки нестабільності ситуації та її впливу на основі матриці І. Ансоффа. Органи управління повинні реагувати на такі сигнали та симптоми дестабілізації негайно після їх виявлення.
2. Реактивне управління, що передбачає швидку та адекватну реакцію на зміни в середовищі на основі стратегічних пріоритетів розвитку регіону та забезпечення варіативності напрямів його функціонування.
3. Управління відхиленнями, яке базується на постійному моніторингу потенційно вразливих елементів системи та адекватній реакції на зміни основних параметрів їх розвитку [2, с. 94].

Сучасні аналітики зазначають, що сучасна українська модель публічного управління має бути ознакою стійкості та стабільності держави, відстоюючи національні інтереси, і водночас робити зосереджуватися на західних та світовому політичних та економічних просторах. Органи публічного управління в період післявоєнної відбудови країни мають застосувати сучасні механізми, які спрямовані на:

- розстановку пріоритетів в умовах малоресурсності;
- мобілізацію суспільства та концентрацію на питаннях керованості процесами;
- питання кадрів та перезавантаження системи підбору персоналу у владу [4].

Вже сьогодні представникам влади потрібно думати про відновлення економіки та розвиток територій, оскільки воєнний конфлікт є затяжним та виснажливим. Пізнання закордонного досвіду є гарним способом вирішити будь-які питання. Яскравим прикладом є Ізраїль, який в умовах постійних війн зміг побудувати процвітаючу та прогресивну країну, не маючи жодних ресурсів для цього. Безпека держави та своїх громадян, а також розвиток інновацій та вплив їх на всі сфери територіального розвитку є головними постулатами державної політики. Саме інноваційні технології допомагають маленькій країні підтримувати економічну стабільність на високому рівні та мати високотехнологічний експорт. І це все – наслідки довгострокової системної продуманої політики, яку вже не перше покоління політиків системно реалізують. Батьки-засновники та стратеги Ізраїлю знали, що економічний успіх критично важливий для виживання країни та нації. Сильна економіка – це база безпеки. Основа сильної економіки – інновації та продукти з високою доданою вартістю, що потрібні у всьому світі.

Можна виокремити такі основи новаторства:

- людський потенціал та таланти, що розвиваються зі шкільного віку та приваблюються з інших країн;
- система освіти;
- механізми розвитку новацій, які впроваджуються у роботу кожного відомства;
- система оборони країни, яка виступає як спонсор та стимулюючий фактор для новацій, а основними секторами економіки країни є технології та промислове виробництво.

Кілька факторів сприяли успіху та процвітанню Ізраїлю:

1. Наявність загрози від ворогів, що змушує країну зосереджувати зусилля на виживанні та підвищенні ефективності.
2. Ефективне поєднання військово-промислового комплексу (ВПК), яке включає науку, освіту та бізнес.
3. Велика роль держави в підтримці інновацій за допомогою фінансування та експортних стимулів.
4. Партнерство з країнами-членами НАТО, які надають передові технології, фінансову підтримку та доступ до свого ринку (наприклад, США).
5. Вплив діаспори на розвиток країни [1].

Співпраця між територіальними громадами являє собою нову форму політики місцевого та регіонального розвитку, яка активно розглядається в Україні та має успішні приклади за кордоном. Ця форма співпраці передбачає взаємодію громад на угодних засадах для вирішення спільних проблем, що мають вплив на якість життя. Багато міст, селищ і сіл стикаються з проблемами, які важко вирішити самотійно і які стосуються не лише однієї громади, а кількох одночасно. Такі проблеми можуть включати очищення водойм, забезпечення якісного водопостачання та водовідведення, протипожежний захист, переробку відходів тощо. Шляхом об'єднання матеріальних ресурсів та зусиль із сусідніми громадами можна ефективніше вирішити ці проблеми. Отже, громади мотивовані встановлювати співпрацю з економічних та організаційних міркувань.

Співробітництво має значний потенціал, який може бути використаний для сприяння сталому розвитку територіальних громад, незалежно від їх розміру чи населення. Досвід багатьох країн підтверджує, що жодна територіальна громада ніколи не має достатньо ресурсів або здатності самотійно вирішувати всі свої проблеми. Тому співпраця є актуальним та інноваційним способом для більшості громад.

Одним із варіантів співпраці є сільсько-міське партнерство (урбанізація), яке полягає у системі, що діє там, де існують як сільські, так і міські території, та є пов'язані за допомогою функціональних зв'язків, як-от комунікації, ланцюжки вартості, демографічні та природні ресурси і т. ін. Метою такого співробітництва є поліпшення добробуту та функціональності територій, що відповідає принципам сучасної європейської політики розвитку. Розвиток спів-

праці між містами та селами є одним із компонентів політики зближення, оскільки сприяє зменшенню нерівностей у соціально-економічному розвитку територій, особливо в контексті «центр – периферія» [5, с. 86–87].

Висновки. Життя та майбутній розвиток інших частин України відкривається активністю кожного громадянина, якістю управлінських рішень, що ґрунтуються на рівні місцевих знань та ініціатив, а також готовністю швидко реагувати на зміни та забезпечити стійкість і багатовекторність. Управління розвитком території під час війни в Україні проходить через різні етапи еволюції, але універсального підходу до організації просторового планування не існує. Кожен муніципалітет має власні особливості та вимоги, тому необхідно створювати індивідуальні стратегії, які будуть враховувати його потреби, проблеми та можливості. Нові події та тенденції, що виникли під час війни в Україні, мають значний вплив на місцевий економічний розвиток та створюють потребу в нових підходах до управління та планування розвитку територіальних громад. Самоорганізація населення продемонструвала великий потенціал навіть у критичний період війни, включно з територіальними громадами, які опинилися в зоні бойових дій.

Вивчаючи досвід інших держав, Україна має напрацювати власну ефективну систему управління розвитком територій для громад, які будуть рушієм розвитку економіки України. Загалом ситуаційний менеджмент є гарним способом, що дає можливість налаштувати системи публічного управління розвитком територій та громад до постійних змін, викликів та загроз, умов і факторів функціонування, він сприяє уникненню проблемних ситуацій або допомагає створити умови для ефективного подолання їх наслідків.

Abstract. The conditions of the war in Ukraine create difficulties for managing the development of territories. This article highlights potential development prospects, including the importance of coordinating efforts between communities, authorities and international partners, familiarization and use of international experience and application of situational management. The study emphasizes the need for an integrated and strategic approach to the management of territorial development in the context of the problem.

Keywords: territorial community, regional policy, public administration, regional development.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Організація управління розвитком територій під час військових дій в Україні. 24.05.2022. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/78295/>
2. Дукіна О., Дукін П. Управління розвитком територій в умовах воєнного стану: аспекти ситуаційного підходу. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 31 травня 2022 року)*, 2022. С. 92–95.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
4. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyuderzhavoyu/>
5. Berezyuk S., Pronko L., Zelenchuk N. Prospects of implementation of abroad experience of cooperation of territorial communities in Ukraine. *Strategic for the development of local self-government in the conditions of European integration proces in Ukraine: monograph of the International Science Group*. 2023. P. 83–113. URL: <https://isg-konf.com/979-8-88992-679-5/>

РОЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ Е-ДЕМОКРАТІЇ У ПОДОЛАННІ КРИЗИ ПОЛІТИЧНОЇ ДОВІРИ УКРАЇНИ

Ю. О. Колесник, Ю. В. Окуньовська

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан впровадження інструментів електронної демократії в Україні та їх роль у подоланні кризи довіри до владних структур. Зокрема висвітлено оцінку користувацького досвіду роботи з державними електронними сервісами, а також вплив е-інструментів на стан корупції в державі, що є однією з основних причин кризи довіри. Особлива увага приділена механізмам взаємодії між громадянами та державою через онлайн-сервіси. Також проаналізовано перешкоди, що стоять перед державою у регулюванні цих інструментів.

Ключові слова: політична довіра, електронна демократія, електронні послуги.

За роки незалежності Україна пережила низку соціально-політичних та економічних криз, які суттєво вплинули на довіру населення до державних інституцій та політичних лідерів. Одним із можливих шляхів до подолання кризи суспільно-політичної довіри варто вважати запровадження електронної демократії (далі е-демократія).

Е-демократія як форма суспільних відносин має свої цілі. Усі вони представлені на рис. 1.

Рис. 1. Цілі е-демократії [3]

Наведений вище рисунок підтверджує думку, що однією з основних цілей е-демократії є довіра. Адже використання е-демократії може допомогти скоротити дистанцію між владою та громадянами, забезпечити більш ефективне використання ресурсів та зробити політичні процеси більш доступними для всіх верств населення через застосування інструментів е-демократії. Однак успішне впровадження таких інструментів вимагає вирішення низки технічних, правових та соціокультурних викликів, що стоять перед українською владою. Тому в ситуації, що склалася в Україні, вивчення та впровадження інструментів е-демократії має велике значення для відновлення суспільно-політичної довіри та покращення врядування.

До того ж сама е-демократія може стати потужним інструментом для зміцнення демократичних процесів у державі. Зокрема, вона може вплинути на прозорість діяльності уряду, залучити громадян до прийняття рішень через онлайн-голосування, петиції та консультації, а також уможливити активну взаємодію між громадянами та урядом через спеціальні електронні платформи.

Впровадження е-демократії відбувається у контексті політики цифровізації держави та стоїть поруч із формуванням системи е-врядування. Тому для більш детального розгляду питання треба розглянути стан впровадження електронних послуг в Україні. Для цього звернемося до даних всеукраїнських опитувань «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у 2022 та 2023 рр. [5, 6].

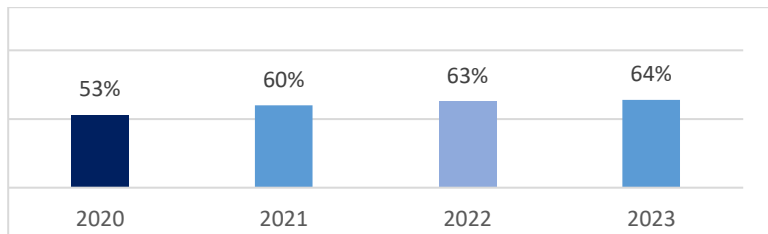

Рис. 2. Користування державними електронними послугами [5, 6]

Згідно з даними, зображеними на рис. 2, можна зауважити, що користувацька активність державними електронними послугами хоч і не стрімко, але покращується з кожним роком. Це може свідчити про зростання рівня зацікавленості громадян у використанні електронних технологій для взаємодії з державними інституціями. До того ж це може бути зумовлено зручністю та швидкістю отримання послуг в онлайн-режимі, що заощаджує час і зусилля громадян. Це припущення також можуть підтвердити результати дослідження.

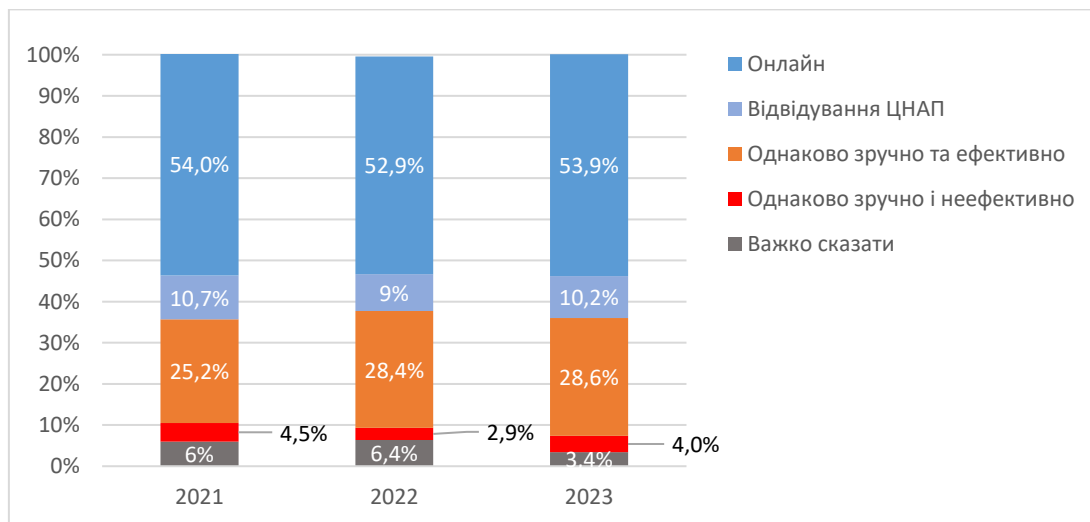

Рис. 3. Який спосіб отримання послуг Ви вважаєте найбільш зручним та ефективним? [5]

Дані, продемонстровані на рис. 3, зазначають, що впродовж 2021–2023 рр. більше 50 % опитаних громадян надали перевагу отриманню послуг онлайн, тоді як лише приблизно 10 % респондентів зазначили, що відвідують ЦНАП для вирішення своїх питань. Це може вказувати на загальну тенденцію до переходу до онлайн-сервісів у сфері надання адміністративних послуг, зокрема через ефективність та широкий доступ до інтернету. Ці причини домінування використання електронних послуг також висвітлені у дослідженнях КМІС.

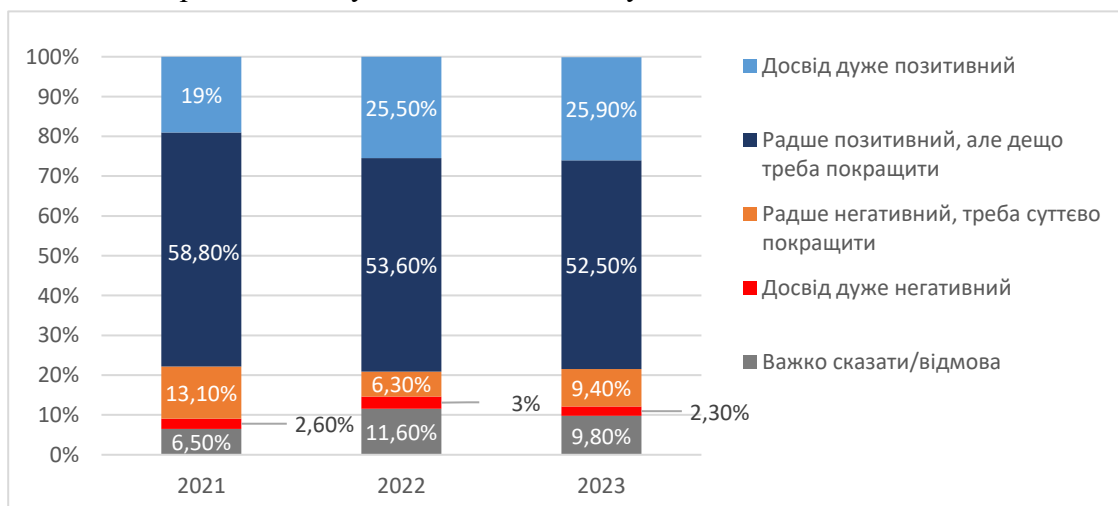

Рис. 4. Як би Ви оцінили власний досвід отримання електронних послуг? [5]

Як можна зазначити, рівень задоволеності ефективністю роботи електронних послуг протягом 2021–2023 рр. демонструє високі показники. У 2021 р. частка респондентів, які оцінили свій досвід як «радіше позитивний» або «дуже позитивний», становила 77 %. До 2023 р. цей показник дещо виріс до 78,4 %. Такі позитивні тенденції можуть вказувати на успішність державної політики у сфері цифровізації та розвитку електронного урядування.

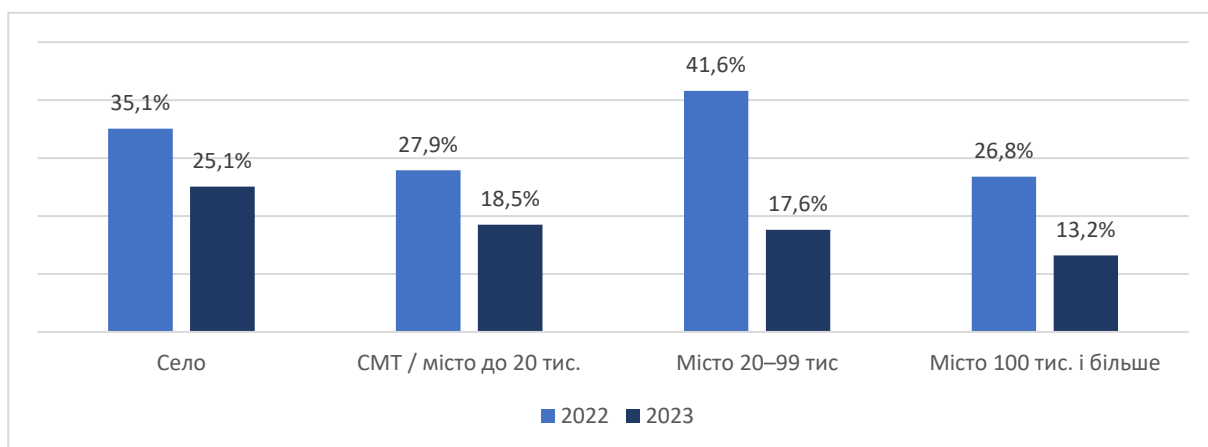

Рис. 5. Місце проживання громадян, які не мають доступу до інтернету [5]

Питання доступу громадян до інтернету є одним із найважливіших під час імплементації цифрових технологій у діяльність органів влади на всіх рівнях. Прийнято вважати, що громадяни з сільської місцевості не мають відповідного обладнання для користування інструментами електронної демократії. Проте, як зазначено на рис. 5, у 2022 р. відсоток громадян, які не мали доступу до мережі інтернет і проживали в містах із населенням 20–99 тис. мешканців, становив 41,6 %, на що на 6,5 % більше користувацького відсотка громадян, які мешкають у селах. У 2023 р. можна відзначити позитивну тенденцію до скорочення частки людей з обмеженим доступом до державних онлайн-послуг: у містах із населенням 20–99 тис. та від 100 тис. – удвічі, у селах та смт – на 10 %.

Також варто розглянути перешкоди, які стоять на шляху громадян до користування е-послугами.

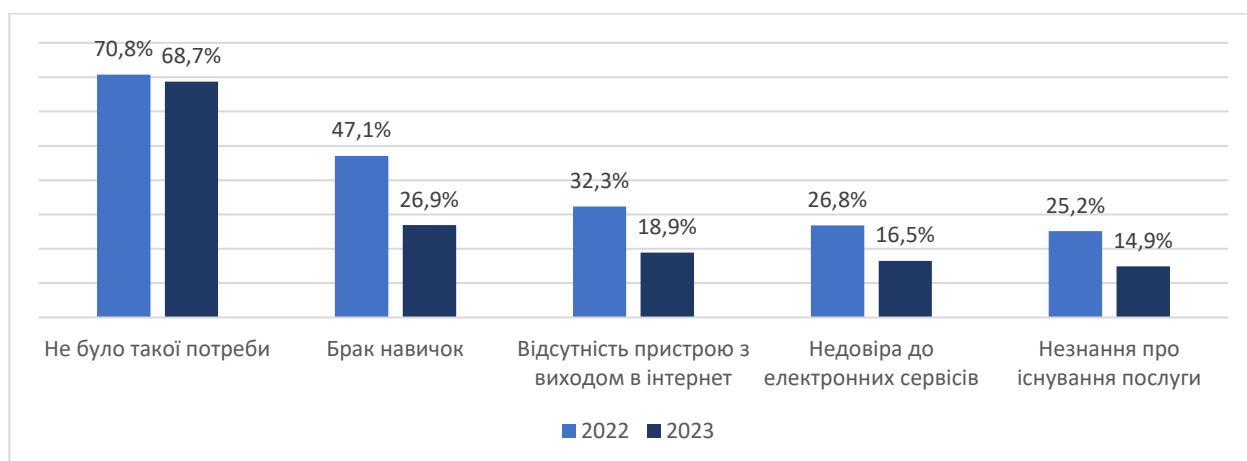

Рис. 6. Чому не користувалися е-послугами протягом останнього року? [5, 6]

Згідно з результатами, поданими на рис. 6, можна зробити висновок, що більшість опитаних громадян, які не користувалися електронними послугами, просто не мали такої потреби. У 2023 р. цей показник становить 68,7 %. Проте також представлені причини, на які владним структурам все ще варто звернути увагу, незважаючи на те, що показники мають суттєву тенденцію до поліпшення, порівняно з 2022 р. Варто зазначити брак навичок (27 %), відсутність пристрою з виходом в інтернет (19 %), недовіру до електронних сервісів (16,5 %) та незнання про існування послуги (15 %).

Розвиток інфраструктури електронних послуг та структурні зміни системи е-врядування позитивно відображаються на участі громадян у процесах е-демократії. Як уже зазначалось вище, інструменти е-демократії слугують провідником у комунікації між громадянами та владою. Ефективне спілкування із суспільно-політичними інститутами впливає також на рівень довіри населення України. Однією з найбільш поширених платформ для таких комунікацій є Офіційне інтернет-представництво Президента України, зокрема розділ електронних петицій.

Таблиця 1

Петиції до Президента [2]

Рік	З відповіддю	На розгляді	Триває збір підписів	Не підтримано
2019	13	1	0	13 200
2020	29	0	0	10 444
2021	19	0	0	8 122
2022	101	4	0	12 948
2023	150	1 046	1 090	3 829

Як можна зазначити, у 2021 р. лише 19 петицій здобули підтримку громадян та відповідь президента, порівняно зі 105 петиціями у 2022 р. Проте у 2023 р. кількість підтриманих петицій зросла до 1 196. Ця значна різниця стає ще більш відчутною, оскільки загальна кількість зареєстрованих петицій у 2023 р. є найменшою за всі попередні роки. А кількість петицій, які отримали відповідь, виявилася найбільшою протягом каденції Володимира Зеленського [2].

Але у відсотковому значенні петиції, на які надали відповідь, не відображають ефективності діалогу між владою та суспільством. До того ж існує практика делегування петиції різним міністерствам, зокрема прем'єр-міністру. Це певною мірою негативно впливає на рівень довіри до владних інституцій.

Варто зауважити і про негативні фактори, що гальмують розвиток е-демократії та е-врядування, це – корупція. Корупція є однією з найвагоміших причин недовіри громадян України до влади. Тому у 2016 р. було введено електронну систему публічних закупівель «Prozorro», де державні та комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу конкурують за можливість стати постачальниками для держави [1]. Prozorro – це не лише система закупівель, а й важливий інструмент для:

- зміцнення довіри суспільства до влади;
- боротьби з тіньовою економікою;
- стимулювання розвитку бізнесу.

Звичайно, система «Prozorro» не позбавлена недоліків. Трапляються випадки маніпуляцій на тендерах та зловживань з боку учасників і закупівельних організацій. Однак Prozorro значно знизила масштаби корупції у сфері публічних закупівель і стала показовим прикладом реформування державного сектору в Україні.

Важливо продовжувати розвивати та вдосконалювати систему «Prozorro», щоб вона залишалася ефективним інструментом боротьби з корупцією та забезпечення прозорості й підзвітності у сфері публічних закупівель.

Справжнім відкриттям для України та світу став додаток «Дія» [4]. «Дія» – це перша платформа, яка поєднує владу, громадян та бізнес за допомогою системи електронних взаємодій як «знизу – вгору», так і «згори – вниз». За даними опитувань КМІС, найбільше респондентів (51 %) зазначають, що користувались послугами «Дії» протягом 2023 р. [5]. Застосунок дійсно продемонстрував хороші результати роботи, тому все частіше почали обговорювати можливість проведення виборів за допомогою нього. Отже, взяти участь у виборах змогло б більше громадян, а також це сприяло б зниженню рівня фальсифікацій на дільницях. Проте, як показує практика, ні додаток, ні громадяни до цього не готові. У лютому 2024 р. було проведено «Нацвідбір Євробачення-2024», і голосування за представника від України відбувалося за допомогою «Дії». Загалом у застосунку проголосувало за свого фаворита 1 167 176 українців [7]. Така кількість охочих взяти участь у голосуванні спричинила сильний збій, який унеможливив користування програмою аж до наступного дня. До того ж важко відслідкувати прозорість проведення виборів таким шляхом.

Отже, Україна зробила значні кроки в напрямі розвитку електронної демократії, яка відкриває нові можливості для участі громадян у політичному житті країни. Це робить процес управління державою більш прозорим, відкритим та ефективним. Інструменти е-демократії не лише сприяють зміцненню довіри до влади, а й роблять політичний процес більш доступним для всіх верств населення. Електронні інструменти забезпечують швидкий і зручний доступ до інформації та взаємодію з урядом через віртуальні платформи. Більш залучені громадяни означають більш точні та репрезентативні рішення, оскільки різноманітність думок і поглядів стає більш доступною для влади. До того ж електронні інструменти уможливають громадський контроль за політичним процесом, що допомагає запобігти корупції та забезпечити більшу прозорість роботи уряду.

Однак є й певні недоліки. Нерівний доступ до технологій, проблеми безпеки даних і конфіденційності, можливість маніпуляцій і дезінформації, технічні проблеми і збої, а також відсутність особистої взаємодії можуть ускладнити впровадження і використання електронних інструментів у демократичних процесах.

Abstract. The article analyzes the current state of implementation of e-democracy tools in Ukraine and their role in overcoming the crisis of trust in government. In particular, the author assesses the user experience of working with state electronic services, as well as the impact of e-tools on the state of corruption in the country, which in turn is one of the main causes of the crisis of trust. Particular attention is paid to the mechanisms of interaction between citizens and the state through online services. The author also analyzes the obstacles faced by the state in regulating these instruments.

Keywords: political trust, e-democracy, electronic services.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Prozorro. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Prozorro> (дата звернення: 06.03.2024).
2. Вікторія Олійник. Почути не всіх. Чому президент Зеленський не реагує на інструмент петицій? Громадський рух «Чесно». URL: <https://www.chesno.org/post/5850/> (дата звернення: 06.03.2024).
3. Грицяк Н. В., Семенченко А. І. Ч. 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. *Електронне урядування та електронна демократія*: навч. посіб.: у 15 ч. Ч. 3 / заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ: Москаленко О. М., 2017. С. 26.
4. Дія – Державні послуги онлайн. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 06.03.2024).
5. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг. Аналітичний звіт-2023. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-01/undp-ua-e-services-use-omnibus-2023.pdf> (дата звернення: 05.03.2024).
6. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг. Аналітичний звіт-2022. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-05/e-services-usage-omnibus_ukr.pdf (дата звернення: 05.03.2024).
7. Alyona Alyona та Jerry Neil перемогли у фіналі національного відбору «Євробачення» 2024. *Суспільне культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/676388-alyona-alyona-ta-jerry-heil-peremogli-u-finali-nacionalnogo-vidboru-evrobacenna-2024/> (дата звернення: 07.03.2024).

УДК 35.07:005.5(477)(045)

Е-УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ

К. А. Кондратьєва, Н. В. Прямухіна

Анотація. Стаття присвячена аналізу е-управління України у сфері публічних фінансів. У науковій розвідці робиться акцент на позитивних аспектах українського досвіду, аналізується наповнення різноманітних цифрових платформ сфери публічних фінансів. Водночас даються рекомендації щодо необхідності подальшого вдосконалення е-управління в контексті сучасних викликів та небезпек, спричинених війною з росією.

Ключові слова: е-управління, публічні фінанси, відкриті дані, війна.

Вступ. У сучасному світі, коли швидкість обміну інформацією та потреба у розширенні прозорості публічної політики є високими, реформи у сфері е-управління та публічних фінансів стають невід'ємною частиною стратегічного розвитку країн. Застосування механізмів електронного врядування у сфері публічних фінансів веде до автоматизації процесів, оптимізації прийняття рішень та підвищенні відкритості діяльності урядових інстанцій. Прозорі та ефективні фінансові системи, підтримані сучасними інформаційними технологіями, сприяють за-

побіганню корупції, підвищують довіру громадськості до влади, а також сприяють збалансованому розподілу ресурсів та сталому розвитку.

Сьогодні особливої актуальності набуває е-управління у сфері публічних фінансів для України, яка знаходиться в стані війни з росією. Е-управління дає можливість державі підтримувати високий рівень прозорості перед міжнародними партнерами та власним народом. Враховуючи великий суспільний інтерес до використання фінансових ресурсів у час війни, електронні системи дають змогу забезпечити громадянам доступом до інформації про державні закупівлі, формування бюджету, витрати та результати використання коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням е-управління у сфері публічних фінансів присвячені роботи В. Горбатюк, Я. Магузка [1], Н. Маслій, М. Дем'янчука [2], А. Бухтіарової, Ю. Духно [3], Т. Голобородько, А. Ярової [4], В. Мазярчук [5] та ін. Водночас відсутні праці, які б розкривали досвід України з застосування механізмів е-управління у сфері публічних фінансів під час війни.

Мета статті полягає в дослідженні досвіду України з застосування механізмів е-управління у сфері публічних фінансів під час війни.

Виклад основного матеріалу. Основною передумовою для демократичного управління та гарантом прозорості держави перед громадянами є відкритість бюджетного процесу. Так, варто погодитися з дослідницею В. Горбатюк, яка зазначає, що прозорість бюджету та державних фінансів загалом характеризує якісний стан фінансових відносин держави та визначає ефективність державного управління [1].

Україна має унікальний досвід упровадження інструментів відкритого бюджету за ініціативи та активної підтримки громадянського суспільства. Десять років тому (у травні 2013 р.) Парламент зареєстрував проект закону «Про відкритість використання публічних коштів» [6], який передбачав публікацію всіх платіжних доручень та окремих звітів органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших установ, що здійснює Казначейство, на спеціально створеному сайті. 11 лютого 2015 р. Закон був прийнятий та відбулося публічне представлення Єдиного вебпорталу використання публічних коштів за участю Голови Парламенту, Міністра фінансів та громадських активістів.

Сьогодні на порталі знаходиться інформація щодо:

- 240 млн платіжних доручень, здійснених Державним Казначейством України;
- 82 млн договорів, додаткових угод, актів виконаних робіт, накладних та звітів про використання коштів;
- 55 тис. індивідуальних кабінетів організацій, які відповідно до Закону заповнюють інформацію на сайті [5].

2 млн осіб з усього світу користуються порталом щороку. З початку 2023 р. Державна установа «Відкриті публічні фінанси» на замовлення Міністерства фінансів України та за підтримки EU4PFM активно працює над створенням двох ІТ-систем: «Державний бюджет – Мінфін» та «Автоматизована інформаційна система онлайн-взаємодії з розпорядниками коштів державного бюджету». Із січня 2024 р. планується введення перших модулів системи, а завершення всіх робіт – до кінця серпня наступного року. Це дасть змогу Міністерству фінансів використовувати нову ІТ-систему під час формування бюджету на 2025 рік [7].

Важливо зазначити, що цей проєкт має велике стратегічне значення для реформування бюджетного процесу та забезпечення його прозорості, що є критичними передумовами для вступу України до Європейського Союзу та розширення співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ).

Доступ до інформації про видатки бюджету не лише дає можливість громадянам, експертам і громадським організаціям активно брати участь у бюджетному контролі, але й збільшує довіру громадськості й міжнародних партнерів до урядових інституцій та сприяє ефективному використанню ресурсів.

Окрім зазначеної первинної інформації, Міністерством фінансів було додано до порталу нові інструменти відкритих даних:

- «Бюджет для громадян» – інформація про планування та виконання бюджету на різних рівнях. На цей момент на порталі представлено більше 36 тис. розпорядників та одержувачів

бюджетних коштів на всіх рівнях влади, опубліковано понад 14 тис. паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів, а кількість оприлюднених звітів про їх виконання становить 2,6 тис. [8];

- «BOOST-аналіз» – інструмент для аналізу бюджетів на різних рівнях та в розрізі доходів, видатків, кредитування та фінансування, розроблений за методологією Світового банку [9];

- «Spending» – інформація про використання публічних коштів державного та місцевих бюджетів. Протягом 8 років існування цього сайту було створено та підписано 84 млн документів, які включають договори, акти та звіти. Здійснено 248 млн транзакцій [10]. Однак важливо зазначити, що ресурс «Spending» став цінним інструментом для журналістів, розслідувачів та громадян, які борються з корупцією на всіх рівнях влади;

- «Proifi» – реєстр проєктів залучення коштів міжнародних фінансових організацій. Сьогодні у реєстрі зареєстровано 181 проєкт, загальна вартість яких становить майже 18 млрд дол. США. Згадані проєкти реалізуються за участю коштів міжнародних фінансових організацій;

- різноманітні дашборди, зокрема інформація про кошти від міжнародних партнерів для покриття видатків державного бюджету [5; 10].

Окремо доцільно зупинитися і на запуску Телеграм-бота платформи Є-data – @edata_platform_bot. Протягом 2023 р. бот функціонує в тестовому режимі, сповіщаючи користувачів про оновлення на порталах Є-data, як-от: події відповідно до бюджетного календаря, оновлення показників виконання бюджетів, реєстру транзакцій ДКСУ, міжнародних фінансових проєктів та інші статистичні показники. Згідно з інструкцією користувача, бот надає доступ до інформації про публічні фінанси України та є месенджером Платформи Є-data. Функціонал бота може змінюватися, а його головне меню включає розділи про бюджетний процес, статистику виконання бюджету на різних рівнях, інформацію про розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також статистику фінансування проєктів із залученням міжнародних фінансових організацій [11].

Інший Телеграм-бот – @Ministryonlinebot, працює як ефективний інструмент для отримання оперативної інформації про публічні кошти. Основні можливості бота включають: швидкий та зручний доступ до важливої інформації через декілька кліків; точковий пошук за конкретними параметрами; відстеження динаміки державного та місцевих бюджетів за різними класифікаціями; підписка на зміни та оновлення за конкретним розпорядником; інформація про міжнародні фінансові проєкти, статистика та конкретні пошукові запитання; детальна інформація за індивідуальними параметрами (ідентифікаційним кодом, номером податкової декларації тощо). Бот може надавати інформацію на запитання користувача, як-от розпорядники та отримувачі бюджетних коштів, ТОП-10 отримувачів та платників бюджетних коштів, загальні доходи та видатки державного та місцевих бюджетів, а також інші конкретні дані за введеними параметрами [12].

Безперечно, згадані електронні сервіси сприяють поліпшенню доступності та прозорості у відстеженні використання публічних коштів. Вони надають оперативний доступ до деталізованих фінансових даних, забезпечуючи широкий функціонал для швидкого пошуку, відстеження динаміки бюджетів та індивідуалізованої інформації для користувачів. Їх впровадження свідчить про стратегічну спрямованість на підвищення рівня прозорості у використанні публічних ресурсів та взаємодії з громадськістю.

Окрім сервісів, що дають змогу здійснювати контроль за публічними фінансами, доцільно згадати і портали, що регулюють публічні закупівлі. Так, із 1 серпня 2016 р. з метою запобігання корупції розпочала функціонування електронна система публічних закупівель ProZorro [13], яка посприяла значній економії коштів та підвищила рівень прозорості у процесах закупівель. Однак, за словами громадських експертів, електронні торги не є універсальним рішенням для подолання корупції в цьому секторі. Вони вказують на поширені зловживання з боку замовників, як-от неконкурентні умови та розмитий опис товарів, що може сприяти корупційним практикам. Громадські експерти висловлюють також занепокоєння щодо низького рівня професіоналізму організаторів закупівель, які не завжди мають необхідний досвід та компетентність [14].

З метою моніторингу публічних закупівель був запущений проєкт DoZorro, що дає змогу проводити моніторинг з участю всіх зацікавлених сторін. Цей моніторинговий портал був створений за підтримки міжнародних неурядових організацій (EBRD, Open Contracting Partnership, Omidyar Network та Міжнародного фонду «Відродження»), і вже від початку зібрав значну кількість інформації щодо тендерів, що викликали сумніви [15].

Загалом ці ініціативи виступають комплексним підходом з поліпшення системи закупівель та забезпечення прозорості. Водночас існує ще низка технічних, професійних та нормативних складників, що потребують вдосконалення.

Висновки. Е-управління у сфері публічних фінансів є ключовим фактором для підвищення ефективності та прозорості державного управління. Протягом останніх років Україна досягла значних успіхів у застосуванні е-управління у сфері публічних фінансів. Однак варто враховувати, що сьогодні Україна знаходиться у стані війни, яка створює додаткові ризики під час застосування е-управління. Ці ризики пов'язані зі складністю реформ, кібербезпекою та необхідністю забезпечення інформаційної безпеки. Тому для успішного впровадження е-управління в умовах війни важливо підтримувати розвиток кібербезпеки, вдосконалювати нормативно-правову базу та створювати умови для партнерства між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Процеси е-управління вимагають постійного підвищення конкурентноспроможності, стабільності та прозорості системи. Важливо розглядати е-управління не лише як технічну інновацію, але і як системний підхід до зміни культури та підвищення кваліфікації учасників системи.

Abstract. The article is dedicated to the analysis of e-governance in Ukraine within the public finance sector. This scholarly exploration emphasizes the positive aspects of the Ukrainian experience, delving into the integration of various digital platforms in the realm of public finance. Additionally, recommendations are provided regarding the necessity for further improvement of e-governance in the context of contemporary challenges and risks posed by the ongoing conflict with Russia.

Keywords: e-governance, public finance, open data, war.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбатюк В. І., Матузка Я. В. Інституціональні засади становлення електронного бюджетування на принципах відкритості та прозорості. *Фінанси України*. 2017. № 10. С. 27–42.
2. Маслій Н. Д., Дем'янчук М. А. Фінанси публічного сектору: українські реалії та світовий досвід: навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2022. 384 с.
3. Бухтіарова А. Г., Духно Ю. О. Сучасні програми підвищення ефективності та прозорості публічних фінансів в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2019. Т. 24. Вип. 5. С. 113–118.
4. Голобородько Т. В., Ярова А. Б. Розвиток електронного врядування в забезпеченні підвищення рівня прозорості публічних фінансів в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1969>
5. Мазярчук В. Публічні фінанси відбудови: прозорий бюджет та сучасні інструменти аналітики даних. URL: https://lb.ua/blog/victor_mazyarchuk/562714_publichni_finansi_vidbudovi.html
6. Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11 лютого 2015 р. № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>
7. Створення нової IT-системи з планування та моніторингу виконання державного бюджету. Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/22>
8. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
9. Єдиний вебпортал використання публічних коштів. URL: <https://spending.gov.ua/new/>
10. З восьмою річницею, Є-дата! Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/24>
11. Представляємо чат-бот платформи Є-дата в Телеграм. Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/23>
12. Представляємо ще один месенджер платформи Є-Data – Телеграм-бот «Міністерство фінансів Публічні кошти». Державна установа Відкриті публічні фінанси. URL: <https://www.publicfinance.gov.ua/news/17>
13. Система ProZorro стала обов'язковою для всіх держзакупівель. URL: <https://hromadske.ua/posts/systema-prozorro-stala-oboviazkovoju-dlia-vsikh-derzhzakupivel>
14. Дяків А. Людський фактор. Як удосконалити ProZorro. *Економічна правда*. 2017. 11 січ. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/11/616805/>
15. Голуб А. Від prozorro до контролю. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/185040>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ У МОЛОДІЖНИХ РАДАХ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ВІННИЦІ

М. В. Маєвська, Ю. В. Окуньовська

Анотація. У дослідженні була подана інформація про діяльність молодіжних об'єднань, зокрема молодіжних рад на прикладі міста Вінниці та про роль цих структур у соціалізації молоді. Розглянуто роль молодіжних рад у процесах соціалізації молоді, а також їх вплив на розвиток громадянського суспільства.

Ключові слова: молодь, молодіжні ради, соціалізація, молодіжні об'єднання, громада.

Вступ. Молодіжні ради відіграють унікальну роль у питанні соціалізації молоді в сучасній культурі, яка виходить за межі традиційних кіл. Вивчення та аналіз цього явища стає вирішальним, коли йдеться про формування у молоді активної громадянської ролі, яка є важливою для створення розвиненого та сталого суспільства. Ми розглядаємо роль молодіжних рад у процесах соціалізації молоді, а також їх вплив на розвиток громадянського суспільства, щоб надалі визначити методи та підходи для підвищення ефективності молодіжних рад як інструментів соціалізації та активізації громадянської активності молодого покоління.

Актуальність. Молодіжний активізм переживає період трансформації, оскільки відбувається вплив глобалістичних, євроінтеграційних ідей, що водночас поєднується з кризовою ситуацією в Україні внаслідок війни. Через це молодь вже у ранньому віці стикається з необхідністю знаходження власного «Я» у суспільстві та ідентифікацією себе як громадянина свого міста та держави. Саме дослідження наявних механізмів соціалізації та проблем, у контексті з якими стикається молодь на шляху до залученості у третій сектор суспільства, допоможе краще зрозуміти, як покращити молодіжну політику в країні.

Мета роботи. Основною метою цього дослідження є розкритті ролі та впливу молодіжних рад на процес соціалізації молоді.

Основний виклад матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років [1]. Відповідно до даних служби статистики України станом на 1 січня 2022 р. в Україні проживало 9 969 315 молодих осіб віком від 14 до 35 років, що становило 24,3 % від загальної чисельності постійного населення України [2]. За останніми дослідженнями платформи «Опендатабот» на серпень 2023 року, приблизно 2,4 млн українців виїхало закордон, із них третину становила молодь [3]. Ми розуміємо, що внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україні кількість молоді суттєво зменшилась через міграцію до інших країн. Тому зростає необхідність у підтримці молодіжних рухів в Україні, щоб надати розуміння молоді, яка залишилась або прагне повернутись, що тут є всі можливості для реалізації їх потенціалу у суспільстві.

Для кращого розуміння специфіки діяльності молодіжних рад необхідно встановити їх дефініцію, зокрема регіонального та місцевого рівнів, відповідно до постанови про затвердження типових положень про молодіжні ради. Отже, молодіжна рада місцевого рівня утворюється як молодіжний консультативно-дорадчий орган при сільській, селищній, міській, районній у місті раді, основним завданням якого є сприяння реалізації права молоді на участь у формуванні та здійсненні молодіжної політики на місцевому рівні. Також молодіжна рада регіонального рівня може утворюватися як молодіжний консультативно-дорадчий орган при обласній раді й адміністрації з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на регіональному рівні [4].

У місті Вінниці діє дві молодіжні ради, одна з яких – місцевого спрямування, інша – обласного. Студентська рада Вінниччини (СРВ) – консультативно-дорадчий орган при Голові Вінницької обласної державної адміністрації, що об'єднує учнівські / студентські самоврядування області. Студентська рада Вінниччини у своїх діях підпорядковується Департаменту соціальної та молодіжної політики Вінницької обласної військової адміністрації [5].

Задля залучення молодого покоління в процеси духовного, економічного і соціально-культурного розвитку міста створена Вінницька молодіжна рада, яка здатна впливати та контролювати

лювати рішення влади, оскільки є консультативно-дорадчим органом, що утворений з метою більш повного врахування позицій молоді під час реалізації державної політики у сферах соціального становлення молоді. Вінницька молодіжна рада підпорядкована Відділу молодіжної політики Вінницької міської ради [6].

Більшість авторів вважають, що основою формою реалізації молодіжного руху є діяльність молодіжних організацій. Молодіжні громадські організації, за твердженням Ю. Ївженка, є провідними соціальними інститутами, які формують соціальну активність молоді особистості [7]. Отже, можемо розглядати молодіжні організації відповідно до таких характеристик:

- як соціальну спільноту молодих людей зі спільними інтересами та прагненнями до реалізації власних потреб;
- як об'єднання зі спільними інтересами у формальну організацію шляхом її інституціоналізації;
- як один з інститутів суспільства, що виступає посередником у діалозі між державою та молоддю.

Тому дійсно, можемо погодитись, що важливий вплив на процес формування громадянськості у молоді іде з боку молодіжних організацій, оскільки саме в молодіжних організаціях найбільш реалізуються умови ефективної соціалізації молоді. На думку Д. Грищука, на певному етапі соціального зростання молоді людини, коли зміщується роль сім'ї, відігравати провідну роль у її подальшому розвитку починає саме молодіжна організація [8]. У цьому випадку ми розглядаємо місцеві консультативно-дорадчі органи в місті, де основними делегатами можуть бути молоді люди віком від 14 років, тому навіть школярі мають змогу соціалізуватись у молодіжних рухах.

Українська дослідниця молодіжного активізму О. Ступак розглядає соціальну активність молоді відповідно до цих положень:

- соціальна активність молоді розглядається як інтегрована особистісна діяльність, що цілеспрямовано та систематично формується в процесі діяльності інститутів громадянського суспільства, у нашому випадку – молодіжних рад.
- процес формування та розвитку соціальної активності молоді залежить від рівня участі молоді в діяльності молодіжних рад і інших громадських інституцій;
- соціальна активність молоді в молодіжних радах розглядається як система, в якій усі компоненти пов'язані спільною метою та структурним взаємозв'язком;
- під час організації діяльності інститутів громадянського суспільства треба враховувати вікові індивідуально-психологічні особливості та потреби молоді, їх відносини з оточенням та середовищем [9].

Саме консультативно-дорадчі органи, як-от Вінницька молодіжна рада та Студентська рада Вінниччини, відіграють роль соціальних спільнот, де молодь інституційно об'єднана заради спільної ідеї – розвитку громадської свідомості серед молодого покоління міста, і виступають посередниками між державою, зокрема органами міського та обласного врядування, і молоддю. Це можна простежити відповідно до їх діяльності, яка висвітлюється у соціальних мережах та місцевих ЗМІ. Кожна з організацій проводить приблизно 10 заходів та акцій щомісяця соціально-патріотичного, культурно-просвітницького та спортивного спрямування [10; 11].

Існують різні етапи розвитку та соціалізації, які молоді люди проходять у об'єднаннях та молодіжних радах, зокрема:

- Вступ та ознайомлення: спочатку молоді люди приєднуються до органу. Вони ознайомлюються з цілями, місією та цінностями молодіжної асоціації, а також з її політикою та управлінням, стають офіційними делегатами або волонтерами у організації. Однак перед цим існує просвітницька компанія задля ознайомлення молоді з наявними можливостями участі. Саме від ознайомчої діяльності залежить їх майбутня участь.

- Участь та активність: молодь бере активну участь у діяльності об'єднання. Починає займати певну позицію та посаду під час діяльності, отримує досвід та створює нові ініціативи. Цей етап сприяє зростанню соціальної відповідальності, комунікативних та лідерських здібностей. Розглядаючи етап активності на прикладі Молодіжної ради міста Вінниці, можемо ствер-

джувати, що молодь професійно реалізує зустрічі з психологами, політологами, влаштовує цікаві заходи та волонтерські збори. Участь в організації стає для студентів хобі в поєднанні з громадським волевиявленням.

- Навчання та розвиток: громадські об'єднання дають молодим людям можливість отримати нові навички, розвинути наявні та підвищити свою компетентність. До цієї категорії можуть належати тренінги, семінари, менторство, освітні ініціативи тощо. Молоді люди отримують нову інформацію, здібності та досвід, які сприяють їхньому особистому та професійному зростанню.

- Формування ідентичності і сприяння громадській приналежності, яка також впливає на те, як молодь бачить суспільство. Важливим чинником діяльності є розуміння своєї приналежності до певного регіону та країни. Ідентифікуючи себе як справжнього жителя, громадянина та патріота, молода людина вбачає в цьому своє основне завдання у покращенні життя у своєму середовищі. Водночас М. Олсон зазначає, що члени руху, будучи такими, окрім спільної мети та цілей, мають обов'язково персональну зацікавленість участі в русі або організації, яка може відрізнитися від інтересів інших індивідів, які належать до цього руху [12].

Залучення молоді до соціального руху та адаптація стає каталізатором переміщення у соціумі. Участь у молодіжних організаціях може відігравати роль соціологічного «перевізника». Вплив молодіжних громадських організацій як одного з найважливіших інститутів соціального впливу на особистість вирізняється певними ознаками, а саме: наявністю мети, структурованістю, певною системою цінностей, набором соціальних позицій та ролей тощо.

Висновки. Незважаючи на різноманітність і здатність приймати рішення з урахуванням різноманітних інтересів, сучасні молодіжні ради та інші організації не здатні охопити всю молодь і допомогти їй у соціалізації процесів. Стратегічним завданням молодіжної політики України є створення умов для самореалізації та творчого розвитку кожної молодої людини – громадянина України, реалізації інноваційного потенціалу молоді в усіх сферах суспільного життя. Розглядаючи ініціативи молодіжних рад, необхідно зазначити їх внесок у соціалізацію та самовизначення кожного індивіда окремо. Тому можна вважати, що система соціалізації в молодіжних громадських об'єднаннях створює організаційну та суттєву єдність, яка впливає на те, як молоді люди переживають власні процеси самореалізації, надаючи їм справжнього спектру можливостей для дій.

Abstract. The study provided information on the activities of youth associations, including youth councils on the example of the city of Vinnytsia, and on the role of these structures in the socialization of youth. The role of youth councils in the processes of youth socialization, as well as their influence on the development of civil society, is considered.

Keywords: youth, youth councils, socialization, youth associations, community.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України № 2999-ХІІ від 05.02.93. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Громадська організація ІНСТИТУТ МОЛОДІ (офіційний сайт). URL: <http://surl.li/funpo> (дата звернення: 25.02.2024).
3. Опендатабот (офіційний сайт). URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-ukrainian-refugees> (дата звернення: 06.03.2024).
4. Конституція України: Постанова Кабінету міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#n11> (дата звернення: 06.01.2024).
5. Вінницька обласна військова адміністрація (офіційний сайт). URL: <https://www.vin.gov.ua/dep-smp/studentska-rada-vinnychchynu> (дата звернення: 10.01.2024).
6. Вінницька міська рада. Відділ молодіжної політики (офіційний сайт). URL: <https://www.vmr.gov.ua/viddil-molodizhnoi-polityky#parentHorizontalTab4> (дата звернення: 11.01.2024).
7. Івженко Ю. В. Молодіжні громадські організації як інститут формування соціальної активності особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. Вип. 18, кн. 1. С. 289–297.
8. Гришук Д. Г. Філософське обґрунтування природи громадянської соціалізації молоді: методологічні основи дослідження процесу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля. 2014. № 3(35). С. 145–150.

9. Ступак О. Характеристика компонентів системи формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства. *Наука і освіта*. 2019. № 4. С. 23–30.
10. Сторінка Вінницької молодіжної ради «vin_youth_council» в Instagram (офіційна сторінка). URL: https://www.instagram.com/vin_youth_council/ (дата звернення: 06.03.2024).
11. Сторінка Студентської ради Вінниччини «vinnytsia_council» в Instagram (офіційна сторінка). URL: https://www.instagram.com/vinnytsia_student_council?igsh=MW5vd24xcmhmOXR5aA== (дата звернення: 06.03.2024).
12. Черкашина Т. О. Етапи розвитку молодіжних організацій у Херсонській області в Україні: від зародження до сучасності. *Evropský politický a právní diskurs*. Česká Republika. Svazek 2. Vydání 3. 2015. S. 203–208.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

В. Ю. Ласькова

Анотація. У статті проаналізовано семантичну структуру та стилістичні функції ненормативної лексики, спостереженої у творчості українського письменника Сергія Жадана, акцентовано на її емоційній та експресивній функціях. Простежено окремі випадки літературної стилізації через ненормативну лексику, зокрема через уживання жаргонізмів, арготизмів, просторічних оцінних номінацій осіб та звертань, а також через використання ненормативної апеллятивної лексики на позначення артефактів та реалій, що забезпечують функціонування маргінального світу.

Ключові слова: Сергій Жадан, ненормативна лексика, лайка, жаргонізми, арготизми, експресивність, емоційна напруга.

Мета роботи – дослідити значеннєві особливості та стилістичні функції ненормативної лексики у творчості Сергія Жадана.

Методи дослідження охоплюють як загальнонаукові, так і власне лінгвістичні. З-поміж загальнонаукових методів використано аналітико-синтетичний, логіко-поняттєвий та моделювання. Зі спеціальних методів застосовано дескриптивний (для опису базових понять дослідження) та описовий (на основі систематизації зібраних мовних фактів описано стан дослідження) методи.

Результати дослідження. Мова – це не лише система знаків, а й відображення суспільства, його динаміки та змін. Вона постійно еволюціонує, вбираючи в себе нові слова, фрази та мовні явища. Окрім мови вишуканої, відшліфованої та нормативної, розмежовують ще й її розмовний варіант, що нерідко слугує інструментом для згрубілого, ненормативного вираження думки. Останнім часом така лексика все активніше використовується в художніх творах, особистих блогах у соцмережах чи навіть у медіапросторі, а отже, вона перестає бути такою табуованою.

Віднедавна на такі лексеми можна натрапити навіть у художній літературі, зокрема автори нерідко використовують соціальні та територіальні діалектизми, просторічну лексику, жаргони, сленги, обценну лексику. Уживання вищезгаданих мовних одиниць не є випадковим, воно зумовлене не лише комунікативною, а й естетичною функцією, оскільки художня лексика останніх десятиліть, починаючи з творчості так званих «дев'яностиків», відрізняється своєю оригінальністю, відвертістю та яскравим зображенням заборонених раніше тем.

Актуальність нашого дослідження зумовлена визначенням особливостей використання та функціонування ненормативної лексики у творчості Сергія Жадана. Саме він є одним із найвідоміших українських письменників, які не цураються вживати ненормативи у своїх творах, сповнених жорсткого реалізму та емоційної напруги. Можливо, саме тому неможливо уявити їх без лайок, жаргонізмів та інших нецензурних виразів [1, с. 30]. Творчість цього письменника як представника постмодерністської літератури неодноразово ставала предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, Я. Голобородько є автором дослідження «Сергій Жадан: критична маса естетичних альтернатив», К. Олійникова у своїй статті «Взаємозв'язок автор – читач у творах С. Жадана» звернула увагу на стосунки між читачем та автором-постмодерністом, Н. Вітрук досліджувала стилістичні особливості односкладних речень репрезентації у творах Сергія Жадана. Окрім названих науковців, дослідженням творчості автора займалися Т. Должикова, Л. Приблуда, А. Пройдакова, А. Вегеш, Г. Випасняк, О. Гонюк, Л. Крупка, Н. Левченко, Т. Мейзерська, І. Онікієнко та інші.

Щодо ненормативної лексики, то вона також неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень, проте значеннєві особливості та стилістичні функції таких мовних одиниць у творчості Сергія Жадана детально не вивчали. Уживання ненормативної лексики у Жадана не є

випадковим. Навіть більше, цей прошарок лексики письменник використовує цілеспрямовано. А на питання щодо використання такої лексики відповідає досить гостро: «Немає нормативної і ненормативної лексики. Це вигадки Інституту літератури імені Тараса Шевченка, на цьому академік Жулинський заробляє свої гроші. Вся лексика єдина» [2].

Варто зауважити, що використання ненормативної лексики, зокрема й у творах Сергія Жадана, викликає неоднозначні реакції у читачів. Деякі з них вважають, що лайка робить тексти брутальними та неприємними для читання. Інші ж стверджують, що ненормативна лексика употужнює твори письменника, оскільки увиразнює їх реалістичність та емоційність.

Сам автор до таких мовних явищ ставиться спокійно, як було зазначено в одному з його інтерв'ю: «Ситуація з ненормативною лексикою взагалі не стосується літератури, вона стосується скоріше читачів, себто це такі позалітературні чинники. Коли людина через своє особисте несприйняття певної лексики починає вимагати заборон і введення цензури – ну, це не проблема літератури, це проблема цієї людини. Не подобається тобі така література – не читай» [8].

У нашій праці ненормативну лексику трактуємо як свідомий стилістичний прийом, що використовують для досягнення низки авторських задумів [3, с. 88]. По-перше, задля відображення реалій сучасності. Світ, який описує Сергій Жадан, – це жорстокий світ вулиць, криміналу та соціальної маргіналізації. Ненормативна лексика стає органічною частиною цього світу, роблячи його більш правдоподібним.

По-друге, щоб відтворити реалії, «живе» мовлення персонажів. Герої Жадана – це переважно люди з низів суспільства, для яких ненормативна лексика є нормою мовлення. Їхні лайки та сленгові вирази роблять персонажів більш живими, а читач починає їм вірити.

По-третє, автор уживає цю лексику, щоб досягти певного рівня експресивності та емоційної напруги. У досліджених творах у такій ролі найчастіше функціонують жаргонізми, арготизми, невнормовані оцінні номінації осіб та звертання.

З-поміж зафіксованих жаргонізмів особливу увагу привертають позиції, що репрезентують молодіжний жаргон, тобто сленгізми, наприклад: *накачався алкоголем* [3, с. 1]; *лажова ситуація* [4, с. 2]; *просирати бабло* [5, с. 313]; *просирати роки* [4, с. 4]; *тінейджерський драйв* [4, с. 6]; *завалитися додому* [4, с. 10] *тощо* [6, с. 290, 178, 257].

Виразними щодо стилізації реалій злочинців, наркоманів та інших маргінальних груп постають арготизми, як-от: *Ми тебе уриємо, чуєш?* [4, с. 8]; *падла тилова* [4, с. 3], *відмивати бабки* [5, с. 5], *жмур* [4, с. 215], *піжонський кепар* [5, с. 5]; *всі пред'яви після матчу* [4, с. 10] [6, с. 220, 313, 126].

Часто натрапляємо на невнормовані звертання, на кшталт *Вася* [7, с. 228], *чорт* [3, с. 341], *брат* [7], *тьоть* [7] та подібні [6, с. 66, 73, 328, 298].

Певний акцент у створенні колориту позанормативності вносять і слова з інших мов, які не відповідають нормам української літературної мови, наприклад, *селфмейдмен* [7, с. 22, 24].

Уживання ненормативної лексики також зумовлене необхідністю експресивно описати події твору, і С. Жадан філігранно передає це: *І ось вже четвертий день поспіль він стриже купони; вони Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави віддано реагують на кожне сопливе схлипування преподобного, перекладене для них якоюсь тьоткою в сірому офіційному костюмі; у всякому разі перекладає вона що попало, а самому преподобному, очевидно, просто в падло її корегувати; це ніби така всесвітня солідарність всіх обковбашених придурків, яким у той чи інший спосіб, кожному по-своєму звичайно, відкриваються божі таємниці, ось їх разом і пре, а тут ще й музика звучить* [4, с. 114].

У мові досліджених творів часті й ненормативні назви осіб, як-от «*чувіха, дівка, чувак, кент, мужик, тіпєц, пацан, круті пацики*»: «– *То кенти наші! – кричить йому боєць*» [3, с. 127]; *бос, старі пеньки, алкаші, бомб*; «– *Дивись скільки бомжів! – перебуваючи каже йому*» [3, с. 95]; «*наші*», «*русі швайки*», *фашики* [4, с. 92]; *дурік, бидло, чмо* [4, с. 117].

Стилістичну специфіку асоціальності створюють і просторічні номінації грошей (*бабки, філки, паліво, бакси, сотка, косарь, штука*), назви певних матеріальних цінностей, зокрема

одягу (*шмати, мотлох*), предметів ужитку (*мобіла, дистанційна (рація)*): «– Дай свою мобілу! – кричить водій Гансу» [3, с. 72].

Варто згадати й тематичну групу, що передає дії людей або певні процеси, наприклад: *винохувати, нарити, вставити, замутити, відмазати*. Особливо виразними з-поміж них постають групи слів на позначення:

- розумових процесів (*роздуплитися, поняти, в'їхати, шарити*);
- пересування у просторі (*запхатися, засандалити (когось), притарабанити (щось), вишивати*).

Не менш стилістично потужною і чисельно кількісною є і група, що використовується для характеристики людей, предметів чи явищ. Здебільшого вони мають як негативне (*зачуханий, ніякий, стрьомна, фіговий, лево, западняцький*), так і позитивне забарвлення (*крутий, крутейший*), наприклад: «...котрась стрьомна жінка махнула водієві, мовляв, під'їдь, незручно добиратись водою...» [3, с. 165].

Оскільки автор часто згадує переломні та складні часи соціальних змін, у творах неодноразово натрапляємо на згадки про негативні звички, як-от уживання алкоголю чи наркотиків. Зокрема, можна виділити такі лексеми: *бухати, хапанути, вмазати, бухло, водяра, пивко, смага, бодун, вгашений*, наприклад: «– Та розумієш, він тут не виживе, якщо не буде бухати» [3, с. 166].

Проаналізований матеріал дає підстави для висновків про те, що мова персонажів творів Сергія Жадана наближена до розмовної, поширеної серед жителів маленьких міст чи сіл України, насичена сленгом, росіянізмами, лайкою. Зокрема, у п'єсі «Хлібне перемир'я» фіксуємо значну кількість російських форм особових імен персонажів: *Толік та Антон* – рідні брати, головні персонажі твору; *Тьотя Шура* – подруга покійниці; *Валічка* – жінка, яка прикидається глухою; *Коля і Маюшка* – подружня пара; *Рінат* – друг братів; *Вась, старий, дядя* – жаргонні звертання, якими оперує один з головних героїв [7].

На сторінках цього твору часто спостерігаємо й ненормативне вживання питально-відносного займенника «що» у формі «шо», притаманне слобожанським говіркам. Ця риса яскраво простежується в мовленні персонажів п'єси:

- *Поїсти є шо?* [7, с. 15];
- *І шо, брат? Як далі? Як будемо?* [7, с. 16].

Отже, ненормативна лексика постає важливим складником творчості Сергія Жадана. Письменник рясно використовує сленгізми, арготизми, просторічні оцінні номінації осіб та звертання. Особливу підкатегорію ненормативної лексики становлять слова на позначення процесів, дій, назв артефактів, що характеризують життєдіяльність маргіналів, які послуговуються відповідною лексикою. Вважаємо, що використання ненормативного словника – це особливий стилістичний прийом, за допомогою якого Сергій Жадан привертає увагу до проблем сучасного українського суспільства, зокрема й до соціолінгвальних проблем сьогодення, що надалі може слугувати перспективою продовження наших студій.

Abstract. The article analyzes the semantic structure and stylistic functions of profanity observed in the works of the Ukrainian writer Serhiy Zhadan. Emphasis is placed on its emotional and expressive functions. Individual cases of literary stylization through profanity have been traced, in particular through the use of jargonisms, argotisms, spatial evaluative nominations of persons and addresses, as well as through the use of profanity to designate artifacts and realities that ensure the functioning of the marginal world.

Keywords: Sergiy Zhadan, profanity, cursing, jargonisms, argotisms, expressiveness, emotional tension.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононенко В. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 17–37.
2. Дубинянська Я. Сергій Жадан: «Наприклад, закидати бомбами Управління культури...». *Дзеркало тижня / Mirror Weekly*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/sergiy_zhadan_napriklad_zakidati_bombami_upravlinnya_kulturi.html
3. Голоюх Л. Мовні знаки субкультури міста в романах Сергія Жадана. *Культура слова*. 2021. Вип. 94. С. 86–95.
4. Жадан С. Деш Мод. Харків: Фоліо, 2008. 229 с.

5. Жадан С. В. Ворошиловград. Харків: Фоліо, 2012. 442 с.
6. Словник сучасного українського сленгу / уряд. Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
7. Жадан С. Хлібне перемир'я. П'єса. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2020. 128 с.
8. Українська правда. Життя. Сергій Жадан: Я й сьогодні ходжу і розклеюю афіші. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2011/05/4/78148/>

УДК 811.161.2:811.112.2'373.613

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

П. О. Луценко, Л. С. Данил

Анотація. Стаття присвячена дослідженню німецькомовних запозичень, що закріпилися в українській мові. Розглядається лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на лексичному, морфологічному та фонетичному рівнях на основі запозичених лексичних одиниць.

Ключові слова: німецькі запозичення, міжмовні контакти, адаптація запозичень, лінгвокультурна взаємодія мов.

Вступ. Мовці користуються системами знаків та домовленостей, навіть не задумуючись про це. Те, як вони утворювалися та розвивалися, цікавило дослідників ще споконвіків. Однак у певний час настає період, коли потенціал мови вичерпується або іноземний варіант на позначення того ж поняття звучить краще та влучніше. У такому разі задля розширення лексики використовують *мовні запозичення* – наслідки *мовних контактів*, що позначають взаємодію та вплив однієї мови на іншу [1].

Актуальність проблеми мовних запозичень обумовлена необхідністю аналізу явища німецькомовних запозичень в українській мові через призму лексикографічних джерел для розуміння сучасних тенденцій еволюції мови та виявлення впливу запозичень на культурний та мовний контекст України. Усе більша кількість міжмовних контактів лише підкреслює важливість дослідження цієї теми.

Аналіз наукових праць цієї теми показав, що іноземні дослідники U. Weinreich, E. Haugen, G. Bellmann, M. Höfinghoff та ін., а також вітчизняні науковці, серед яких Д. Шелудько, Ю. Жлуктенко, О. Горбач, О. Муромцева, розглядали у своїх працях як конкретно німецькі мовні запозичення, так і проблему мовних контактів загалом. Серед сучасних дослідників О. Дмитренко та Ю. Полуніна [2] аналізують причини, процеси та історичне підґрунтя перенесення німецькомовних одиниць в українську мову. Л. Боярова [2] досліджує характерні риси та етимологію німецьких запозичень в українській термінології. І. Підлужна [3] розглядає німецькі лексичні запозичення у сфері побуту сучасної української мови. Праця Г. Драпалюка, Н. Ільчишина, Н. Пиндика [4] стосується німецької мови ділового стилю, а увага авторів сконцентрована на сферах лексики та перекладознавства мови. Т. Пиц [5] аналізує те, як німецькі лексичні запозичення в українській мові досліджуються німецькими науковцями.

Дослідницьким матеріалом слугують німецькомовні запозичення в українській мові в кількості 318 одиниць. Матеріал був відібраний методом суцільної вибірки зі «Словника іншомовних слів» редакції С. М. Морозова та Л. М. Шкарапути [6] та «Етимологічного словника української мови» (у семи томах) за редакцією О. С. Мельничука [7].

Хоча питання німецькомовних запозичень в українській мові було досліджено багатьма науковцями, питання актуальних тенденцій використання німецькомовних запозичень в українській мові та їх роль у відображенні соціокультурних змін мови все ще залишаються недостатньо вивченими.

Мета цієї статті – з'ясувати тенденції щодо запозичень із німецької мови в українську та розкрити особливості їх адаптації в мовному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Класифікація корпусу досліджуваних лексичних одиниць відповідно до галузей вживання з метою аналізу лінгвокультурної взаємодії німецької та українських мов на лексичному рівні показує, що серед запозичень найбільшими є такі групи: професійна лексика, наприклад, *абрис, дюбель, флюс* (25 %); спорт, культура та розваги, напри-

клад, *анишлаг, гантель, мольберт* (13 %); побутова лексика, наприклад, *танок, пляшка, шухляда* (9 %); суспільно-політичне життя, наприклад, *борг, піст, ярмарок* (9 %) (Рис. 1).

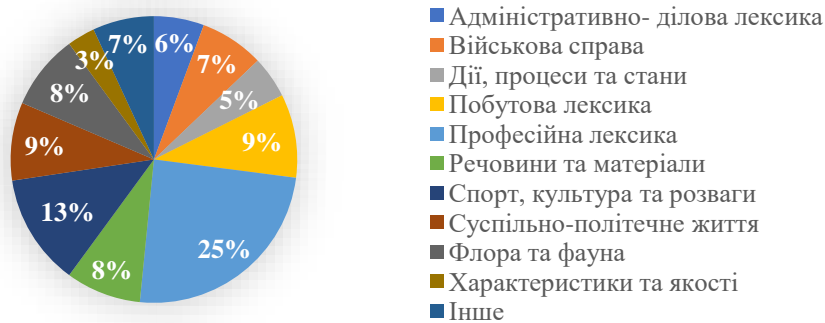

Рис. 1. Класифікація германізмів за галузями вживання

Варто зазначити, що в процесі запозичення лексичних одиниць змінюються й семантичні характеристики лексем. Відповідно до змін значення на семантичному рівні існує загально-прийнята класифікація, яка базується на типі зміни значення запозичень.

I. Збереження значення запозичення:

- 1) моносемантичне збереження (однозначні слова): *ринва, рюкзак*;
- 2) полісемантичне збереження (багатозначні слова): *гриф, марка*;

II. Зміна значення запозичення:

- 1) кількісна зміна:
 - a) звуження (конкретизація значення): *плац, барва, шина*;
 - b) розширення (генералізація значення): *фартух, шнур*;
 - c) комплексна зміна (конкретизація та генералізація): *крам, вага*;
- 2) якісна зміна:
 - a) погіршення: *бургер, бунт*;
 - b) покращення: *ярмарок*;
- 3) пересування значення: *шварц, люфт*.

Дослідження семантичних змін у процесі запозичення лексичних одиниць показує, що значна частина запозичень (66 %) є багатозначними словами, що зберігають свої значення (полісемантичне збереження). Також треба виокремити моносемантичне збереження значень (10 %) та звуження значень (10 %) як наступні найпоширеніші групи (Рис. 2).

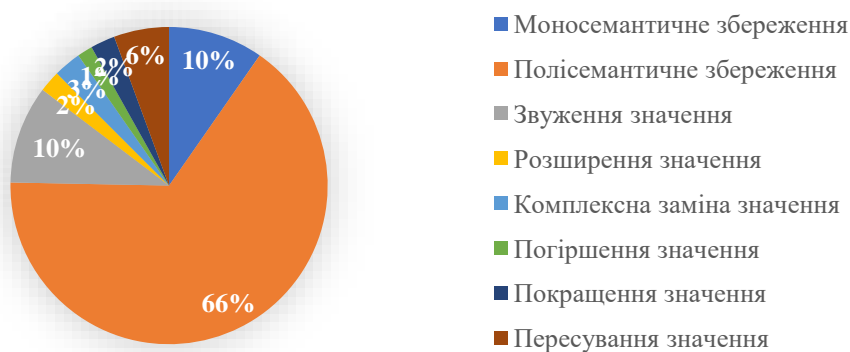

Рис. 2. Класифікація германізмів відповідно до їх семантичних змін

Проаналізувавши матеріал дослідження, виявляємо, що багато германізмів внаслідок їх запозичення набули нових асоціативних значень, яких не існувало у мові-джерелі. Деякі втратили своє первісне семантичне значення через те, що вони позначали застарілі поняття та терміни, хоча є і ті, які взагалі вийшли зі вжитку. Інші ж залишили своє початкове значення та функціонують і використовуються в сучасній українській мові без особливих змін.

Дослідження німецькомовних запозичень в українській мові на морфологічному рівні приносить такі результати: хоча в українській мові виділяють 10 частин мови, а у німецькій –

12, 318 слів із лексичного матеріалу було класифіковано та отримано лише три частини мови: іменники (*брандмауер, ландшафт, хвиля*), дієслова (*вербувати, гамувати, мусити*), вигук (*фас*) (Рис. 3).

Рис. 3. Класифікація германізмів за частинами мови

Запозичення іншомовних лексем неминуче призводить до змін у структурі запозичених одиниць. Використання таких лексем у не їх рідній мові майже неможливе, адже зі зміною мови змінюється також оформлення, не тільки семантичне та морфологічне, а й насамперед фонетичне, що змушує запозичення адаптуватись до нового середовища шляхом зміни, «еволюції».

Подана нижче таблиця наводить статистичні дані щодо змін у німецькомовних запозиченнях в українській мові на фонетичному рівні, де можна відстежити кількісні зміни – як окремі (до кожної групи звуків), так і загальні (наведені в останніх двох рядках таблиці) (Таблиця 1).

Таблиця 1

Зміни в німецькомовних запозиченнях на фонетичному рівні

Класифікація фонетичних змін	Кількість	
	абсолютна (од.)	відносна (%)
Короткі голосні	23	7,2 %
Дентальні приголосні	13	4,1 %
Дифтонги	12	3,8 %
Назальні приголосні	11	3,5 %
Довгі голосні	10	3,1 %
Сонорні приголосні	9	2,8 %
Лабіальні приголосні	8	2,5 %
Велярні приголосні	5	1,6 %
Напівголосні сонорні приголосні	2	0,6 %
Загальні зміни приголосних	48	15,1 %
Загальні зміни голосних	45	14,2 %

Більшість звуків запозичень уже мають свої сталі відповідники, а ті, що не мають – замінюються найближчими аналогами. Варто зазначити, що оскільки Україна не межує безпосередньо з Німеччиною, то у мовних контактах та в процесі запозичень важливу роль відіграли посередники мови (у більшості випадків – польська мова), які і обумовили переважну кількість винятків та змін у фонетичних системах, що не характерні українській мові.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що було проведено дослідження лінгвокультурної взаємодії німецької та українських мов на лексичному, морфологічному, та фонетичному рівнях. Результати дослідження дають змогу стверджувати, що лексеми, які були запозичені з німецької мови на позначення реалій, слів для яких не було в українській мові, змінювали свої значення та відтінки, поступово адаптуючись до нового мовного середовища, культури та потреб мовців. А з дослідження лексичного матеріалу на фонетичному рівні можна зробити висновок, що майже всі мовні запозичення змінюються і адаптуються до нового середовища, тобто мови, яка їх запозичила.

Оскільки взаємодія німецької та української мов відбувається постійно на сучасному етапі у політичних, фінансових, технічних, культурних та наукових сферах, перспективами дослі-

джені у цьому напрямі є подальше розширення досліджуваного матеріалу з метою актуалізації даних про німецькомовні запозичення, що використовуються у сучасній українській мові.

Abstract. The article is devoted to the study of German loanwords that have been fixed in the Ukrainian language. The linguistic and cultural interaction of the German and Ukrainian languages at the lexical, morphological, and phonetic levels on the basis of borrowed lexical units is considered.

Keywords: German loanwords, interlinguistic contacts, adaptation of loanwords, linguistic and cultural interaction of languages.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
2. Дмитренко О. В. Німецькі лексичні запозичення в українському розмовному дискурсі. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 2(191). С. 63–67.
3. Боярова Л. Г. Німецькі запозичення в українській термінології. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. № 52. С. 51–63.
4. Підлужна І. А. Німецькі лексичні запозичення у сфері побуту в сучасній українській мові. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70), № 4. Ч. 1. С. 104–109.
5. Драпалюк Г. С., Ільчишин Н. М., Пиндик Н. І. Діловий німецькомовний дискурс: лексичний і перекладацький аспекти. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 7. С. 47–49.
6. Пиц Т. Дослідження німецьких лексичних запозичень в українській мові у німецькомовних країнах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. № 3. С. 274–280.
7. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: «Наукова думка», 2000. 680 с.
8. Етимологічний словник української мови. У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: «Наукова думка», 1982–2012.

УДК 811.111'255.4'36'42:316.772.2]:687.01

КОМУНІКАТИВНО-ЕКСПРЕСИВНІ ТИПИ НАПИСІВ НА ОДЯЗІ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ МОДИ

А. М. Мартинюк, Н. В. Стрюк

Анотація. У статті на матеріалі англійської мови проаналізовано комунікативно-експресивні особливості написів на одязі відомих брендів. Актуальність обраної теми зумовлена потребою в ґрунтовному аналізі прагматичних особливостей текстів на вбранні в англійськомовному дискурсі моди. Методологічною основою роботи є лінгвістичний аналіз, що дає можливість детально дослідити специфіку комунікації за допомогою написів на одязі, класифікувати дібраний лінгвістичний матеріал, визначити продуктивність певних комунікативно-експресивних типів та інтерпретувати їх мовні особливості.

Ключові слова: напис на одязі, комунікативно-експресивні особливості, дискурс моди.

1. Вступ

Напис на одязі – це новий мовленнєвий жанр, який виник через здешевлення вбрання та розвиток і вдосконалення технології друку на ньому. Мета написів на одязі полягає у реалізації потреби особистості в самопрезентації за допомогою демонстрації комунікативних смислів, які резонують з внутрішнім Я носія вбрання, оточуючим, що сприймають текстовий принт. Типологічними параметрами жанру напису на одязі є антропоцентричність та експресивність [1, с. 87–90]. Останнім часом прослідковується тенденція до використання написів на одязі відомими брендами, відповідно актуальним є студіювання особливостей комунікації за допомогою текстів на вбранні. Таке дослідження сприяє систематизації інформації про мовні та культурні характеристики написів на одязі, їх функції, структуру, семантику, прагматику, стилістику тощо.

Оскільки проблема вивчення написів на одязі відносно нова, розвідки, присвячені цьому явищу, досить поодинокі. Так, Н. Стрюк досліджує особливості картини світу носіїв одягу з принтами англійською та українською мовами через призму використання метафоричних текстів [2]. Т. Сяо та Дж. Су, використовуючи контент-аналіз, намагаються з'ясувати, які слогани на футболках є популярними, та які характеристики слоганів подобаються молодим споживачам.

чам [3]. З. Мосхуд та К. Олавале здійснюють прагматико-стилістичний аналіз футболок із текстами, доходячи висновку, що написи на футболках передають приховані повідомлення, які розкривають соціальні реалії та проблеми [4].

Мета роботи полягає в аналізі комунікативно-експресивних типів написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди. Досягнення мети стає можливим за умови вирішення таких завдань: розглянути основні підходи до типологізації мовних одиниць за комунікативно-експресивною метою; розробити класифікацію комунікативно-експресивних типів написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди; дослідити продуктивність та мовні особливості комунікативно-експресивних типів написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди.

Об'єктом дослідження є написи на одязі в англійськомовному дискурсі моди. Предметом дослідження є комунікативно-експресивні особливості англійськомовних написів на одязі.

Матеріалом дослідження слугують 300 написів на одязі англійською мовою, які були отримані шляхом суцільної вибірки з інтернет-магазинів брендів одягу. У прикладах емпіричного матеріалу збережено оригінальну графіку текстових принтів: вживання малих та великих літер, символів; знак «|» використовується для позначення розміщення частини тексту з нового рядка.

2. Комунікативно-експресивні типи написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди

Важливим у реалізації прагматичного наміру носіїв одягу з написами в англійськомовному дискурсі моди можна вважати належність конструкцій, які безпосередньо складають напис, до типів за комунікативною метою висловлювання. Традиційно і вітчизняні, і зарубіжні лінгвісти виділяють розповідні (декларативні), спонукальні (імперативні) та питальні речення. Проте деякі дослідники пропонують більш розширену типологію, виокремлюючи додатково і окличні конструкції [5; 6; 7; 8].

Отже, враховуючи підходи до класифікації речень та особливості емпіричного матеріалу, в межах аналізованих написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди виділяємо розповідні (декларативні), спонукальні (імперативні), питальні та окличні конструкції.

2.1. Декларативні (розповідні) написи на одязі

Декларативні (розповідні) написи на одязі становлять 50 % і налічують 150 одиниць. Такі написи містять повідомлення або опис певних явищ і фактів об'єктивної дійсності, наприклад: *I / LOVE / CHRISTMAS* 'Я люблю Різдво'; *LIFE / IS / WHAT / MAKES / ME / SMILE* 'Життя – це те, що змушує мене посміхатися'; *SEEN / DONE / HEAR / AND / REMEMBER* 'Побачив, зробив, почув, запам'ятав'.

У рамках досліджуваних декларативних написів на вбранні було з'ясовано, що стверджувальні конструкції передають схвальні повідомлення або описують привабливі явища чи факти. Такі тексти зазвичай підкреслюють позитивні якості, переваги або досягнення, наприклад: *GUARANTEE / OF / SUCCESS* 'Гарантія успіху'; *CONFIDENCE / AND / RELIABILITY* 'Упевненість та надійність'; *MADE / ON / CONSCIENCE* 'Зроблено на совість'.

Заперечні речення, навпаки, фокусуються на спростуванні чи протиставленні певних явищ та характеристик, наприклад: *NOT / JUST / A BRAND, BUT / A LIFESTYLE* 'Це не просто бренд, це спосіб життя'; *NO / ORDINARY / SHIRT* 'Незвичайна сорочка'.

Варто зауважити, що на рівні декларативних написів на одязі проявляється комунікативна ознака речення – інтонація. Інтонація – це прерогатива розмовної мови. У письмових текстах інтонація відображається в пунктуації. Розділові знаки є важливим засобом побудови речення, що виражає зв'язок між частинами речення і водночас надає реченню виразності. Інтонаційні потреби написів задовольняються специфічним використанням розділових знаків [9].

У написах на одязі спеціально вживаються розділові знаки, які зазвичай ставляться в кінці речення. Однак деякі тексти не мають крапки в кінці речення. Автор таких написів не хоче зупиняти читача. Відсутність крапки дає змогу реципієнтові розвинути незакінчене речення по-своєму. Наприклад: *SOMETIMES / THE / BOX / IS / MORE / INTERESTING / THAN / THE / CONTENTS... / SOMETIMES / NOT... / THE / MAIN / THING / IS / INSIDE...* 'Іноді коробка цікавіша за вміст... іноді ні... Головне те, що всередині...'.

В інших випадках прості структури відокремлюються крапками і слугують засобом динамізму, створюючи особливі ритмічні рухи. Наприклад: *NO / FEAR. / NO / LIMITS. / NO / EXCUSES* ‘Без страху. Без обмежень. Без виправдань’.

У розповідних написах еліпсис – це інформативний символ, який зображають на одязі. Багатокрапки розділяють речення, вказують на можливість довших конструкцій, допомагають розбивати речення і прискорюють сприйняття. Наприклад: *PARIS, / LONDON, / AMSTERDAM, / NEW / YORK, / SIDNEY ...* ‘Париж, Лондон, Амстердам, Нью Йорк, Сідней’; *LOVE. / DREAM. / EXPLORE...* ‘Люби. Мрій. Досліджуй’; *WORK / HARD... / PLAY / HARDER...* ‘Працюй наполегливо... Грайся ще наполегливіше...’; *HOPE, / DREAM, / ASPIRE...* ‘Сподівайся, мрій, прагни...’.

Дефіси використовуються в різних конструкціях. Так, дефіси вживаються між підметом і присудком; на місці пропущених компонентів речення; замість ком у складнопідрядних реченнях з порівняльними або причинно-наслідковими відношеннями між частинами, а також у відношеннях достовірності, наприклад: *TAKE / A / BREAK / FROM / WORRIES – / DISCOVER / THE / WORLD* ‘Відпочинь від турбот – відкрий світ’; *HEALTHY / BEGINNING – / HEALTHY / FUTURE WORLD* – ‘Здоровий початок – здоровий майбутній світ’; *THE / MORE / MESSAGES – / THE / BETTER / YOUR / CHANCES* ‘Чим більше повідомлень – тим вищі твої шанси’.

2.2. Імперативні (спонукальні) написи на одязі

У досліджуваному корпусі було виокремлено 90 (30 %) імперативних написів на одязі. Такі тексти передають накази або поради, наприклад: *INSPIRE* ‘Надихай’; *BELIEVE / IN / YOURSELF* ‘Вір у себе’; *THINK* ‘Думай’; *CLIMB* ‘Лізь’; *TOUCH / ME* ‘Торкнись мене’.

Як вважає І. Городецька, такі тексти не містять пряму настанову чи відтінок наказу, проте вони спонукають реципієнта і впливають на його сприйняття написаного, внаслідок чого виникає впевненість свідомого прийняття позитивного рішення [10, с. 39]. Така інформація є більш динамічною, експресивною, має маніпулятивний характер. Імператив несе виклик, заряд, заклик, тому такі написи зорієнтовані частіше на молодіжну аудиторію. Спонукальні конструкції напряму впливають на адресата [11, с. 25].

Категорія спонукальності є прагматично суттєвою для написів на одязі в дискурсі моди, оскільки спонукання є одним із головних, постійних компонентів реклами того чи іншого бренду, зумовлених її природою. Завдяки дії категорії спонукальності всі тексти, незалежно від лексичного наповнення, характеризуються наявністю певного функціонально-семантичного змісту [12, с. 15].

Грамаатичною формою спонукальності найчастіше виступають речення, у яких головний член виражений дієсловом у наказовому способі, другій особі однини чи множини. Такі речення містять заклик до виконання конкретних дій. Наприклад: *HELP / ME* ‘Допоможи мені’; *BE / NICE* ‘Будь добрим’; *DO / IT / FOR / YOURSELF* ‘Роби це для себе’; *ENJOY / TODAY* ‘Насолоджуйся сьогодні’.

Спонукальні написи на одязі можуть висловлювати послідовність дій, наприклад: *BELIEVE / ACHIEVE / SUCCEED* ‘Вір, досягай, ставай успішним’.

Хоч автори написів свідомо уникають конструкцій, що містять заперечення, заборони, особливо коли йдеться про спонукання, але задля емотивного впливу в певному контексті такі побудови стають доречними, наприклад: *DON'T / PLAY / WITH / ME* ‘Не грайся зі мною’; *DON'T / FORGET / ME* ‘Не забувай мене’; *DO / NOT / COPY / ME* ‘Не копіюй мене’; *DON'T / READ / MY T-SHIRT* ‘Не читай мою футболку’; *DON'T / DRESS / TO / IMPRESS / JUST / BE / THE / BEST / «UNLIKE / THE / REST»* ‘Не одягайся, щоб справити враження, просто будь найкращим, «на відміну від інших»’.

2.3. Окличні написи на одязі

Окличні написи на одязі виражають сильні емоції, як-от хвилювання, гнів, здивування або радість і завжди закінчуються знаком оклику. Написи цієї групи налічують 45 одиниць, що становить 15 %. Наприклад: *WE / MAKE / IT / HAPPEN!* ‘Ми втілюємо це в життя!’; *IT'LL / SURPRISE / YOU!* ‘Це вас здивує!’

Відомо, що окличні речення вимовляються з особливою інтонацією, яка дає змогу виражати загострені почуття радості, захоплення, страху, жаху тощо. Такі написи на одязі в англійській мові зустрічаються рідко.

лійськомовному дискурсі моди посилюють емоційний вплив на реципієнтів і нав'язують йому необхідні почуття та емоції [10, с. 85]. Наприклад: *JUST / APPLY / GLOSSIFY / AND / GOOD-BYE!* 'Просто нанесіть Glossify, і до побачення!'; *EYE IT / TRY IT / BUY IT!* 'Подивіться, спробуйте, купіть!'; *ENJOY / COCA / COLA!* 'Насолоджуйся кока-колою!'.

Для посилення емоційності текстів використовуються такі слова: *that, that, such, as*, наприклад: *WHAT'S / THAT?! 'Що це?!'*; *IT'S / SUCH / A / BEAUTIFUL / LIFE!* 'Таке красиве життя!'.

2.4. Питальні написи на одязі

Питальні написи на одязі становлять 15 одиниць (5 %) і представлені конструкціями, що ставлять запитання і завжди закінчуються знаком запитання, наприклад: *CAN / I / BORROW / A / KISS?* 'Чи можу я позичити поцілунок?'; *WHY / ALWAYS / ME?* 'Чому завжди я?'; *WHO / KNEW?* 'Хто знає?'.

Такі тексти створюють відчуття певного діалогу, адже автори написів звертаються до кожного з реципієнтів із запитанням. Зазвичай запитання мають риторичний характер і не потребують відповіді. Написи у формі питальних речень впливають на рішення адресата шляхом спонукання його до роздумів [10, с. 165]. Наприклад: *ISN'T / IT / TIME / FOR / A CHANGE?* 'Чи не настав вже час змін?'.

Питальні речення виражають бажання дізнатися щось невідоме, переконатися в чомусь або звернути на щось увагу. Це власне питальні речення в прямому значенні. Специфічним типом функційного питання у текстах на вбранні є питання, що передбачає відповідь «так». Функція таких питань визначається специфікою комунікації за допомогою написів на одязі. Через відсутність прямого зворотного зв'язку виникають питальні фрази, які імітують реципрокний (парний) характер спілкування, і цей прийом використовується для мобілізації реципієнта, наприклад: *WHAT'S / NEXT?* 'Що далі?'; *SERIOUSLY?* 'Серйозно?'.

3. Висновки

У контексті дослідження виявлено, що текстові написи на одязі являють собою важливий засіб комунікації, який має великий потенціал як для впливу на споживача, так і для реалізації потреби носія одягу в самопрезентації. Інтегровані в одяг написи не лише надають товару ідентичності та брендового статусу, але й відтворюють різноманітні комунікативні функції. Зокрема, вони здатні стимулювати споживача до певної дії, спонукати до купівлі, а також формувати позитивне ставлення до бренду.

З урахуванням сучасних підходів щодо типологізації речень за комунікативною ознакою та беручи до уваги особливості аналізованого матеріалу, було виокремлено розповідні (декларативні), спонукальні (імперативні), питальні та окличні написи на одязі.

З'ясовано, що найпродуктивнішим комунікативно-експресивним типом є розповідні (декларативні) конструкції, що становлять половину вибірки. Такі тексти мають значний потенціал у привертанні уваги та формуванні позитивного ставлення до продукту чи бренду, а також сприяють реалізації потреби власника одягу презентувати своє Я.

Спонукальні (імперативні) написи, які становлять третю частину аналізованих одиниць, містять імперативні форми дієслова і є одним із найбільш ефективних засобів впливу на споживача.

Меншою продуктивністю характеризуються окличні написи, які зазвичай використовуються для презентації сильних емоцій. Питальні конструкції відзначаються найнижчою продуктивністю. Такі принти створюють відчуття діалогу та викликають рефлексію у реципієнтів, підвищуючи емоційний зв'язок та сприяючи більш активній участі у комунікації.

Перспектива подальшого дослідження полягає у розширенні корпусу аналізованих одиниць та подальшому ґрунтовному дослідженні особливостей прагматики написів на одязі в англійськомовному дискурсі моди.

Abstract. The main concern of the paper is to analyse the communicative and expressive features of the English inscriptions on clothing of the well-known brands. The relevance of the chosen topic is determined by the need for more thorough analysis of the pragmatic features of the texts on garments in the English fashion discourse. The methodological basis of the work includes the linguistic analysis, which makes it possible to identify in detail the specifics of communi-

cation with the help of clothing inscriptions, to classify the selected linguistic material, to determine the productivity of certain communicative and expressive types and to interpret their linguistic features.

Keywords: inscription on clothing, communicative and expressive features, fashion discourse.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Стрюк Н. В. Написи на одязі в англомовній та україномовній лінгвокультурах: особливості структури та семантики. дис. ... д-ра філософ. зі спец. 035 «Філологія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2023. 279 с.
2. Striuk N. Ukrainian and English Metaphorical Inscriptions on Clothing; How Eloquent Can They Be? *Збірник Матице српске за славистику*. 2022. Vol. 2022, № 101. P. 143–159.
3. Xiao T., Su J. Exploring T-shirt slogans by content and thematic analysis. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*. 2022. Vol. 15, № 3. P. 277–286.
4. Moshood Z., Olawale K. H. A Pragma-Stylistic Exploration of Selected Sign-out T-shirts' Inscriptions. *Issues in Language and Literary Studies*. 2024. Vol. 8, № 1. P. 70–91.
5. Poutsma H. *A Grammar of Late Modern English*. Read Books, 2008, 524 p.
6. Зайченко Ю. О. Експресивні зсуви при перекладі творів жанру фентезі на різних мовних рівнях. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Філологія. Педагогіка. 2014. № 4. С. 22–30.
7. Krusinga E. A. *A Handbook of Present-Day English*. Vol. 2: English Accidence and Syntax. Forgotten Books, 2018. 550 p.
8. Морозова І. Б., Мкртчян А. А. Містер Шерлок Холмс чи Шерлок? (порівняльний аналіз граматичних особливостей мовленнєвих партій Ш. Холмса у повісті А. К. Дойла та телесеріалі). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 78–83.
9. Кудрявцева Л. О., Дяченко Л. П., Дорофеева О. М. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 59–66.
10. Городецька І. В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика. Чернівці, 2015. 203 с.
11. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02. Київ, 2005. 32 с.
12. Сильвестров Ю. В. Семантико-стилістичні та прагматичні особливості рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1996. 25 с.

УДК 811.161.2'371:821.161.2.09Матиос

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

В. В. Несвята

Анотація. У статті досліджено семантичну структуру та стилістичні особливості функціонування емоційно-експресивної лексики у романі М. Матиос «Майже ніколи не навпаки». Закцентовано на співвіднесеності понять «емоційність» та «експресивність», визначено їх роль у мовленні. На матеріалі роману проаналізовано вживання окремих груп слів з емоційно-експресивними відтінками та подано їх класифікацію.

Ключові слова: емоційно-експресивна лексика, експресивність, емоційно-оцінна лексика, емоційність.

Постановка проблеми. У художніх творах емоційно-експресивна лексика формує одну з головних ознак індивідуального стилю письменника, через що у сучасних дослідженнях вивчення цієї підкатегорії словника мови автора набуває особливої **актуальності**. Експресивні елементи лексики в текстах художньої літератури досліджували Т. І. Вавринюк, І. С. Білоколенко, Є. Е. Вербицький, Р. Д. Педосич. Їхні праці засвідчують інтерес до проблеми експресивності мовних засобів.

Мета статті – схарактеризувати семантико-стилістичний потенціал емоційно-експресивної лексики у романі «Майже ніколи не навпаки» М. Матиос.

Виклад основного матеріалу. Поняття емоційності та експресивності мають співвіднесений характер. Т. І. Вавринюк із цього приводу зауважує, що співвіднесеність між емоційністю та експресивністю найбільш прозоро виявляється на лексичному рівні мови: коли людина, користуючись певним типом лексики, висловлює свої позитивні чи негативні емоції, у цьому їй завжди допомагає експресія, яка обов'язково супроводить вияви почуттів. Розчленування такої лексики на емоційну та експресивну умовне, тому вважаємо доцільним послуговуватися

терміном «емоційно-експресивна лексика» [2, с. 68]. Зазвичай експресивна лексика вживається з метою створення певного емоційного впливу на читача чи слухача. Ці слова містять оцінне значення (позитивне чи негативне), почуття, бажання, настрої. Характерно, що експресивність таких лексем може виражатися і не тільки внутрішньо, семантично, а й зовнішньо, за допомогою словотвірних засобів (суфіксів чи префіксів) або ж контекстуально [2, с. 69].

Традиційно серед лексики такого типу умовно розмежовують дві групи: 1) слова, які мають позитивне значення; 2) слова, що виражають негативне ставлення до того, що відбувається.

І. М. Кочан подає свою класифікацію емоційних слів, розділяючи їх на два підтипи: 1) слова, що не мають поняттєвої основи і виражають лише емоції; 2) такі, що виражають одночасно і поняття, і емоції [4, с. 216]. Слова другого типу диференціює на ті, що називають емоції та переживання (любов, жаль), та на слова, які мають оцінний компонент. Дослідниця зараховує до таких: назви осіб за вчинками, характером (баламут, гульвіса); опередмечені риси і ознаки людини (егоїзм, відвага), назви частин людського організму (морда, паща), назви деяких речей та предметів (барахло, лахи) тощо [4, с. 217].

У романі М. Матіос зафіксовано слова, емоційно-експресивне значення яких відображається як у внутрішній формі, так і контекстуально. З-поміж лексики, яка на рівні внутрішньої форми реалізує емоційно-експресивні характеристики, диференціюємо слова, що виражають позитивні та негативні почуття, емоції, стани. Серед слів на позначення позитивних станів нами зафіксовано:

–лексеми, які виражають почуття **щастя**: *Третю секунду Василю звалила **радість**: іще ніколи Маринька не приходила до Чев'юків з недобрими вістями* [5, с. 20]; *Хіба то не є причиною для **втіхи**, що твоєю доньку-одиначку, доньку-сироту, яка росла без маминої ласки й маминої науки, за жінку бере такий поважний газда?* [5, с. 33]; *Гаврило дивився на своє подвір'я – й уже воно було якесь не таке йому **любє та милє**, як учора* [5, с. 34];

–лексеми, які виражають **урочистість, піднесеність**: *На Петруню дивиться двома своїми **очима-звіздами** так само мовчки, але мало не з **побожністю*** [5, с. 42]; *І такі чоловіки потрібні, якщо є такі на світі, **сотворені** Божою рукою* [5, с. 48]; *То справа **гречна**. Не для чужих* [5, с. 48]; *В її голосі одночасно було стільки **зневаги й зверхності**, відчаю й неприхованого **торжества*** [5, с. 49]; *Це вона знає напевне. Лиш **не сміє** нікому показати»* [5, с. 42];

–лексеми, що виражають **сором'язливість**: *Він уже давно **не встидався** лежати голим перед невісткою. І тепер чомусь більш слухняно, ніж будь-коли, давав їй обмивати висохлу шкіру* [5, с. 7].

Прикметно, що в романі слова на позначення негативних емоцій та оцінки переважають, порівняно зі словами з позитивною семантикою. Серед лексем цієї групи авторка найчастіше використовує ті, що реалізують почуття:

–зневаги: *І я тяжко Андрія носила, а твоя мама-небіжка дуже мене **жалувала?! Та мені очі вилазили коло того **дурного** сапання*** [5, с. 1]; *Хоч і жєнивсь ти не з нашої волі й великого гонору нашій фамілії твоя жінка не робить, бо **валандається** потоками із **плотогонами**, як фіра без дишла* [5, с. 9]; *Маринька – свята душа. Два рази вмирала на рівному місці – а Бог не захотів її душу взяти до себе. Чи то хотіла що собі зробити, чи лиш **брехали довгоязики...*** [5, с. 13];

–жалю, горя: *Хіба знала Василю наперед, як Доця буде обходитися з її **нещасним** сином?* [5, с. 17]; *Уже без **краплі жалю** добивала Грицька словами, а руками пестила глинку на Дмитриковій могилі* [5, с. 31];

–грубості: ***Не терєнди** й не переч, жінко! Нічого я не забув. І маму-небіжку мою лиш в спокої!* [5, с. 1]; *А ти думай! І **підскакувати** нема чого. Будете таздувати, як люди таздують, це щось тобі вділю* [5, с. 10]; *На **здохлу шкану** або молоде ярча не дурши? Покладеш **обдерту** тушу під дерево, а сам залізеши наверх* [5, с. 16]; *Ти не винен, що тато заблудився, або десь наразився на приманку. Ми знайдемо. А ти **шуруй** до хати!* [5, с. 20]; ***Вродиться** від іншої жінки **байстер** – ці троє стануть чужими* [5, с. 1];

–злості, гніву: *Якусь секунду Чев'ючка гамувала в собі **злість**: відкрити двері й пустити гостя в хату, коли міситься тісто на паску, – **поганий** знак* [5, с. 20]; *Усе це **брєхлива брєхня!** Але я не знаю, як це доказати... – І з усієї сили **трєснув** дверима* [5, с. 28]; *Ти брєшеши! Але*

я, *аби'х здох, а таки буду знати* [5, с. 42]; *І мені байдуже, що зо мною зробить той нелюд. Більше не зробить, як зробив* [5, с. 46]; *Та й, люди добрі! – з ким??! Із дитиною? Із шмаркачем?* [5, с. 46].

Марія Матіос доволі часто використовує лексеми, що набувають емоційності в контексті, основна роль яких полягає в підкресленні образності думок та почуттів, що посилює емоційний вплив на читача. Наприклад: *Та чиясь непримиренна й по смерті душка шастає понід стінами колиби* [5, с. 55]; *А вона чула, як її тіло вкривають мурашки* [5, с. 33]; *Серце йому зараз рвалося, немов ота попечена свинським їдлом тонка кишка в Стринадових руках, яку різник щойно викинув у помийне відро* [5, с. 33]; *Скільки живого добра бігає перед очима* [5, с. 42]. Окремо виділимо найменування в переносному значенні, що виражають образу, фамільярність та сарказм, як-от: *Все. Вона наплекала дитину. Їй полегшало. Тепер можна йти плекати ті ненаситні коров'ячі й овечі голови та говорити з норовистими бугаями* [5, с. 42]; *Скавучав після Дмитрикової смерті чомусь під Варварчуковою стайнею тиждень, аж поки чиясь добра рука не підстрелила пєсика* [5, с. 9]; *А швидше за все, якась двонога чортиця колєсь позаздрила їхнім синам* [5, с. 2].

Формуючи емоційно-оцінне тло роману, Марія Матіос вагомої ролі надає фразеологізмам: *Вдома Іван Петруню косами до лав не прив'язував і батога в руки не брав* [5, с. 5]; *І йому хочеться вити. Або місити жінку ногами* [5, с. 50]; *На старості Варварчуки візьмуть собі годованців – буде кому очі стулити* [5, с. 49]; *А Петруні легше було би захлинутися слізьми, ніж думати про того старого Івана, що договорився з її татом зав'язати їй голову* [5, с. 41].

Одним із прийомів реалізації емоційно-експресивного компонента в романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки» визначаємо афіксацію, здебільшого її суфіксальний різновид. Лексику такого типу романістка використовує порівняно нечасто. Це здебільшого суфікси на позначення пєстливості, зменшеності, що передають емоції ніжності, любові, ласки. Серед таких виділяємо:

– суфікс -еньк-, -оньк-: *Доктор Гольштейн повільно сів за стіл, перед тим так само поволі влізши в децю вузеньку камізьку* [5, с. 27]; *Два молоденькі барани, отримані у винагороду від удатного Чев'юкового сина, були не дуже жирні* [5, с. 28]; *Та до грудей би приклала його дрібне біленьке личко* [5, с. 42]; *А Дмитрик, який він не був слабонький, а сам сказав...* [5, с. 42];

– суфікс -к-: *Подолом сукенки насухо витирає обличчя від сліз і бере з-під подушок свою дитинку* [5, с. 41].

– суфікс -ок-: *Насправді келишок має простий, але водночас бездоганно винахідливий секрет* [5, с. 37]; *Пам'ятаєш, покійний ваш тато носив білий кожушок із чорним коміром?* [5, с. 31]; *Іван ухопився за голову: а що, як набрехав молодий Чев'ючок?* [5, с. 51];

– суфікс -ят-к-: *Чи ягнятко вгорне замість дитинки?* [5, с. 41]; *Ось він ще всіма силами намагається дихати, оце її нещасливе біднятко Дмитрик* [5, с. 8];

– суфікс -ик-: *Ой, усі... Дмитрика вже не заличеш із того світа...* [5, с. 3].

Суфікси на позначення згрубілості трапляються значно рідше. У такій функції нами зафіксовано суфікс -ськ-, що виражає емоцію гніву: *Я тобі бабинські бесіди не переказую!* [5, с. 10]; та суфікс -єг-, що посилює негативне значення вульгаризму та відображає ставлення героя: *Кажі, курвего, хто тебе пробив, бо тут тобі буде смерть!* [5, с. 42].

Отже, основна роль емоційно-експресивної лексики в романі Марії Матіос полягає в тому, що такі слова, набуваючи додаткових відтінків оцінності, сприяють створенню яскравих емоційно-виразних образів. Зафіксовану емоційно-експресивну лексику диференційовано на таку, що має позитивне значення, і таку, що виражає негативну семантику. У творі функціонують лексеми, що набувають додаткового значення емотивності як у контексті, так і без нього. Найчастіше контекст слугує для реалізації метафор та фразеологізмів, що додають мові твору художньої образності. У романі переважає лексика з негативним емоційним забарвленням, що виражає зневагу, жаль, горе, грубість, злість, гнів. Через емоційно-експресивну лексику передано почуття, переживання та ставлення героїв один до одного. Вона також слугує інструментом вираження світоглядних позицій письменниці.

Перспективу дослідження може становити детальний аналіз окремих груп експресем.

Abstract. The article examines the semantic structure and stylistic features of the functioning of emotional and expressive vocabulary in M. Matios's novel «Almost Never the Other Way». Emphasis is placed on the relationship between the concepts of «emotionality» and «expressiveness», and their role in speech is determined. Using the material of the novel, the use of certain groups of words with emotional and expressive shades is analyzed and their classification is presented.

Keywords: emotional-expressive vocabulary, expressiveness, emotional-evaluative vocabulary, emotionality.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв української мови: монографiя. Запорiжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
2. Вавринюк Т. І. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленнi (на матерiалi творiв Лiни Костенко). *Науковий вiсник Криворiзького державного педагогiчного унiверситету: Фiлологiчні студiї*. 2010. Вип. 4. С. 67–73.
3. Педосич Р. Д. Функцiонування експресивно забарвленої лексики в романi М. Гримич «Клавка»: магістерська робота. Спецiальнiсть 035 «Фiлологiя». Освiтня програма 035.01 «Українська мова та лiтература». Вiнниця: Донецький нацiональний унiверситет iменi Василя Стуса, 2021. 76 с.
4. Кочан І. М. Лiнгвiстичний аналіз тексту: навч. посiб. 2-ге вид. Київ: Знання, 2008. 423 с.
5. Матiос М. В. Майже нiколи не навпаки. URL: matios-mariia-vasylivna-mayzhe-nikoly-ne-navpaky15296.pdf

ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В. І. Дубенко, Ю. М. Павлюченко

Анотація. Дослідження присвячене аналізу процедури оголошення фізичної особи померлою. Здійснення процедури обтяжено складними взаємопов'язаними юридичними, соціальними та політичними аспектами цього процесу в умовах воєнного конфлікту. Проаналізовано питання відсутності чіткого визначення моменту початку спливу строку для оголошення особи померлою, необхідність розмежування понять «бойові дії» та «воєнні дії», невизначеність щодо дня закінчення воєнних дій. Чинна процедура оголошення особи померлою застаріла і потребує адаптації до сучасних реалій. Необхідне чітке визначення моменту початку спливу строку для оголошення особи померлою, також важливе розмежувати поняття «бойові дії» та «воєнні дії». Законодавство потребує вдосконалення для захисту прав членів сімей зниклих безвісти людей.

Ключові слова: збройний конфлікт, воєнні дії, зниклий безвісти, підстави, процедура.

Правовий режим воєнного стану, введений в Україні 24 лютого 2022 р., суттєво вплинув на всі сфери життя та зробив актуальними певні правові процедури. Однією з таких процедур є процедура оголошення фізичної особи померлою. За час повномасштабного вторгнення істотно зросла кількість людей, які пропали безвісти. Так, за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України зниклими безвісти за особливих обставин вважаються більш ніж 26 тисяч осіб. З них перебувають у розшуку як зниклі безвісти 11 тисяч цивільних і 15 тисяч українських військовослужбовців [1]. Наразі немає обґрунтованих підстав припускати, що кількість осіб, які зникли безвісти в Україні, зменшиться у найближчі роки.

Крім моральних страждань родичів і близьких зниклих безвісти осіб, з часом така ситуація породжує необхідність юридичного вирішення, зокрема отримання юридичного визнання факту смерті та вирішення різних пов'язаних із цим правових питань, наприклад, оформлення спадщини. Натомість на практиці процедура оголошення фізичної особи померлою ускладнена через введення на території України воєнного стану і супроводжується значними труднощами, що пов'язані у тому числі з недосконалістю її законодавчого регулювання.

Оновлена процедура оголошення фізичної особи померлою в судовому порядку була впроваджена в сучасне українське законодавство у 2003 р. з прийняттям Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]. Водночас в основу законодавчої регламентації цієї процедури було покладено відповідні положення Цивільного кодексу Української РСР, які з певними змінами та модифікаціями через історичні події в Україні діють до наших днів. У мирний період до 2014 р. та під час гібридної війни росії (2014–2022 рр.) процедура оголошення фізичної особи померлою відносно ефективно додала виклики того часу. Проте початок найбільшої війни на Європейському континенті з часів Другої світової вніс інші вимоги, що роблять чинну процедуру застарілою і вимагають адаптації її правового регулювання до сучасних реалій [3].

У науці проблемним питанням оголошення фізичної особи померлою приділяли увагу дослідники О. Коваленко, А. Кличков, В. Маковій [4–6] та інші. Однак ускладнення цієї процедури в умовах воєнного стану, необхідність адаптації законодавства та судової практики до нових реалій вказують на актуальність обраної теми дослідження. Мета статті полягає у розробленні на основі аналізу законодавства та практики його застосування пропозицій щодо удосконалення правового регулювання процедури оголошення фізичної особи померлою.

Можливість оголошення фізичної особи померлою передбачена ст. 46 ЦК України. Аналіз положень вказаної статті свідчить про її глибокий характер, закріплення різних підстав щодо оголошення фізичної особи померлою. Загальна конструкція підстави складається двох умов: певної життєвої події та певного проміжку часу (строку).

Положеннями ч. 1 ст. 46 ЦК України закріплена загальна підстава для оголошення фізичної особи померлою, а саме відсутність у місці постійного проживання інформації про її місце перебування протягом трьох років.

Також у положеннях цієї статті ЦК України передбачені спеціальні підстави оголошення фізичної особи померлою:

- зникнення безвісті за обставин, що загрожували смертю або дають підставу припускати загибель від певного нещасного випадку і відсутність відомостей у місці її проживання протягом 6 місяців від дати зникнення;

- зникнення безвісті за обставин, що пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру у разі, якщо немає відомостей про місцеперебування особи протягом 1 місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної через такі надзвичайні ситуації; в таких випадках особу можна вважати загиблою;

- зникнення безвісті за обставин, пов'язаних з воєнними діями, збройним конфліктом, що дає можливість оголошення фізичної особи померлою судом через два роки після закінчення воєнних дій або з урахуванням конкретних обставин справи. Це можливо і раніше за умови, що пройшло не менше шести місяців від закінчення воєнних дій.

На практиці застосування саме положень ч. 2 ст. 46 ЦК України викликає деякі труднощі, оскільки у ЦК України та інших законодавчих актах не міститься чітких відповідей на питання щодо визначень тих категорій, які вказані підставами для оголошення судом фізичної особи померлою.

Так, термін «збройний конфлікт» був включений до ч. 2 ст. 46 ЦК України у 2018 р. шляхом прийняття Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12 липня 2018 р. № 2505-VIII [7]. Треба нагадати, що у первинній редакції згаданої статті ЦК України оперували тільки терміном «воєнні дії».

Визначення терміна «збройний конфлікт» можна знайти в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [8]. Згідно з цим визначенням, збройним конфліктом є збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, зазвичай за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Спершу потрібно зазначити, що воєнні дії – це організоване застосування збройних сил, сил і засобів для ведення війни на суші, на морі, в повітрі, в космосі – в стратегічному й оперативному вимірах. Треба звернути увагу на те, що відлік дворічного або шестимісячного строку починається від дня закінчення воєнних дій.

Семантична різниця між термінами «збройний конфлікт» і «воєнні дії» полягає в тому, що збройний конфлікт не передбачає оголошення у країні воєнного стану або війни проти іншої країни.

Отже, ця невелика, на перший погляд, зміна в законодавстві відкрила можливість для громадян України фактичного застосування положень ч. 2 ст. 46 ЦК України, яка раніше була недоступною через хитрий, гібридний характер агресії російської федерації. За об'єктивної оцінки ефективності чинної процедури оголошення фізичної особи померлою необхідно враховувати успішні спроби її актуалізації відповідно до сучасних реалій. Хронологічний аналіз змін у законодавстві, пов'язаних зі змінами в суспільному житті та загальнодержавними подіями, свідчить про певний прогрес у вдосконаленні норм ст. 46 ЦК України. Важливо зазначити, що ця зміна стала позитивним прикладом адаптації законодавства до нових реалій, хоча швидкість таких змін може вимагати поліпшення, оскільки на час їх прийняття агресія тривала вже чотири роки. Розглядаючи можливий негативний сценарій, за якого прийняття змін в умовах повноцінної війни займатиме стільки ж часу, може виникнути ситуація, коли десятки чи сотні тисяч осіб зникнуть безвісти, і судова система витратить багато років на вирішення питань про оголошення їх померлими.

Також важливо розглянути другу умову оголошення фізичної особи померлою у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, а саме період часу (строк), з плином якого можна звертатися до суду. Треба нагадати, що такий період часу визначений у ч. 2 ст. 46 ЦК України. Ключовим матеріально-правовим аспектом процедури оголошення фізичної особи померлою є встановлений законом строк, після закінчення якого суд може прийняти відповідне рішення. Зазвичай, якщо особа зникла безвісти у зв'язку з воєнними діями чи збройним конфліктом, то

вона може бути оголошена померлою судом через два роки після завершення воєнних дій. Залежно від конкретних обставин справи суд також може розглянути можливість оголошення особи померлою і раніше, але не раніше шести місяців після закінчення воєнних дій.

Наведене формулювання можна назвати неактуальним через повномасштабну війну з російською федерацією. Проблема виникає в тому, що в законі нечітко визначено, який саме день можна вважати днем закінчення воєнних дій у контексті процедури оголошення фізичної особи померлою. Наприклад, перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих російською федерацією, затверджений наказом Міністерства Реінтеграції України від 22 грудня 2022 р. № 309 [9]. На практиці виникає багато питань, зокрема: чи варто вважати виключення певної території з цього переліку днем закінчення воєнних дій, чи є в цьому контексті тотожними поняття «бойові дії» та «воєнні дії». До того ж проблемним є питання, до якого саме визначення бойових дій треба апелювати: в широкому значенні, що включає в себе території можливих бойових дій, території активних бойових дій або території активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, або в вузькому значенні, тобто до якогось конкретного з перелічених термінів. Не менш важливим питанням практичного характеру є питання можливості вважати перехід території в статус тимчасово окупованої закінченням воєнних дій. Насамкінець, чи під закінченням воєнних дій треба розуміти виключно укладання угоди про мир або перемир'я між Україною та російською федерацією. Без чітких відповідей на ці питання на рівні закону та судової практики членам сімей, рідним і близьким десятків тисяч зниклих безвісти людей, які є вже зараз, можуть бути визначені та/або непропорційно обмежені їхні права, зокрема й щодо звернення до суду щодо оголошення фізичної особи померлою. Як видно, виникає низка проблемних моментів, пов'язаних із розумінням терміна «день закінчення воєнних дій» у контексті процедури оголошення фізичної особи померлою. Зокрема, постає питання, чи треба враховувати виключення певних територій як момент закінчення воєнних дій [3].

Важливо розглянути, чи ці терміни є взаємозамінними, або вони мають відмінні визначення, особливо в контексті різних можливих варіантів трактування, як-от широке або вузьке значення.

Наразі в законодавстві відсутні відповіді на висунуті питання, що створює невизначеність у процесі захисту цивільних прав та інтересів членів сім'ї, рідних та близьких фізичних осіб, які пропали безвісти. Вирішення питання про оголошення особи померлою стає залежним від того, в який спосіб схилиться суд щодо визначень, як-от «день закінчення воєнних дій», чи розрізнення термінів «бойові дії» та «воєнні дії». Це створює ситуацію, де навіть обґрунтовані докази ймовірної смерті особи можуть бути проігноровані судом, який вважає, що встановлений строк ще не сплинув.

Судова практика в цьому питанні дуже поширена, доведенням цього слугують рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 16 червня 2023 р. по справі № 752/3939/23; Виноградівського районного суду Закарпатської області від 06 жовтня 2023 р. по справі № 299/6220/23; Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 04 жовтня 2023 р. по справі № 201/7573/23 та ін. [3].

Із викладеного простежується практична необхідність більш чіткого визначення моменту початку спливу строку для оголошення фізичної особи померлою у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, оскільки прив'язка до дня закінчення воєнних дій стала неактуальною з моменту початку повномасштабного воєнного вторгнення. Виникає необхідність якнайшвидше розглянути вказані питання на законодавчому рівні. У протилежному випадку цивільні права та інтереси членів сімей, що втратили рідних внаслідок воєнних дій, загрожують бути нереалізованими через невизначеність і неоднозначність законодавчих положень. Можливою альтернативою може стати прив'язка до дня закінчення бойових дій відповідно до наказу Міністерства Реінтеграції від 22 грудня 2022 р. № 309.

Отже, беззаперечним фактом є те, що з початком воєнних дій в Україні значно зросла кількість людей, які пропали безвісти. Проведене дослідження свідчить про необхідність удосконалення правового регулювання процедури оголошення фізичних осіб померлими під час дії

воєнного стану, зокрема більш чіткого визначення поняття «день закінчення воєнних дій», від настання якого починає спливати строку для звернення до суду з відповідною заявою. До внесення відповідних змін до законодавства можна пропонувати вести відлік встановленого у ст. 46 ЦК України строку для звернення до суду з заявою про оголошення фізичної особи померлою до дня закінчення бойових дій в розумінні наказу Мінреінтеграції № 309.

Abstract. The study analyzes the procedure for declaring an individual dead. During martial law, the implementation of the procedure is burdened by complex interrelated legal, social and political aspects of this process in the context of a military conflict. The author analyzes the issues of the lack of a clear definition of the moment when the period for declaring a person dead begins, the distinction between the concepts of «hostilities» and «military operations», and uncertainty about the day when military operations end. The existing procedure for declaring a person dead is outdated and needs to be adapted to modern realities. Legislation needs to be improved to protect the rights of family members of missing persons.

Keywords: armed conflict, hostilities, missing person, grounds, procedure.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебсайт прес-центру Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/10/05/pomad-26-tysyach-ukrayincziv-vvazhayutsya-znyklymy-bezvisty-za-osoblyvyh-obstavyn/> (дата звернення 06.03.2024).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Попп З. А. Оголошення фізичної особи померлою в умовах воєнного стану. *Юридичний інтернет ресурс Протокол*. 2024. 30 січня. URL: https://protocol.ua/ua/ogoloshennya_fizichnoi_osobi_pomerloyu_v_umovah_voenno-go_stanu/ (дата звернення 28.02.2024).
4. Коваленко О. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2019. 22 с.
5. Кличков А. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою: дис. ... д-ра філос. Київ, 2020. 199 с.
6. Маковій В. П. Темпоральні обмеження права щодо визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою під час воєнного стану. *Орська безпека та оборона*. 2023. № 2. С. 109–114.
7. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст. 280.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
9. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

УДК 347.4

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ТА НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В. В. Ровінська

Анотація. У дослідженні проаналізовано основні зміни, що відбулися у правовому регулюванні зобов'язальних відносин в частині їх невиконання, неналежного виконання або часткового виконання у зв'язку з введенням в дію воєнного стану, досліджено особливості дії обставин форс-мажору під час воєнного стану, судову практику щодо правових наслідків порушення зобов'язань, яка склалася сьогодні.

Ключові слова: правові наслідки, невиконання зобов'язання, неналежне виконання зобов'язання, форс-мажор, воєнний стан.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну стало переломним моментом для значної частини цивільних договірних правовідносин. Тимчасова окупація територій, бойові дії та ракетні обстріли певною мірою ускладнили, а в деяких випадках унеможливили виконання багатьох цивільно-правових зобов'язань. Через це у законодавче регулювання договірних відносин було внесено зміни, що торкнулися традиційних наслідків невиконання і нена-

лежного виконання зобов'язань. Водночас широкого застосування у договірних відносинах набуло правове явище «force majeure» («форс-мажор»).

Метою роботи є характеристика правових наслідків невиконання та неналежного виконання цивільно-правових зобов'язань в умовах воєнного стану з урахуванням сформованої судової практики.

Події війни так чи інакше впливають на суб'єктів цивільно-правових зобов'язань, умови їхнього життя, здоров'я, засоби існування, безпеку, соціальний статус та матеріальне становище. Тому зрозуміло, що у ситуації, яка склалася, значна частина укладених в Україні зобов'язань не може бути виконана вчасно, в належний спосіб чи виконаною взагалі. З огляду на це 15 березня 2022 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [1] (далі – Закон № 2120-IX), яким було внесено ряд змін у регулювання цивільно-правових зобов'язань.

Приміром, у ст. 625 Цивільного Кодексу України [2] (далі – ЦК України) визначено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання, і у разі прострочення на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Проте «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України було доповнено пунктом 18, яким передбачено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування, у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит чи позику банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, що передбачена статтею 625 ЦК України, та від обов'язку сплати неустойки, штрафу, пені за таке прострочення на користь кредитодавця / позикодавця.

Також вказаним пунктом встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 р. за прострочення виконання, невиконання або часткове виконання зобов'язань підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

Законом № 2120-IX було доповнено «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» [3], а саме пунктом 6-1, яким визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування у випадку прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит споживач звільняється від відповідальності за таке прострочення перед кредитодавцем, а саме: від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки, штрафу, пені та інших платежів, сплата яких передбачена договором за прострочення виконання, невиконання або часткове виконання споживачем зобов'язань за таким договором. До того ж забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин, які не передбачені частиною четвертою статті 1056-1 ЦК України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у відповідні строки.

До того ж нововведеним пунктом 5-2 було визначено правила етичної поведінки у взаємодії зі споживачами, зокрема тими, що підпадають під захищену категорію населення, якими є: військовослужбовці; військовослужбовці, що стали особами з інвалідністю внаслідок проходження військової служби; члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти; особи, які перебувають у полоні, зникли безвісти, з якими втрачено зв'язок тощо.

Законом № 2120-IX також доповнено «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» [4], а саме пунктом 5-2, яким зупинено дію окремих положень щодо здійснення права іпотекотримача на набуття права власності на предмет іпотеки, здійснення права іпотекотримача на продаж предмета іпотеки, виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку за наявності судового рішення про звернення стягнення на такі об'єкти та щодо реалізації предмета іпотеки на електронних торгах.

Ситуація з іншими окремими видами цивільно-правових зобов'язань, наприклад, купівля-продаж, поставка, міна, рента, оренда тощо дещо відрізняється.

Так, згідно зі статтею 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це сталося внаслідок випадку або обставин непереборної сили. **Такими обставинами непереборної сили (або ж форс-мажорними обставинами)** є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору та обов'язків, визначених законодавчими та іншими нормативними актами [5].

Відповідно до частини другої статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [6] воєнні дії вважаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору. Тому перше, що спадає на думку багатьох, – це застосування в зобов'язальних правовідносинах в умовах війни обставин так званого форс-мажору.

Проте між форс-мажорними обставинами і неможливістю виконати цивільно-правове зобов'язання повинен існувати причинно-наслідковий зв'язок, тому виключно воєнний стан не є підставою невиконання таких зобов'язань. Відповідно до регламенту [7] Торгово-промислової палати України (далі – ТПП), засвідчення форс-мажорних обставин здійснюється індивідуально щодо кожного договору шляхом оформлення сертифікатів. Але через введення воєнного стану ТПП підготувала та розмістила на своєму офіційному сайті загальний лист від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 [8], яким офіційно засвідчує такі обставини. Однак сторонам договору варто врахувати той факт, що це не звільняє їх від необхідності доведення впливу воєнного стану на суб'єктивні можливості виконання зобов'язань і загального посилення на введення в Україні воєнного стану в таких випадках буде недостатньо.

Зрозуміло, що незважаючи на вищезазначені роз'яснення, неналежне виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – це, так чи інакше, виникнення конфлікту інтересів між сторонами договору, що потребує справедливого вирішення. Тому доречним є аналіз наявної судової практики щодо спорів, пов'язаних із виконанням зобов'язань в умовах війни.

27 листопада 2023 р. Господарським судом Дніпропетровської області було розглянуто справу з приводу вимоги позивача про стягнення з відповідача суми боргу, пені, річних відсотків та інфляційних втрат, мотивованої неналежним виконанням відповідачем умов договору постачання. Відповідач подав до суду відзив на позовну заяву, в якому зазначив, що пред'явлена позивачем до стягнення сума основного боргу виникла під час воєнного стану, тому заборгованість відповідача перед позивачем не може бути примусово стягнута з відповідача, а підлягає погашенню за рахунок видатків державного бюджету, а неустойка, інфляційні нарахування, проценти річних, нараховані на цю заборгованість, – списані.

Внаслідок розгляду справи суд зазначив, що незважаючи на засвідчені ТПП форс-мажорні обставини, доведення їх впливу на можливість належного виконання зобов'язання покладається на особу, яка його порушила. В цьому випадку сторона не надала доказів, що саме введення воєнного стану призвело до унеможливлення виконання конкретних зобов'язань за договором. З урахуванням наведеного суд доходить висновку, що форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань; стороною договору має бути підтверджено не факт настання таких обставин, а саме їх здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання, тому суд відхиляє заперечення відповідача як недоведені документально і такі, що ґрунтуються на бажанні уникнути виконання зобов'язання [9].

29 лютого 2024 р. Київським районним судом міста Полтави було розглянуто справу за позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором. Договір було укладено 6 червня 2021 р., а його строки неодноразово пролонговано. Станом на дату звернення до суду (28.09.2023) заборгованість за кредитним договором перед позивачем не сплачена, так само, як і нараховані проценти, тому позивач просив стягнути з відповідача повну суму заборгованості. Суд у своєму рішенні керувався як загальними положеннями цивільного законодавства, які регулюють виконання зобов'язань за кредитними договорами, так і пунктом 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК, та установив, що проценти, нараховані включно з 24 лютого 2022 р., підлягають списанню кредитодавцем. Тому вимоги позивача були задоволені частково [10].

Наступний спір виник з того, що 22 вересня 2017 р. позичальник звільнився з військової служби у запас, пізніше був зарахований на посаду головного сержанта артилерійської батареї

артилерійського дивізіону для проходження служби в оперативному резерві. Кредитодавець вважав, через звільнення позичальника з військової служби у запас на нього більш не поширюються гарантії пункту п'ятнадцятого статті 14 ЗУ «Про статус військовослужбовців та членів їх сімей» щодо звільнення від сплати відсотків за користування кредитом і штрафних санкцій. Проте судом було визначено, що позичальник входить до переліку осіб, на яких поширюються відповідні положення Закону, тому відмовив у задоволенні позовних вимог про стягнення заборгованості з позичальника [11].

Отже, бачимо, що події війни вплинули на можливості в належний спосіб виконувати цивільно-правові зобов'язання та змінили законодавче регулювання таких зобов'язань у випадках їх неналежного виконання та невиконання. Ухваленим Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» було пом'якшено умови виконання та наслідки невиконання або ж неналежного виконання грошових зобов'язань, зобов'язань за споживчим кредитом та договором іпотеки. Випадки неналежного виконання чи невиконання інших окремих видів зобов'язань підпадають під засвідчені ТПП України форс-мажорними обставинами, пов'язаними із введенням воєнного стану. Проте, як свідчить судова практика з вирішення спорів щодо наслідків невиконання обов'язків за зобов'язанням, форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань, а сторона договору повинна підтверджувати не факт настання таких обставин, а їх здатність впливати на реальну можливість виконати зобов'язання. Тому думка великої кількості суб'єктів зобов'язальних відносин щодо автоматичного застосування обставин форс-мажору щодо звільнення від виконання зобов'язань та відповідних наслідків є хибною і фатальною за недбалого ставлення до власних обов'язків та марних сподівань на уникнення відповідальності.

Abstract. The study analyzed the main changes that took place in the legal regulation of contractual obligations in terms of their non-fulfillment, improper fulfillment or partial fulfillment in connection with the introduction of martial law, the peculiarities of force majeure during martial law, judicial practice regarding the legal consequences of the breach of obligations that have occurred at the present time.

Keywords: legal consequences, failure to fulfill an obligation, improper fulfillment of an obligation, force majeure, martial law.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про внесення змін до Податко... | від 15.03.2022 № 2120-IX (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
2. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Цивільний кодекс України | від 16.01.2003 № 435-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
3. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про споживче кредитування | від 15.11.2016 № 1734-VIII (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
4. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про іпотеку | від 05.06.2003 № 898-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
5. Максим Чередніченко. Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань. *Liga Zakon* (інтернет-ресурс). URL: Воєнний стан: чи змінились наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань | ЮРЛІГА (ligazakon.net).
6. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: Про торгово-промислові пал... | від 02.12.1997 № 671/97-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
7. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): від 15 липня 2014 р. № v0040571-14. URL: Регламент засвідчення Торгово-... | від 15.07.2014 № 40(3) (rada.gov.ua) (дата звернення: 01.12.2023).
8. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1. URL: 621cba543cda9382669631.pdf (ucci.org.ua)
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua)
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua)
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104123106>

ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

В. С. Віндіктова

Анотація. У статті аналізуються різні підходи до визначення обліково-економічної природи криптовалюти як специфічної форми електронних грошей, розглядаються особливості її функціонування та облікового відображення у контексті сучасної економіки. Досліджено інформаційне та нормативно-правове забезпечення фінансового обліку електронних грошей, зокрема криптовалюти. Шляхом систематизації опублікованих матеріалів щодо функціонування електронних грошей виявлені ключові проблеми теоретичного та практичного характеру, які виникають при обліку операцій з урахуванням наявності та обігу криптовалюти. Це дослідження є важливим для розробки комплексної обліково-інформаційної системи, спрямованої на покращення функціонування криптовалюти в Україні.

Ключові слова: грошові ресурси, електронні гроші, криптовалюта, Біткоїн, фінансовий облік електронних грошей.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Через активну цифровізацію в банківському секторі та все більшу популярність криптовалют виникає необхідність адаптації банківських систем до обліку цих цифрових активів. Це ставить перед собою завдання розробки ефективних методів обліку криптовалют, забезпечення безпеки та конфіденційності, а також підвищення цифрової грамотності в банківській сфері.

Це вимагає розробки нових наукових та практичних підходів. Спеціалізовані системи обліку, вдосконалення заходів безпеки, освітні програми для фахівців і вирішення завдань у відповідності із стратегією національної безпеки – це ключові напрямки вирішення цієї проблеми в контексті розвитку цифрового банкінгу та криптовалют.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Значний внесок у розвиток теоретичного та практичного складника аналізу обліку криптовалюти зробили Р. Ф. Бруханський, В. В. Ликова, І. В. Спільник та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом останніх років помічено наближення до формування суспільства, в якому безготівкові транзакції з використанням цифрових валют отримують широкий розповсюдження. Ретельного дослідження потребує фінансовий облік криптовалюти в Україні в умовах глобалізації та цифровізації. Це і зумовило вибір та підтверджує актуальність теми статті.

Мета статті полягає в розгляді аспектів обліку криптовалюти задля визначення оптимальних підходів та стандартів забезпечення ефективного фінансового ведення операцій із цифровими активами.

Виклад основного матеріалу. В епоху стрімкого технологічного розвитку й глобалізації фінансових ринків криптовалюта зайняла своє визначне місце серед інноваційних фінансових інструментів. Цей електронний актив, вперше представлений більше десятиліття тому, швидко здобув популярність завдяки своїй децентралізованій природі та обіцянці змінити традиційний фінансовий ландшафт.

Проте разом зі зростанням популярності криптовалют приходять виклики й ризики, які ставлять під питання необхідність регулювання та обліку. Впровадження ефективних механізмів контролю є необхідністю для забезпечення фінансової стабільності та захисту інвесторів. Однак, розуміючи значимість інновацій у цьому секторі, важливо знайти баланс між регулюванням та збереженням пружності для розвитку технологій.

Різні уряди держав вже готуються або впроваджують централізовані електронні гроші (e-money), розглядані як перспективний інструмент у валютно-грошовій системі. Паралельно децентралізована криптовалюта, що деякими авторами розглядається як важливий фінансовий інструмент, отримує все більше визнання у всіх галузях економіки.

У сучасній науковій і фаховій спільноті тривають обговорення щодо визначення сутності криптовалюти. Деякі вчені розглядають криптовалюту як віртуальну валюту, платіжний інструмент, інноваційну мережу платежів, платіжну систему, транзакційний протокол, новий вид грошей, або грошовий сурогат. Водночас існують погляди, які відмовляються визнавати її як гроші, а розглядають як віртуальний товар, нематеріальний актив або фінансовий цифровий актив [1; 2; 3].

У умовах глобалізації та розвитку світових торгових систем виникають обговорення стосовно криптовалюти, її значення та придатності для розрахунків. Варто зазначити, що криптовалюта не є грошима чи їх еквівалентом, оскільки більшість країн не визнають її такими. Для кращого розуміння можна порівняти розрахунок криптовалютою з бартером та включити його до складу нематеріальних активів.

Термін «криптовалюта» має кілька назв у різних країнах, залежно від того, як її сутність інтерпретується. Наприклад, комісія з цінних паперів і бірж США згадує її як «цифрові активи», в департаменті Великої Британії вона визначається як «криптоактиви», а в законодавстві України називається «віртуальні активи» [4; 5]. З технічного погляду, криптовалюта працює на основі принципів блокчейну – повністю віртуальної бази даних, яку побудовано як єдиний ланцюг. З кожною новою операцією ланцюг стає довшим, а дані про всі транзакції зберігаються у вигляді архіву. Кожен блок містить хеш попереднього блоку, відмітку часу операції та безпосередньо дані транзакції.

У блокчейн-системі віртуальні гроші мають перевагу перед реальними, оскільки операції відбуваються без посередників, як банки чи інші фінансові установи. Власник віртуальних грошей уникає комісій та не піддається впливу рівнів інфляції та девальвації в країні. До найбільш розповсюджених криптовалют належать (у порядку зниження вартості): Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Bitcoin Cash (BCH), Ripple (XRP), Tether (USDT), Bitcoin SV (BSV), Binance Coin (BNB), Litecoin (LTC), EOS, Dash (DASH) [5].

Криптовалюта, визначена як альтернативна цифрова валюта, набуває великого значення в контексті формування безготівкового суспільства. Серед низки криптовалют перша і наразі найважливіша – біткоїн, – виникла як результат створення децентралізованої електронної касової системи. Ця система використовує однорангову розподілену мережу для запобігання подвійного використання коштів.

Основною відмінністю криптовалют від централізованих цифрових валют та банківських систем є їх децентралізований характер. Вони являють собою цифрові засоби платежу, що використовують код та криптографію для ведення записів про транзакції у мережі рівноправних анонімних користувачів. Важливою особливістю криптовалюти є можливість здійснювати прямі платежі між сторонами операцій без посередництва фінансових установ або інших посередників, що пришвидшує процес операції та забезпечує конфіденційність.

Однак разом із розвитком економіки та цифрових технологій виникає потреба у більш гнучких і багатофункціональних інструментах, які виходять за межі криптовалют. Так виникає поняття криптоактивів, яке включає токенизовані активи, оснащені концепцією розумного контракту (Smart-contract). Важливо зазначити, що криптовалюта є лише одним видом криптоактивів, що використовуються у блокчейн-технології. Використання криптоактивів сприяє прискоренню платежів, полегшує доступ до фінансових ресурсів та розширює можливості для бізнесу [6;7].

У грудні 2020 року Верховна Рада схвалила новий **законопроект про віртуальні активи** (так званий «закон про біткоїн»), який передбачав законодавче врегулювання ринку таких активів. Наразі цей законопроект ще не вступив у дію, а тому сьогодні в Україні відсутній єдиний акт, який регулює криптоіндустрію. Законопроектом встановлено особливості оподаткування доходів та прибутків від операцій з віртуальними активами. Зокрема, законопроект зобов'язує юридичних та фізичних осіб вести окремий облік операцій, які вони провадять з віртуальними активами. Для фізичних осіб ставка оподаткування операцій з криптоактивами становитиме 18 % податку на доходи фізичних осіб, а також 1,5 % військового збору (разом 19,5 %). Базою оподаткування планують зробити фінансовий результат, зменшений на вартість криптоактивів [8].

Важливим моментом є те, що в рішеннях чітко встановлюється, що обіг криптовалют в Україні – законний та не заборонений, оскільки це визначає загальний підхід держави до регулювання обігу криптовалют. Ухвалення цього документу є останнім кроком на шляху до легалізації криптовалют в Україні.

Наразі в бухгалтерському обліку електронних грошей підприємств і організацій використовується рахунок 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті», згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку. Є різні погляди на облік електронних грошей у бухгалтерському обліку, проте вважається доцільним використовувати рахунок 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» [9].

Згадана стаття також стосується криптовалюти, яка є особливим видом електронних грошей. Криптовалюта є цифровим платіжним засобом, курс якої визначається лише попитом та пропозицією. Цей вид електронних грошей не регулюється державними системами і відрізняється децентралізацією. Найбільш популярною криптовалютою у світі та в Україні є Bitcoin, який відзначається значною динамікою обсягів купівлі в Україні протягом 2013–2017 рр. [10].

Українське законодавство ставить криптовалюту у категорію грошового сурогату, який не має реального забезпечення та не контролюється державними органами влади жодної країни. За даними Листа Національного банку України від 08.12.2014 р. № 29-208/7288, операції з криптовалютою належать до операцій з торгівлі іноземною валютою [11].

Важливо зазначити, що фінансовий облік криптовалюти в Україні практично невивчений, а правила оподаткування застосовуються загальні. Так, дохід фізичної особи, отриманий у вигляді криптовалюти, підлягає оподаткуванню за стандартною ставкою 18 %. Питання оподаткування податком на додану вартість залишається спірним, оскільки криптовалюта не визначена як товар на законодавчому рівні.

Таблиця 1

Відображення електронних грошей в бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт	Сума, грн
1	Поповнення коштів на платіжну або мобільну смарт-карту (електронний гаманець або електронний чек) з поточного рахунку в національній валюті	335	311	3 500
2	Комісія за поповнення платіжної картки	92	333	8
3	Розрахунок за сировину за допомогою електронного гаманця або електронного чека, з використанням платіжної картки відповідальною особою	372	335	1 200
4	До первісної вартості придбані електронними грошима сировини включається вартість без ПДВ	281	372	1 000
5	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	372	200
6	Якщо витрати, які здійснювалися відповідальною особою, не були затверджені (відсутні або неправильно оформлені документи), то ця особа самостійно поповнює смарт-картку	335	372	1 200
7	Оплата комісії за використання електронних грошей	92	335	5
8	Виплата електронних коштів шляхом перерахування залишку на поточний рахунок	311	335	1 950

Джерело: сформовано автором на основі [12, с. 82]

Надзвичайно важливою подією, яка варта нашої уваги, є включення Біткоїну до статутного капіталу підприємства. Відповідно до положень ст. 13 Закону України «Про господарські товариства», компанія має право внести до свого статутного капіталу не лише гроші та цінні папери, але й майнові чи інші відчужувані права, які мають грошову оцінку. Отже, можна розглядати Біткоїн-гаманець як необоротний матеріальний актив, який може бути внесений до балансу підприємства. Заздалегідь залучаючи оцінювача, що визначає вартість Біткоїну на підставі останніх даних криптовалютних бірж, можна правильно визначити його реальну вартість. Для коректного відображення Біткоїн-гаманця як нематеріального активу рекомендується використовувати рахунок 127 «Інші нематеріальні активи». Подробіці з фінансового обліку операцій з криптовалютою представлені в табл. 2, яка детально описує відображення цих операцій.

Відображення операцій з криптовалютою в бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт	Сума, грн
1	Відображення заборгованості учасника (засновника) за внесками до статутного капіталу	46	40	175 000
2	Відображення внеску до статутного капіталу у вигляді нематеріального активу Біткоін-гаманця	127	46	175 000
3	Відображення у фінансовому обліку вироблену криптовалюту з використанням власних технічних та інформаційних засобів	425	127	2 000
4	Поповнення коштів на платіжну або мобільну смарт-карту (електронний гаманець або електронний чек) з поточного рахунку в національній валюті	336	311	90 000
5	Оплата комісії за використання електронних грошей	92	333	5 000
6	Розрахунок за сировину за допомогою електронного гаманця або електронного чека, з використанням платіжної картки відповідальною особою	372	336	30 000
7	Купівля криптовалюти Біткоін за електронні гроші	127	336	25 000

Джерело: сформовано автором на основі [13]

Криптовалюта також може бути предметом інвестицій, даючи змогу стати повноправним учасником біржі з допомогою електронного гаманця. Через відсутність емісійних центрів криптовалюти відсутні комісії за перекази між гаманцями, і кожен гаманець може розглядатися як окремий «банк». Ще одним аспектом бухгалтерського обліку є зафіксування власноруч згенерованої криптовалюти на рахунку 425 «Інший додатковий капітал».

Відповідно до американської податкової практики, Біткоїни та інші криптовалюти розглядаються як активи, тому на них застосовуються податкові принципи, властиві приватній власності. Криптовалюта не вважається валютою для визначення збитків чи прибутку відповідно до податкового законодавства. Платники податків зобов'язані включати справедливую ринкову вартість віртуальної валюти як об'єкт оподаткування лише у випадку її використання для оплати товарів або послуг.

Навіть більше, справедлива ринкова вартість криптовалюти визначається на момент її придбання в еквіваленті до долара США з подальшим можливим визначенням віртуального збитку чи прибутку, залежно від зміни її ціни. Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності США, стратегія оцінки криптовалюти повинна бути зазначена в обліковій політиці підприємства, і подальше оцінювання криптовалюти має відбуватися відповідно до обраного методу оцінки нематеріальних активів. Отже, важливим аспектом бухгалтерського обліку операцій з криптовалютою є відображення справедливої вартості цієї валюти на дату її отримання та вибуття.

Відповідно до законодавства України, а саме «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», активами визнаються ресурси, що перебувають під контролем підприємства та виникають в результаті минулих подій, передбачається, що їх використання призведе до економічних вигод у майбутньому [13]. Ми знаємо, що електронні гроші знаходяться на електронних носіях, як-от мікропроцесори смарт-карт, в пам'яті ЕОМ чи на жорсткому диску. Отже, вони перебувають під контролем підприємства внаслідок попередніх подій, як-от перерахування коштів у банк і отримання електронних грошей замість них. Ці електронні гроші є ресурсом, який може бути використаний для розрахунків з різними контрагентами. Це підтверджує, що для бухгалтерського обліку електронні гроші, а також криптовалюта, є активами.

Облік криптовалюти – це важлива сфера, що визначає, як електронні активи та транзакції у світі криптовалют фіксуються, відображаються та регулюються. Усе більша популярність цього нового класу активів викликала необхідність вдосконалення методів обліку, щоб забезпечити безпеку, прозорість та відповідність фінансовим стандартам.

1. Децентралізований характер криптовалюти. Однією з ключових особливостей криптовалюти є її децентралізований характер. Вона опирається на технологію блокчейн, яка дає змогу ведення реєстру транзакцій без посередництва центральної влади. Однак це також створює виклик для обліку, оскільки традиційні методи бухгалтерії можуть бути недостатньо ефективними для такого розподіленого підходу.

2. Необхідність прозорості та безпеки. Через розмаїття криптовалютних проєктів та ICO (Initial Coin Offerings) облік повинен гарантувати прозорість фінансових операцій. Врахування криптовалют у бухгалтерському обліку дає змогу забезпечити довіру від інвесторів та регуляторів.

3. Регулювання та офіційне визнання. Усе більша увага до криптовалюти викликає необхідність визначення юридичного статусу та регулювання цих активів. Офіційне визнання криптовалют на рівні національних та міжнародних регуляторів сприятиме впровадженню стандартів обліку та регулювання.

4. Технологічні виклики та інновації. Облік криптовалюти повинен враховувати інноваційні технології, як-от смарт-контракти та технічні аспекти блокчейн-технології. Забезпечення сумісності цих технологій зі стандартами бухгалтерського обліку допоможе врахувати їх роль у фінансовому середовищі.

5. Міжнародний аспект. Оскільки криптовалюти перетинають кордони, важливо розглянути аспекти міжнародного обліку та регулювання. Співпраця між країнами та міжнародними організаціями може сприяти створенню єдиної системи обліку криптовалют.

Отже, облік криптовалюти потребує глибокого розуміння не лише фінансових аспектів, але й технологічних, юридичних та міжнародних вимірів. Вироблення чітких та ефективних стандартів обліку стане важливим кроком для забезпечення сталого розвитку цієї нової фінансової екосистеми. Облік криптовалюти є актуальним питанням, яке потребує уважного розгляду. На нашу думку, важливо розвивати ефективні механізми регулювання, щоб уникнути фінансових ризиків та забезпечити стабільність ринку. Запровадження прозорих стандартів та обов'язкового обліку може виявитися ключовим елементом у вирішенні цих питань.

Однак важливо зберегти простір для інновацій та розвитку технологій у сфері криптовалют. Ретельне балансування між регулюванням і свободою дає змогу створити сприятливе середовище для росту та новаторських рішень. До того ж співпраця між різними країнами та міжнародними організаціями у розробці стандартів може допомогти виробити єдиний підхід до обліку криптовалюти, зменшуючи ризики для глобальної фінансової системи. Загалом вироблення збалансованого та гнучкого підходу до обліку криптовалюти визначить подальший розвиток цього ринку, забезпечуючи його стабільність та стійкість.

Висновки. Облік криптовалюти в сучасних умовах є складним та актуальним завданням для підприємств і фахівців з обліку та фінансів. Проведене дослідження вказує на те, що існують різні підходи до трактування обліково-економічної природи криптовалюти, що може породжувати непорозуміння та труднощі під час визначення її статусу. Важливим аспектом є розгляд інформаційного та нормативно-правового забезпечення фінансового обліку електронних грошей, зокрема криптовалют, в Україні.

Отже, облік криптовалюти вимагає ретельного аналізу та вивчення всіх аспектів, починаючи від її визначення як активу і закінчуючи питаннями фіскальної відповідальності та визначення справедливої ринкової вартості. Вирішення цих питань є важливим для забезпечення точності та достовірності фінансової звітності підприємства, а також відповідності вимогам податкового законодавства.

До того ж, враховуючи розвиток цифрових фінансових інструментів, важливо надавати уваги розробці комплексної обліково-інформаційної системи, спрямованої на оптимізацію функціонування криптовалюти в українському економічному просторі. Все це сприятиме підвищенню ефективності та прозорості управління фінансовими ресурсами, пов'язаними з криптовалютою, і відповідатиме вимогам сучасного бізнес-середовища.

Abstract. This article analyzes various approaches to determining the accounting and economic nature of cryptocurrency as a specific form of electronic money, examines the peculiarities of its functioning and accounting reflection in the Ukrainian context. Informational and regulatory support for financial accounting of electronic money, in particular cryptocurrencies, has been studied. By systematizing the published materials on the functioning of electronic money, key problems of a theoretical and practical nature that arise when accounting for transactions taking into account the presence and circulation of cryptocurrency have been identified. This study is important for the development of a comprehensive accounting and information system aimed at improving the functioning of cryptocurrency in Ukraine.

Keywords: monetary resources, electronic money, cryptocurrency, Bitcoin, financial accounting of electronic money.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 145–156. DOI: 10.32983/2222-0712-2019-2-145-156.
2. Колдовський А., Чернега К. Проблемні аспекти теоретичного осмислення криптовалюти, як явища сучасної інформаційної економіки. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/13905>
3. Назаренко О. В., Ликова В. В. Криптовалюта: інтерпретація, організаційні аспекти державного регулювання та облікового відображення. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 24. С. 25–30. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6942&i=3>
4. TradingView. Ринок криптовалют. URL: <https://www.tradingview.com/markets/cryptocurrencies/prices-all>
5. ЗУ «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. №2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
6. Спільник І. В., Палюх М. С. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Вип. 1–2. С. 83–96. URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.083>
7. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
8. Вінокуров Я. С. У Раді зареєстрували законопроект, необхідний для легалізації криптовалют. *Українська правда (вебсайт)*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/8/706386/>
9. Голубничка Г. П., Мельник Т. Г. Financial Reporting and Source Documents of Ukrainian Enterprises when Applying the IFRS. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2013. № 9(150). С. 29–34.
10. (8)Axon Partners, ForkLog Research. Правове регулювання кріптовалютного бізнесу. Звіт. URL: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-BitcoinBusinesses-Regulation.pdf>
11. Лист НБУ № 29-208/72889 08.12.2014 щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою / криптовалютою «Біткоїн» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>
12. Голубничка Г. П. Категорії «знання бізнесу» та «бізнес-модель» підприємства: зміст та практичне значення. *Научний взгляд в майбутнє: Вып. 4, т. 6. Економіка*. Одеса: Куприенко С. В., 2016. С. 78–82.
13. Стратегія Національного банку України «Cashless economy». URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/>

УДК 657:336.733/.734

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЛОМБАРДАХ

В. С. Вінідіктова

Анотація. У статті розглядаються специфічні аспекти фінансового обліку для управління ломбардами, які є важливими фінансовими інституціями. Основні методи та стандарти обліку, які застосовуються до діяльності ломбардів, – це оцінка в управлінні ризиками, визначення вартості заставних активів та ведення бухгалтерського обліку позиково-заставних операцій. Досліджується вплив змін у законодавстві та регулюванні на облік ломбардів, а також розглядаються сучасні тенденції у розвитку фінансового обліку в цьому секторі.

Ключові слова: ломбарди, фінансовий облік, оцінка ризиків, позиково-заставні операції, кредитні операції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З одного боку, управління ломбардами вимагає вдосконалення систем обліку, щоб забезпечити точність та надійність фінансової інформації. З іншого боку, ця проблема виходить за межі бухгалтерського обліку, оскільки вона пов'язана з фінансовою стабільністю та економічним розвитком. Наукові дослідження в галузі обліку в ломбардах можуть сприяти розробці ефективних стратегій управління ризиками, а також вдосконаленню законодавства, що регулює їх діяльність. Такий підхід дає змогу забезпечити не лише фінансову стабільність ломбардів, але й сприяє розвитку фінансового ринку загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Значний внесок у розвиток теоретичного та практичного складників обліку ломбардів зробили О. О. Гончаренко, О. М. Шинкаренко [4], І. Л. Грибчук, Г. І. Ляхович [5] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішені аспекти обліку ломбардів, як-от прозорість документації, цифрові технології та адаптація стандартів бухгалтерського обліку, є важливими викликами. Вирішення цих питань вимагає подальших досліджень та розробки стратегій, спрямованих на покращення управління фінансовими ресурсами ломбардів, що може позитивно вплинути на їх функціональність і довіру громадськості.

Мета статті – проаналізувати та висвітлити особливості обліку ломбардів як фінансових установ, розглядаючи їх роль у сучасній економіці та взаємодію з клієнтами.

Виклад основного матеріалу. В сучасному економічному середовищі ломбарди відіграють важливу роль у фінансовій системі, забезпечуючи доступ до кредиту та інших фінансових послуг для широкого кола населення. Однак ефективне управління цими установами вимагає глибокого розуміння їх фінансових операцій та особливостей обліку. Важливий детальний огляд особливостей обліку ломбардів як ключового елементу фінансового ринку. Розглядаючи цю проблему як із практичного, так і з науково-дослідницького погляду, необхідно розкрити важливі аспекти фінансового управління ломбардами, враховуючи їх роль у забезпеченні фінансової стабільності та розвитку економіки. Ломбарди як спеціалізовані фінансові установи виконують важливу роль у наданні фінансових послуг та заставній діяльності. Для забезпечення ефективного функціонування ломбардів важливо вивчати та вдосконалювати систему фінансового обліку, щоб забезпечити точність і прозорість їх діяльності.

Операції ломбардів включають приймання застави, видачу кредитів та управління фінансовим потоком. Детальний аналіз бухгалтерських записів дає змогу визначити вартість застави, оцінити ризики та контролювати ліквідність.

В Україні законодавче регулювання ломбардів визначене Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953 (зі змінами та доповненнями), який встановлює правила щодо видів діяльності ломбардів, вимоги до надання фінансових послуг ними, а також вимоги до систем обліку та реєстрації операцій, які мають бути впроваджені ломбардами. Цей закон також визначає правовий статус ломбардів та організаційно-правові аспекти їх створення, діяльності, реорганізації та припинення функціонування як установ, що надають фінансові послуги. Відповідно до згаданого Закону України, ломбард – це фінансова установа, яка на підставі ліцензії на діяльність ломбарду має право надавати фізичним особам фінансові послуги з надання коштів та банківських металів у кредит у вигляді ломбардних кредитів [1].

Фінансові послуги, які надають ломбарди, включають в себе такі аспекти:

1. Надання фінансових кредитів:

- а) видача фінансових позик з використанням власних ресурсів;
- б) надання фінансових позик на умовах залучення коштів.

2. Супутні послуги:

- а) проведення оцінки заставленого майна відповідно до вимог законодавства або домовленостей;
- б) надання посередницьких послуг у сфері страхування об'єкта застави на підставі агентських угод зі страховою компанією;
- в) організація процесу реалізації заставленого майна відповідно до вимог законодавства чи умов угоди.

Головною перевагою ломбардів є оперативність надання позик. Гроші видаються в той же день, якщо заставою є коштовності чи побутова техніка. Отримання позики під заставу автомобіля або квартири займає 2–3 дні.

Водночас не все майно може розглядатись як заставне. Так, не можуть бути предметом застави в межах договору про надання ломбардного кредиту:

- 1) нерухоме майно (включаючи землю), фінансові інструменти, корпоративні права, а також пов'язані з ними майнові права позичальника;
- 2) кошти в національній або іноземних валютах (крім готівкових банкнот та монет, що мають нумізматичну цінність та вилучені з обігу в Україні);
- 3) електронні гроші, віртуальні активи;
- 4) культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації [1].

Через нестабільну економічну ситуацію в країні збільшується кількість клієнтів, які звертаються до ломбардів. Люди шукають швидкі рішення у ломбардах, оскільки ці установи, на

відміну від банків, готові видавати позики на будь-які суми. Проте це не є безкоштовним, інтерес за користування позикою становить не менше 1 % від вартості заставленої речі протягом одного дня. Максимальний термін позики – 1 місяць. Неповорнення грошових коштів призводить до того, що ломбард може залишити собі заставлене майно.

На фінансовому ринку України кредити в ломбардах завжди були високими за ставкою. Діяльність ломбардів щодо фінансових кредитів є однією з найдавніших форм кредитування населення, що успішно існувала під час різних економічних та політичних режимів. Цей метод кредитування виявився стійким у конкурентній боротьбі з банками та кредитними спілками. Ломбарди завоювали перевагу завдяки відсутності ризику неповорнення коштів позичальниками, оскільки заставлене майно може бути швидко реалізоване за ринковою ціною, перевищуючи розмір наданого кредиту. В середньому ломбарди видають позики на 30–50 % менше від ринкової ціни товару.

Відповідно до бухгалтерських стандартів, предмети, що були взяті в заставу, фіксуються в балансі за їх оціночною вартістю на рахунку 06 «Гарантії та забезпечення отримані». Ці активи можуть знаходитися в ломбарді, вдома у заставника, залишаючись під замком ломбарду, або передаватися третім особам, наприклад, на спеціальні склади для зберігання майна. Для деталізації бухгалтерського обліку заставленого майна рекомендується створити субрахунок 061 «Забезпечення за договорами застави» і деталізувати його на субрахунки третього рівня: 0611 «Предмети застави в ломбарді», 0612 «Предмети застави у третіх осіб», 0613 «Предмети застави у заставника». Витрати на обслуговування заставленого майна включаються до валових витрат ломбарду, а клієнти сплачують винагороду за ці послуги, що збільшує валовий дохід ломбарду і призводить до збільшення податкових зобов'язань з ПДВ. Отримані відсотки від позик, видані ломбардом, рекомендується відображати на субрахунку 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг» для більш точного відображення їх економічної суті. Розрахунки з клієнтами за нарахованими відсотками реєструються на субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами». Після закінчення терміну позики існує три можливі варіанти подальших подій:

- 1) вчасне повернення суми позики та відсотків, отримання заставленого майна;
- 2) повернення суми позики та відсотків з простроченням;
- 3) невідшкодування позики, що призводить до стягнення на заставлене майно. У бухгалтерському обліку ломбардів операції з видачі позики та її обслуговування відображаються відповідними записами, забезпечуючи коректну документацію всіх фінансових трансакцій (табл. 1).

Таблиця 1

**Відображення у бухгалтерському обліку операцій
з надання ломбардами позики під заставу (умовні розрахунки)**

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дт	Кт	
1	Отримано майно в заставу від фізичних осіб	0611	–	1 000
2	Сплачено страховий внесок для забезпечення страхування об'єктів застави	377	685	25
3	Отримана сума страхового внеску від фізичних осіб	301	377	25
4	Перерахована страховій компанії сума оплати страхових внесків	685	311	25
5	Позичальники здійснили оплату за послуги зі зберігання заставного майна у ломбарді	301	703	4,5
6	Відображено суму податкового зобов'язання з ПДВ в обсязі вартості оплати за зберігання майна	703	641	0,75
7	Надано кредити фізичним особам	377	301	700
8	Розраховані відсотки за видані кредити	373	703	252
9	Сплачено суму кредиту	301	377	700
10	Виплачено відсотки за користування кредитами	301	373	252
11	Віддано позичальникам заставне майно	–	0 611	1 000
12	Дохід від надання позики під заставу списано на фінансові результати у розмірі (252 + 4,5 – 0,75)	703	791	255,75

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Відповідно до умов угоди застави, може бути визначено, що після закінчення терміну повернення позики ломбард тимчасово утримується від застосування заходів щодо вилучення заставного майна. Цей період називається «пільговим строком», під час якого ломбард може застосовувати додаткові відсотки або стягувати штрафи. Штраф за прострочену погашення позики обліковується як дохід ломбарду та реєструється за такими рахунками: Дебет субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», Кредит субрахунку 715 «Отримані штрафи, пені, неустойки». Сума нарахованого штрафу за порушення строку повернення позики не обкладається податком на додану вартість (ПДВ).

У процесі надання заставних кредитів клієнтам у ломбарді виникає дебіторська заборгованість, яка ідентифікується як фінансовий інструмент, а саме фінансовий актив. Визнання, оцінка та подання фінансових інструментів визначені в МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: Розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання». Відповідно до положень МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», фінансові активи класифікуються за двома критеріями: характеристики грошових потоків за фінансовим активом, встановлені договором; бізнес-модель підприємства щодо управління фінансовим активом (наміри та дії підприємства щодо певних фінансових активів) [3].

Якщо позичальник не розрахується з сумою позики після закінчення «пільгового строку», ломбард розпочинає процедуру вилучення заставного майна. В цьому випадку дії ломбарду залежать від того, чи переходить право власності на заставне майно до ломбарда відповідно до угоди застави, чи залишається у власності позичальника.

У випадку, коли заставне майно залишається у власності фізичної особи, яка не погасила позику, його можна реалізувати через торгові організації (комісійний магазин) або власний пункт реалізації. У випадку останнього варіанта ломбард повинен мати патент на торговельну діяльність. Якщо застава включає в себе вироби з дорогоцінних металів або каменів, ломбард направляє їх до Держскарбниці НБУ, виступаючи в ролі посередника (комісіонера).

Операції з продажу заставного майна не обкладаються податком на прибуток, тому немає валового доходу чи витрат, і податкові зобов'язання з ПДВ під час реалізації предметів застави обчислюються і відображаються в обліку за загальноприйнятою практикою. Також під час реалізації ювелірних виробів (крім обручок) ломбард зобов'язаний нарахувати і сплатити внесок до Пенсійного фонду України за ставкою 5 %. Податок з доходів фізичних осіб повинен бути вирахований та перерахований до бюджету з прибутку від реалізації заставного майна (після відрахування ПДВ і внеску до пенсійного фонду).

У випадку, коли отримана сума від продажу заставного майна перевищить загальний обсяг зобов'язань позичальника (включаючи позику, відсотки, витрати на зберігання майна та пеню), різницю повертають самому боржнику – фізичній особі. Проте якщо протягом терміну позовної давності позичальник не отримає відповідну суму, ломбард заносить її до свого доходу (за допомогою кредитного субрахунку 717 «Доходи від списання кредиторської заборгованості») та включає до валового доходу в межах податкового обліку.

У випадку, коли чистий дохід від реалізації заставного майна буде менший за загальну суму боргу позичальника, фізична особа зобов'язана компенсувати різницю. Але якщо строк позовної давності вже минув, і позичальник не повернув борг, ломбард включає його до витрат операційної діяльності (за допомогою дебетового субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги») і, за певних умов, реєструє його як валові витрати в межах податкового обліку (табл. 2).

Таблиця 2

**Відображення в обліку господарських операцій
з реалізації заставного майна
(умовні розрахунки)**

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дт	Кт	
1	Передано на реалізацію заставне майно, яке не належить ломбарду	025	–	1 000
2	Списано отримані гарантії або забезпечення	–	0611	1 000
3	Відображено прибуток від продажу заставного майна	377	702	1 500

№	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дт	Кт	
4	Нараховано: – податкові зобов'язання з ПДВ – збір до Пенсійного фонду	702	641	250
		702	651	62,5
5	Списано заставне майно, яке було реалізоване	–	025	1 000
6	Відображено суму боргу ломбарду перед фізичною особою (позичальником)	704	685	1 187,5
7	Утримано податок з доходу фізичної особи	685	641	178,12
8	Нараховано пеню за прострочення платежів фізичною особою	374	715	100
9	Сплачено за рахунок виручки від продажу заставного майна: – сума позики – відсотки за користування позикою – сума нарахованої пені (в межах залишку доходу)	685	377	700
		685	373	252
		685	374	57,37
10	Після закінчення терміну позовної давності суму боргу за невиплачену пеню було внесено до витрат ломбарду	944	374	42,62
11	Віднесено на фінансові результати: – дохід від реалізації майна – вирахування з доходу – нараховану суму пені – списану непогашену дебіторську заборгованість	702	791	1 187,5
		791	704	1 187,5
		715	791	100
		791	944	42,62

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Якщо відповідно до умов угоди застави предмет стає власністю ломбарду після закінчення терміну повернення позики, останній враховує цей акт як звичайну покупку товару або основного активу і оцінює його на загальну суму боргу позичальника. Якщо ломбард реалізує цей предмет, будь-яку різницю між отриманим доходом та обліковою вартістю майна (якщо така існує) відображають у фінансових результатах.

Операції з купівлі та подальшої реалізації виробів із дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння ломбард відображає у своєму обліку як звичайні торгові операції.

В умовах все більшої конкуренції та швидкого розвитку фінансових послуг бухгалтерське програмне забезпечення стає невід'ємним складником успішного функціонування ломбардів. З метою ефективного управління фінансовою діяльністю та відповідності вимогам законодавства в табл. 3 наведено ключові параметри та функціонал, які вимагаються від спеціалізованого програмного забезпечення для забезпечення надійного обліку, контролю та звітності у сфері фінансових послуг. Ця таблиця є інструментальним посібником для вибору оптимального бухгалтерського ПЗ, що відповідає унікальним потребам та високим вимогам ломбардів у сучасному фінансовому середовищі.

Таблиця 3

Вимоги до бухгалтерського програмного забезпечення ломбардів

Критерії програмного забезпечення для ведення обліку	
технічні	технологічні
<ul style="list-style-type: none"> – резервне копіювання та відновлення даних; – розмежування та обмеження прав доступу до даних; – конфіденційність (використання паролів); – підтримка багатопотоковості; – можливість архівування і відновлення архіву; – інтеграція з іншими інформаційними системами (програмне забезпечення); – варіант постачання (локальна, мережева, клієнт-сервер, хмара); – необхідність додаткового програмного забезпечення; – підтримка формату iXBRL; – відповідність форматів файлів електронної форми звітних даних формату, установленому НБУ; – оновлення регламентованих форм документів, звітності та розрахунків 	<ul style="list-style-type: none"> – наявність інформаційно-довідкової системи; – можливість моніторингу інформації щодо порушень у виконанні планових виплат за кредитними угодами та визначення рівня прострочення платежів; – розрахунок фінансових нормативів діяльності; – формування регламентованої звітності; – ведення обліку за центрами відповідальності (відокремленими підрозділами); – введення господарських операцій вручну; – формування нерегламентованої (управлінської) звітності; – ведення обліку загальнокорпоративних об'єктів; – ведення обліку специфічних об'єктів; – ведення складського обліку; – ведення податкових розрахунків

Критерії програмного забезпечення для ведення обліку	
<i>комерційний</i>	<i>ергономічний</i>
вартість	інтуїтивно зрозумілий інтерфейс
Системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами	
<ul style="list-style-type: none"> – варіант постачання (термінал, online); – подання електронної звітності (в тому числі у форматах XML, iXBRL); – обмін електронними документами; – інтеграція з програмним забезпеченням для ведення обліку 	

Джерело: сформовано автором на основі [4, 5]

Одним із ключових складників фінансового обліку ломбардів є облік заставних активів. Це включає визначення вартості рухомого майна, яке клієнти вносять у заставу. Застосування сучасних методів оцінки, як-от експертна оцінка та аналіз ринкових тенденцій, дає змогу точно визначити ринкову вартість заставного майна. Оскільки заставні активи в ломбарді є основним джерелом забезпечення кредитів, їх облік обов'язковий для забезпечення ефективного фінансового управління.

Спочатку важливо провести інвентаризацію та оцінку рухомих майнових активів, які надходять у заставу. Це може включати як ювелірні вироби, так і електроніку, автомобілі, нерухомість тощо. Приймання та зберігання цих активів повинно супроводжуватися докладною документацією, яка включає в себе опис, фотографії, сертифікати, а також інші важливі дані.

Ломбард повинен мати систему обліку, яка відображає рух цих заставних активів. Ця система повинна бути деталізованою та точною, враховувати вартість активів, строки застави, умови кредитування та інші фінансові параметри. Інтеграція цієї інформації з системою фінансового обліку допомагає легко відслідковувати стан заставних активів та їх вплив на фінансові показники ломбарду.

До того ж ломбард повинен вести облік зобов'язань перед клієнтами, які залишають активи в заставу. Це включає в себе ведення реєстру кредитів, визначення розмірів процентів та строків погашення. Правильний облік забезпечує не тільки фінансову прозорість, але і допомагає ломбарду дотримуватися вимог законодавства та регулювань, пов'язаних із цією діяльністю. Завдяки ефективному обліку заставних активів ломбард може оптимізувати процес надання кредитів, зменшити ризики та забезпечити стійкість своєї фінансової діяльності.

Фінансовий облік ломбардів включає в себе також кредитні операції. Облік кредитів передбачає систематичний облік видачі та повернення кредитів під заставу. Тут важливо враховувати відсоткові ставки, терміни кредитування та здійснювати моніторинг платоспроможності клієнтів.

Ломбарди піддаються різноманітним фінансовим та оперативним ризикам. Фінансовий облік повинен включати облік цих ризиків: кредитного ризику, процентного ризику та ризику зміни ринкових цін. Вчасний аналіз та облік ризиків є ключовим для забезпечення стабільності ломбарду. Діяльність ломбардів пов'язана з рядом фінансових та юридичних ризиків, які важливо враховувати й обліковувати для забезпечення стійкої та безпечної фінансової діяльності. Облік цих ризиків вимагає систематичного відстеження та аналізу. Ломбард повинен розвивати стратегії мінімізації ризиків, враховуючи резервування, страхування, покращення процесів контролю та дотримання вимог регуляторів. Ефективний облік ризиків сприяє стійкості фінансового стану ломбарду і забезпечує довіру клієнтів та інших зацікавлених сторін.

Сектор ломбардів підданий регулюванню з боку фінансових органів. Фінансовий облік повинен враховувати всі вимоги та стандарти, встановлені регулюючими органами. Це включає в себе подання фінансових звітів та відповідь на запитання фінансових інспекцій.

Розглядаючи технологічні тенденції, ломбарди мають унікальну можливість використовувати блокчейн, штучний інтелект та інші інновації для поліпшення своїх операцій. Впровадження автоматизованих систем може сприяти швидшому та точнішому оцінюванню застави, а також ефективному управлінню ризиками.

Перехід до цифрових технологій та автоматизація процесів фінансового обліку визначають перспективи розвитку. Ефективне використання інформаційних систем та аналітичних інструментів дає змогу підвищити ефективність і точність фінансового обліку.

Висновки. Аналіз ринку ломбардних послуг в Україні свідчить про стрімке зростання їх популярності, що визначається збільшенням кількості ломбардів у країні. Ломбарди становлять серйозну конкуренцію банкам у галузі кредитування фізичних осіб, маючи низку переваг, як-от швидкість видачі кредиту, простота та гнучкість у відповіді на потреби клієнтів. Інвестиції в ломбарди вважаються вигідними, оскільки вони швидко окуповуються.

Фінансовий облік ломбардів є невід'ємною частиною їх діяльності. Ефективна система обліку допомагає не лише забезпечити внутрішню стабільність установ, але й підвищити довіру клієнтів та відповідати вимогам регуляторів. Розвиток цифрових технологій та впровадження сучасних підходів до фінансового обліку сприятиме подальшому удосконаленню сектору ломбардів.

Abstract. The article deals with specific aspects of financial accounting for the management of pawnshops, which are important financial institutions. The main accounting methods and standards applied to the activities of pawnshops, in particular, assessment in risk management, determination of the value of collateral assets, and accounting of loan-collateral transactions. The impact of changes in legislation and regulation on the accounting of pawnshops is studied, as well as current trends in the development of financial accounting in this sector are considered.

Keywords: pawnshops, financial accounting, risk assessment, loan and collateral operations, credit operations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 18.02.2024).
2. Інструкція Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04> (дата звернення: 18.02.2024)
3. Лоханова Н. Фінансові інструменти: Міжнародний стандарт фінансової звітності. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 7. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_016
4. Гончаренко О. О., Шинкаренко О. М., Розвиток програмного забезпечення як технічної складової організації бухгалтерського обліку в ломбардах. *Фінансовий простір*. 2021. № 3(43). С. 93. URL: <http://fpnu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/242860>
5. Грибчук І. Л., Ляхович Г. І. Програмне забезпечення для ведення обліку: проблеми вибору та використання в ході аутсорсингу. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, 2017. № 3(38). С. 32–36. DOI: 10.26642/rbo-2017-3(38)-32-36

УДК 334.726:005.95[(005.32:331.101.1):005.13]

МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ МІЖНАРОДНОГО ПІДПРИЄМСТВА

А. О. Гриб, А-М. В. Шимко, Г. В. Серєда

Анотація. Мотивація та стимулювання персоналу на міжнародному рівні стають стратегічними факторами успіху сучасних підприємств. Успішні компанії виявляють індивідуальний підхід до мотивації персоналу, використовуючи не лише матеріальні стимули, а й можливості професійного зростання, визнання досягнень та сприяння розвитку. Методи дослідження включають аналіз теоретичних підходів та практичних прикладів успішних компаній. Виявлено, що компанії, які ефективно мотивують свій персонал, досягають вищої продуктивності, знижують плинність кадрів та забезпечують стабільний ріст на ринку. Результати підкреслюють важливість індивідуального підходу та постійного вдосконалення систем мотивації.

Ключові слова: мотивація, конкурентоспроможність, співробітники, успішність, підприємство.

Питання грамотної та ефективної мотивації працівників завжди було і є найактуальнішою проблемою корпоративного управління. Розвиток теорій і практик мотивації працівників пов'язаний із переосмисленням статусу працівників та їх ролі в розвитку суспільної продуктивності. Це пов'язано з тим, що кожен працівник повинен орієнтуватися на накопичений досвід ефективної роботи, а також на максимальне підвищення ефективності використання матеріально-технічної та ресурсної бази трудового колективу підприємства. А. М. Зленко стверджує: «Зацікавленість працівників у результатах своєї праці робить їх більш активними та продуктивними в соціальній та економічній сферах». Загалом стимулювання працівників до продук-

тивної діяльності є соціально важливим, оскільки підвищує якість продукції та послуг компанії як суспільних благ, сприяє кращому задоволенню соціально-економічних потреб та вирішенню соціальних проблем [4].

Мотивація являє собою внутрішні стимули, які спонукають окрему людину або групу до трудової діяльності або активних дій, спрямованих на досягнення індивідуальних чи загальних цілей організації. Цей процес включає усвідомлений та цілеспрямований вплив на потреби, інтереси та цілі працівників з метою стимулювання їх до ефективної діяльності. Мотивація виступає ключовим чинником, який підтримує та спрямовує працівників на шлях досягнення цілей організації, а також викликає їхнє самостійне пробудження до цілеспрямованої діяльності.

Мотивувати співробітників означає торкнутися їхніх значимих інтересів, актуальних потреб у будь-чому. Загальну характеристику процесу мотивації можна представити за допомогою набору понять: потреба, стимул, мотив, винагорода [5].

Потреба – це те, що необхідно людині, те, що вона вмотивована отримати. Типовими потребами є соціальне визнання, безпека, харчування. Людина, задовольняючи потреби, розміщені в ієрархічному порядку, рухається догори від основних, життєво необхідних (безпека, харчування) до вищих (як-от самореалізація). Деякі управлінці спираються на цю концепцію, розробляючи диференційовані системи заохочень [6].

Стимул – це провідний елемент керування людськими ресурсами організації, що є зовнішнім спонуканням до діяльності. Саме стимули з потреб і інтересів формують мотиви [7].

Мотив – це внутрішня спонукальна сила, яка примушує людину до здійснення певних дій. Мотиви здійснюють вплив на поведінку людини, направляють її діяльність у необхідний для організації бік, регулюють інтенсивність праці, трудовитрати, спонукають проявляти сумлінність, наполегливість, старанність у досягненні цілей [8].

Винагорода – це система матеріального заохочення та оплати (відшкодування), вироблених людиною витрат (праці і часу). Роль винагороди полягає в тому, щоб стимулювати виробничу поведінку співробітників, спрямувавши її на досягнення стратегічних завдань, які поставлені перед організацією [9].

За дослідженнями Statista [10] у 2021–2023 рр. спостерігаються такі негативні тенденції у мотивації працівників:

- лише 15 % працівників у всьому світі відчувають себе залученими;
- залучені працівники на 87 % рідше звільняються зі своїх компаній;
- 39 % працівників відчувають, що їх недооцінюють на роботі;
- 81 % працівників думають про те, щоб звільнитися з роботи заради кращої пропозиції;
- 87 % працівників очікують, що роботодавець допоможе їм знайти баланс між роботою та особистим життям [10].

Водночас підвищення рівня вмотивованості та залученості працівників може мати серйозний вплив на прибутковість та ефективність бізнесу. Працівники працюють на 20 % краще, коли вони вмотивовані. Дослідження Gallup показує, що ставлення компанії до своїх співробітників може вплинути на бізнес позитивно або негативно, поставити його в не вигідне становище. Встановлено, що мотивовані люди постійно шукають шляхи підвищення продуктивності та допомагають зняти частину навантаження з колег і забезпечити ефективність [11].

Високо залучені команди підвищують прибутковість бізнесу на 21 %. Люди прагнуть працювати більш ефективно, коли вони вмотивовані, що приводить до кращої продуктивності та відносин з клієнтами, плинності кадрів і рекомендацій. Досвід роботи працівника виходить за межі професіоналізму, що робить його на 59 % менш схильним до вигорання. Ці фактори разом забезпечують стабільне зростання та прибутковість бізнесу. Компанія з високо мотивованими працівниками збільшує прибуток на 27 %. Це супроводжується збільшенням продажів на 50 %, продуктивності праці на 38 % вище середнього та підвищенням рівня лояльності клієнтів на 50 % [11].

Залученість і мотивація співробітників знижує прогули на 41 %. Згідно з дослідженням Gallup, адекватна мотивація працівників покращує утримання на робочому місці. Статистика також показує, що у високо мотивованих командах на 41 % менше прогулів і на 17 % зростає

продуктивність праці. Невмотивовані працівники можуть коштувати компаніям до \$550 млрд на рік. Щороку у США фіксують понад 450 млрд доларів збитків через невмотивованих працівників [11].

Мотивовані працівники на 87 % рідше звільняються. Мотивовані люди мають більше емоційних зв'язків зі своєю організацією, що робить їх менш схильними залишити її заради кращої пропозиції. Дослідження мотивації понад 50 000 працівників показало, що вмотивовані працівники на 87 % рідше залишають компанію. 44 % працівників повідомляють, що «іноді» відчувають стрес. Статистика мотивації також показує, що менш залучені працівники схильні до стресу і частіше беруть лікарняні, що збільшує кількість прогулів. Стрес знижує продуктивність і коштує для бізнесу в Німеччині приблизно 9 млрд євро щороку [11].

Часто незадовільне мотиваційне середовище в командах є причиною звільнення працівників. Так, за агрегованими Teamstage результатами досліджень [11] кожен третій професіонал називає нудьгу основною причиною звільнення. Статистика мотивації показує, що 33 % тих, хто змінює роботу, називають нудьгу та пошук нових викликів основною причиною звільнення. Другою за поширеністю причиною є невідповідність робочої культури працівників та їх цінностей, і 24 % обрали її як основну. Прагнення отримати вищу заробітну плату посідає четверте місце, і лише 19 % обрали її як основну причину звільнення.

Роль лінійних керівників у створенні належного мотиваційного клімату в команді є визначальною. Три чверті працівників, які покидають роботу, звільняються через погане керівництво. Працівники приєднуються до компаній, але йдуть від керівників. Опитування щодо тенденцій мотивації працівників, проведене компанією Gallup, в якому взяли участь понад мільйон американських найманих працівників, показало, що основною причиною, через яку люди звільняються з роботи, є поганий або безпосередній керівник. А саме 75 % працівників, які звільнилися за власним бажанням, зробили це через своїх начальників, а не через саму роботу [11].

Збільшення рівня вдячності працівників на 5 % може підвищити прибутковість до 85 %. Статистика визнання співробітників від Finextra показує, що 41 % клієнтів лояльні до бренду або компанії, тому що вони постійно помічають позитивне ставлення співробітників. Для порівняння, 68 % клієнтів залишають бренд або компанію через негативне ставлення співробітників. Коригування політики та впровадження невеликих кроків може мати велике значення не лише для морального духу компанії, мотивації працівників, але й для залучення клієнтів [11].

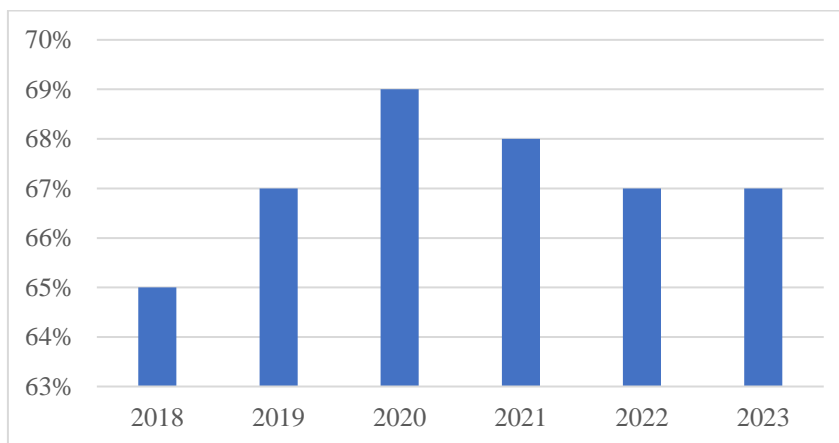

Рис. 1. Показник залученості співробітників у всьому світі з 2018 до 2023 р.

На діаграмі (рис. 1) всі показники вище середнього, але з 2020 р. помітний невеликий спад. Можна зробити висновок, що якщо показник залученості співробітників високий, це може свідчити про успішність заходів, спрямованих на збереження та мотивацію персоналу. Такі компанії, ймовірно, мають ефективні системи компенсації, програми розвитку кадрів, позитивну корпоративну культуру та інше.

З іншого боку, низький показник залученості може свідчити про проблеми у керівництві, відсутність можливостей для розвитку кар'єри та інші негативні аспекти, які можуть призвести до втрати талановитих співробітників та зниження продуктивності [10].

У структурі мотивації персоналу виділяють п'ять сфер: умови праці, ресурси, визнання, відносини та відповідальність. Якщо розглядати мотивацію з погляду отриманих вигод, то можна виділити два типи: матеріальні та нематеріальні. До останніх належать статусна і трудова мотивація (рис. 2).

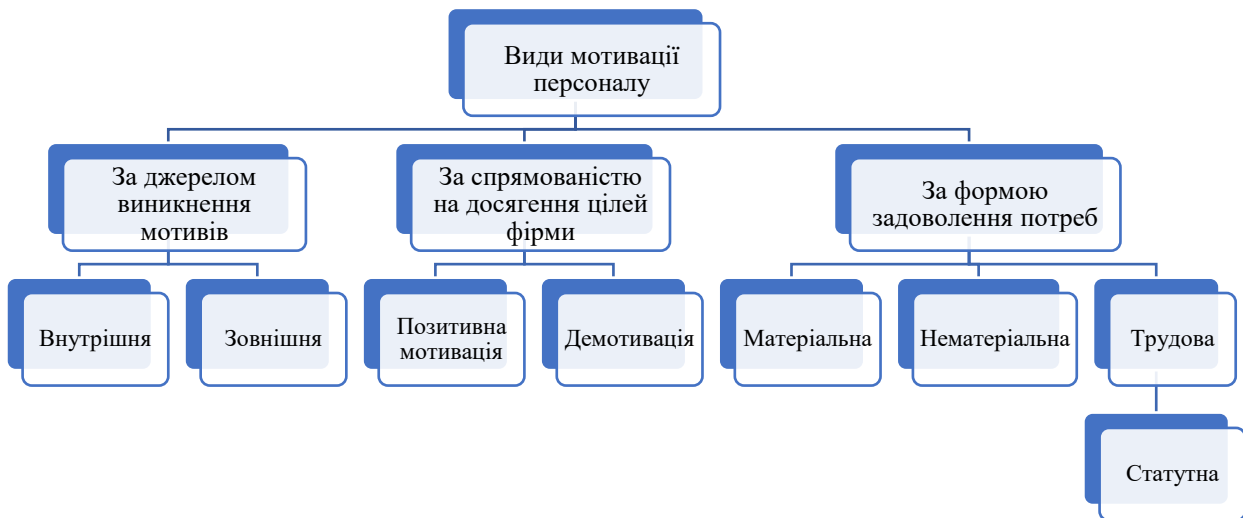

Рис. 2. Види мотивації персоналу

Розроблено на основі [3]

Матеріальні мотиваційні механізми включають такі рівні: заробітна плата, премії, відсотки, винагороди та відпустки, компенсації, які зазвичай виплачуються у грошовій формі. До нематеріальних мотиваційних інструментів належать навчання, похвала, грамоти, сертифікати, конкурси, особисті подарунки, різноманітні змагання тощо [1].

Основними проблемами матеріального стимулювання на сучасному етапі розвитку економіки України є низький рівень заробітної плати, зміна стандартів і норм відповідно до вимог європейського законодавства та необхідність розробки нових методів економічного стимулювання працівників на ринку праці.

Першим кроком є розробка і впровадження методів матеріального та морального стимулювання. Залежно від можливостей компанії може бути необхідним забезпечити достатньо високий рівень премій та доплат, щоб продемонструвати справжню зацікавленість керівництва у підтримці якісної трудової етики.

Під час визначення оплати треба враховувати такі залежності:

- зв'язок між витратами на робочу силу та результатами досягнення економічних цілей компанії;
- зв'язок між якістю та продуктивністю праці кожного працівника та заробітною платою, яку він / вона отримує;
- зв'язок між рівнем заробітної плати, можливістю працівника задовольнити свої основні потреби (забезпечення соціального мінімуму) і результатами праці працівника та його економічною і моральною соціальною репутацією.

Підприємство, яке працює в міжнародному масштабі, може обрати одну зі стратегій у політиці оплати праці, яка відповідатиме стратегії інтернаціоналізації бізнесу: етноцентризм, поліцентризм (регіоцентризм), геоцентризм. Відповідно до цього міжнародне підприємство може обрати один із варіантів політик оплати праці:

- використання шкали НQ. Відповідно до цього підходу, міжнародні рівні зарплати встановлюються у штаб-квартирі з різницею для кожної дочірньої компанії відповідно до різної вартості життя. Ця опція зазвичай зарезервована для посад керівного та виконавчого рівня;
- базування шкали заробітних плат на основі місцевої географії (тобто країни, де виконується робота). Цей варіант, як правило, використовується для ширшої (у кожній країні) бази працівників (зазвичай за винятком керівників і глобально мобільних працівників);

– визначення глобальної бази для кожної посади для всіх; можливо, з різними компенсаційними рівнями для підрозділів. Це стає формою рівної оплати праці на світовому рівні. Глобальний підхід зазвичай використовується, коли існує глобальний ринок праці для потрібного типу таланту (наприклад, програмісти, медичні сестри, дизайнери та ін.), тому він має високу цінність через специфічні компетенції та дефіцит [13].

Найбільш складним для міжнародних компаній з етноцентричною та геоцентричною стратегією інтернаціоналізації (високий рівень централізації або інтеграції зі штаб-квартирою) є забезпечення єдиного підходу до компенсаційної політики, мотивації та стимулювання. Різниця у законодавстві (рівнях мінімальної оплати праці, тривалості та видах відпусток, податках і системах соціального та пенсійного страхування) створюють виклики для забезпечення справедливості належного мотиваційного поля всіх працівників міжнародного підприємства. Багато пільг, які надаються як добровільні платежі роботодавцем в одній країні, можуть надаватися або вказуватися урядом (і оплачуватися через соціальні податки роботодавця) в іншій або не пропонуватися взагалі. Виходом із цього може стати впровадження бенефітів та пільг за принципом «кафетерія», коли працівники з різних країн можуть обирати актуальні для них бенефіти на загальну визначену в МНК та виражену в умовних одиницях (балах чи інших абстрактних вимірниках) суму бенефітів на одного працівника.

На другому етапі потрібно удосконалити систему мотивації працівників, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність підприємства.

Третій етап – створення загальної системи мотивації на основі розуміння якості, що призведе до суттєвих змін у розумінні якості роботи [2].

Мотивація та стимулювання персоналу на міжнародному підприємстві є ключовими аспектами успішної діяльності в умовах глобалізації та конкуренції. Забезпечення високого рівня мотивації співробітників та надання ефективних стимулів впливають на продуктивність, творчість і загальний успіх компанії.

На міжнародному рівні, де працівники можуть мати різні культурні та мовні особливості, важливо розуміти та враховувати різноманітність мотиваційних факторів. Підприємство повинно використовувати стратегії, які адаптовані до місцевих умов та враховують індивідуальні потреби працівників.

Працівники міжнародного підприємства можуть бути мотивовані різноманітними чинниками, як-от фінансова винагорода, можливості професійного росту, корпоративна культура та соціальні переваги. Застосування гнучких та інноваційних систем стимулювання, які враховують індивідуальні досягнення та вклад працівників, може сприяти створенню здорового та мотивуючого робочого середовища.

Abstract. Motivation and stimulation of employees at the international level are becoming strategic factors for the success of modern enterprises. Successful companies demonstrate an individual approach to staff motivation, using not only material incentives, but also opportunities for professional growth, recognition of achievements and development assistance. Research methods include analysis of theoretical approaches and practical examples of successful companies. It was found that companies that effectively motivate their staff achieve higher productivity, reduce staff turnover, and ensure stable growth in the market. The results highlight the importance of an individual approach and continuous improvement of motivation systems.

Keywords: motivation, competitiveness, employees, success, enterprise.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Долішній І. М., Колодійчук А. В. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 20.5. С. 211–216.
2. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник. Київ: КНЕУ, 2017. 337 с.
3. Мочерний С. В. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. Київ: Феміна, 2010. 368 с.
4. Іванов С. Л. Роль нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Наукові праці НДФі*. № 5. 2010. С. 34–38.
5. Гривківська О. В. Мотивація персоналу в зарубіжних компаніях. *Актуальні проблеми економіки*. № 9. 2010. С. 86–91.
6. Всеукраїнська психодіагностична асоціація. URL: <https://vpa.org.ua/glossary/potreba/> (дата звернення: 02.03.2024).

7. Гоголь Г. І. Особливості трудової мотивації в перехідний період до ринкової економіки. *Регіональна економіка*. 2010. № 2. С. 38–43.
8. Навчально-інформаційний портал ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут». Тема 6: Мотивація у менеджменті. URL: <http://moodle.nati.org.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=5272>
9. Роль винагороди в системі управління персоналом. URL: <http://um.co.ua/11/11-4/11-42395.html>
10. Statista. «Engagement score of employees worldwide from 2011 to 2023». Last updated in 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/699977/global-employee-engagement/> (дата звернення: 03.03.2024).
11. Teamstage. «Motivation Statistics: Numbers in 2024». URL: <https://teamstage.io/motivation-statistics/> (дата звернення: 03.03.2024).
12. Tarique I., Briscoe D. R., Schuler R. S. *International Human Resource Management (sixth edition): Policies and Practices for Multinational Enterprises*. Routledge, 2022.

УДК 657:331.2»364»

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

А. Я. Максим'як

Анотація. У статті розглянуто сутність та важливість розрахунків з оплати праці у діяльності підприємства, визначено системи та форми оплати праці, що застосовуються на підприємствах. Досліджено положення нормативно-правового регулювання розрахунків з оплати праці і проаналізовано організацію та методику обліку й оподаткування таких розрахунків. Окремо розглянуто методику аналізу формування і використання фонду оплати праці, а також здійснено пошук шляхів для удосконалення цього процесу.

Ключові слова: облік, оподаткування, аналіз, оплата праці, заробітна плата, фонд оплати праці.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У контексті сучасної політики, орієнтованої на ефективність функціонування та розвиток суб'єктів господарювання, а також на забезпечення формування відповідних індивідуальних і колективних стимулів, ключовим інструментом стає оплата праці різних категорій персоналу. Заробітна плата виступає як засіб мотивації працівників, визначення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва продукції, поліпшення якості та асортименту. Важливою частиною собівартості готової продукції стає оплата праці. До того ж заробітна плата є головним джерелом доходів населення і одним із ключових чинників соціальної захищеності суспільства та його платоспроможності. Усе це опосередковано впливає на економічну діяльність країни в усіх сферах народного господарства.

У веденні обліку основними показниками праці та заробітної плати враховується перелік професій, чисельність та кваліфікація працівників, витрати робочого часу (людино-дні, людино-години), розмір фонду оплати праці за основними підрозділами працюючих, види нарахувань, складники оплати праці в розрізі окладів, надбавок, премій, відпускних, а також види та розміри нарахувань та інші аспекти. Усі ці показники є важливими для розрахунку ключових економічних показників, як-от середній рівень заробітку, фонд оплати праці та відрахувань, забезпеченість компетентною робочою силою, визначення рівня продуктивності праці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми свідчить, що проблемам бухгалтерського обліку, оподаткування та аналізу приділяється увага в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, як-от М. Т. Білуха, Н. Н. Грабова, В. Н. Добровський, Л. М. Крамаровський, Р. І. Криницький, Л. А. Лахтіонова, В. А. Лушкин, В. Д. Пономарьов, І. В. Ялдин, А. Е. Ачкасов, С. С. Носова, В. В. Сопко, Г. П. Савицька, А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін та ін.

Мета статті полягає у структуруванні наукових, методологічних і практичних знань у галузі обліку, оподаткування та аналізу розрахунків за оплату праці в умовах воєнного стану.

Основний розділ. Виплата заробітної плати працівникам вважається ключовим соціально-економічним явищем. З одного боку, це основне джерело доходу працівників і основа їхнього благополуччя; з іншого боку, для роботодавців це великі витрати та засіб стимулювання працівників для ефективного функціонування підприємства. Отже, організація оплати праці та визна-

чення її рівня разом із питаннями забезпечення зайнятості формують основу соціально-трудових відносин у суспільстві, оскільки вони враховують інтереси всіх учасників трудового процесу.

Згідно з думкою Л. Сука [1, с. 37–44], заробітна плата є винагородою, яка обчислюється зазвичай у грошовому виразі та виплачується працівникові власником або уповноваженим ним органом за виконану роботу відповідно до трудового договору. Згідно з чинним законодавством заробітна плата повинна виплачуватися працівникам не рідше двох разів на місяць протягом проміжку часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів.

За визначенням М. Ф. Огійчука [2, с. 395–396], заробітна плата є винагородою за виконану роботу згідно з установленними нормами праці, як-от норми часу, виробітку, обслуговування та посадові обов'язки. Її встановлюють у вигляді тарифних ставок (окладів) та відрядних розцінок для робітників, а також посадових окладів для службовців.

Згідно з інтерпретацією Г. В. Нашкерської [3, с. 101–105], розмір заробітної плати відповідальних працівників державних та комунальних підприємств передбачається укладеним контрактом.

Заробітна плата важлива як у соціально-правовому, так і в економічному контексті. У соціально-правовому плані її сутність визначається роллю у реалізації соціальних прав людини, зокрема права на працю. Економічний аспект заробітної плати розглядається по-різному в різних джерелах, проте можна виділити три основні погляди: як перетворену форму ціни робочої сили, як відокремлену частину національного доходу і як ціну самої робочої сили.

Системи та форми заробітної плати визначають розмір заробітку залежно від кількості, якості праці та її результатів. Роботодавець, обираючи конкретну систему оплати праці, впливає на інтенсивність і якість праці своїх працівників, враховуючи їхні витрати праці чи результати роботи.

Система тарифікації та визначення окладів базується на мінімальній заробітній платі (на 1 січня 2024 р. вона становить 7 100 грн). Мінімальні розміри годинних тарифів для першого розряду визначаються відповідно до мінімальної заробітної плати та середньомісячного фонду робочого часу, встановлених законодавством. Форми та системи оплати праці встановлюються підприємствами та організаціями у колективному договорі з дотриманням вимог і гарантій, передбачених законодавством, генеральними та галузевими (регіональними) угодами (рис. 1).

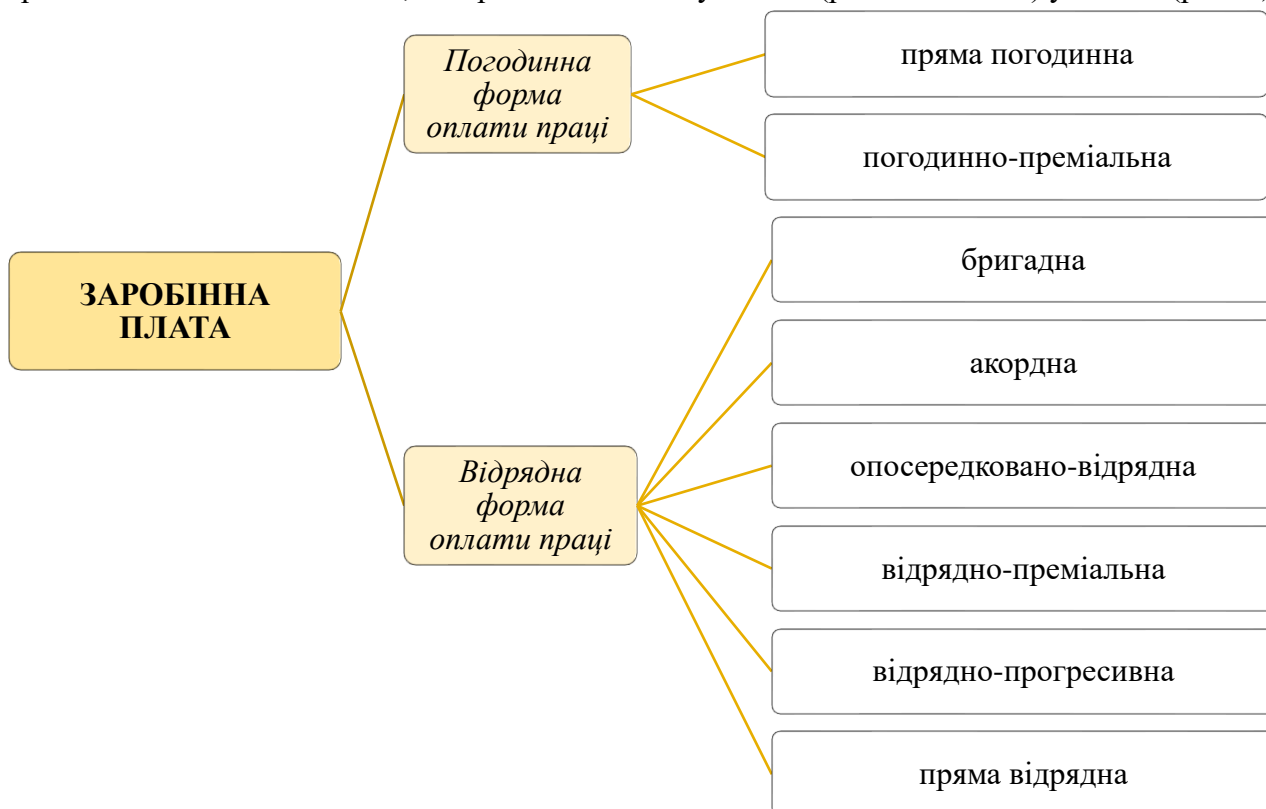

Рис. 1. Форми та системи заробітної плати

Під час обліку та аналізу витрат на оплату праці на підприємстві працівники бухгалтерії повинні враховувати вимоги чинних законодавчих і нормативних актів, щоб забезпечити правильність та відповідність процесів у галузі оплати праці. Частково їх перелік наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Закони і нормативні документи при обліку та аналізі витрат на оплату праці

№ з/п	Назва	Призначення
1	Кодекс законів про працю України [4]	регулює трудові відносини всіх працівників усіх підприємств
2	Закон України «Про оплату праці» [5]	визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників
3	Закон України «Про охорону праці» [6]	визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності
4	Закон України «Про відпустки» [7]	встановлює державні гарантії права на відпустки
5	Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» [8]	визначає порядок справляння та використання збору на обов'язкове державне пенсійне страхування
6	Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [9]	визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття
7	Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати [10]	містить основні методологічні положення щодо визначення показників оплати праці
8	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [11]	визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні
9	НП(С)БО 26 «Виплати працівникам» [12]	визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і негрошовій формах) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності
10	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [13]	містить 66 рахунків, де ведеться узагальнення інформації про розрахунки з персоналом

Нормативні форми реєстрації особового складу [14] передбачають застосування Наказу про прийняття на роботу (форма № П-1) для оформлення працівників. Водночас прийняття на роботу зафіксоване у трудовій книжці, а кадровики видають особову картку, де вносять інформацію про працівника та всі подальші офіційні зміни статусу. Для осіб, які наймаються вперше, треба заповнити нову книгу прийому на роботу. Записи в особовій картці повинні відповідати даним у трудовій книжці.

Для обліку робочого часу використовується табель (форми № П-12, П-13), який веде уповноважена особа [15]. Табельний облік робочого часу слугує для аналізу та контролю використання робочого часу і дотримання трудової дисципліни. Інформація з табеля також використовується для розрахунку заробітної плати для працівників із погодинною оплатою та для індивідуальних виплат іншим працівникам.

Окрім розрахунку заробітної плати, підприємствам необхідно здійснювати нарахування податків і внесків на соціальне страхування на фонд оплати праці. Ці нарахування визначаються на основі граничної суми для нарахування зборів соціального страхування для кожного співробітника, включаючи ЄСВ.

Під час видачі авансу працівнику потрібно враховувати, що розрахунки здійснюються так само, як і під час виплати повного окладу. Фактично в Україні немає окремого розрахунку для авансового платежу, оскільки законодавство передбачає обов'язковість виплати заробітної плати двічі на місяць.

СУКУПНИЙ МІСЯЧНИЙ ДОХІД

Утримання обов'язкових податків і платежів (згідно з законодавством): податок з доходу фізичних осіб; військового збору; суми за виконавчими листами

Утримання за ініціативою підприємства або бажанням працівника: за заподіяну матеріальну шкоду; за допущений брак; за своєчасно не повернені суми, одержані під звіт; за своєчасно не погашені безпроцентні позики; за страхові платежі; за товари, придбані у кредит; інші

СУМА, НАЛЕЖНА ДО ВИДАЧІ

Рис. 2. Методика розрахунку суми, належної до видачі працівнику підприємства

Згідно з Планом рахунків [13] для обліку розрахунків з оплати праці використовується рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». Цей рахунок призначений для узагальнення інформації про розрахунки з персоналом, який включає як обліковий, так і необліковий склад підприємства щодо оплати праці (з усіма видами заробітної плати, премій, допомог тощо). Також він враховує розрахунки за неотриману персоналом у встановлений строк суму з оплати праці (розрахунки з депонентами) і має такі субрахунки: 661 «Розрахунки за заробітною платою», 662 «Розрахунки з депонентами», 663 «Розрахунки за іншими виплатами».

У нашому розумінні, варто розглянути можливість відкриття додаткових субрахунків 4-го порядку. Оскільки через рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» здійснюються виплати, які не можна чітко ідентифікувати із заробітною платою, є доречним відкриття субрахунків із більш детальною структурою.

Стандартом бухгалтерського обліку 26, що регулює «Розрахунки з робітниками», передбачено розподіл виплат на кілька категорій, а саме: поточні виплати, виплати при звільненні, виплати після завершення трудової діяльності, виплати інструментами власного капіталу та інші довгострокові виплати. До поточних виплат працівникам включаються оплата за окладами та тарифами, а також інші нарахування з оплати праці. Також до цієї категорії входять виплати за невідпрацьований час, як-от щорічні відпустки та інші оплачувані періоди невідпрацьованого часу.

Висновки. Дослідження системи обліку розрахунків підприємства за оплату праці вказує на відповідність бухгалтерського обліку законодавству України, плану рахунків та стандартам бухгалтерського обліку. Також дотримується організаційних вимог, встановлених наказом про бухгалтерський облік та облікову політику підприємства, включаючи використання журнально-ордерної форми та комп'ютерної обробки через прикладні програми.

Вивчення проблеми обліку розрахунків за оплату праці призвело до теоретичного обґрунтування та розробки рекомендацій і пропозицій для вирішення методологічних та практичних завдань.

З метою поліпшення інформаційної бази з розрахунків за виплатами працівникам для аналізу та управлінських рішень запропоновано додаткові субрахунки до рахунку 66 «Розрахунки з оплати праці». Це дасть змогу вести облік виплат, які не включаються до фонду оплати праці, надаючи більш детальну інформацію. Також рекомендовано впровадження формування забезпечення майбутніх витрат на оплату відпусток, щоб стабілізувати фактичну собівартість продукції та рівномірно розподілити витрати на відпустки протягом року, забезпечуючи стабільність підприємства загалом.

Abstract. The article examines the essence and importance of labor payment calculations in the enterprise's activities, defines the systems and forms of labor payment used in enterprises. The provisions of the normative and legal regulation of labor payment calculations were studied, and the organization and methodology of accounting and taxation of such calculations were analyzed. The method of analysis of the formation and use of the wage fund was separately considered, as well as the search for ways to improve this process was carried out.

Keywords: accounting, taxation, analysis, remuneration, salary, labor remuneration fund.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сук Л. Облік праці та її оплати. *Бухгалтерія*. 2011. № 2. С. 37–44.
2. Огійчук М. Ф., Плаксієнко В. Я., Беленкова М. І. Фінансовий та управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах: підручник. 5-те вид., перероб. і допов. Київ: Алерта, 2009. 1056 с.
3. Нашкерська Г. В. Фінансовий облік: підручник. Київ: Кондор, 2005. 320 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>
5. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
6. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
7. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>
8. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 № 400/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/400/97-%D0%B2%D1%80>
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1533-14>
10. Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати: Держкомстат України: наказ від 13.01.2004 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0114-04>
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14>
12. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам»: Мінфін України: наказ від 28.10.2003 № 601. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03#Text>
13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Мінфін України: наказ від 30.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99>
14. Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці: Держкомстат України: наказ від 05.12.2008 № 489. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0489202-08#Text>
15. Лишиленко О. В. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник. Київ: ЦНІ, 2005. 254 с.

УДК 005.7:316.46]’06

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

А. Я. Максим'як

Анотація. У статті ретельно розглядається актуальне питання щодо необхідності впровадження ефективної системи лідерства на підприємстві з метою підвищення його загальної ефективності. Лідерство визнається як важливий елемент у внутрішній структурі організації, який визначає не лише особистісні якості лідера, але й впливає на якісні характеристики організаційного середовища.

Лідерство в контексті цієї статті розглядається як каталізатор для досягнення високих стандартів продуктивності. Аналізуються якісні аспекти особистості лідера, які визначають його здатність впливати на організаційну культуру та досягнення стратегічних цілей. Зазначається, що належна увага до розвитку лідерських якостей та навичок може відкрити нові перспективи для оптимізації бізнес-процесів, підвищення мотивації персоналу та створення ефективного внутрішнього середовища.

Ключові слова: лідерство, управління, ефективність, підприємство, функції лідерства, тактики лідерського впливу, інноваційний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасних ринкових змін, коли підприємства стикаються з непередбачуваністю та постійними викликами, враховуючи ризики внутрішнього та зовнішнього середовища, складні завдання, пов'язані з економічними взаємодіями з постачальниками, посередниками та бізнес-партнерами, стає важливим застосування не лише традиційних

методів на новому рівні, а й пошук новаторських, раніше невідомих підходів. Сучасні методи управління та інновації стають необхідними для відповіді на виклики економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Останнім часом значно зросла увага наукової літератури до аналізу лідерства у сфері управління підприємством. Це пояснюється тим, що в умовах сучасних змін на ринках лідерство стає ключовим елементом ефективного управління. Великий внесок у розгляд сутності терміна «лідерство» та висвітлення різних теорій лідерства зробили такі вчені: П. Друкер, Р.-Л. Дафт, Дж. Террі, Р. Танненбаум, І. Вешлер, Ф. Масарик, О. Євтіхов, В. Б. Балдер, Л. Джуелл, Дж. Л. Гібсон, Дж. В. Нюстром, К. Девіс, Р. Стогділл, Д. М. Кузес та ін. Проте, на наш погляд, більшість цих робіт стосується психологічних аспектів лідерства і вимагає більш детального дослідження впливу лідерства на ефективність та результативність діяльності підприємства з погляду організаційного менеджменту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завдання розгляду загальної проблеми пов'язане з необхідністю докладнішого дослідження впливу лідерства на ефективність та результативність діяльності підприємства з огляду на аспекти організаційного менеджменту. Це питання залишається відкритим і потребує більш глибокого аналізу та апробації. До цього часу було здійснено обмежені спроби дослідження цієї проблеми, наявні роботи в основному фокусуються на загальних аспектах лідерства, залишаючи без належної уваги конкретні взаємозв'язки з ефективністю організаційного управління.

Мега статті – обґрунтування необхідності впровадження ефективної системи лідерства на підприємстві для підвищення його ефективності та конкурентоспроможності через визначення ключових аспектів лідерського підходу, ідентифікацію потенційних перешкод і визначення стратегій подолання, а також вивчення впливу ефективного лідерства на мотивацію персоналу, інноваційний розвиток та забезпечення сталого росту підприємства.

Основний розділ. Ефективність управління є критичним аспектом сучасного підприємництва, визначаючи його якісні характеристики та забезпечуючи досягнення стратегічних цілей. Надійне управління забезпечує своєчасне виконання виробничих програм, ефективний контроль за процесами виробництва та збуту, а також оптимальне управління зниженням витрат. Здатність ефективно керувати роботою виробничого колективу відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та успішності підприємства. Отже, вдосконалення управлінських практик стає стратегічною необхідністю для досягнення конкурентних переваг та утримання лідерської позиції на ринку.

Сучасний управлінський підхід реалізується через науково обґрунтоване та правильне планування роботи підприємства, його організацію, аналіз і контроль діяльності, а також мотивацію працівників. В сучасних умовах розвивається нова концепція управління, яка ґрунтується на лідерстві під час управління підприємством. Лідерство виступає ключовим складником та якісною характеристикою управління, що створює сприятливі умови для постійного відтворення та розвитку підприємства. Лідерство визначається як «здатність члена групи впливати на інших членів групи з метою досягнення конкретної мети, мотивувати їх для виконання певної задачі, активно впроваджувати в свідомість членів соціальної групи певні ідеї та/або впливати на колективну свідомість групи» [1, с. 167]; або як «послідовне та цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації і саморозвитку потенціалу персоналу для досягнення цілей підприємства» [2, с. 158]. Лідерство відкриває можливості для підвищення ефективності діяльності підприємства через якісні характеристики особистості лідера, що забезпечують вдосконалення організації виробництва та внутрішньогосподарської структури управління, сприяють постійним позитивним змінам для досягнення вищого рівня продуктивності.

Лідерство являє собою ключовий організаційний елемент, його характеристика визначається за здатністю керівників, як-от активність, творчість, здатність приймати нові ідеї і формувати команду однодумців. Лідер – це особа, яка чітко усвідомлює свої цілі та шляхи їх досягнення, маючи достатньо сил і ресурсів для виконання цього завдання. Лідерство виконує низку функцій, як-от встановлення цілей, планування дій, ухвалення рішень, організація ро-

бочих процесів, контроль та самоконтроль виконаних завдань, а також забезпечення ефективної комунікації та наявності необхідної інформації.

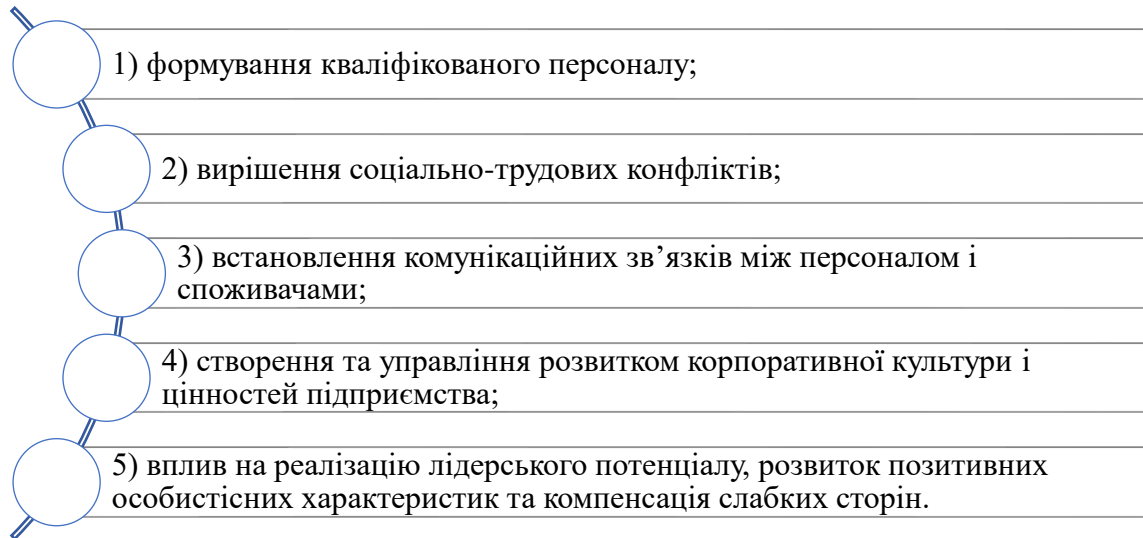

Рис. 1. Базові функції лідерства

Ефективне функціонування підприємства вимагає впровадження новітніх методів управління, активізації трудового колективу та вдосконалення системи лідерського впливу.

Впровадження ефективної системи лідерства на підприємстві для підвищення його ефективності вимагає поетапної реалізації з дотриманням алгоритму: делегування управлінських завдань лідерам; визначення та виділення лідерських елементів у системі управління підприємством; розробка нормативного, методичного та організаційно-управлінського забезпечення управління лідерством на підприємстві; аналіз реалізації лідерства в управлінні підприємством; планування розвитку і реалізації потенціалу лідерства; впровадження характеристик лідерства в систему управління підприємством; виконання функцій лідерства; розвиток лідерського потенціалу, впровадження програми розвитку корпоративних лідерських якостей; контроль за реалізацією та розвитком лідерства на підприємстві.

У процесі виконання функцій лідерства важливо враховувати різноманітні аспекти та прийоми для ефективного лідерського впливу, орієнтовані на конкретну ситуацію.

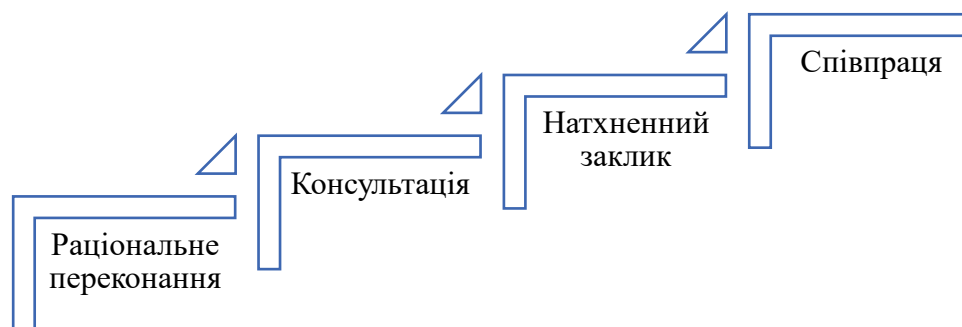

Рис. 2. Успішні тактики лідерського впливу

Під час співпраці з колективом важливо керуватися принципами взаємної консультації, враховуючи думки та допомагаючи спільно розробляти рішення. Підтримка відкритості до ідей і думок членів команди сприяє зміцненню взаєморозуміння та підвищує рівень ефективності прийнятих рішень.

Рациональне переконання включає в себе обґрунтовану та логічну аргументацію, яка допомагає переконати команду чи співробітників у правильності обраного напрямку. Цей метод базується на здатності лідера логічно аналізувати ситуацію та пропонувати обґрунтовані рішення.

Консультація включає в себе залучення членів команди до процесу прийняття рішень, коли кожен може висловлювати свої ідеї та думки. Це сприяє врахуванню різноманітних поглядів та забезпеченню широкого спектру перспектив під час ухвалення рішення.

Натхненний заклик відіграє важливу роль у стимулюванні команди до досягнення високих результатів. Лідер, використовуючи мотиваційні та інспіраційні методи, може підняти робочий дух та заохочувати співробітників до активного залучення у спільні завдання.

Усі ці тактики мають бути впроваджені зі врахуванням принципів взаємних консультацій, співпраці з колективом, обґрунтованого вибору оптимального варіанта рішення та емоційного забарвлення прийнятих рішень. Такий комплексний підхід сприяє розвитку високопродуктивного лідерства та забезпечує успішне досягнення поставлених завдань.

Ефективність будь-якої тактики лідерського впливу, яку використовує керівник підприємства в колективі, забезпечить відмінний результат, якщо лідер передусім сприяє співпраці в колективі, підтримує відкрите спілкування та співпрацю, правильно організовує взаємодію з представниками зовнішнього середовища. Зазначимо також, що використання інноваційного підходу та орієнтація на прогресивні зміни і технології допомагають вирішувати проблеми. Зрештою, важливо, щоб лідер був відкритим до свого колективу, досягав позитивних результатів та виконував поставлені завдання, які задовольняють інтереси всіх заінтересованих сторін.

Висновки. Впровадження ефективного лідерства та застосування нових методів управління на підприємстві може значно вплинути на його економічний потенціал. Передусім це сприятиме оптимальному використанню ресурсів та забезпечить більш ефективну діяльність підприємства загалом. Використання передових методів управління дасть змогу лідерам підприємства здійснювати більш точно та обґрунтоване прийняття рішень, що позитивно позначиться на його фінансових показниках.

Покращення внутрішнього мікроклімату на підприємстві є ще однією важливою перевагою впровадження ефективного лідерства. Зміцнення комунікацій між керівництвом та персоналом, а також створення позитивного робочого середовища сприятиме збереженню та підвищенню мотивації працівників. Зростання рівня мобільності персоналу також стає можливим завдяки впровадженню ефективного лідерства, оскільки працівники відчують підтримку та стимули до професійного зростання.

Внаслідок цих змін досягнення результативних показників роботи підприємства стає більш доступним та стійким. Ефективне керівництво сприяє формуванню команди, яка спільно працює для досягнення стратегічних цілей, що позитивно впливає на конкурентоспроможність та стійкість підприємства на ринку. Отже, інвестиції в удосконалення лідерського підходу та методів управління є ключовим елементом для досягнення успіху та стабільності підприємства в сучасних умовах бізнесу.

Abstract. This article carefully examines the topical issue of the need to implement an effective leadership system at the enterprise in order to increase its overall efficiency. Leadership is recognized as an important element in the internal structure of the organization, which determines not only the personal qualities of the leader, but also affects the qualitative characteristics of the organizational environment.

Leadership, in the context of this article, is seen as a catalyst for achieving high standards of performance. Qualitative aspects of the leader's personality are analyzed, which determine his ability to influence the organizational culture and the achievement of strategic goals. It is noted that due attention to the development of leadership qualities and skills can open new perspectives for optimizing business processes, increasing staff motivation and creating an effective internal environment.

Keywords: leadership, management, efficiency, enterprise, leadership functions, tactics of leadership influence, innovative approach.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Швець Д. В., Цукан О. М., Расторгуєва Н. О. Трансформація лідерства в суспільстві. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2022. № 1(1). С. 159–171.
2. Єфіменко М. О. Роль лідерства в системі управління персоналом на підприємстві. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 24. С. 157–162.

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ОБЛІКУ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ В БАНКАХ

А. Я. Максим'як

Анотація. У статті розглянуто суть процесу та принципу формування власного капіталу банку, а також його основні функції та етапи розвитку. Висвітлено, що ефективне функціонування механізму формування власного капіталу банку можливе лише за умови оптимального використання його різних складників.

Ключові слова: капітал банку, структура власного капіталу банку, механізм формування власного капіталу банку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах господарювання стало очевидним, що накопичення банківського капіталу є основою розширеного відтворення продуктивних сил і виробничих відносин. Саме капітал є основою для забезпечення фінансової стабільності та максимального задоволення потреб суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах. З урахуванням загострення конкурентних відносин на вітчизняному банківському ринку набувають великого значення нові підходи до розроблення ресурсної політики, зокрема заходи, спрямовані на формування достатнього обсягу власного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Багато дослідників і фахівців вивчають роль капіталу для банківської системи, зокрема І. В. Сало, В. С. Стельмах, Ф. І. Шпиг та ін. Роботи Г. Азаренкової, З. Васильченко, О. Васюренка, І. Гуцала, Л. Костирко та інших присвячені дослідженню проблем функціонування банківської системи, зокрема аспектам формування власного капіталу банків і підвищення рівня їх капіталізації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження у цьому напрямі мають велике значення, оскільки зміни в економічній ситуації породжують нові проблеми недостатньої капіталізації банків України. Це створює потребу у комплексному аналізі питань, що стосуються механізму формування капіталу банку, який набуває особливої актуальності і є мотивацією для дослідження.

Мета статті – вивчення сутності процесу та механізму формування статутного капіталу у банку, аналіз його функцій та складників, а також відображення цього процесу в обліку операцій з формування капіталу банку.

Основний розділ. Капітал є одним із ключових складників розвитку та функціонування економічної системи країни загалом. Він є складним та багатограним поняттям, що відображає еволюцію суспільства, його продуктивних сил, виробничих відносин, а також право власності та інші аспекти. Капітал банку складається з власних коштів, залучених ресурсів і позичених коштів, які перебувають у розпорядженні банку. Він використовується для формування матеріальних, нематеріальних і фінансових активів у грошовій формі та для здійснення діяльності з метою отримання прибутку [1].

Структура власного капіталу банку має складну будову, що обумовлено низкою факторів, зокрема необхідністю відповідати певним економічним нормативам, формуванням резервів на випадок непередбачених ситуацій та створенням різних фондів, які спрямовані на реалізацію стратегії розвитку банку.

Загалом власний капітал банку включає статутний капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток. Це власні кошти банку, які накопичуються для зменшення можливих негативних наслідків тимчасового зниження вартості активів, а також для підтримання довіри до банку. Згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність», статутний капітал являє собою суму, яку учасники банку внесли у формі грошових вкладень на придбання акцій або паїв банку, яка визначається у статуті [2].

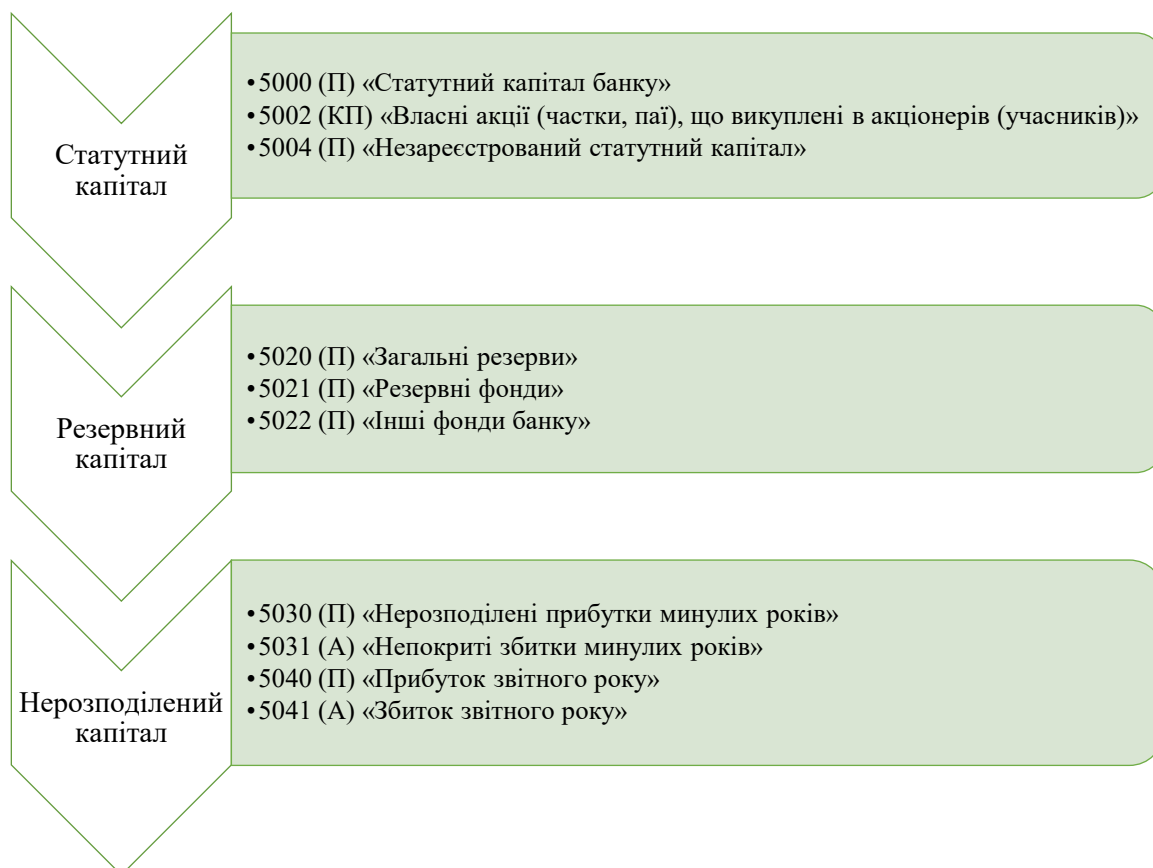

Рис. 1. Елементи власного капіталу банку

Статутний фонд формується виключно за рахунок власних коштів учасників чи акціонерів і виключає отримання банківських кредитів, фінансування від неприбуткових організацій (які не мають права на комерційну діяльність та прибуток), бюджетних коштів з іншими цілями [3].

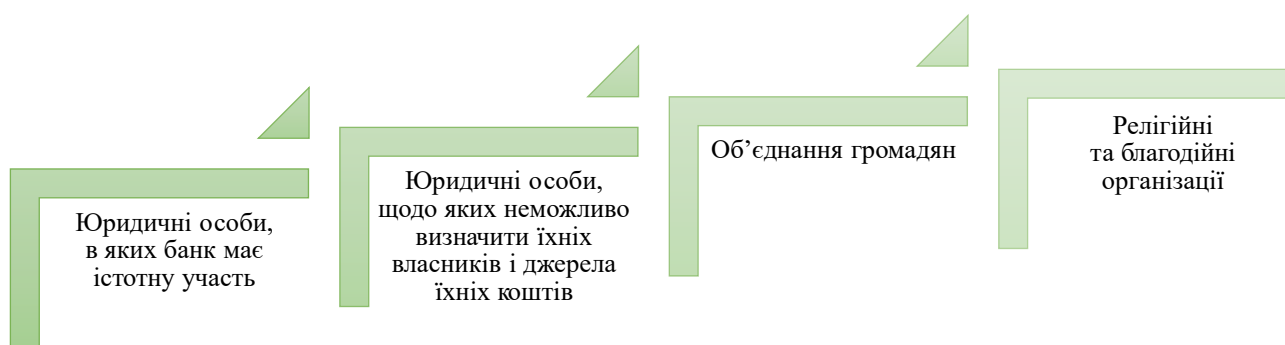

Рис. 2. Заборонені учасники банку

Загалом статутний капітал є ключовим складником власного капіталу банку і формується відповідно до його організаційно-правової форми та статуту для забезпечення функціонування та ефективної діяльності. Цей капітал формується через первинний та періодичний випуск акцій, а також через прибуток минулих періодів у формі дивідендів, які направляються на збільшення статутного капіталу комерційного банку та додаткових внесків власників для досягнення цієї мети.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», банки, які проходять державну реєстрацію, повинні мати мінімальний розмір статутного капіталу не менше, ніж 500 млн грн. Для банків, що вже працюють, але не відповідають цим вимогам, Національний банк розробив графік поступового збільшення його розміру. Закон встановлює, що статутний капітал банків повинен бути не менше ніж 120 млн грн до 17 червня 2016 р. і поступово збільшуватися до рівня 500 млн грн до 11 липня 2024 р. [2].

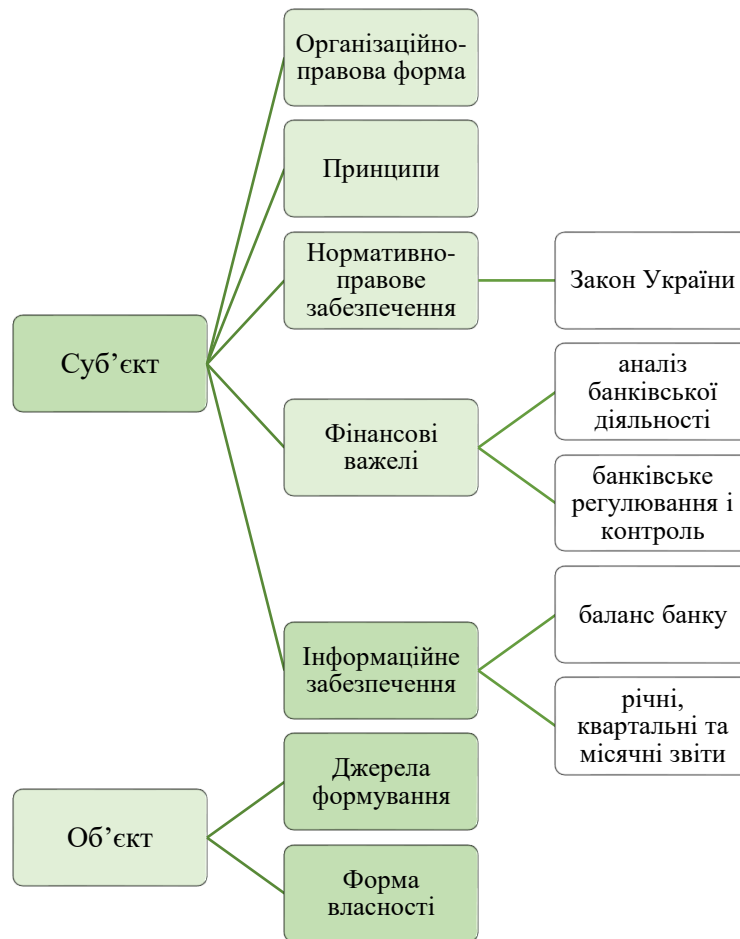

Рис. 3. Механізм формування капіталу банку

Перед реєстрацією банку у територіальному управлінні Національного банку України (в місці створення банку) створюється накопичувальний рахунок, на якому збираються кошти від учасників та акціонерів для формування статутного капіталу. Перед реєстрацією банку жодні бухгалтерські записи не проводяться. Після завершення реєстраційної процедури у територіальному управлінні НБУ за місцем розташування нового банку для нього відкривається кореспондентський рахунок. На цей рахунок не пізніше наступного дня після його відкриття перераховуються кошти з накопичувального рахунку, які формують статутний капітал банку.

Обсяг статутного капіталу банку обліковується за балансовим рахунком 5000 (П) «Статутний капітал банку». Варто зауважити, що сальдо цього рахунку відповідає обсягу статутного капіталу, який визначений у статутних документах і дорівнює загальній номінальній вартості випущених акцій. Облік сум, які були сплачені засновниками (акціонерами, учасниками) банку, але не зареєстровані як статутний капітал, починаючи з 11 вересня 2017 р., ведеться на рахунку 5004 (П) «Незареєстрований статутний капітал» відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України, затверджених Постановою Правління НБУ від 11 вересня 2017 р. № 89 [4].

Рахунок 5004 (П) «Незареєстрований статутний капітал» використовується для обліку коштів, отриманих від засновників (акціонерів, учасників) банку за акціями або паями, а також прибутку або його частини до реєстрації статутного капіталу. Кредитними операціями на цьому рахунку відображаються суми, отримані банком в оплату акцій або паїв до реєстрації статутного капіталу. Дебетними операціями на рахунку фіксуються суми зареєстрованого статутного капіталу або суми, що повертаються в разі відмови в погодженні статуту банку [4].

Вищезазначене узагальнює перше правило щодо обліку статутного капіталу.

Друге правило стосується обліку емісійних різниць, тобто перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску власних акцій, над їх номінальною вартістю. Під час пер-

винного випуску акцій їх можна розмістити за номіналом або за ціною, яка перевищує номінал, що призводить до виникнення емісійних різниць.

На рахунку 5000 (П) «Статутний капітал банку» вартість розміщених акцій враховується лише за їх номінальною вартістю. Для обліку емісійних різниць треба використовувати рахунок 5010 (П) «Емісійні різниці». Кредитний залишок на цьому рахунку є джерелом покриття, якщо потрібно покрити різницю між номінальною вартістю акцій та їх ціною викупу в акціонерів.

Формування статутного капіталу банку відбувається шляхом випуску акцій або внесків засновників, і він може бути створений лише на основі власних коштів учасників або акціонерів.

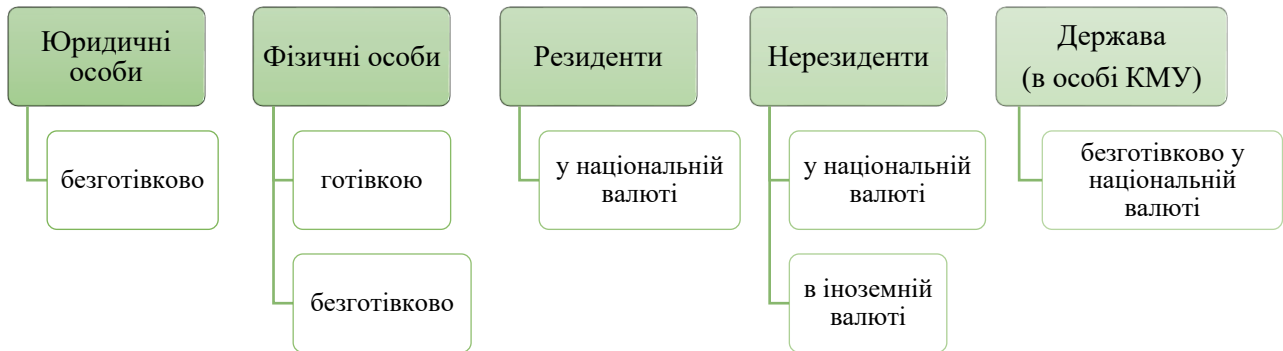

Рис. 4. Учасники та їх внески до статутного капіталу банку

Фінансування статутного капіталу за рахунок банківських кредитів, коштів неприбуткових організацій або бюджетних коштів з іншим цільовим призначенням не допускається [5].

Банк випускає акції на загальну суму статутного капіталу, стає їх емітентом і зобов'язується виконувати умови їх випуску. Права та обов'язки щодо цінних паперів виникають з моменту їх передачі емітентом або вповноваженою ним особою покупцю (одержувачу).

Для обліку власних акцій (часток, паїв) використовується контрпасивний рахунок 5002 (КП) «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)». Регулювання залишків за контрпасивними рахунками проводиться за допомогою відповідної статті пасиву балансу, в нашому випадку – це сума статутного капіталу банку (рахунок 5000 (П) «Статутний капітал банку»).

Техніка відображення статутного капіталу включає у себе накопичення додаткової інформації про оцінку акцій різних типів: звичайних, привілейованих та викуплених у акціонерів. До того ж необхідно мати інформацію про кількість акцій, що належать кожному окремому акціонеру. Ця інформація записується у підсистемі аналітичного обліку. Згідно з балансовим рахунком 5000 (П) «Статутний капітал банку», формуються окремі аналітичні рахунки. Загальна сума їх кредитового залишку визначає загальну вартість зареєстрованого статутного капіталу, який обліковується за рахунком 5000 (П) [6].

Рис. 5. Структура аналітичних рахунків для статутного капіталу банку

Висновки. Отже, останніми роками вітчизняні банки активно працюють над збільшенням свого капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності та зменшення ризиків. Україна має встановлені стандарти капіталу для банків, розрахунки яких описані в Інструкції щодо регулювання банківської діяльності.

Внесені зміни до облікових процедур Національним банком України щодо формування та реєстрації статутного капіталу банків призвели до поліпшення процесу формування та реєстрації цього капіталу, що є ключовим складником власного капіталу. Ці зміни сприяли швидшому зростанню капіталу банків та покращенню їх діяльності, надійності і фінансової стійкості. У контексті наближення фінансової кризи проблема капіталізації та оцінки достатності капіталу банку стає особливо актуальною і вимагає окремого дослідження.

Abstract. The article examines the essence of the process and principle of the formation of the bank's own capital, as well as examines its main functions and stages of development. It is highlighted that the effective functioning of the mechanism of formation of the bank's own capital is possible only under the condition of optimal use of its various components.

Keywords: bank capital, structure of bank equity capital, mechanism of formation of bank equity capital.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк О. І. Особливості формування капіталу комерційними банками в Україні. *Інноваційна економіка*. 2014. № 50. С. 160–164.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
3. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. *A Revised Framework. Bank Committee on banking supervision. Basel*. November 2005. URL: <http://www.bis.org>
4. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку від 11.09.2017 № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0089500-17>
5. Кириленко В. Б. Статутний капітал банку: особливості формування. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. № 15. С. 257–264.
6. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік в банках: підручник. Київ: КНЕУ, 2008. 816 с.

УДК 658:005.3]:658.14/.17(047.32)

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

А. П. Ніколаєва, М. О. Орехов

Анотація. Стаття розглядає важливість фінансової звітності в управлінні підприємством та її вплив на прийняття стратегічних і оперативних рішень. У статті проаналізовано основні впливи фінансового звіту, як-от баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про зміни власного капіталу та звіт про генерування готівки, розглянуто їх роль у наданні об'єктивної інформації про фінансовий стан підприємства. Виявлено основні проблеми, які можуть виникнути в процесі аналізу фінансового звіту, як-от неоднозначність інформації та відсутність єдиної методології аналізу, і запропоновано шляхи їх вирішення. Відповідно у статті запропоновано підходи до ефективного використання фінансової звітності як інструменту для управління підприємством, що допоможе підприємствам досягти стійкого розвитку та конкурентоспроможності в сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: фінансова звітність, управління підприємством, стратегічне управління, оперативне управління, фінансовий аналіз, проблеми управління.

Вступ. Фінансова звітність – це система звітних документів, що ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. Її мета – надати узагальнену інформацію про фінансовий стан, діяльність та зміни в ньому протягом звітного періоду. Ця інформація використовується для прийняття ділових рішень.

Звітність – це сукупність облікових даних, що дають змогу оцінити ефективність господарської діяльності підприємства. Процес обліку завершується складанням звітності, яка базується на поточних даних. Звітність є основою для аналізу фінансового стану підприємства. З її допомогою обчислюються економічні показники, необхідні для менеджменту.

Останні дослідження та публікації свідчать про постійний розвиток та зміну підходів до управління підприємствами на основі фінансової інформації. Автори попередніх досліджень

спираються на різноманітні теоретичні та практичні підходи до вирішення цієї проблеми, виявляючи ключові аспекти та інструменти управління. Аналіз останніх досліджень показує, що фінансова звітність стає все більш істотною у контексті швидкозмінюваного бізнес-середовища та потреб ринку. Вона є не лише джерелом інформації про фінансовий стан підприємства, але й інструментом для прийняття стратегічних і тактичних рішень на різних рівнях управління.

Аналіз дослідження проблеми. В умовах жорстокої конкуренції та динамічного розвитку ринку ефективно управління підприємством стає все більш важливим. Одним із ключових інструментів такого управління є фінансова звітність, яка надає інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства.

Мета статті – дослідити роль та важливість фінансової звітності в управлінні підприємством; визначити ключові аспекти, які підкреслюють значення фінансової звітності для прийняття обґрунтованих стратегічних та оперативних рішень, забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності підприємства; проаналізувати проблематику та визначити переваги використання фінансової звітності в менеджменті.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі, коли конкуренція на ринку стає все більшою, а умови бізнесу постійно змінюються, ефективно управління підприємством стає надзвичайно важливим для досягнення успіху та стабільності. Однак без належного інструментарію керівництво не може приймати обґрунтованих рішень, які б забезпечили стійкий розвиток компанії. У цьому контексті роль фінансової звітності виявляється невід’ємною та визначальною.

Фінансова звітність не лише відображає фінансове становище підприємства на певний момент часу, але й є ключовим інструментом для аналізу, планування та прийняття стратегічних і оперативних рішень. Вона надає об’єктивну інформацію про прибутковість, ліквідність, фінансовий стан і стабільність підприємства, що є основою для розроблення ефективних стратегій розвитку та фінансового планування [1].

Управління підприємством – це комплексний процес, який вимагає обробки різноманітних інформаційних потоків. Ефективно управління ґрунтується на оперативній і достовірній інформації, яка відображена у звітності. Звітність слугує основним джерелом для контролю стану підприємства щодо досягнення поставлених цілей. Залежно від потреб користувачів і зацікавленості в інформації звітність може мати різні форми та види [2].

Аналіз ролі фінансової звітності у керуванні підприємством розкриває важливість цього інструменту для успішного функціонування та розвитку бізнесу. Фінансова звітність не лише відображає фінансове становище підприємства на певний момент часу, але й надає інформацію, яка є ключовою для прийняття стратегічних та оперативних рішень.

Розглянемо основні види фінансових звітів, які необхідно регулярно складати й аналізувати для ефективного управління [3]:

1. **Баланс:** цей звіт надає узагальнену інформацію про фінансовий стан підприємства на певну дату. Він включає активи, зобов’язання та власний капітал компанії, що дає змогу керівнику отримати уявлення про її фінансову стійкість та ліквідність.

2. **Звіт про прибутки та збитки:** цей звіт відображає доходи, витрати та прибутки підприємства протягом певного періоду, включно зі змінами у капіталі акціонерів та нерозподіленими прибутками.

3. **Звіт про зміни власного капіталу:** цей звіт показує зміни у власному капіталі підприємства протягом певного періоду, включно зі змінами у капіталі акціонерів та нерозподіленими прибутками.

4. **Звіт про генерування готівки:** цей звіт вказує на джерела та використання готівки компанією протягом певного періоду, що допомагає керівнику контролювати грошові потоки та управління ліквідністю.

Тому розглянемо ключові аспекти значення фінансової звітності [4]:

1. **Прийняття обґрунтованих стратегічних та оперативних рішень:**

• Аналіз фінансового стану: баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух грошових коштів та інші форми звітності надають чітку картину фінансового здоров’я підприємства. Ця інформація використовується для оцінки ризиків, виявлення потенційних проблем та прийняття кращих управлінських рішень.

- Прогнозування та планування: фінансова звітність слугує основою для прогнозування майбутніх результатів діяльності, планування бюджетів та розробки стратегії розвитку.

- Оцінка ефективності: а допомогою фінансових показників можна оцінити ефективність роботи різних підрозділів та окремих проєктів, а також вистежувати прогрес у досягненні поставлених цілей.

2. Забезпечення стійкого розвитку:

- Визначення пріоритетів інвестування: фінансова звітність допомагає визначити, в які активи та напрями діяльності найвигідніше вкладати кошти, щоб забезпечити стійке зростання та розвиток.

- Оцінка ризиків: фінансові показники дають змогу оцінити ризики, пов'язані з діяльністю підприємства, та розробити план їх мінімізації.

- Підвищення прозорості для інвестування: фінансова звітність забезпечує прозорість діяльності підприємства для акціонерів, інвесторів, кредиторів та інших зацікавлених сторін.

3. Підвищення конкурентоспроможності:

- Порівняння з конкурентами: це дає можливість порівняти показники свого підприємства з показниками конкурентів та визначити свої сильні та слабкі сторони.

- Розробка конкурентної стратегії: на основі аналізу фінансової звітності можна розробити конкурентну стратегію, яка допоможе підприємству випередити конкурентів.

- Залучення інвестицій: фінансова звітність, що свідчить про стійке фінансове становище та перспективи розвитку, може допомогти залучити інвестиції для розширення та модернізації виробництва.

Але також потрібно враховувати проблеми фінансової звітності в управлінні підприємством через постійні зміни в ринку. Проте на шляху до її ефективного використання можуть з'явитися численні виклики та проблеми. Для досягнення стійкого розвитку та конкурентоспроможності підприємства необхідно звернути увагу на ключові аспекти, що впливають на якість і достовірність фінансової звітності. Тому для цього потрібно розглянути проблеми, які можуть виникнути в процесі аналізу та використання фінансових звітів, а також знайти шляхи їх вирішення.

Насамперед однією з проблем може бути неоднозначність та неповнота інформації, що міститься у фінансових звітах. Деякі аспекти діяльності підприємства можуть бути недостатньо відображені або неправильно інтерпретовані у звітах, що може призвести до неточного аналізу та прийняття неправильних рішень.

Другою проблемою є відсутність єдиної методології аналізу звітності. Різні методи та підходи до аналізу можуть призвести до різних результатів та висновків, що ускладнює процес прийняття рішень.

До того ж іноді фінансові звіти можуть бути піддані маніпуляціям або фальсифікації, що призводить до викривлення реального фінансового стану підприємства. Це створює ризики для інвесторів, кредиторів та інших зацікавлених сторін, а також підриває довіру до фінансової звітності як інструменту управління.

Також проблемою може бути обмежена спроможність фінансової звітності передбачити майбутні ризики та виклики для підприємства. Хоча звіти надають історичні дані про фінансову діяльність, вони можуть бути обмежені у здатності передбачати майбутні події та їх вплив на бізнес.

Для вирішення вищезазначених проблем із фінансовою звітністю в управлінні підприємством можна вжити низку заходів:

1. Покращення якості інформації: важливо забезпечити, щоб інформація, яка міститься у фінансовому звіті, була точною, повною і доступною. Цього можна досягти шляхом впровадження стандартів бухгалтерського обліку, аудиту та звітності, а також ретельно контролю за процесом складання звіту.

2. Навчання та підвищення кваліфікації персоналу: запровадження програм навчання для працівників, які працюють з фінансовою звітністю, може допомогти забезпечити, що вони ро-

зуміють стандарти бухгалтерського обліку і процедури аудиту. Це допоможе уникнути помилок і сприятиме вчасному виявленню будь-яких недоліків.

3. Запобігання маніпуляціям: необхідно встановити ефективні системи внутрішнього контролю та аудиту, які запобігатимуть можливості маніпулювання фінансовим звітом. Також важливо збільшити прозорість і відкритість в управлінні фінансовою звітністю.

4. Використання додаткових інструментів аналізу: паралельно з фінансовими звітами можна використовувати інші інструменти аналізу, як-от оперативні звіти, ринкові дослідження, фінансові моделі тощо, що дасть змогу отримати більш повну картину стану підприємства.

5. Розробка прогностичних моделей: для зменшення обмежень у передбаченні майбутніх ризиків і викликів можна зробити прогностичні моделі на основі історичних даних та зовнішніх факторів, які допоможуть прогнозувати можливий розвиток подій.

Отже, ці заходи допоможуть покращити якість фінансової звітності та забезпечити її більш ефективне використання в управлінні підприємством. Адже для прийняття кращих економічних рішень та ефективного фінансового управління підприємство має розробляти форми фінансової звітності так, щоб вони забезпечували можливість оцінити та проаналізувати фінансовий стан підприємства, його результати та грошові потоки за відповідний період. До того ж ці форми повинні допомагати у плануванні фінансової політики на майбутнє та забезпечувати управління фінансами в такий спосіб, щоб досягти більшого прибутку, ніж у попередній період.

Висновки. Фінансова звітність є невід'ємною частиною управління будь-яким підприємством. Вона надає керівництву інформацію для прийняття стратегічних та оперативних рішень. Основні види фінансових звітів, як-от баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про зміни власного капіталу та звіт про генерування готівки, дають змогу керівництву отримати уявлення про фінансовий стан підприємства, його фінансові результати, зміни в капіталі та управління грошовими потоками. Однак проблеми, як-от неоднозначність інформації, відсутність єдиної методології аналізу та можливість маніпуляцій, потребують уваги. Застосування чітких стандартів, розвиток внутрішнього контролю та використання передових методів аналізу можуть допомогти забезпечити якість та достовірність фінансової звітності. Ефективне використання фінансової звітності допомагає підприємству досягти стійкого розвитку та конкурентоспроможності, ідентифікувати ризики та визначити оптимальні стратегічні напрями для майбутнього успіху.

Abstract. This article examines the importance of financial reporting in enterprise management and its impact on strategic and operational decision-making. It analyzes the main influences of the financial statement, such as the balance sheet, the income statement, the statement of changes in equity and the statement of cash generation, considering their role in providing objective information about the financial condition of the enterprise. In addition, the article reveals the main problems that can be found in the process of financial statement analysis, such as the ambiguity of information and the demonstration of a single analysis methodology and suggests ways to solve them. accordingly, the article proposes approaches to the effective use of financial reporting as a tool for enterprise management, which will help enterprises achieve sustainable development and competitiveness in the modern business environment.

Keywords: financial reporting, enterprise management, strategic management, operational management, financial analysis, management issues.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омеляненко Т. В., Барабас Д. О., Вакуленко А. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисциплін. Київ: КНЕУ, 2006. 272 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197261326.pdf>

2. Ірина Демко, Руслана Шурпенкова. Вивчення ролі фінансової звітності в процесі прийняття управлінських рішень. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3797/The%20Role%20of%20Financial%20Statements%20in%20the%20Process%20of%20Managerial%20Decision%20Making.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Проміжною фінансовою звітністю є Баланс і Звіт про фінансові результати. Мінфін вніс зміни до НП(С)БО 1 та 2. URL: <https://news.dtki.ua/accounting/chart-of-account/49203-promiznoiu-finzvintnistiu-je-balans-ta-zvit-pro-finrezultat-minfin-vnis-zmini-do-npsbo-1-ta-4>

4. Величко В. В. Конспект лекцій з дисципліни «Управління економікою підприємства». URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/158566932.pdf>

СКЛАДНИКИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ МЕНЕДЖМЕНТОМ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Осаволюк Т. В., Таранич О. В.

Анотація. У статті аналізуються поняття та складники операційної системи підприємства, схема операційної системи та основні складники управління операційним менеджментом агропромислового підприємства.

Ключові слова: операційний менеджмент, операційна система, агропромислове підприємство, ефективність.

Вступ. Україна останніми роками є активним постачальником сільськогосподарської продукції на світовому ринку, посідає місця в першій десятці лідерів серед виробників соняшникової олії, ріпаку, меду, кукурудзи, ячменю, пшениці, сої. Розкриття наявного потенціалу України з виробництва сільськогосподарської продукції вимагає вдосконалення і підвищення її ефективності. Позитивні рішення в цьому напрямі пов'язані не з недоліками її виробництва, а більше – з недоліками управління, а саме зі вдосконаленням системи операційного менеджменту агропромислових підприємств. Для розвитку вітчизняної сфери сільського господарства ця проблема є надзвичайно актуальною.

Правильне та якісне управління операційним менеджментом в агропромисловій сфері є ключовим фактором його успіху на конкурентному ринку, адже від цього залежить рівень прибутку, обсяг і терміни випуску продукції, рентабельність та зниження її собівартості. Підприємства агропромислової сфери належать до специфічних видів діяльності і потребують постійного залучення коштів на реконструкцію та модернізацію обладнання, технічне переозброєння і вдосконалення основних засобів. Для цього підприємству необхідно чітко та раціонально організувати подальші кроки, планувати операційні та виробничі витрати.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему ефективності систем управління в сільському господарстві України розглядали В. Г. Андрійчук, О. А. Богуцький, Й. С. Завадський, П. Т. Саблук, В. П. Горьовим і С. В. Тимчуком було проведено аналіз сучасних питань управління фермерськими господарствами в Україні, порівняння проблем розвитку вітчизняних та закордонних виробників продукції АПК. І. М. Куліш дослідив особливості методів управління вітчизняними агрохолдингами. І. І. Кравчуком та О. І. Раковичем було визначено особливості використання методів операційного менеджменту для підвищення ефективності їх управління, а також підвищення їх конкурентоспроможності.

Мета роботи – визначити складники ефективного управління операційним менеджментом агропромислового підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Управління операційним менеджментом агропромислового підприємства має забезпечувати оптимальне використання ресурсів, максимізацію продуктивності та доходів, а також ефективно вирішення різноманітних завдань, пов'язаних із вирощуванням сільськогосподарських культур та виробництвом продукції. Важливим складником операційного менеджменту агропромислових підприємств є побудова ефективної операційної системи підприємства [1].

Операційна система підприємства як набір взаємопов'язаних підсистем забезпечує ефективне його функціонування. Найчастіше схему операційної системи подають як сукупність трьох взаємопов'язаних підсистем: переробної, планування і контролю та забезпечувальної підсистем, які в сукупності повністю контролюють та визначають діяльність підприємства. Структура схеми операційної системи підприємства представлена на рис. 1.

Переробна підсистема за своєю суттю є найважливішою та виконує основні процеси, пов'язані з перетворенням входів у виходи. Вона передає внутрішню інформацію про стан системи забезпечувальній підсистемі та підсистемі планування і контролю: про стан персоналу та зовнішнього середовища, цілі, політику фірми, попит, вартість ресурсів, тенденції розвитку технологій, законодавство, конкурентів тощо. Тоді на основі отриманої інформації керівництво повинно прийняти рішення, яке має опрацювати переробна підсистема. Підсистемі необхідні: матеріали, праця, капітал, сировина, паливо, що використовуються з метою виробництва готової продукції.

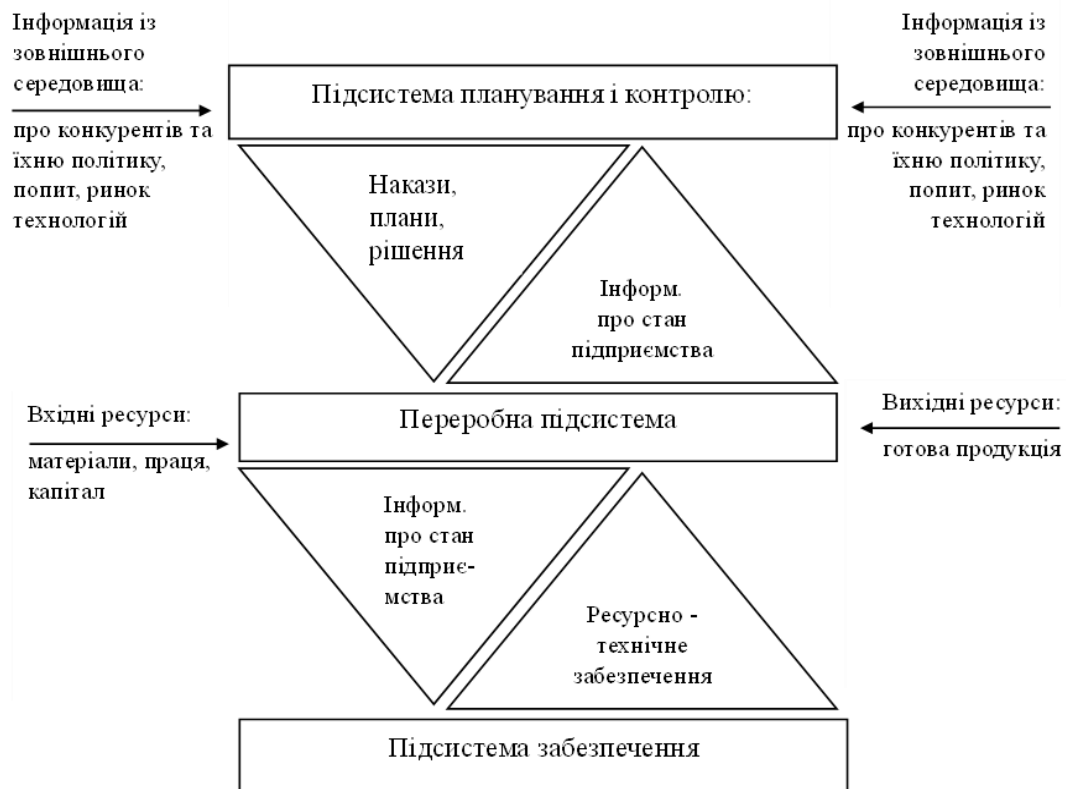

Рис. 1. Схема операційної системи підприємства

Підсистема планування та контролю передбачає подальшу діяльність організації, контролює виконання встановлених рішень, визначає стратегічні напрями її розвитку. Їй необхідна інформація із зовнішнього середовища про конкурентів, їх маркетингову політику, попит, ринок технологій і ресурсів, ринок праці, напрями розвитку.

Забезпечувальна підсистема не пов'язана прямо з виробництвом, але виконує необхідні функції для забезпечення роботи переробної підсистеми [2].

Останніми роками аграрний сектор стрімко розвивається, що пов'язано зі збільшенням попиту на внутрішньому та зовнішньому ринку, постійним технологічним прогресом і змінами клімату. Розглянемо докладніше основні тренди розвитку АПК:

1. Постійне зростання попиту на сільськогосподарські продукти харчування. Сьогодні тенденції правильного харчування лише зростають, особливо попит на екологічно чисті та якісні продукти.

2. Кліматичні зміни призводять до проблем зі втратою врожаю, зменшення посівних площ, збільшення кількості шкідників та хвороб рослин. Ці проблеми вимагають серйозної адаптації сільського господарства до нових умов, яка допоможе розвинути цю сферу, підвищити продуктивність сільського господарства, його якість і стійкість до зовнішніх чинників.

3. Збільшення кількості населення у країнах світу. За даними міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Україна експортує агропродукцію у понад 190 країн світу [4]. Це дає можливість закріпити наявні позиції експорту продукції сільськогосподарського виробництва та постійно нарощувати їх в інших країнах світу.

4. Зростання купівельної спроможності населення світу. З підвищенням доходів населення буде збільшуватись виробництво та попит, що буде сприяти розвитку аграрного сектору.

5. Розвиток ресурсно-технічного потенціалу. Вдосконалення техніки, технологій обробки сільськогосподарських культур, виробництва та зберігання продукції, відтворення тварин, розвиток біологічних ресурсів допоможе значно підвищити врожайність та ефективність діяльності АПК. Проте останніми роками темпи зростання мають тенденцію до уповільнення.

Проведемо більш детальне дослідження операційного менеджменту агропромислового підприємства на прикладі ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»» – одного з найбільших сільськогосподарських підприємств у Вінницькій області. Агрокомплекс включає в себе понад

28,5 тис. га земель, цукровий завод, хлібоприймальне підприємство, комбикормовий цех, 5 тваринницьких комплексів, племзавод, сучасний парк техніки.

ТОВ «АК “Зелена долина”» має лінійно-функціональну організаційну структуру (рис. 2). Очолює підприємство генеральний директор, якому лінійно підпорядковуються директори виробничих підрозділів, фінансовий та комерційний директор, а також заступник з питань агротехнології.

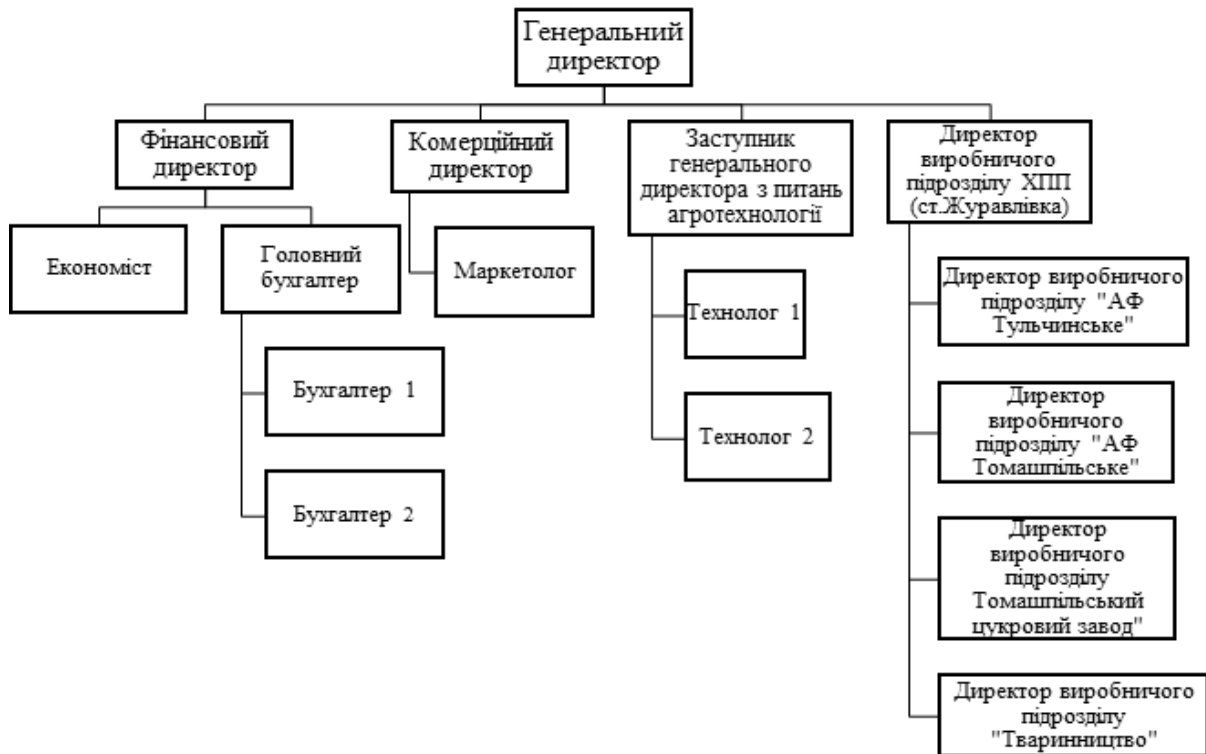

Рис. 2. Організаційна структура ТОВ «Агрокомплекс “Зелена долина”»

«Агрокомплекс “Зелена долина”» здійснює таку господарську діяльність:

- вирощування зернових та технічних культур;
- виробництво та реалізація цукру та продуктів переробки цукрових буряків;
- оптова торгівля зерном, насінням та кормами для тварин;
- роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах з перевагою продовольчого асортименту;
- тваринництво (розведення та відгодівля і реалізація свиней, великої рогатої худоби м'ясного та молочного напрямку, птиці тощо);
- виробництво пестицидів та агрохімікатів, оптова та роздрібна торгівля пестицидами та агрохімікатами;
- виробництво товарів у галузі легкої, текстильної та харчової промисловості;
- виробництво та реалізація товарів народного споживання та продуктів харчування, в т. ч. виробництво м'яса, та м'ясних продуктів, фруктових та овочевих соків, перероблення та консервування овочів та фруктів, виробництво рафінованої та нерафінованої олії та жирів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво макаронних виробів тощо [5].

Вищевказані напрями діяльності дають змогу побачити, що агрокомплекс має послідовну операційну систему, яка забезпечує ефективне виробництво на кожному її рівні. Найбільша увага агрокомплексу зосереджена на переробній підсистемі, де проводиться діяльність виробничих підрозділів: рослинництво, тваринництво, цукровий завод, хлібоприймальне підприємство, комбикормовий цех, племзавод.

Для ефективного управління операційним менеджментом агропромислового підприємства потрібно зважати на всі складники операційної системи, адже кожен із них відіграє велику роль у функціонуванні всього агрокомплексу. Підсистема забезпечення підприємства включає

в себе: відділ охорони, відділ технічного забезпечення, відділ інформаційного забезпечення, відділ забезпечення виробництва. Найменш розвиненою на підприємстві є підсистема планування і контролю, до неї належать директори виробничих підрозділів, фінансовий та комерційний директор, а також заступник з питань агротехнології.

Для покращення операційного менеджменту ТОВ «Агрокомплекс “Зелена долина”» в контексті подальшого розвитку підсистеми планування і контролю можна запропонувати підприємству розробляти стратегічні плани із визначеними чіткими цілями та завданнями на різні періоди, а також створювати детальні операційні плани. Для подальшого контролю виконання цих дій потрібно створити відділ моніторингу та оцінки результатів ефективності роботи. Також потрібно звернути увагу на проведення регулярних аудитів для виявлення проблемних моментів, прогнозування ризиків, прийняття обґрунтованих рішень щодо їх усунення.

Аналіз системи менеджменту ТОВ «Агрокомплекс “Зелена долина”» показав, що на підприємстві існує низка проблем: плінність кадрів, відсутність кадрової політики та відповідного відділу. Кадрову роботу виконують в агрокомплексі працівники інших підрозділів організації: ведення табельного обліку, аналіз стану трудової дисципліни та виконання правил внутрішнього трудового розпорядку в підрозділах підприємства, контроль діяльності керівників підрозділів щодо своєчасного та правильного виконання наказів, розпоряджень, постанов підприємства виконує комерційний директор.

Агрокомплекс не має ефективної політики щодо управління та контролю працею, що знижує ефективність роботи підприємства на цьому етапі та в перспективі. Роботу, що пов’язана з підбором та залученням персоналу, виконують лінійні керівники підрозділів, часто не маючи необхідних знань та часу, оскільки їх основне завдання полягає в забезпеченні своєчасного та якісного виконання виробничих завдань.

Проблеми, які були виявлені на підприємстві, перешкоджають ефективному управлінню ним, тому варто змінити деякі аспекти: покращити систему, пов’язану з працівниками, розвинути систему мотивації, що допоможе зменшити плінність кадрів, заохотити працівників до досягнення поставлених цілей та забезпечити навчання і підвищення кваліфікації.

Важливо зазначити, що тільки у разі системного та комплексного введення всіх вищезазначених заходів до менеджменту операційної системи агрокомплексу можна досягти значного покращення його ефективності.

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу ознайомитись із поняттям операційної системи, визначити складники схеми операційної системи, а саме: підсистему планування і контролю, забезпечення та переробну підсистему.

Розглянуто основні тренди розвитку АПК, до яких можна віднести: постійне зростання попиту на сільськогосподарські продукти харчування, кліматичні зміни, збільшення кількості населення у країнах світу, зростання купівельної спроможності населення світу та розвиток ресурсно-технічного потенціалу.

На прикладі ТОВ «Агрокомплекс “Зелена долина”» ми дослідили систему менеджменту АПК та його складники. Визначили, що на підприємстві потребує подальшого розвитку підсистема планування і контролю; надали основні рекомендації для покращення системи та менеджменту підприємства, серед яких: розробка стратегічних планів, операційних планів, впровадження системи для моніторингу та оцінки результатів роботи, проведення регулярних аудитів для виявлення проблем і розробки заходів щодо їх усунення, створення відділу кадрів та системи мотивації працівників.

Abstract. The article analyzes the concepts and components of the enterprise’s operating system, the scheme of the operating system and the main components of the operational management of an agro-industrial enterprise.

Keyword: operational management, operational system, agro-industrial enterprise, efficiency.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. 2002. 624 с.
2. Мазур К. В., Кубай О. Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця: Твори, 2020. 284 с. URL: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/25373.pdf>

3. Зварищук С. А. Аналіз абсолютних показників фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи» (МН-2019). Вінницький національний технічний університет, 11.05.2019–30.05.2019. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2019>
4. Агробізнес України. URL: <https://agropolit.com/news/19434-ukrayina-eksportuye-agroproduktiyu-u-ponad-190-krayin-svitu--minekonomiki> (дата звернення: 28.04.2024).
5. Статут товариства з обмеженою відповідальністю “Агрокомплекс “Зелена долина”. С. 3–4. URL: <https://www.akzd.com.ua/files/uploads/statut.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).
6. Таранич О. В. Адаптація системи операційного менеджменту підприємств в умовах цифровізації економіки України. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4(40). С. 143–152. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/10197>

ВПРОВАДЖЕННЯ АДАПТИВНОГО ДИЗАЙНУ З REACT: ТЕХНІКИ ДЛЯ КРОСПЛАТФОРМНОЇ СУМІСНОСТІ

Д. С. Афанасьєва, О. В. Зелінська

Анотація. У дослідженні розглядається використання React у поєднанні з різними техніками адаптивного дизайну для забезпечення кросплатформної сумісності. Описані різні підходи до адаптивності і їх переваги та недоліки. Детально розглянуто використання бібліотеки React-Socks для реалізації адаптивного дизайну та його можливості. Проаналізовано використання CSS Grid Layout та Flexbox в контексті адаптивності вебінтерфейсів. Результати дослідження вказують на значний потенціал React для створення адаптивних і гнучких інтерфейсів, які забезпечують комфортний користувацький досвід на різних пристроях та екранах.

Ключові слова: React, адаптивний дизайн, CSS, FlexBox, React-Socks.

Вступ. Наслідком стрімкого розвитку технологій сучасного світу стало виникнення величезної кількості різноманітних пристроїв та платформ. Саме тому перед фахівцями з галузей веброзробки та дизайну постало складне завдання з реалізації інструментів, що дадуть змогу будувати інтерфейси різної складності з можливістю адаптації їх елементів до девайсів з відмінними один від одного розмірами.

З проведеного аналізу джерел [1–5] видно, що розвиток адаптивного інтерфейсу в React ведеться активно спільнотою фахівців. У них розглядають використання CSS з медіазапитами для гнучкого керування стилями елементів, інші звертають увагу на гнучкий макет FlexBox, а також на використання CSS Grid Layout для складних макетів. Згідно з аналізом, використання спеціалізованих бібліотек для React дає змогу ефективно керувати точками переривання для різних розмірів екранів. Проте варто враховувати, що деякі з цих бібліотек можуть вимагати більше зусиль для налаштування. Загалом різні підходи та інструменти можуть бути застосовані для досягнення адаптивності в React-додатках, і вибір конкретного методу повинен базуватися на вимогах проєкту.

Виклад матеріалу. Адаптивний дизайн та гнучкий дизайн є новими поняттями у сфері веброзробки, вони відображають важливі аспекти забезпечення оптимального користувацького досвіду на різних пристроях і екранах. Адаптивний дизайн визначається як підхід до створення інтерфейсів, де розміри елементів, їх розташування та вирівнювання адаптуються залежно від конкретних роздільних здатностей екранів [1]. Гнучкий дизайн передбачає прописування стилів елементів так, щоб їх вміст автоматично адаптувався до роздільної здатності пристрою, на якому відображається сайт [1]. У цьому випадку контент не має чітко визначених розмірів, а замість цього всі елементи підлаштовуються під різні типи екранів. Гнучкий дизайн використовується для створення більш універсальних інтерфейсів, які легко адаптуються до різних пристроїв без необхідності встановлення конкретних розмірів для кожного елементу. Доволі часто принципи адаптивного та гнучкого дизайну комбінують, аби досягти найкращого результату.

React – JavaScript-фреймворк з відкритим кодом, розроблений компанією Meta для швидкого та ефективного створення користувацьких інтерфейсів (UI) різної складності [2]. Основним структурним елементом React є компоненти – окремі частини коду у вигляді функцій (у більш старих вебсайтах використовувались класи). Кожен компонент містить певні елементи, стилі та логіку. Використовувати один і той самий компонент у проєкті можна багато разів.

Додавати адаптивність вебсайта в React можна великою кількістю способів. Першим варіантом є використання правильно відформатованого CSS у поєднанні з написанням ReactJS-коду, що можна легко адаптувати. Принцип написання такого коду називається «reactive» (той, що реагує), він базується на побудові логіки на основі потоків даних, що здатні змінюватись [3].

Адаптивність з використанням CSS досягається багатьма способами. Першим варіантом є застосування медіазапитів. Додаються вони в кінці файлу і починаються з ключового слова @media. Після цього прописуються розміри екранів, до яких застосовуються стилі, що описа-

ні у запиті. Наприклад, запис (min-width: 480px) and (max-width: 1024px) означає, що стилі цього запиту будуть додані до елементів, якщо ширина екрана девайсу буде в межах 480–1024 px (рис. 1) [4].

```
@media only screen and (max-width: 480px) {
  h1 {
    color: white;
  }
}

@media only screen and (min-width: 480px) and (max-width: 1024px) {
  h1 {
    color: red;
  }
}
```

Рис. 1. Медіазапити для зміни кольору заголовків залежно від розміру екрана

Наступним варіантом використання CSS є додавання FlexBox Layout до елементів інтерфейсу. Основною концепцією гнучкого макета є можливість контейнера змінювати ширину / висоту своїх елементів (і їх порядок), щоб найбільш оптимально заповнити доступний простір (переважно для адаптації до різних пристроїв та розмірів екранів) [5]. Розглянемо приклад, де його було використано для розміщення трьох елементів у горизонтальному рядку (рис. 2).

```
3  const FlexboxExample = () => {
4    return (
5      <div style={containerStyle}>
6        <div style={itemStyle}>Елемент 1</div>
7        <div style={itemStyle}>Елемент 2</div>
8      </div>
9    );
10 }
11
12 const containerStyle = {
13   display: 'flex',
14 };
15
16 const itemStyle = {
17   flex: 1,
18   padding: '10px',
19 };
```

Рис. 2. Використання FlexBox для адаптивності

Змінна «containerStyle» встановлює батьківському елементу властивість «display: flex», щоб усі дочірні елементи відображалися як гнучкий контейнер. Клас «itemStyle» встановлює усім нащадкам однакову гнучкість, розподіляючи доступний простір рівномірно між ними. Отже, під час зменшення розміру екрана елементи з класом «itemStyle» будуть підлаштовувати свій розмір під його ширину.

Наступним прикладом додавання адаптивності є CSS Grid Layout. Це потужний модуль CSS, який надає зручний та гнучкий спосіб створення сіток для організації контенту на вебсторінках. CSS Grid дає змогу створювати складні макети з різними розмірами та пропорціями елементів, що допомагає створювати різноманітні дизайни без необхідності використання складних класів або фреймворків [4]. На рис. 3 показано приклад використання сітки з двома колонками, кожна з яких займає однакову частину вільного простору, а між елементами встановлено відступ у 10 пікселів.

Додавання адаптивності та гнучкості в інтерфейс React-додатків може бути досягнуте за допомогою використання сторонніх бібліотек. Одна з таких бібліотек – React-Socks. Вона пропонує потужні інструменти для реалізації адаптивного дизайну, даючи змогу компонентам реагувати на зміни розміру екрана та адаптуватися до них. Основна перевага React-Socks по-

лягає у його здатності спростити процес взаємодії з медіазапитами та розширити можливості адаптивного дизайну. Ця бібліотека надає зручний і ефективний спосіб визначати точки переривання для різних розмірів екрана, а також контролювати відображення компонентів на кожній з цих точок. Під час використання React-Socks ви можете легко визначати стандартні точки переривання, як-от small, medium та large, що спрощує процес адаптації додатка до різних пристроїв і розмірів екрана. До того ж бібліотека дає змогу визначати власні точки переривання, що допомагає забезпечити більшу гнучкість і контроль над адаптивним дизайном.

```
3  const GridExample = () => {
4    return (
5      <div style={{
6        display: 'grid',
7        gridTemplateColumns: '1fr 1fr',
8        gap: '10px' }}>
9        <div>Елемент 1</div>
10       <div>Елемент 2</div>
11     </div>
12   );
13 }
```

Рис. 3. Використання Grid Layout для адаптивності

Для використання React-Socks у проєкті потрібно буде використовувати компоненти «Breakpoint» та «BreakpointProvider». «Breakpoint» дає змогу визначати точки переривання для різних розмірів екрана, а «BreakpointProvider» забезпечує передачу інформації про розмір екрана всім компонентам у дереві відображення. Хоча використання React-Socks може забезпечити більшу самостійність компонентів і спростити роботу з адаптивним дизайном, варто пам'ятати, що іноді вона може вимагати більше зусиль для налаштування, особливо у складних випадках, порівняно з традиційними методами, як-от медіазапити [6].

На рис. 4 використовується компонент «Breakpoint» з бібліотеки React-Socks, щоб динамічно змінювати вміст залежно від розміру девайса. Наприклад, «Breakpoint small down» відображає контент лише на екранах із невеликим розміром, а «Breakpoint large up» – на екранах великого розміру [6].

```
const App = () => {
  return (
    <BreakpointProvider>
      <div>
        <Breakpoint small down>
          <p>Small screen content</p>
        </Breakpoint>
        <Breakpoint large up>
          <p>Large screen content</p>
        </Breakpoint>
      </div>
    </BreakpointProvider>
  );
}
```

Рис. 4. Використання бібліотеки React-Socks для адаптивності

На основі проведених досліджень можна виокремити конкретні переваги та недоліки кожного з методів та бібліотек для створення адаптивного інтерфейсу в React. Основною перевагою CSS із медіазапитами є простота використання та реалізації. Цей підхід дає змогу гнучко

керувати стилями для різних розмірів екрана. Однак зі збільшенням кількості медіазапитів можуть виникнути труднощі управління складними структурами CSS.

Далі розглянемо FlexBox Layout. Цей метод відзначається легкістю використання для створення простих гнучких макетів і простим розміщенням елементів у горизонтальному та вертикальному напрямках. Проте він може бути обмеженим для складних макетів, де потрібно більше контролю над розмірами та порядком елементів. CSS Grid Layout надає потужні інструменти для створення складних та різноманітних макетів. Він дає змогу гнучко керувати розмірами та порядком елементів у сітці. Однак для оволодіння цим методом може знадобитися додатковий час та зусилля. Бібліотека React-Socks є зручним та ефективним способом реалізації адаптивного дизайну в React-додатках. Вона дає змогу легко визначати точки переривання та контролювати відображення компонентів. Проте використання React-Socks може вимагати більше зусиль для налаштування, порівняно з традиційними методами, як-от медіазапити.

Висновки. Здійснивши глибокий аналіз інструментів для реалізації адаптивного дизайну у React-проектах, було виявлено, що використання медіазапитів, Flexbox, CSS Grid Layout та React-Socks відображають різні підходи до створення адаптивних інтерфейсів. Проведений аналіз дає змогу краще зрозуміти переваги та недоліки кожного інструменту й обирати оптимальний для конкретного продукту. Проте результати показують, що використання CSS є вирішальним. Дослідження підтверджує, що медіазапити, Flexbox та CSS Grid Layout – найефективніші засоби для створення адаптивних інтерфейсів, адже вони забезпечують гнучкість і контроль над розміщенням елементів на сторінці, а також дають змогу легко адаптувати їх до різних пристроїв. Правильне використання цих CSS-технологій сприяє поліпшенню користувацького досвіду та забезпечує кращу кросплатформну сумісність.

Abstract. The study examines the usage of React in conjunction with various adaptive design techniques to ensure cross-platform compatibility. It describes different approaches to adaptivity, discussing their pros and cons. Detailed exploration of utilizing the React-Socks library for adaptive design and its capabilities is provided. The usage of CSS Grid Layout and Flexbox in the context of web interface adaptivity is analyzed. Research findings indicate significant potential of React in creating adaptive and flexible interfaces, ensuring a comfortable user experience across different devices and screens.

Keywords: React, adaptive design, CSS, FlexBox, React-Socks.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Adaptive?! Responsive? Reactive! *Medium*. URL: <https://medium.com/react-camp/adaptive-responsive-reactive-62fb938d6191> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Як зробити сайт адаптивним: React JS. *SUNDRIES*. URL: <https://sundries.ua/iak-zrobyty-sait-adaptyvnyum-react-js/> (дата звернення: 16.02.2024).
3. Reactive Programming With React and RxJs. *Medium*. URL: <https://betterprogramming.pub/reactive-programming-with-react-and-rxjs-88d2789e408a> (дата звернення: 16.02.2024).
4. How to make React App Responsive using react-responsive? *BrowserStack*. URL: <https://www.browserstack.com/guide/how-to-make-react-app-responsive> (дата звернення: 17.02.2024).
5. A Complete Guide to Flexbox. *CSS-Tricks*. URL: <https://css-tricks.com/snippets/css/a-guide-to-flexbox/> (дата звернення: 17.02.2024).
6. 3 Ways To Implement Responsive Design In Your React App. *Medium*. URL: <https://itnext.io/3-ways-to-implement-responsive-design-in-your-react-app-bcb6ee7eb424> (дата звернення: 17.02.2024).
7. Федоренко Є. О., Зелінська О. В. Інструменти розробки онлайн-сервісів. *Прикладні інформаційні технології: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. (м. Вінниця, 22 квітня 2022 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 130–132. URL: <https://jait.donnu.edu.ua/article/view/12286>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУР ДАНИХ У ВИГЛЯДІ ЗВ'ЯЗНИХ СПИСКІВ

О. С. Бурківський, Н. А. Потапова

Анотація. У статті розкривається тема використання однозв'язних і двозв'язних списків в алгоритмізації та обробці даних. Висвітлюються основні принципи побудови та функціонування зв'язних списків, їх переваги та недоліки, порівняно з іншими структурами даних. Досліджується практичне застосування в імплементації алгоритмів сортування, управління пам'яттю, обробки даних у базах даних, графічних інтерфейсів користувача тощо. Досліджено сучасні тенденції в розвитку цих структур даних, зокрема оптимізацію під конкретні завдання, використання у паралельному та розподіленому програмуванні, а також вплив технологій штучного інтелекту та машинного навчання на їх використання.

Ключові слова: алгоритми, структури даних, однозв'язні списки, двозв'язні списки, програмування.

Вступ. Стрімке зростання обсягів обумовлюють важливість їх ефективної організації та критичність обробки інформації загалом. Одним із ключових аспектів функціонування цих процесів є вибір оптимальних структур даних, які дають змогу ефективно зберігати, організувати доступ та маніпулювати даними.

У цьому контексті однозв'язні та двозв'язні списки займають важливе місце. Структури даних є основою для розробки різноманітних програмних застосунків у сфері інформаційних технологій. Використання однозв'язних та двозв'язних списків є однією з ключових стратегій у цьому процесі. Вони дають змогу ефективного управління даними в пам'яті комп'ютера, що є критичним для реалізації багатьох алгоритмів та програм. Актуальною є організація даних, що становлять множини та перерахування конкретного інформаційного наповнення. До таких структур належить базовий тип – зв'язані списки даних.

Однозв'язні та двозв'язні списки – це базові структури даних, які дають змогу зберігати та організувати дані у вигляді послідовностей, забезпечуючи ефективний доступ, вставку та видалення елементів [1]. Основні переваги однозв'язних та двозв'язних списків використовують під час формування доступу до динамічної пам'яті, а втрата гнучкості залежить від відслідковування категорії зв'язаності елементів.

Метою статті є висвітлення основних питань організації даних за структурою однозв'язних і двозв'язних списків та можливостей їх реалізації на мові C#.

Основна частина. Суть організації списків полягає у формуванні механізму звернення до множини елементів за визначеними ключами та вказівниками. Вказівники слугують для встановлення зв'язності між елементами списку. Окремий елемент структури визначений як вузол списку. Отже, загалом тип списку може визначатись за кількістю вказівників на зв'язність структури. Однозв'язний список складається з вузлів, кожен із яких містить дані та посилання на наступний вузол у списку. Останній вузол має посилання, що вказує на пустий вузол (NULL) або на кінець списку. Тобто формування зв'язку відбувається за посиланням на наступний структурний елемент. Така структура дає змогу просто переглядати елементи списку, але доступ до будь-якого елемента потребує проходження через весь список від початку [2].

Більш швидкий доступ до елементів забезпечує двозв'язний список. У цьому випадку розширення функціональності, порівняно з однозв'язним списком, виконується завдяки включенню додаткового посилання на попередній вузол. Це дає змогу здійснювати обхід списку у будь-якому напрямку, а також більш ефективно виконувати операції вставки та видалення елементів, оскільки для цього не потрібно пройти весь список від початку [3].

Обидва типи списків мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від конкретних потреб програми та характеристик задачі. Так, однозв'язні списки зазвичай використовуються там, де потрібен простий список без необхідності звертатися до попередніх елементів, тоді як двозв'язні списки корисні у випадках, коли потрібно виконувати часті операції вставки та видалення елементів у середині списку.

Організація списків розглядається на побудованому алгоритмі пошуку відрізка ізоляції деякої нелінійної диференційованої функції. Алгоритм обчислення значень функції та її похід-

ної на вказаному відрізку використовується для аналізу поведінки функції у заданому діапазоні значень. Використання алгоритму обумовлено класичною задачею пошуку відрізка ізоляції під час аналізу поведінки функцій у межах побудованих математичних моделей, розв'язання рівнянь та оптимізації функцій методами обчислень, а також у різних областях науки та інженерії, де важливо аналізувати та робити висновки про функціональні залежності.

Представлений код на мові програмування C# є прикладом використання програмування для аналізу функцій та їх похідних у визначеному діапазоні значень аргументу. За допомогою цього коду ми можемо обчислити значення функції та її похідної на заданому відрізку, а також вивести результати у зручному для аналізу форматі.

У наведеному коді спочатку визначаються параметри для обчислення функції та її похідної: крок зміни аргументу, мінімальне та максимальне значення аргументу. Потім створюються три списки, у які будуть зберігатися значення аргументу, значення функції та її похідної. Далі проводиться заповнення цих списків значеннями функції та похідної на кожному кроці аргументу. На наступному кроці виконується вивід таблиці результатів обчислень на екран, де кожен рядок таблиці містить номер обчислення, значення аргументу, значення функції та її похідної. Після цього виводиться інформація про відрізки, на яких функція може мати розв'язок $y(x) = 0$. Для цього перевіряються знаки значень функції на сусідніх точках. Якщо значення функції мають протилежні знаки, то це означає зміну знака функції між цими точками, що може вказувати на наявність кореня рівняння.

Вигляд розробленого коду на мові програмування C#, що демонструє використання зазначених алгоритмів для обчислення значень функції та її похідної на заданому відрізку, такий:

```
namespace Приклад_однозначного_списку
{
    class Program
    {
        static void Main(string[] args)
        {
            double step = 1;
            double minX = -10;
            double maxX = 10;
            List<double> xValues = new List<double>();
            List<double> yValues = new List<double>();
            List<double> derivativeValues = new List<double>();

            // Заповнення списків значеннями функції та похідної
            for (double x = minX; x <= maxX; x += step)
            {
                double y = FunctionY(x);
                double derivative = DerivativeFunctionY(x);
                xValues.Add(x);
                yValues.Add(y);
                derivativeValues.Add(derivative);
            }
            Console.OutputEncoding = System.Text.Encoding.UTF8;
            Console.WriteLine("Таблиця результатів обчислень");
            Console.WriteLine("№\tx(i)\ty(i)\ty'(x)");
            for (int i = 0; i < xValues.Count; i++)
            {
                Console.WriteLine($"{i}\t{xValues[i]}\t{yValues[i]}\t{derivativeValues[i]}");
            }
        }
    }
}
```

Основні характеристики однозв'язаного списку можна визначити так [4, 5]:

1. Кожен елемент списку містить інформаційну та посилальну частини, тобто дані та вказівник на наступний елемент.
2. Під час опису елемента порядок розташування інформаційних та полів вказівника є довільним.
3. Інформаційна частина може містити поля з інформацією різних типів.
4. Вказівники є однотипними, але їх кількість може бути різною залежно від типу списку. Тобто елемент повинен містити щонайменше два поля: одне поле типу «показчик», інше – для зберігання даних користувача.

Реалізація двозв'язного списку для задачі пошуку відрізка ізоляції матиме вигляд:

```
namespace Приклад_однозв'язного_списку
{
    class Program
    {
        static void Main(string[] args)
        {
            double step = 1;
            double minX = -10;
            double maxX = 10;
            List<double> xValues = new List<double>();
            List<double> yValues = new List<double>();
            List<double> derivativeValues = new List<double>();

            // Заповнення списків значеннями функції та похідної
            for (double x = minX; x <= maxX; x += step)
            {
                double y = FunctionY(x);
                double derivative = DerivativeFunctionY(x);
                xValues.Add(x);
                yValues.Add(y);
                derivativeValues.Add(derivative);
            }
            Console.OutputEncoding = System.Text.Encoding.UTF8;
            Console.WriteLine("Таблиця результатів обчислень");
            Console.WriteLine("№\tx(i)\ty(i)\ty'(x)");
            for (int i = 0; i < xValues.Count; i++)
            {
                Console.WriteLine($"{i}\t{xValues[i]}\t{yValues[i]}\t{derivativeValues[i]}");
            }
        }
    }
}
```

Ознаки двозв'язного списку можна визначити так: зв'язок елементів у визначеному порядку; ідентифікація першого елемента; ідентифікація останнього елемента; наявність двох вказівників (один вказує на наступний елемент, а інший на попередній); перший елемент має попереднім вказівником на невизначений елемент None; None буде наступним елементом для останнього елемента списку.

Для обох видів списків можна виділити такі основні операції з даними:

1. Додавання елемента. Порядок реалізації цієї операції включає дії:
 - створення нового вузла;
 - встановлення посилань нового вузла на попередній та наступний вузли відповідно до позиції, на яку потрібно вставити елемент;
 - оновлення посилань попереднього та наступного вузлів на новий вузол.
2. Видалення елемента. Порядок реалізації цієї операції включає дії:
 - пошук вузла, який потрібно видалити;

– оновлення вказівників наступного та попереднього вузлів, щоб вони вказували один на одного, обминаючи вузол, який видаляють;

– видалення посилань вузла на інші вузли (ті, що залишаються), щоб уникнути витoku пам'яті.

3. Пошук елемента у двозв'язному списку виконується шляхом ітераційного порівняння значень елементів з шуканим значенням просуваючись через усі вузли.

Зазначимо, що використання двозв'язних списків може проводитись за такими напрямками:

1. Побудова ітераторів. Двозв'язний список у багатьох мовах програмування є основною для ітераторів, що дає змогу здійснювати швидкий перебір елементів колекцій даних.

2. Засіб програмної реалізації структур даних. Зокрема, реалізації черги, стеку та складних списків, орієнтованих на двонаправлене відслідковування позицій елементів.

3. Хешування даних. Двозв'язні списки можуть використовуватися для реалізації хешів для швидкого доступу до останніх даних, а також їх видалення за необхідністю.

4. Обробка текстових даних. За потреби зберігання та обробки текстів у вигляді списків рядків двозв'язні списки можуть бути корисними для вставки та видалення елементів всередині тексту.

Висновки. Використання однозв'язних і двозв'язних списків є ключовим аспектом алгоритмізації, програмування та управління даними. Ці структури даних здатні забезпечувати швидкий доступ до елементів, можливість їх вставки та видалення, а також зручного обходу. Однозв'язні списки треба застосовувати під час організації структур простих списків без необхідності звертання до попередніх елементів, тоді як двозв'язні списки надають більше можливостей у випадках проведення багаторазових операцій вставок та видалень із середини списку. Використання цих структур даних є засобом для підвищення ефективності алгоритмів та оптимізації ресурсів використання пам'яті завдяки організації динамічного звернення.

Abstract. This article discusses the topic of using singly and doubly linked lists in algorithmization and data processing. The main principles of construction and operation of linked lists, their advantages and disadvantages compared to other data structures are highlighted. Practical applications in such areas as implementation of sorting algorithms, memory management, data processing in databases, graphical user interfaces, etc. are explored. Modern trends in the development of these data structures, zokerns, such as optimization for specific tasks, use in parallel and distributed programming, as well as the impact of artificial intelligence and machine learning technologies on their use, are studied.

Keywords: algorithms, data structures, singly linked lists, doubly linked lists, programming.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кренивч А. П. Алгоритми і структури даних: підручник. Київ: ВПЦ «Київський Університет», 2021. 200 с.
2. Лінійний однозв'язний список. URL: <https://erudyt.net/navchalni-predmety/informatika/prohrumuvannya/linijnyj-odnozvyaznyj-spysok.html> (дата звернення 03.02.2024).
3. Двозв'язкові списки. URL: <https://krypton.com.ua/rozdil-2-struktury-danyh/dvozvyazkovi-spysky/> (дата звернення 03.02.2024).
4. Korman T. H. Algorithms. Unlocked. The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology, 2013. 207 p.
5. Stephens R. Essential Algorithms: A Practical Approach to Computer Algorithms Using. John Wiley & Sons, 2013. 624 p.
6. Sedgewick R., Wayne K. Algorithms. Addison-Wesley Professional, 2020. 956 p.
7. Bhargava A. Grokking Algorithms: An Illustrated Guide for Programmers and Other Curious People. Manning Publications, 2016. 256 p.
8. Schildt H. C#: The Complete Reference. McGraw-Hill Osborne Media, 2002. 933 p.
9. Goodrich M. T., Tamassia R., Goldwasser M. H. Data Structures and Algorithms in Python. WILEY, 2013. 768 p.
10. Aho A. V., Ullman J. D., Hopcroft J. E. Data Structures and Algorithms. Addison Wesley, 1982. 448 p.

КОМПЛЕКСНЕ АВТОМАТИЗОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ДОКУМЕНТООБІГОМ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ MASTER

А. В. Галайко, О. М. Анісімова

Анотація. Стаття розглядає українського розробника MASTER у сфері діловодства. Автори розглядають історію становлення компанії, її ключові досягнення та інноваційні підходи у розвитку програмного забезпечення для діловодства. Особлива увага приділяється технологічним рішенням, які дають змогу покращити ефективність роботи офісних працівників та оптимізувати бізнес-процеси. Аналізуються переваги використання продуктів компанії MASTER, порівняно з аналогами на ринку, а також прогнозується їх майбутнє в контексті розвитку індустрії діловодства. Дослідження підтверджує значний вплив українського розробника на глобальному ринку програмного забезпечення для бізнесу та підтримує його впевнену позицію як інноваційного лідера у цій сфері.

Ключові слова: діловодство, програма, робота, компанія.

Вступ. В умовах російської агресії українські підприємства, установи й організації потерпають від окупаційних дій, обстрілів, матеріальних і нематеріальних втрат, змін умов праці і навіть вимушеної зміни місця фізичного розташування. Зміна локації вимагає пошуку шляхів збереження діяльності підприємств на певному рівні, а також повного або часткового збереження кадрового складу, який, рятуючись від російської агресії, було розпорошено по всій території України і в деяких країнах закордоння [6]. У сучасному світі, коли технології знаходяться в центрі більшості процесів, надзвичайно актуальною є розробка програмного забезпечення, спрямованого на підтримку та оптимізацію бізнес-процесів у різних сферах діяльності. Управління документами – важливий складник діяльності будь-якої установи чи підприємства, і MASTER: Документообіг є сучасним програмним забезпеченням, спеціально розробленим для вирішення цієї проблеми, зокрема в державних структурах України.

Відмова від аналогів російського виробництва є актуальним питанням сьогодення. Так, О. В. Прігунов [1] розглядав системи електронного документообігу як ключовий елемент інформаційного забезпечення підприємства в умовах російської агресії, Н. Я. Лепіш та А. Б. Гришук [2] провели комплексний аналіз законодавчих актів України у сфері публічного управління та цивільних правовідносин щодо регулювання електронного документообігу. Українська компанія, розробник програмного забезпечення під назвою MASTER: Документообіг, являє собою конкурентний аналог російським системам, як-от 1С.

Метою статті є визначення особливостей та ключових аспектів діяльності українського розробника MASTER для комплексного автоматизованого управління документообігом.

Виклад матеріалу. Однією з ключових особливостей MASTER: Документообігу є його універсальність у роботі з усіма типами документів, що використовуються в державних органах. Це включає в себе роботу зі вхідними, вихідними, службовими, організаційно-розпорядчими документами, а також зверненнями громадян, публічними запитами та іншими видами документації. Електронний документообіг являє собою необхідний елемент у сучасній діловій сфері, сприяючи оптимізації процесів обробки і обміну інформацією в організаціях. Заснований на використанні технологій інформаційної системи, електронний документообіг утворює життєвий цикл електронних документів, розпочинаючи з моменту їх створення чи отримання та завершуючи перенесенням у архів [3]. Основною метою електронного документообігу є забезпечення ефективного керування документами та оптимізація робочих процесів в організаціях. Це досягається через впровадження системи електронного документообігу (СЕД), що включає в себе програмне забезпечення, спрямоване на організацію та підтримку життєвого циклу електронних документів [4].

Із 1 січня 2018 р. компанії розпочали процес переходу від використання російського програмного забезпечення до альтернативних варіантів. Деякі підприємці одразу звертаються до програм, створених у Європі та США. Однак на ринку також представлені українські розробники, продукти яких не поступаються ні російським, ні зарубіжним аналогам. Одним із таких альтернативних рішень є розробник MASTER. Програмні рішення MASTER повністю відповідають вимогам українського законодавства і регулярно оновлюються відповідно до змін та вимог.

Однією з ключових характеристик електронного документообігу є автоматизація процесів, що відбувається завдяки можливості визначення та налаштування різних стадій обробки документів. До того ж система електронного документообігу дає змогу контролювати доступ до документів, забезпечуючи конфіденційність та безпеку інформації.

Одним з важливих аспектів MASTER: Документообігу є повна автоматизація робочих процесів. Програмне забезпечення забезпечує обробку, створення, узгодження та контроль документів, а також моніторинг виконання завдань. Це дає змогу значно підвищити ефективність роботи установи та зменшити час, необхідний для виконання адміністративних процедур.

MASTER: Документообіг являє собою базовий набір функцій, необхідних для роботи державних установ із документами. Цей набір дає змогу вирішувати широкий спектр завдань, пов'язаних із роботою з документами, зверненнями громадян, публічними запитами та електронними цифровими підписами [5].

Розробка програмного забезпечення MASTER: Документообіг спеціально адаптована до потреб українського ринку. Вона була здійснена досвідченими програмістами, які мають багаторічний досвід у впровадженні IT-рішень на підприємствах України, у співпраці з кваліфікованими фахівцями у сфері бухгалтерського обліку. Склад програмного продукту MASTER: Документообіг включає ряд модулів, кожен із яких відповідає за конкретні аспекти роботи з документами та управління ними. Модуль «Smart Manager» забезпечує контроль за завданнями та документами, модуль «Аналітика» відповідає за аналіз бізнес-процесів, а модуль «Рєєстр документів» веде облік передачі оригіналів. До того ж програмне забезпечення має модулі для інтеграції з іншими системами, а також модуль для налаштування різноманітних параметрів та доступу [6].

У програмному продукті «MASTER: Документообіг Комплекс» реалізовано широкий спектр функціональних можливостей, спрямованих на оптимізацію та автоматизацію процесів управління документами і завданнями. Ці можливості охоплюють усі аспекти документообігу та сприяють покращенню ефективності роботи користувачів.

Починаючи з модуля «Документи», програмний продукт забезпечує роботу з різними типами документів, як-от вхідні, вихідні, службові та організаційно-розпорядчі. До того ж у системі інтегровані функції для обробки звернень громадян та публічних запитів, що дає змогу ефективно керувати цими процесами. Надалі модуль «Потокове сканування документів» забезпечує автоматизоване сканування та розпізнавання тексту документів. Це включає автоматичний підрахунок сторінок, можливість додавання сканів до наявних файлів та використання сервісу Google для розпізнавання тексту [4].

Ще однією важливою можливістю є можливість застосування електронно-цифрового підпису на різних носіях, зокрема файлах. Це забезпечує безпеку та юридичну достовірність документів у процесі їх створення, узгодження та відправлення. «MASTER: Документообіг Комплекс» також надає можливості для колективної роботи з документами та завданнями, узгодження документів, створення версій, шаблонів документів та роботи зі вкладеннями різних форматів. Додатково програмний продукт забезпечує контроль виконання завдань на різних рівнях керівництва, можливість створення та обробки резолюцій до документів, візуалізацію маршруту проходження документів, систему нагадувань та повідомлень, а також гнучке адміністрування та налаштування прав доступу. Усі ці функції інтегровані в єдину систему, що дає змогу забезпечити високу продуктивність і ефективність управління документами та завданнями в організації [3].

У сучасному світі програмні рішення в галузі управління документообігом та діловодством відіграють важливу роль у підвищенні ефективності та продуктивності діяльності організацій. Одним із таких продуктів, який відзначається широким спектром функціональних можливостей, є програмний продукт «MASTER».

«MASTER» є комплексним інструментом, призначеним для автоматизації процесів управління документами та завданнями в організаціях. Одним із важливих компонентів програмного продукту є спеціалізований розділ «Магазин додатків», де доступні різноманітні функціональні розширення для задоволення потреб користувачів. Серед цих розширень можна виділити такі опції (рис. 1).

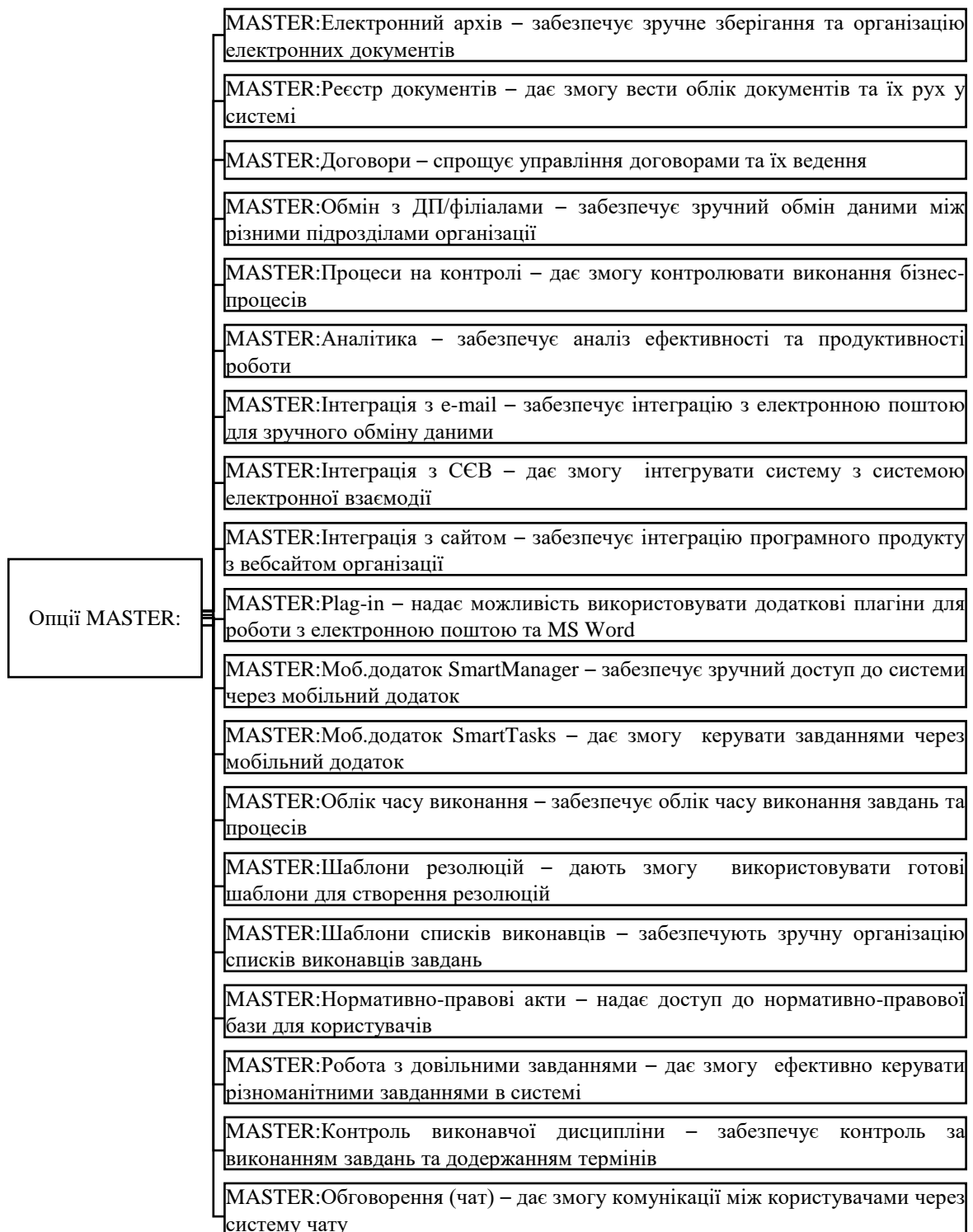

Рис. 1. Головні опції MASTER

Програмний продукт MASTER є універсальним інструментом, що забезпечує високий рівень автоматизації та ефективного управління документами і завданнями у сучасних організаціях. Використання цього продукту дає змогу підвищити продуктивність і забезпечити високу якість роботи персоналу [6].

MASTER має два «коробкові» рішення:

Перше рішення – MASTER: Документообіг «Обмін та облік» – є базовим програмним продуктом, який вирішує основні завдання документообігу. Він забезпечує організацію електронного обміну документами, включно з відправкою та прийомом через електронну пошту, з керівництвом та підлеглими державними структурами. Також це рішення включає ведення

обліку (реєстрацію) електронних документів з використанням електронного цифрового підпису (ЕЦП) та забезпечення зберігання документів у єдиному середовищі. MASTER: Документообіг «Обмін та облік» розроблено для підприємств, які мають нагальну потребу в переході до базового електронного документообігу та мають можливість легко масштабувати функціонал.

Друге рішення – MASTER: Документообіг «Комплексне рішення» – є комплексним програмним продуктом з повністю налаштованими конфігурацією функціоналу та процесами обробки документів відповідно до вимог чинного законодавства України. Цей програмний продукт дає змогу вести загальний електронний документообіг для всіх типів документів: вхідних (листи, звернення громадян, запити на публічну інформацію тощо), внутрішніх (службові, організаційно-розпорядчі документи) та вихідних. Він також включає необхідний набір функціональних можливостей для повноцінної роботи з документами державних установ та може легко доповнюватися додатками, як-от електронний архів, аналітика, мобільні додатки SmartTasks і SmartManager, Plag-in (e-mail, MS Word) та інші.

Впровадження програмних продуктів електронного документообігу MASTER дасть змогу оптимізувати процеси документообігу та створити єдиний інформаційний простір із дочірніми підприємствами / підвідомчими організаціями, забезпечуючи ефективне управління та контроль над документами та завданнями в межах усієї організації [7].

Висновки. Отже, український розробник програмного забезпечення «MASTER: Документообіг» являє собою значне досягнення в галузі інформаційних технологій та автоматизації бізнес-процесів. Програмний продукт відзначається широким спектром функціональних можливостей, спеціально розроблених для українського ринку та зі врахуванням особливостей державних структур. Автоматизація документообігу, управління завданнями та інші функціональні можливості «MASTER: Документообіг» сприяють підвищенню ефективності роботи урядових та комерційних організацій, забезпечуючи зручність і надійність у керуванні документами та завданнями.

Зокрема, використання «MASTER: Документообіг» дає змогу автоматизувати роботу з усіма типами документів, включно зі вхідними, вихідними, службовими, організаційно-розпорядчими документами, а також зверненнями громадян та публічними запитами. Цей програмний продукт забезпечує повний цикл обробки документів – від створення до контролю виконання завдань, що сприяє підвищенню продуктивності та уникненню помилок.

Додаткові функціональні можливості, які включають у себе електронний архів, реєстр документів, інтеграцію з різними системами та інші, роблять «MASTER: Документообіг» важливим інструментом для сучасних організацій, що прагнуть до ефективного управління та оптимізації робочих процесів. Отже, український розробник «MASTER: Документообіг» заслуговує на визнання за своїм внеском у розвиток сучасних інформаційних технологій та покращення управління документообігом у державних структурах та підприємствах. Його програмне забезпечення відображає високий рівень професіоналізму та технічної компетентності українських спеціалістів у галузі розробки програмного забезпечення.

Abstract. The article explores the Ukrainian developer MASTER in the field of business management. The authors examine the company's history, its key achievements, and innovative approaches in developing software for business management. Special attention is paid to technological solutions that improve the efficiency of office workers and optimize business processes. The advantages of using MASTER'S products compared to analogs on the market are analyzed, and their future in the context of business management industry development is forecasted. The research confirms the significant impact of the Ukrainian developer on the global market of business software and supports its confident position as an innovative leader in this field.

Keywords: business management, software, work, company.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прігунов О. В. Система електронного документообігу як ключовий елемент інформаційного забезпечення підприємства в умовах російської агресії. *Теоретичні і прикладні аспекти інформаційної, бібліотечної та архівної справи*. 2023. С. 48–54. URL: <https://jtai.law.donnu.edu.ua/article/view/14237>
2. Лепіш Н. Я., Гришук А. Б. Електронний документообіг: приватно-правові та публічно-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 353–357.

3. Гаркуша С. А. Електронний документообіг: переваги та недоліки впровадження *Інфраструктура ринку*. 2020. № 50. С. 259–262. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/50_2020_ukr/45.pdf
4. Галелюка М. МАЙСТЕР-альтернатива: сучасний комплексний облік для бюджетних установ. *Урядовий кур'єр*. 21 січня 2021 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/master-alternativa-suchasnij-kompleksnij-oblik-dly/>
5. MASTER: Документообіг – програмний продукт для ведення внутрішнього документообігу в державному секторі. URL: https://www.it.ua/news/masterdokumentoobig_programnij-produkt-dlja-vedennja-vnutrishnogo-dokumentoobigu-v-derzhavnomu-sektori
6. MASTER-рішення: електронний документообіг для державного сектора України. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/25/645545/>
7. Копняк К. В., Покин'єчерда В. В. Електронний документообіг в публічному управлінні: проблеми впровадження, переваги та перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798> (дата звернення: 20.03.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.10.35.

УДК 004.738.5:004.912:621.394

РОЗРОБКА ТЕЛЕГРАМ-БОТА ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

І. С. Діброва, І. В. Фриз

Анотація. У дослідженні детально розглядаються аспекти розробки та застосування телеграм-ботів як інструменту в сучасному інформаційному середовищі. Автор аналізує важливість розуміння та використання технологій чат-ботів у контексті оптимізації комунікації та покращення взаємодії з користувачами. Особлива увага приділяється методам розробки та впровадження ботів у різних сферах бізнесу та суспільства. Дослідження пропонує практичні поради та стратегії для ефективного створення і використання телеграм-ботів з урахуванням потреб користувачів та особливостей конкретного бізнес-процесу. Загальний підхід, представлений у цьому дослідженні, допоможе організаціям та розробникам зрозуміти потенціал та переваги використання телеграм-ботів у своїх проєктах та діяльності.

Ключові слова: телеграм-боти, чат-боти, BotFather, SendPulse, API.

Вступ. Чат-бот – це автоматизований багатофункціональний асистент, який може отримувати та надсилати тригерні повідомлення. Використовуючи SendPulse, бот може зберігати дані як змінні, що дає змогу персоналізувати спілкування з клієнтами в майбутньому.

SendPulse – це інтегрована платформа для маркетингу, яка надає інструменти для електронної пошти, SMS-розсилок, вебпуш та Viber-повідомлень. Платформа дає змогу користувачам ефективно взаємодіяти зі своєю аудиторією через різноманітні канали комунікації, як-от електронна пошта, SMS та сповіщення, прямо на пристроях через вебпуш та Viber. До того ж SendPulse пропонує інструменти для автоматизації маркетингових кампаній, як-от розсилки на основі подій та автоматичні відповіді, що допомагає покращити взаємодію та збільшити конверсію.

Чат-боти, також відомі як роботи, – це програмні агенти, які автоматизують різні завдання, зазвичай виконуючи їх в автоматичному режимі, без прямого втручання людини. Вони можуть бути розроблені для різноманітних цілей, як-от взаємодія з користувачами на вебсайтах або в месенджерах, автоматизація рутинних завдань, моніторинг, аналітика, розподіл ресурсів та багато іншого. Боти можуть бути написані на різних мовах програмування та використовувати різні технології, як-от штучний інтелект, машинне навчання, обробка природної мови та інші. Вони стають все більш популярними в різних галузях, наприклад, бізнес, маркетинг, комунікації, обслуговування клієнтів та інші. Основними перевагами ботів є автоматизація рутинних завдань, доступність 24/7, висока швидкість виконання завдань, можливість взаємодії з користувачами в реальному часі, зниження витрат на робочу силу та покращення взаємодії з клієнтами.

Аналіз літератури. Існує низка джерел щодо розробки та використання чат-ботів, проте основні підходи до їх створення та аналіз етапів розробки викладені у [1, 2, 3].

Основна частина. Чат-боти зазвичай використовуються для автоматизації обслуговування клієнтів. Вони можуть швидко й ефективно відповідати на запитання клієнтів, обробляти запити 24/7 і автоматично збирати відгуки клієнтів після купівлі. Для цього потрібно створити сценарій бота з командами, які підписники будуть використовувати для вирішення своїх проб-

лем. Боти також можуть надсилати миттєві сповіщення та кампанії про нові акції, події або важливі бізнес-нововведення, що допомагає тримати клієнтів у курсі та підвищувати впізнаваність бренду [1].

З іншого боку, використання чат-ботів може зіткнутися з деякими недоліками та труднощами. Наприклад, розробка та підтримка чат-бота може вимагати значних витрат часу та ресурсів. Іноді буває складно створити чат-бот, який ефективно розуміє і відповідає на запитання користувачів, особливо якщо вони стосуються складних або непередбачуваних сценаріїв. До того ж підтримка й оновлення чат-бота може вимагати постійного моніторингу та корекції, оскільки він повинен постійно адаптуватися до змін у вимогах користувачів та бізнес-процесах.

Розробка чат-ботів має велике значення для сучасного бізнесу. Це дає змогу компаніям покращити взаємодію з клієнтами, забезпечуючи швидку та ефективну підтримку, а також відповідати на їхні запити безпосередньо та без зайвих затримок. Чат-боти допомагають автоматизувати багато рутинних завдань, звільняючи ресурси компанії для більш важливих і стратегічних завдань.

Однією з ключових переваг чат-ботів є їх здатність забезпечувати неперервне обслуговування клієнтів. Боти можуть працювати цілодобово, 7 днів на тиждень, без перерви на відпочинок або вихідні, що дає змогу компаніям підтримувати постійний контакт зі своїми клієнтами навіть за межами робочих годин.

До того ж чат-боти допомагають підвищити задоволеність клієнтів через персоналізоване обслуговування. Вони можуть адаптуватися до індивідуальних потреб кожного користувача, аналізуючи його історію взаємодії та надані попередні відповіді, що робить комунікацію більш ефективною та зручною для клієнтів.

Отже, для створення чат-бота, який буде корисним та допомагатиме, замінюючи людину для виконання якогось завдання, важливо визначитися з тим, які потреби він закритиме.

Загалом чат-бот може бути корисним у таких напрямках:

- 1) оптимізація внутрішніх операційних процесів (взаємодія між відділами, HR-бот, корпоративний чат-бот);
- 2) оптимізація консультативної підтримки клієнтів компанії (FAQ, онлайн-підтримка, консультація);
- 3) маркетинг (рекламні кампанії, маркетингові розсилки);
- 4) продажі (автоматизація відділу продажів).

Для різних організацій кожне з цих завдань вимагатиме різного підходу до розробки чат-ботів та їх використання. Тому перед створенням технічної документації або структурної схеми важливо провести дослідження. Експерти мають пояснити, які процеси є найбільш трудомісткими в поточному стані бізнесу та як їх можна автоматизувати, щоб скоротити час [2].

Наприклад, у компанії є 5 менеджерів, які одночасно займаються продажами та обслуговуванням клієнтів. Вони витрачають 80 % свого часу на вивчення поточних клієнтів, 80 % із яких – це запитання, які є шаблонними. Якщо ви переведете розмову в режим чат-бота, менеджери витратимуть лише 20 % свого часу на відповіді на незвичайні запити клієнтів. Тобто після внесення оптимізованих змін у ці процеси менеджери приділятимуть поточним клієнтам лише 15 % свого часу. Замість того, щоб мати 20 % загального корисного часу, ми отримуємо 85 %.

Наступним важливим кроком є створення блок-схеми, або технічного завдання. Після оцінки та затвердження всіх основних завдань, які має виконувати чат-бот, процес розробки алгоритму взаємодії з користувачем за допомогою чата завершується. Процедура виконання роботи може бути викладена в технічному завданні, але перед початком розробки бота створюється блок-схема проекту, яка описує всі ланцюжки скриптової діяльності.

Блок-схема важлива, оскільки вона дає змогу розглянути технічні аспекти системи керування ботом, функціональні можливості самого бота та всі дії, які необхідно виконати перед тим, як почати використання бота з користувачами месенджера. До того ж блок-схема є додатковим документом, пов'язаним з офіційним контрактом на створення чат-бота. На тому ж рівні, що й місія, блок-схема є офіційним документом, який описує процедуру.

Система керування чат-ботами через Gerabot дає змогу змінювати початково заплановані сценарії під час розробки чат-бота, що робить ботів, створених на Gerabot, гнучкими для подальшої еволюції та вдосконалення.

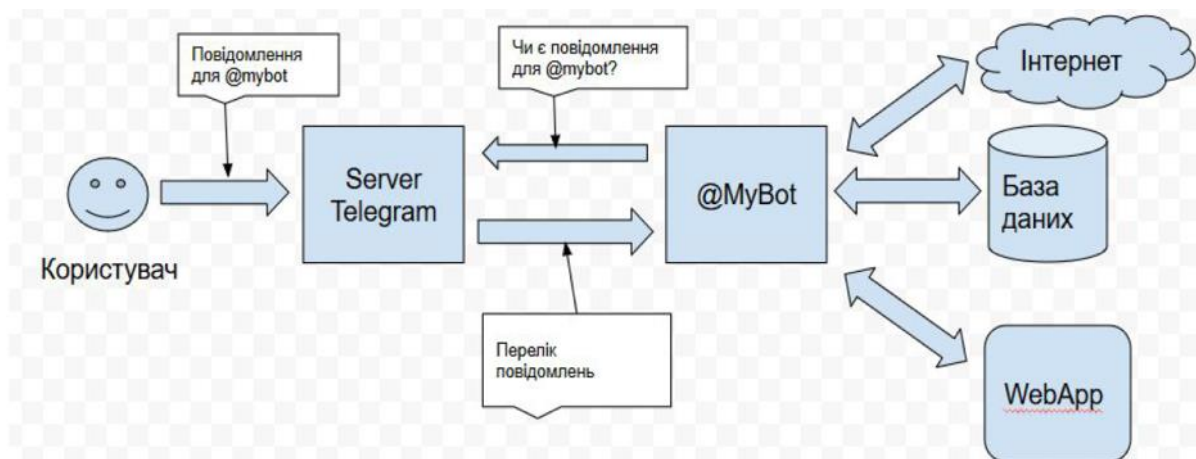

Рис. 1. Таблиця для створення структури чат-бота

До того ж важливо розуміти, що для різних сфер потрібно створювати різні боти, адже кожен аспект має свої особливості та специфіку.

Далі наведемо приклади деяких типів чат-ботів для різних сфер бізнесу і відповідних месенджерів, які найбільш підходять для цього типу.

Одним із типів є корпоративний чат-бот. У більшості випадків компанія сама вибирає, під який месенджер створювати корпоративного чат-бота, оскільки має повноваження встановлювати чіткі правила для співробітників. Найчастіше такий бот розробляється під Telegram. У випадку розробки ботів для сфери послуг необхідно орієнтуватися на цільову аудиторію бізнесу, стать, вік, географію та інші параметри. Якщо це розважальні послуги чи доставка їжі, то оптимальним варіантом будуть Messenger (платформа від Facebook) і Telegram. Якщо це страхові або юридичні послуги, то варто звернути увагу на Messenger і Viber.

Оптимальними варіантами ботів для інтернет-магазинів є Telegram і Viber, але в більшості випадків бажана і розробка під Messenger, хоча б з обрізаним функціоналом.

У випадку розробки ботів для маркетингу, безумовно, найбільш популярним майданчиком є Messenger. Ця платформа дає змогу показувати повідомлення користувачу під час його перебування на сторінці Facebook, що значно підвищує конверсію його подальшої взаємодії з ботом.

Після експертизи і розробленої блок-схеми проєкту настає етап розробки самого чат-бота. Найчастіше чат-боти створюються під найпопулярніші месенджери, як-от Telegram, Viber, Messenger. Але платформи, під які виготовляється чат-бот, вибираються з огляду на експертизу та потреби бізнесу, цільову аудиторію бота.

Загалом розробку можна поділити на декілька важливих етапів:

- 1) проєктування користувача сценаріїв;
- 2) підготовка майданчика на сервері;
- 3) розробка API для взаємодії з ботом;
- 4) розробка бота та реалізація користувацьких сценаріїв;
- 5) тестування функціоналу;
- 6) запуск офіційного бота;
- 7) підтримка, супровід і розвиток бота;
- 8) реклама та просування бота.

Підготовка майданчика на сервері – це процес створення і налаштування інфраструктури для розгортання вебдодатків або вебсайтів на віддаленому сервері. Цей етап є важливим для того, щоб забезпечити доступність вебдодатка в інтернеті та гарантувати його надійність і ефективність. Деякими з основних кроків, які входять у цей процес, є:

- 1) вибір хостинг-провайдера;
- 2) придбання доменного імені;
- 3) налаштування сервера.

API (Application Programming Interface) – це набір правил і протоколів, які визначають, як одна програма може взаємодіяти з іншою програмою або сервісом. У контексті розробки ботів API використовується для встановлення зв'язку між ботом і зовнішніми сервісами або додатками. Він визначає, як бот може отримати доступ до функцій, даних та можливостей, що надаються іншими сервісами, як-от соціальні мережі, поштові сервіси, бази даних тощо [3].

Для розробки власних чат-ботів існує бот у Telegram, який має назву BotFather. За допомогою BotFather користувачі можуть створювати й налаштовувати свої власні боти, а також отримувати додаткові функції та можливості для них (рис. 2).

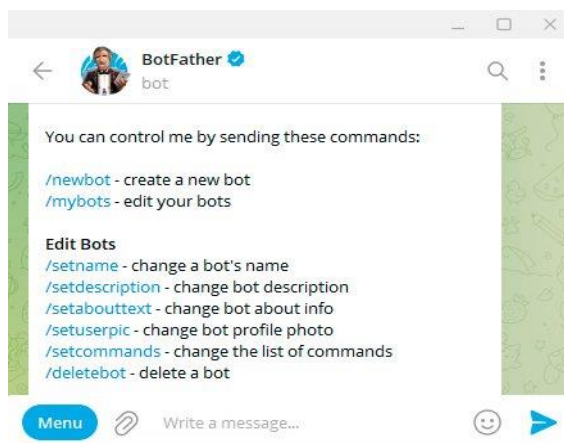

Рис. 2. Телеграм-бот для створення власних проєктів

BotFather дає змогу створювати нові боти зі своїм унікальним іменем та ідентифікатором. Користувачі можуть вибирати тип бота, який вони хочуть створити, зокрема бот для розсилки повідомлень, бот для створення опитувань або бот для обробки замовлень.

Після створення бота BotFather дає змогу налаштувати його функції та параметри. Користувачі можуть встановлювати автоматичні відповіді, генерувати ключі API, визначати права доступу користувачів та багато іншого.

До того ж для створення власного бота існує низка команд, які подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Перелік основних команд для бота

Назва команди	Для чого потрібна команда
/start	початок роботи з BotFather
/newbot	команда для створення нового чат-бота
/setname	команда для зміни назви бота
/setdescription	команда для зміни опису бота
/setcommands	команда для додавання або видалення команд бота
/setprivacy	команда для налаштування приватності бота
/revokebot	команда для відкликання доступу до бота
/help	команда для отримання допомоги та інформації про доступні команди

Розробка бота та реалізація користувацьких сценаріїв – це етап процесу створення чат-бота, коли програміст здійснює кодинг та налаштовує функціонал бота відповідно до вимог і потреб користувачів. Цей етап містить такі кроки:

1. Вибір платформи для розробки бота – етап, коли потрібно вибрати платформу для розробки чат-бота, як-от Facebook Messenger, Telegram, Slack або власний вебсервіс.

2. Після вибору платформи потрібно вибрати технології програмування та інструменти, які будуть використовуватися для розробки бота. Це може бути мова програмування, як-от Python, Java чи JavaScript, або спеціалізовані фреймворки та бібліотеки для розробки чат-ботів, як-от Botpress, Microsoft Bot Framework або Dialogflow.

3. Розробка базового функціоналу бота – на цьому етапі створюється базовий функціонал вашого бота, як-от обробка повідомлень користувачів, відповіді на команди та запити, обробка даних тощо.

4. Визначаються сценарії взаємодії між ботом і користувачами. Це може включати створення сценаріїв для відповіді на запити, взаємодії з базою даних, обробки платежів, проведення опитувань, надання інформації тощо.

5. Після розробки користувацьких сценаріїв важливо протестувати роботу бота, щоб переконатися, що він працює правильно і задовольняє потреби користувачів.

6. Після тестування можна вносити корективи до функціоналу бота, вдосконалювати його і покращувати взаємодію з користувачами.

7. Після успішного тестування і налаштування можна релізити бота для загального використання користувачами.

Висновки. Процес створення чат-бота, від визначення потреб і напрямів використання до технічних аспектів розробки, є трудомістким і може вимагати значних затрат часу та ресурсів. Важливим аспектом є здійснення дослідження перед початком розробки, щоб ідентифікувати та оптимізувати трудомісткі процеси, які можна автоматизувати за допомогою чат-бота. Перевагою є те, що ефективність роботи може бути підвищена завдяки перенесенню повторюваних завдань та оптимізації певних процесів на чат-бот, звільняючи людські ресурси для вирішення складніших справ. У роботі надано вичерпний огляд процесу створення чат-бота, зокрема стратегічне планування, технічні аспекти розробки і вибір платформи, що дає змогу впроваджувати ефективні та корисні рішення для бізнесу.

Abstract. This study examines in detail aspects of the development and application of Telegram bots as a tool in the modern information environment. The author analyzes the importance of understanding and using chatbot technologies in the context of optimizing communication and improving interaction with users. Special attention is paid to methods of development and implementation of bots in various fields of business and society. The study offers practical advice and strategies for the effective creation and use of Telegram bots, taking into account the needs of users and the specifics of a specific business process. The general approach presented in this study will help organizations and developers understand the potential and benefits of using Telegram bots in their projects and activities.

Keywords: Telegram Bots, Chat Bots, BotFather, SendPulse, API.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Smith D. Building Telegram Bots: Develop Bots with Zero Coding Knowledge. Packt Publishing. 2023. P. 75–88.
2. Smith M. Cybersecurity in the Digital Age: Challenges and Solutions. Cambridge University Press. 2022.
3. Johnson S. Digital Communication Skills: Navigating the Modern Landscape. Routledge, 2021. P. 60–73.

УДК 612.833.81

АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОГО ДИЗАЙНУ

В. В. Ілик, П. В. Римар

Анотація. Автори пропонують поради для тих, хто хоче розпочати кар'єру в UX-дизайні. Рекомендації включають навчання основ, практичний досвід через проекти та стажування, участь у спільнотах та використання новітніх технологій. Текст також підкреслює роль гумору у дизайні та вказує на ключові аспекти ефективного дизайну, як-от взаємодія, інновації та вплив на емоції користувачів. У дослідженні розгорнуто та проаналізовано продуктивний дизайн, розкрито його важливість та вплив на сучасне бізнес-середовище.

Ключові слова: продуктивний дизайн, аналітика, інновація, UX-дизайн, аналіз та розвиток навичок, ефективність дизайну.

Вступ. Продуктивний дизайн спрямований на покращення користувацького досвіду та забезпечення ефективності і зручності використання продукту або послуги. З цим підходом розробники стараються максимально враховувати потреби та очікування користувачів, що робить їх продукти конкурентоспроможними на ринку. До того ж продуктивний дизайн допомагає підвищити відданість клієнтів, сприяючи покращенню їх задоволення від використання продукту.

Дон Норман є одним із видатних дослідників у галузі дизайну та дослідження користувацького досвіду. Він відомий своєю роботою у сфері покращення взаємодії між людиною та технологією, а також просуває концепцію «взаємодії між людиною та системою», що була ключовою для розвитку продуктивного дизайну.

Одна з його найвідоміших книг – «The Design of Everyday Things» (в оригіналі «Psychology of Everyday Things»), у якій він досліджує, як дизайн впливає на користувачів і як його можна покращити для забезпечення зручності та ефективності використання продуктів [1]. Також у статті «Design thinking: a useful myth» («Дизайн-мислення: корисний міф»), яка була опублікована в журналі «Interactions» розглядається роль дизайн-мислення в інноваціях та розробці продуктів [2].

Виклад основного матеріалу. Дизайн – це про проектування та розв’язання проблеми, а не лише про візуальну комунікацію продукту, послуги чи сервісу. Основні поняття продуктивного дизайну належать до важливого кардинального перетворення, яке відбувається в процесі розробки та створення продуктів. Вони включають у себе такі елементи:

1. Цільова спрямованість (User-Centric): продуктивний дизайн визначається не лише естетикою, але й врахуванням потреб та зручності для кінцевого користувача. Він фокусується на створенні продуктів, які істинно відповідають потребам та очікуванням своїх користувачів.

2. Функціональність (Functionality): продуктивний дизайн включає в себе розробку продуктів, які не лише елегантні зовні, але й ефективно виконують свої функції. Відповідність функціональності до очікувань користувачів та бізнес-цілей є важливим аспектом цього поняття.

3. Емоційна привабливість (Emotional Appeal): вдалий дизайн викликає не лише раціональні враження, а й емоції. Продуктивний дизайн здатний сприяти позитивним емоціям користувачів, підвищуючи задоволення від використання продукту.

4. Інновації та технології (Innovations and technologies): в сучасному світі продуктивний дизайн включає в себе використання передових технологій та інновацій. Він стимулює творчість і використовує нові рішення для покращення функціональності та конкурентоспроможності.

5. Ефективна взаємодія (User Interaction): важливим аспектом є здатність користувача легко та інтуїтивно взаємодіяти з продуктом. Чітка навігація, зрозумілість використання та зручний інтерфейс впливають на враження від продукту.

Ці поняття узгоджено працюють разом, створюючи основу для ефективного та успішного продуктивного дизайну [3].

Найчастіше дизайнери допомагають вирішити якусь явну або неявну проблему користувача. Але як дізнатися, що користувач має цю проблему? Деякі речі можуть здаватися для дизайнера або розробника суперлогічними, але насправді виявляється, що реальні користувачі не мали потреби в тому, що ми їм пропонуємо. Тому перш ніж занурюватися у вирішення надуманих проблем, можна заощадити час, просто подивившись дані.

Як зрозуміти, яке завдання робити перше, яке друге та ін.? Можна, звичайно, використовувати старий добрий спосіб: хто більше з менеджерів кричить або пише в особисті повідомлення – тому пріоритетніше за всіх. Але здоровий підхід – дізнатися потенціал кожного функціоналу. Припустимо, у беклозі висять три редизайни форм підписок. Імовірно, дуже швидко можна знайти в аналітиці, скільки ж реєстрацій ми маємо з кожної такої форми, і розпочати роботу саме з тієї форми, яку використовують найбільше користувачів. Якщо з даними для пріоритизації не все так просто, буде не зайвим звернутися до команди аналітики та уточнити у них приблизні обсяги аудиторії, на які вплине зміна.

На ринку зараз дуже цінуються дизайнери, які можуть працювати з даними. Це років 10 тому було нормально для дизайнера жити у вакуумі і не думати про те, що відбувається з його чудовими дизайнами після їх реалізації. Нині ж бізнес запитує в дизайнера проактивніший і ширший підхід. Senior-дизайнер повинен добре оперувати основними продуктовими показниками, знати, що впливає на **User Retention**, **Adoption** чи **Stickiness**. Орієнтуватися, де у продукті **aha-moment**, відстежувати, як змінюється **Bounce Rate**, **Session Duration**, на яких етапах воронки відбувається втрата користувача і де вона аномальна. Без чіткого розуміння продукту зростання дизайнера неможливе, а таке розуміння не можна знайти без аналітики [1, 2].

Візуальний контент – ефективний інструмент, що допомагає домогтися потрібної реакції глядача. Людина по-різному реагує на колір і форму об'єкта, на розставлені акценти. Так влаштована людська психіка: нас приваблюють красиві речі і викликають приємні асоціації. Ґрунтуючись на знаннях про людську психологію сприйняття, можна виділити кілька прийомів у дизайні, які допоможуть викликати потрібні емоції. Ефект Ресторффа полягає в тому, що яскравий елемент завжди виділяється і краще запам'ятовується на тлі однорідних. Закон Хіка найчастіше застосовується у вебдизайні та допомагає створити продуманий інтерфейс. Його суть полягає в такому: що більше людині надають усіляких варіантів, то довше вона приймає рішення, який з них вибрати [4, 5].

Є кілька базових навичок продакт-дизайнера, яких від вас вимагатимуть, незалежно від того, де ви працюватимете.

Хард-скіли продакт-дизайнера:

1. Проєктувати продукти під iOS, Android, MacOS, Web і враховувати всі технічні особливості цих платформ. Часто у продукті дизайнер має фокус на якусь одну платформу – наприклад, iOS або Android. Але корисно вивчити, як працюють кожна з них. Багато патернів поведінки можуть вам стати в нагоді там, де можна не очікувати. У проєктуванні додатків iOS можуть знадобитися патерни з macOS і навпаки. Отже, можливо принести щось нове у проєктування інтерфейсів.

2. Створювати візуальну мову продуктів, яка передбачає вміння знаходити стиль продукту, застосовувати і масштабувати його.

3. Тестувати свої дизайн-рішення. Для цього треба навчитися проводити інтерв'ю, збирати базові прототипи у Figma, працювати з даними якісних досліджень. Тут допоможе лише практика. Ви можете вчитися проводити тести на вже готових додатках, щоб покращити свої навички.

4. Формувати гіпотези на базі user research та аналітики. Дослідженнями часто можуть займатися продакт-менеджери або окремі команди UX-дослідників. Продакт-дизайнер повинен вміти працювати з даними якісного або кількісного дослідження, а в ідеалі – проводити самостійно інтерв'ю з користувачами, брати участь у формуванні гіпотез. Цьому ви можете навчитися в команді або на курсах.

5. Працювати з Figma, Sketch, Adobe тощо. Базові технічні знання інструментів Figma, Sketch, Adobe є обов'язковими. Ви можете самостійно освоїти ці інструменти з допомогою уроків на Youtube. Краще сконцентруйтеся на Figma, тому що більшість продуктів або вже перейшли на неї, або в процесі переходу. Постійно вдосконалюйтеся у базових інструментах і не забувайте проходити всі туторіали від Figma у випадку оновлення.

6. Анімувати та збирати прототипи. Основні інструменти – After Effects та Principle. Важливо вміти працювати з JSON-анімацією, а також вміти передавати анімацію в розробку.

7. Дизайн-менеджмент – управління проєктом та вміння налагоджувати процеси в дизайн-команді. Ця навичка буде вам необхідна під час роботи з декількома дизайнерами на великих продуктах.

8. Знання англійської мови (не нижче рівня Intermediate). Велика частина профільних статей, туторіалів, безкоштовних курсів – англійською мовою. Замовники або клієнти також, імовірно, будуть англомовними, тому знання цієї мови необхідне [6].

Вимоги до ваших навичок можуть змінюватися залежно від місця роботи. Потрібно вміти адаптуватися і розвивати нові скіли під потреби поточного проєкту. На цьому шляху вам допоможуть курси, практики, комунікації з розробниками та іншими дизайнерами. Багато навичок до вас прийде уже в процесі роботи.

Софт-скіли продакт-дизайнера:

1. Уміння користуватися принципами ненасильницького спілкування.

2. Здатність навчатися новому у колег, розуміти, як працюють аналітики, продакт-менеджери, розробники, дослухатися до їх експертизи. Продакт-дизайнер комунікує з великою кількістю людей на проєкті.

3. Спроможність «продавати» свої ідеї та презентувати їх.

4. Можливість швидко навчатися [6].

Apple є одним із найвідоміших та найуспішніших брендів у світі технологій, а їх продукти завжди асоціюються з інноваційністю, якістю та елегантністю. Частиною успіху Apple є їх здатність поєднувати передові технології з вишуканим дизайном, який виходить за межі звичайного сприйняття електроніки [7].

Першим проривом у дизайні став: iMac G3 (рис. 1).

Рис. 1. iMac G3

Розпочати кар'єру в UX-дизайні у 2024 р. – це захоплива можливість, оскільки ця сфера швидко розвивається та постійно пристосовується до нових технологічних викликів та потреб користувачів. Щоб успішно вступити в світ UX-дизайну, рекомендується врахувати такі аспекти:

1. Навчання та самовдосконалення:

– освоєння основ UX/UI. Розпочніть з освоєння основ UX-дизайну та інтерфейсного дизайну. Вивчайте основні принципи взаємодії та дизайну, а також використання інструментів, Sketch, Figma або Adobe XD;

– онлайн-курси та платформи. Використовуйте онлайн-ресурси та курси, які пропонують платформи Coursera, Udemy або LinkedIn Learning.

2. Практичний досвід:

– проекти та портфоліо. Розробляйте свої власні проекти та додавайте їх до вашого портфоліо. Це може включати дизайн мобільних додатків, вебсайтів або інших цифрових продуктів;

– стажування та відкриті проекти. Розглядайте можливості стажувань або співпраці над відкритими проектами для збільшення практичного досвіду.

3. Спілкування та мереження:

– UX-спільноти та конференції. Приєднуйтеся до UX-спільнот, форумів та відвідуйте конференції для обміну досвідом та знайомств із професіоналами в цій галузі;

– профіль у мережах. Створіть профіль на LinkedIn та інших професійних мережах, де ви можете демонструвати свої досягнення та знаходити можливості для розвитку.

4. Актуальні тенденції та інструменти:

– ознайомлення з трендами. Будьте в курсі останніх тенденцій в UX-дизайні, як-от дизайн з урахуванням мобільності, віртуальна реальність та адаптивний дизайн;

– інструменти та технології. Слідкуйте за новинами щодо інструментів та технологій, що використовуються в галузі UX-дизайну.

5. Розвиток м'яких навичок:

– ефективна комунікація. Розвивайте навички ефективної комунікації, оскільки це важливо для взаємодії з розробниками, менеджерами та іншими учасниками процесу розробки;

– проектний менеджмент. Освойте основи проектного менеджменту для успішної координації роботи над проектами.

Напрямок UX-дизайну постійно змінюється, і важливо бути у тренді та розвивати свої навички з часом [8].

Висновки. Продуктивний дизайн є ключовим елементом для покращення користувацького досвіду та забезпечення ефективності і зручності використання продукту або послуги. Цей підхід вимагає максимального врахування потреб і очікувань користувачів, що робить продукти конкурентоспроможними на ринку та сприяє підвищенню відданості клієнтів.

Abstract. The article provides advice for those looking to start a career in UX design in 2024. Recommendations include learning fundamentals, gaining practical experience through projects and internships, participating in communities, and leveraging cutting-edge technologies. The text also highlights the role of humor in design and emphasizes key aspects of effective design, such as interaction, innovation, and impact on user emotions. It concludes by mentioning Sean Adams' book, «How Design Influences Our Thinking, Feeling, and Acting», which explores the influence of design on information perception in contemporary society.

Keywords: productive design, analytics, innovation, UX design, skills analysis and development, design efficiency.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Norman D. The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition. New York: Basic Books, 2013. 368 p.
2. Norman D. Design thinking: a useful myth. URL: <http://surl.li/rofjp>
3. Носенко О. Підхід у продуктивному дизайні. URL: <http://surl.li/rfbke>
4. Як дизайн впливає на успіх продукту. News Ukraine. 04.04.2023. URL: <http://surl.li/rfbnz>
5. Бублієнко С. Успіхи бренду Apple. URL: <http://surl.li/rfbpa>
6. Зелінська О. В., Колосова К. К. Огляд методів UX-досліджень під час створення IT-продуктів. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. Вип. 14., т. 1. С. 267–270. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12827>
7. Мунтян Д. Як стати продакт-дизайнеркою в IT: досвід переходу з графічного дизайну URL: <https://telegraf.design/yak-staty-prodakt-dyzajnerkoju-v-it-dosvid-perehodu-z-grafichnogo-dyzajnu/>
8. Бублієнко С. Якби я почав займатися UX-дизайном у 2024 році, ось що б я зробив! URL: <http://surl.li/rfbqj>

УДК 004.89

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВЕБДИЗАЙНІ

А. О. Козачок, Ю. С. Хмелівський

Анотація. Стаття пропонує огляд впливу штучного інтелекту на сучасний вебдизайн. Тут розглянуто різноманітні способи, як технології штучного інтелекту впливають на процес створення та вдосконалення вебсайтів. Через аналіз інноваційних інструментів, алгоритмів машинного навчання та автоматизованих процесів стаття розкриває переваги використання штучного інтелекту для покращення користувацького досвіду, оптимізації функціональності вебсайтів та розвитку новаторських дизайнерських концепцій.

Ключові слова: штучний інтелект, вебдизайн, дизайнер, сайт, сервіс.

Вступ. В епоху стрімкого розвитку технологій і цифрової комунікації вебдизайн перетворюється на важливий інструмент для привертання уваги та взаємодії з аудиторією. Штучний інтелект, який колись здавався науково-фантастичним, тепер втілюється в реальність, революціонізує багато сфер нашого життя, включно з вебдизайном. Використання штучного інтелекту в цій сфері відкриває нові можливості та способи, якими ми можемо створювати та сприймати вебсайти. Давайте розглянемо, які переваги та виклики стоять перед використанням штучного інтелекту в сучасному вебдизайні.

Вказаному питанню приділяється значна увага тих, хто сьогодні формує технологічний складник розвитку світу – Ілон Маск, Стівен Хокінг, Марк Цукерберг, Джозеф Безос, не говорячи вже про те, скільки фахівців задіяно сьогодні у провідних лабораторіях та інститутах для розвитку штучного інтелекту. Теоретичною основою роботи є наукові праці закордонних вчених, які в цих дослідженнях вбачають майбутнє для розвитку науки та промисловості, серед них – Н. Бостром, Д. Ланьє, Д. Маркоф, М. Форд. Не обійшли своєю увагою це питання в своїх наукових дослідженнях й українські вчені, серед яких – Д. Іванюк, М. Єфремов, І. А. Твердохліб, Т. Улянівський, В. Панченко, Н. Резнікова та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект (ШІ) використовує різні методи і техніки, зокрема й машинне навчання, глибоке навчання, обробку природної мови, обробку зображень. Головна мета ШІ полягає в тому, щоб створювати системи, які можуть адаптуватися до нових умов, навчатися від досвіду та вдосконалювати свою продуктивність з часом [1].

Використання штучного інтелекту розширює можливості комп'ютерів і дає їм змогу виконувати завдання, які раніше вважалися виключно людськими. Це охоплює широкий спектр сфер, від медицини та фінансів до автономних автомобілів та вебдизайну.

Сьогодні є безліч програм на основі штучного інтелекту, які полегшують та економлять час багатьох людей, а саме вебдизайнерів. Наприклад, багато часу витрачається на пошук дизайнерських рішень, і цей процес включає в себе творче й логічне мислення. Штучний інтелект являє собою надлогічну систему рішень, яка здатна генерувати передбачувані результати у найкоротший час після аналізу тисяч і мільйонів показників. Дизайнери можуть ефективно використовувати ШІ та зробити його не ворогом, а справжнім співробітником, який полегшує роботу.

Є багато програм, що можуть вирішити такі проблеми: написання текстів, генерування картинок, редагування зображень, редагування відео, генерування різних графічних елементів (іконки чи логотипи), швидке прототипування, аналіз користувачів тощо [3]. Перераховувати можна ще багато, а отже, є висновок, що ШІ допомагає автоматизувати рутинні завдання та прискорити процес створення дизайну, даючи змогу зосередити увагу на більш вагомих аспектах під час роботи.

У статті буде йтися про деякі ШІ, які вважаються дуже корисними та мають попит.

Під час створення дизайну потрібно мати ідеї, який він буде. ШІ може допомогти з цим завданням, надихаючи ваш проєкт. Замість того, щоб самостійно переглядати різні ресурси та платформи, інструменти ШІ можуть візуалізувати ідеї на основі ваших точних критеріїв [3]. Генератор зображень DALL-E AI ідеально підходить для цієї мети. Його дифузійна модель може створювати майже реалістичні ілюстрації на основі ваших даних. Користувачі отримують 50 безкоштовних кредитів DALL-E протягом першого місяця та ще 15 щомісяця після цього. Щоб використовувати DALL-E, надайте детальну підказку щодо вебдизайну, яка описує, що ви шукаєте. Він повинен містити тип вебсайта та сторінки, його призначення, колірну схему та стиль вебдизайну. Наприклад, «потрібно створити сайт для продажу взуття, колірна гама має бути чорно-зелена» (рис. 1).

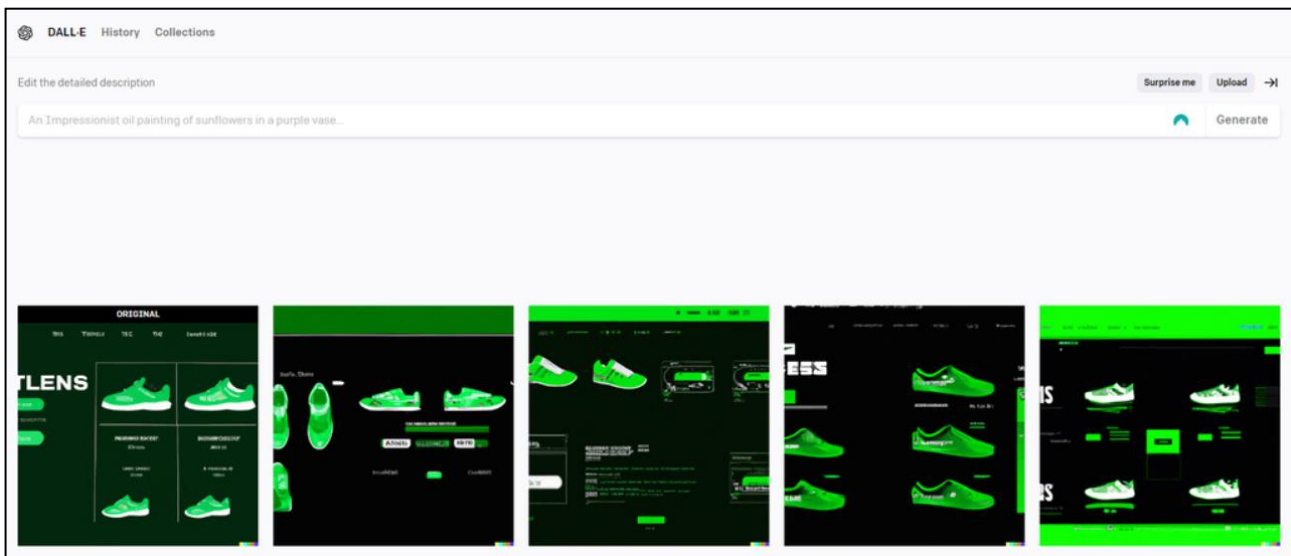

Рис. 1. Згенеровані зображення

Другий засіб, який є усім відомим – це Forefront.ai. Звичайно, до нього є різні альтернативи – Bard від Google, Chat GPT, BLOOM, ChatSonic та ін. За допомогою всіх перелічених застосунків можна буквально за декілька секунд згенерувати будь-який текст, спершу ввівши запит. Отже, дизайнеру не потрібно витрачати час та придумувати текст для свого дизайнерського рішення. Деякі застосунки можуть використовувати плагін для генерування тексту Lorem Ipsum, але текст буде без сенсу, а просто набором незрозумілих слів та фраз.

Наступний штучний інтелект, який часто використовують у вебдизайні, – це getimg.ai. Цей сервіс надає дизайнеру великий пак різних інструментів, які працюють на основі ШІ та допомагають працювати із зображеннями, а саме розширювати зображення (наприклад, якщо немає частини зображення, її можна «наростити»), або ж створювати будь-яку картинку з допомогою опису того, що потрібно на ній зобразити (рис. 2).

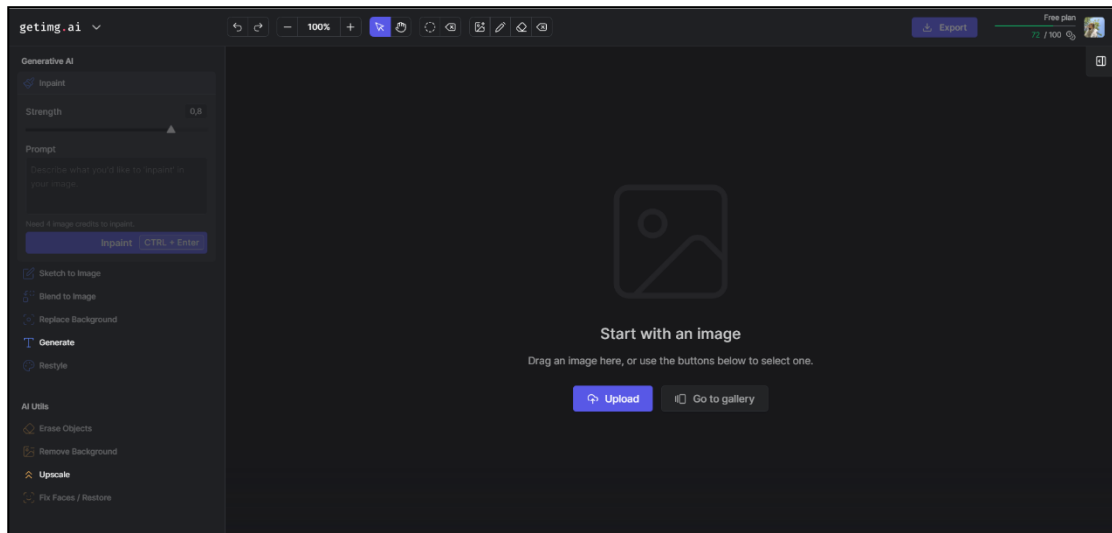

Рис. 2. Інтерфейс getimg.ai

Звичайно, це не єдиний сервіс, який може генерувати зображення за запитом, є багато подібних засобів (dreamlike.art, Lexica, AI Generated Art by Creator та ін.). Але сервіс getimg.ai ідеально справляється з виконанням поставлених умов; єдиним мінусом є те, що він не повністю безкоштовний, а лише на 100 згенерованих картинок.

Надзвичайно важливим для вебдизайну є створення макета сайту чи додатка, так званого прототипу. Ця робота займає немало часу, оскільки потрібно продумати кожну деталь, щоб користувачу було приємно та зручно користуватись послугами, які надає той чи інший сайт. На допомогу може прийти Uizard (рис. 3). У ньому можна дуже швидко намалювати макет сайту, ввівши запит. Готову роботу можна експортувати у форматі PNG, SVG, JPG та PDF.

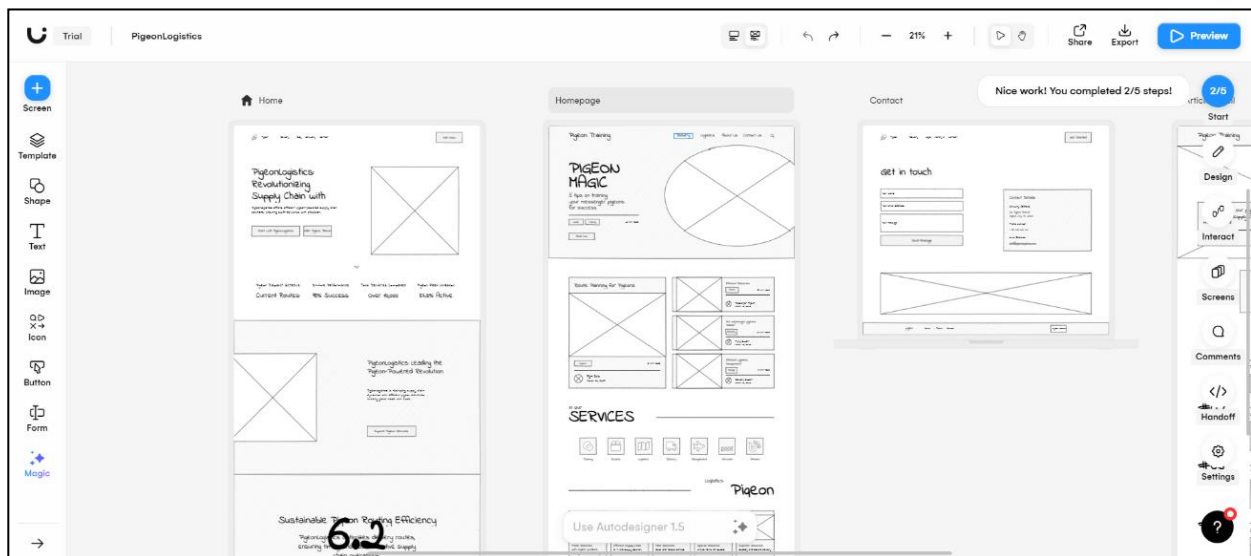

Рис. 3. Інтерфейс Uizard

Інструменти ШІ можуть відіграти значну роль в оптимізації вашого сайту. Його аналіз даних користувачів може точно визначити та запропонувати області для вдосконалення, даючи змогу вам налаштувати вебдизайн для збільшення конверсії [4].

Hostinger Website Builder пропонує вбудовану функцію AI Heatmap, яка допомагає зрозуміти, як користувачі взаємодіють із вашим вебсайтом. Він може візуалізувати, які елементи вашої сторінки привертають найбільше уваги, тож ви можете змінити їх порядок на основі кліків користувачів і рухів очей. Цей інструмент найбільш корисний для визначення розташування заголовків і кнопок на вашій цільовій сторінці, щоб збільшити можливості конверсії (рис. 4).

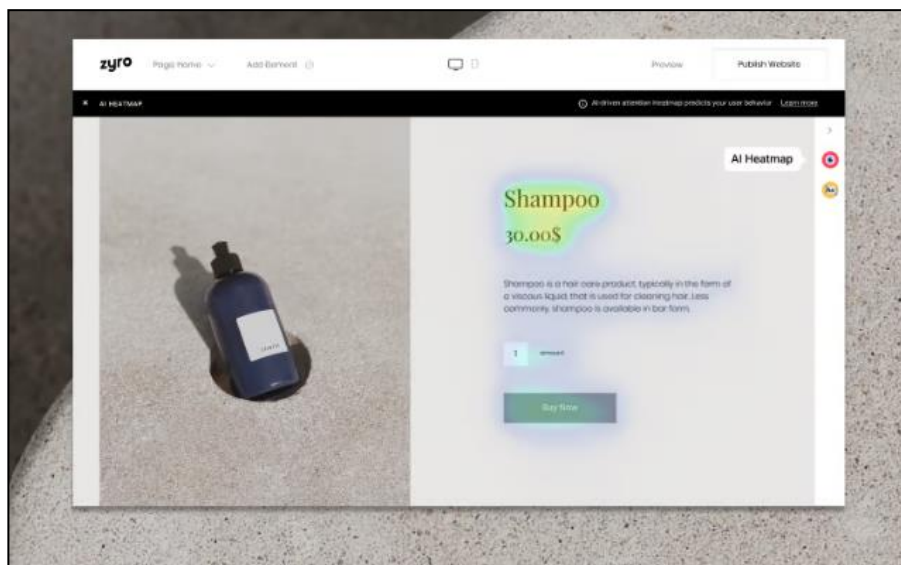

Рис. 4. Висновок III

Отже, сервіси на основі ШІ пропонують дизайнерам широкий спектр інструментів для створення естетичних та інноваційних вебсайтів. Вони надають доступ до різноманітних функцій, які дають змогу створювати відмінний дизайн та підвищувати користувацький досвід.

Другим важливим аспектом є спрощення робочого процесу для дизайнерів. Сервіси на основі ШІ забезпечують зручний і ефективний інтерфейс, що дає змогу зосередитися на креативному процесі без зайвих технічних перешкод.

До того ж такі сервіси можуть покращувати продуктивність і швидкість розробки вебпроектів, забезпечуючи доступ до зручних інструментів для управління проектами та співпраці між командами. Використання сервісів на основі ШІ виявляється не лише корисним, але і стратегічно важливим для дизайнерів, які прагнуть досягти високого рівня якості та ефективності у своїх вебпроектах.

Але незалежно від того, які інструменти штучного інтелекту ви використовуєте для розробки свого вебсайта, дотримуйтесь передових практик, щоб забезпечити успішний і зручний результат. Хоча конструктори вебсайтів зі штучним інтелектом, різні сервіси можуть оптимізувати процес проектування, перегляд і налаштування їх результатів є важливим. Потрібно додавати свій індивідуальний штрих до дизайну, щоб зробити його унікальним і відповідати бренду, прагнути до балансу між елементами, створеними штучним інтелектом, і людською творчістю.

Abstract. The article offers an overview of the impact of artificial intelligence on modern web design. Here is a look at the various ways in which and how artificial intelligence technologies are impacting the process of creating and improving websites. Through an analysis of innovative tools, machine learning algorithms, and automated processes, the article reveals the benefits of using artificial intelligence to improve user experience, optimize website functionality, and develop innovative design concepts.

Keywords: artificial intelligence, web design, designer, site, service.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. The Present and Future of AI in Design (With Infographic). URL: <https://www.toptal.com/designers/product-design/infographic-ai-in-design> (дата звернення 18.02.2024).
2. How to use AI to inform design. URL: <https://dragonflyai.co/resources/blog/how-to-use-ai-to-inform-design> (дата звернення 18.02.2024).
3. Як дизайнери можуть ефективно використати штучний інтелект? URL: <https://spacelab.ua/articles/yak-dizajneri-mozhut-efektivno-vikoristati-shtuchnij-intelekt/> (дата звернення 23.02.2024).
4. «Штучний інтелект в інтерфейсному дизайні. Головне із лекції Дениса Суділковського». URL: <https://telegraf.design/shtuchnyj-intelekt-v-interfejsnomu-dyzajni/> (дата звернення 23.02.2024).

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ШИФРУВАННЯ

М. А. Ласкавчук, Л. В. Загоруйко

Анотація. У цій роботі розглянуто сучасні методи шифрування, проведено порівняльний аналіз алгоритмів, внаслідок якого зроблено висновок про найбільш популярний і використовуваний метод шифрування.

Ключові слова: методи шифрування, захист інформації, асиметричне шифрування, симетричне шифрування.

Вступ. Сьогодні людина дедалі більше прив'язана до інформаційного простору, оскільки в ньому суспільство зберігає величезний обсяг персональної та конфіденційної інформації. Політика конкуренції диктує вимогу володіти унікальними даними, які повинні надійно захищатися. Через ці та низку інших причин захисту даних і відомостей приділяється велика увага.

Актуальність. У сучасному світі шифрування є найбільш затребуваним і універсальним засобом захисту конфіденційних даних користувача. Процес шифрування являє собою зміну структурної бази інформаційних даних, розшифрувати яку буде можливо за наявності заздалегідь підготовленого ключа шифрування. Ключ розшифрування відомий лише тому, хто склав шифр, і одержувачу інформації. Шифрування надає захист від різних видів діяльності зловмисників: крадіжка інформації; розкриття засекречених даних; підробка даних під оригінал.

Виклад основного матеріалу. Методи шифрування поділяють на дві категорії [1] – асиметричні та симетричні методи.

Симетрична криптосистема (із закритим ключем, одноключова) – криптосистема, у якій один і той самий алгоритм, а також один і той самий ключ використовується для шифрування та дешифрування повідомлень (рис. 1) [1].

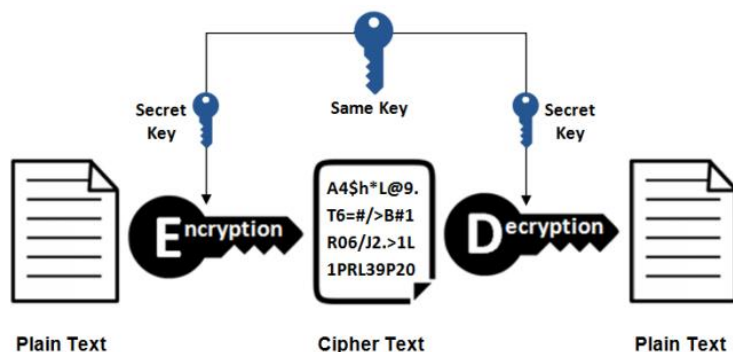

Рис. 1. Схема використання методу симетричного шифрування [1]

Асиметрична криптосистема (з відкритим ключем, двоключова) – криптосистема, у якій використовуються два ключі – відкритий (публічний) і закритий (секретний), які математично пов'язані один з одним. Повідомлення зашифровується з допомогою відкритого ключа, що доступний усім охочим, а розшифровується з допомогою закритого ключа, відомого тільки одержувачу (рис. 2) [1].

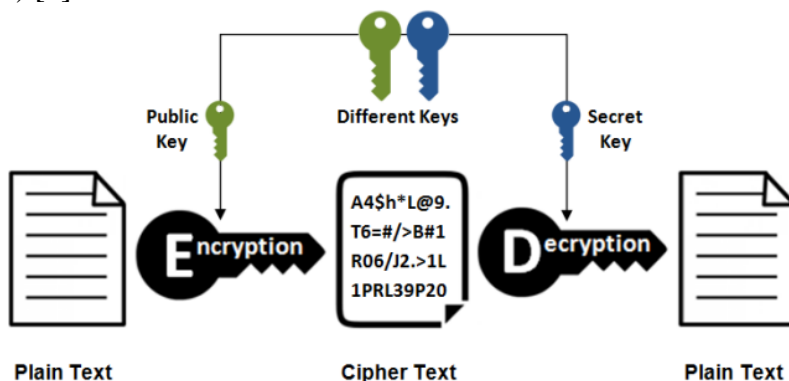

Рис. 2. Схема використання методу асиметричного шифрування [1]

Симетричне шифрування застосовується в сукупності з низкою алгоритмів: *AES*, *3DES*, *CAST*, *Blowfish*, *DES*. Асиметричне шифрування використовує такі алгоритми: *El Gamal* і *RSA*.

Методи асиметричного шифрування. *AES* – розроблений у 1997 р., є стандартним методом шифрування на території США. Алгоритм діє на основі симетричного блочного шифру. Реструктуризація даних, яку здійснює алгоритм *AES*, складається з таких завдань [2]:

- *Mix Columns* – перемішування інформації всередині блоку даних;
- *Sub Bytes* – підстановка і підбір байтів за допомогою таблиці підстановок;
- *Shift Rows* – зміщення рядків на різні рівні;
- *Expand Key* – виявлення ключів для етапів розшифрування.

Алгоритм *AES* застосовує ключі, довжина яких становить від 128 до 256 біт, і взаємодіє з блоком інформації, довжина якого не перевищує 128 біт [2].

DES – найперший симетричний алгоритм шифрування, розроблений компанією IBM у 1972 р. Шифрування даних на основі цього алгоритму до 2001 р. було стандартом системи шифрування у США. На основі симетричного методу шифрування одержувач і відправник мають лише один ключ для шифрування і розшифрування інформації. Порівняно з попереднім алгоритмом, *DES* працює лише з ключами довжиною в 56 біт, що є його основним мінусом [2].

Стандарт потрійного шифрування даних (*3DES*), відомий як алгоритм потрійного шифрування даних (*TDEA*), вперше запропонований компанією IBM у 1998 р. Кардинальною відмінністю є час, що витрачається на створення шифру, що підвищує ступінь захисту даних [2].

CAST – алгоритм шифрування, що застосовується до блоків даних, які не фіксують. Мають S-блоки зі входом у 8-біт і виходом у 32-біт. Складний в освоєнні, тому не здобув особливої популярності. Працює з ключами 128 і 256 біт [2].

Blowfish – симетричний шифр зі змінною довжиною ключа. Довжина ключа для *Blowfish* варіюється від 32 біт до 448 біт, він є швидшим за *DES*. Цей алгоритм шифрування найчастіше використовується в разі шифрування великих обсягів інформації, складна система перетворення унеможливує метод злому блоків із застосуванням перебору ключів. Однак алгоритм стає вразливим для розшифрування в 126 випадках, коли ключ шифрування має високу частоту змін, а робота шифрування будується на невеликих обсягах даних [2].

Методи асиметричного шифрування базуються на двох основних алгоритмах – *El Gamal* і *RSA*.

Алгоритм шифрування *El Gamal* слугує інструментом для створення єдиного ключа шифрування, для шифрування інформації та для проектування цифрових підписів. Так само може слугувати інструментом ідентифікації [3].

1. Генерування ключів. Генерується просте випадкове число p .

Вибирається генератор g , такий, що $1 < g < p - 1$ та $g^{p-1} \bmod p = 1$ [3].

Вибирається випадкове число x , таке, що $1 < x < p - 1$ [3].

Обчислюється y за формулою [3]:

$$y = g^x \bmod p, \quad (1)$$

де g – генератор;

p – випадкове число;

x – випадкове число.

Відкритими даними є p, g, y .

Закритим ключем є x .

2. Шифрування. Повідомлення M шифрується в такий спосіб [3]:

Вибирається сесійний ключ – випадкове число k , таке, що $1 < k < p - 1$.

Потім обчислюються a та b за формулами [3]:

$$a = g^k \bmod p, \quad (2)$$

де g – генератор;

k – сесійний ключ;

p – випадкове число.

$$b = y^k M \bmod p, \quad (3)$$

де y – публічний ключ;
 k – сесійний ключ;
 M – відкритий текст;
 p – випадкове число.

Пара чисел (a, b) є шифротекстом.

3. Дешифрування. Для дешифрування (a, b) обчислюється M за формулами [3]:

$$M = b(a^x)^{-1} \bmod p, \quad (4)$$

де b та a – пара чисел, які є шифротекстом;
 x – приватний ключ;
 p – випадкове число.

$$M = b(a^x)^{-1} \bmod p == b \cdot a^{(p-1-x)} \bmod p, \quad (5)$$

де b та a – пара чисел, які є шифротекстом;
 x – приватний ключ;
 p – випадкове число.

Алгоритм RSA є наочним прикладом асиметричного шифрування із застосуванням двох видів ключів – закритого і відкритого. Повідомлення, зашифроване відправником за допомогою цього алгоритму, може прочитати лише одержувач. Це зручно у використанні моделі взаємодії більшої кількості адресатів. Реалізація RSA інтенсивно використовує модулярну арифметику, теорему Ейлера та функцію Ейлера. Кожен крок алгоритму включає лише множення, тому його легко виконувати на комп'ютері:

1. Генерування ключів. Спочатку одержувач вибирає два великі прості числа p і q . Їх добуток, що обчислюється за формулою (6), буде половиною відкритого ключа [4].

$$n = p \cdot q, \quad (6)$$

де p і q – просте число.

Одержувач обчислює $\varphi(n)$ за формулою (7) і вибирає число e , відносно просте до $\varphi(n)$. На практиці за e часто вибирають $2^{16} + 1 = 65537$, хоча в деяких випадках воно може бути меншим за 3. Число e буде другою половиною відкритого ключа [4].

$$\varphi(n) = (p - 1)(q - 1), \quad (7)$$

де p і q – просте число.

Одержувач обчислює обернене за модулем число d до e за модулем $\varphi(n)$ за формулою (8) [4]:

$$de = 1(\bmod \varphi(n)), \quad (8)$$

де $\varphi(n)$ – функція Ейлера;
 d – закритий ключ.

Одержувач поширює обидві частини відкритого ключа: n і e . Число d тримається в таємниці [4].

2. Шифрування. Для того, щоб зашифрувати текст m , необхідно обчислити таку рівність за формулою (9) [5]:

$$c = m^e \cdot (\bmod n), \quad (9)$$

де e – перша частина публічного ключа;
 n – друга частина публічного ключа;
 m – відкритий текст.

3. Дешифрування. Для того, щоб розшифрувати текст c , необхідно обчислити таку рівність за формулою (10) [5]:

$$m = c^d \cdot (\bmod n), \quad (10)$$

де d – приватний ключ;
 n – друга частина публічного ключа;
 m – відкритий текст.

Висновки. Розглянуто сучасні методи шифрування, які включають у себе симетричні та асиметричні шифри. Симетричне шифрування використовує один ключ для шифрування та

розшифрування даних, тоді як асиметричне шифрування використовує два ключі – приватний та публічний. Один із найпоширеніших алгоритмів симетричного шифрування – *AES*. Він використовує один ключ для шифрування та розшифрування, і його можна налаштувати на різні довжини ключа (наприклад, 128, 192 або 256 біт).

Наведено принципи роботи алгоритмів асиметричного шифрування *RSA* та *El Gamal*, а саме генерація ключів, процеси шифрування та дешифрування.

Abstract. This article discusses modern encryption methods, conducts a comparative analysis of algorithms, and concludes that the most popular and used encryption method is the most popular.

Keywords: encryption methods, information security, asymmetric encryption, symmetric encryption.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Щур Н. О., Покотило О. А. Основи криптології: навч. посібник. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2021. 120 с. (дата звернення: 15.02.2024).
2. A Survey on Symmetric and Asymmetric Cryptography Algorithms in information Security. URL: <http://surl.li/qocjd> (дата звернення: 15.02.2024).
3. Лабораторна робота № 6. Асиметричні шифри RSA та Ель-Гамала. Алгоритм обміну ключами Діффі–Хелмана. Державний університет «Житомирська політехніка» – освітній портал. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/272225/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B0%D0%B16.pdf (дата звернення: 16.02.2024).
4. RSA Encryption. URL: <https://brilliant.org/wiki/rsa-encryption/> (дата звернення: 16.02.2024).
5. Алгоритм шифрування RSA, види атак на нього. Реалізація мовою Python. URL: <https://dou.ua/forums/topic/43026/> (дата звернення: 16.02.2024).

УДК 004.774.6:[004.853:519.2]

МАШИННЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ ВЕБКОНТЕНТУ

М. Р. Левченко, І. О. Сенік

Анотація. Сучасний вебконтент вимагає максимальної персоналізації даних, яка вирішується веброзробниками за допомогою штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (МН). ШІ дає змогу комп'ютерам виконувати завдання, характерні для людського інтелекту, а МН допомагає системам вчитися та покращувати результати без явного програмування. Персоналізація контенту, стимульована ШІ, передбачає адаптацію контенту до індивідуальних інтересів, сприяючи позитивному користувацькому досвіду. Платформи, що базуються на ШІ, включно з генерацією природної мови, дають змогу розробникам масштабувати створення персоналізованого контенту. Персоналізація завдяки передовим технологіям перетворює взаємодію з користувачем із загальної на індивідуалізований досвід. Майбутнє персоналізації вебконтенту залежить від прогресу в розвитку ШІ та МН, що відкриває нові можливості для покращення залученості, лояльності та конверсії користувачів. Використання ШІ та МН вже зараз відкриває широкі перспективи для персоналізованого вебконтенту.

Ключові слова: персоналізація, вебконтент, штучний інтелект, машинне навчання, веброзробники.

Вступ. У епоху сучасного цифрового середовища споживачі все більше очікують, щоб їхні онлайн-враження були максимально персоналізованими та відповідали їх унікальним потребам і вподобанням. Для веброзробників важливо не лише розуміти ці очікування, але й активно використовувати штучний інтелект та технології машинного навчання для досягнення цієї мети.

Штучний інтелект – це напрям розвитку комп'ютерних систем, які здатні виконувати завдання, що традиційно вимагають людського інтелекту. Серед таких завдань можуть бути візуальне сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень та мовний переклад [1].

Машинне навчання – це розділ штучного інтелекту, який дає змогу комп'ютерним системам навчатися на даних і покращувати свої результати без явного програмування (не потрібно писати інструкції для кожної задачі). Воно працює на основі алгоритмів (спеціальних правил), які аналізують великі обсяги інформації, шукають у ній закономірності та використовують ці знання для ухвалення рішень або прогнозування [1].

Основний розділ. Персоналізація контенту являє собою стратегію використання зібраної інформації про аудиторію для індивідуалізації пропонованого контенту відповідно до її унікальних інтересів та запитів. Цей підхід дає змогу створювати більш особистий та затишний

досвід для користувачів, забезпечуючи їм релевантну інформацію. Ефективна персоналізація контенту стає ключовим елементом взаємодії маркетологів з аудиторією та підтримує позитивне сприйняття бренду [2].

Платформи, які базуються на штучному інтелекті, як-от інструменти генерації природної мови (NLG), дають змогу розробникам масштабувати створення персоналізованого та захоплюючого контенту. Ці засоби аналізують клієнтські дані для створення індивідуалізованих повідомлень, заголовків та викликів до дії, які знаходять відгук у конкретних аудиторіях [3].

Наприклад, штучний інтелект може емулювати спосіб, яким фізичний працівник магазину надає консультації покупцю, зробивши онлайн-пошук більш інтелектуальним та взаємопов'язаним. До того ж персоналізація в реальному часі розвивається від загальних сценаріїв до індивідуалізованого досвіду, опираючись на передові технології та великі обсяги.

Таблиця 1

Імітація взаємодії

Крок	Дія	Опис
1	Вираження інтересу	Користувач виходить на сторінку смартфонів
2	Аналіз історії	Система аналізує попередні покупки, перегляди та інтереси користувача
3	Персоналізовані рекомендації	Використовуючи зібрані дані, система пропонує персоналізовані рекомендації, враховуючи вподобання, бюджет та особливості
4	Взаємодія з елементами	Користувач може взаємодіяти з чат-ботом або інтерактивними елементами для отримання більш детальної інформації або консультації
5	Підсумок та вибір	За результатами взаємодії користувач може зробити свій вибір та отримати додаткову підтримку у разі необхідності

Таблиця «Імітація взаємодії» містить дані про те, як уявний користувач міг би взаємодіяти з продавцем в онлайн-середовищі під час вибору смартфонів. Описуються етапи інтеракції та покроковий процес імітації, який створив штучний інтелект.

Чат-боти зі штучним інтелектом

Штучний інтелект та обробка природної мови дають змогу чат-ботам надавати індивідуалізовану підтримку та консультації клієнтам, оптимізуючи взаємодію з компаніями. Прикладом успішного впровадження цих технологій є український банк, який успішно імплементував чат-бота зі штучним інтелектом для обробки запитів клієнтів. Це привело до скорочення часу очікування, підвищення задоволеності клієнтів та значного зменшення операційних витрат [4].

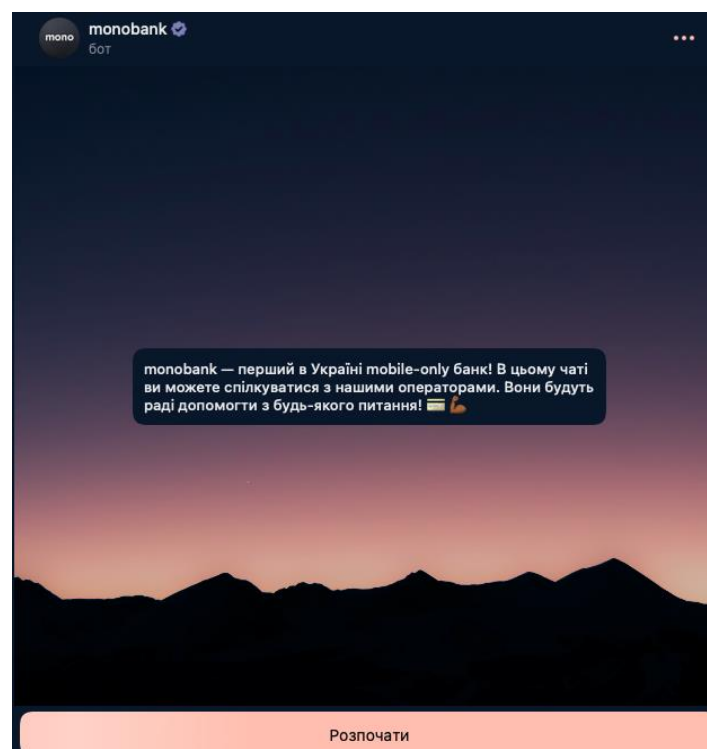

Рис. 1. Чат-бот банку

На рис. 1 зображено приклад чат-боту. Більшість користувачів вибирають саме платформу Telegram, особливо це стосується молоді [5].

Чому персоналізація контенту важлива?

Найкращий контент той, який приносить дохід. І щоб змусити користувача платити за інформацію, яку можна самому знайти в мережі Інтернет, треба використовувати саме персоналізацію контенту.

Насамперед у величезному об'ємі вільного контенту в інтернеті часто важко знайти відповіді на конкретні запитання, а це може призводити до невдоволення користувачів, які шукають доступну та зрозумілу інформацію. Ситуація актуальна у багатьох сферах, у яких працюють веброзробники, наприклад, здоров'я та фітнес, де персоналізація може стати ключовим інструментом.

До того ж використання персоналізації дає змогу передбачити потреби користувачів та їхні проблеми ще до того, як вони самі усвідомлять їх. Такий індивідуальний підхід до контенту сприяє покращенню здоров'я та досягненню поставлених цілей. Забезпечення адаптованого контенту відповідно до потреб користувачів сприяє задоволенню споживачів та сприяє досягненню їхніх бажань.

Методи машинного навчання

У загальному розумінні існують два основні напрями машинного навчання: навчання за прецедентами, відоме як індуктивне навчання, і дедуктивне навчання. Хоча останнє часто відносять до експертних систем, терміни «машинне навчання» і «навчання за прецедентами» можна вважати взаємозамінними. Навчання за прецедентами, на відміну від експертних систем, є в активному тренді, оскільки експертні системи переживають певні труднощі. Основна проблема полягає в узгодженні баз знань із реляційною моделлю даних, ускладнюючи ефективне використання промислових систем управління базами даних для наповнення баз знань експертних систем.

Навчання за прецедентами можна розділити на три основні типи: контрольоване навчання (supervised learning), неконтрольоване навчання (unsupervised learning) і навчання з підкріпленням (reinforcement learning). Також розробляються інші методи навчання: активне, багатозадачне, різноманітне, трансферне тощо. Останнім часом особливий успіх досягається в галузі «глибокого навчання», що дає змогу успішно комбінувати алгоритми навчання з вчителем і без вчителя.

Приклад реалізації машинного навчання

Торгова платформа Alibaba використовує машинне навчання для персоналізації віртуальних вітрин та оптимізації пошуку для кожного покупця. Чат-бот Ali Xiaomi забезпечує ефективну техпідтримку, а нейронна мережа компанії перевищує результати людини за тестами від Стенфордського університету. Target використовує машинне навчання для передбачення поведінки покупців і навіть змін у їхньому житті, як-от вагітність. Pinterest використовує машинне навчання для персоналізації вмісту. Серед компаній з українським корінням варто зазначити стартап Neuromation, який у лютому 2017 р. під час ICO залучив \$71,6 млн інвестицій. Компанія Neuromation забезпечує платформу для глибокого навчання нейронних мереж із використанням обчислювальних потужностей блокчейн-спільноти.

Майбутнє штучного інтелекту

Розвиток технологій штучного інтелекту та машинного навчання відкриває нові можливості для гіперперсоналізації в цифровому маркетингу. Маркетологи отримують здатність надавати ще більш індивідуалізований досвід, прогнозуючи потреби та вподобання клієнтів із надзвичайною точністю. Це приводить до створення високоіндивідуалізованого контенту, пропозицій і взаємодії, що сприяє подальшому підвищенню зацікавленості та лояльності клієнтів.

Майбутнє штучного інтелекту та машинного навчання розширює горизонти не лише в галузі створення, але й автоматизації контенту. Нові технології обробки та генерації природної мови дають змогу веброзробникам створювати великі обсяги високотаргетованого та цікавого контенту.

Зокрема, інструменти, засновані на штучному інтелекті, сприяють автоматизації курації та розповсюдження персоналізованого контенту. Це гарантує, що клієнти отримують актуальну

інформацію в найбільш відповідний момент. Використовуючи ці інновації, розробники можуть відкривати нові перспективи та підвищувати ефективність своїх зусиль у сфері персоналізації [4].

Висновки. Отже, майбутнє персоналізації вебконтенту нерозривно пов'язане з прогресом у розробці штучного інтелекту та машинного навчання. Ці потужні технології можуть кардинально змінити спосіб, яким створюється та пропонується персоналізований досвід для клієнтів, підвищуючи рівень їхнього залучення, лояльності та конверсії.

Розуміння впливу штучного інтелекту та машинного навчання на персоналізацію, а також використання останніх розробок і практичних порад дає змогу маркетологам використовувати потужність цих інструментів і виходити вперед конкурентів.

У контексті неперервного розвитку цифрового ландшафту персоналізація, заснована на штучному інтелекті, стане визначальним елементом для збереження актуальності та укріплення значимих зв'язків з аудиторією. Не варто гаяти часу, треба поглиблюватися у світ штучного інтелекту та машинного навчання вже сьогодні і розкривати безмежні можливості, що надає наука.

Abstract. Modern web content demands maximum personalization, a task addressed by web developers using Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML). AI enables computers to perform tasks characteristic of human intelligence, while ML allows systems to learn and improve results without explicit programming. AI-driven personalization involves adapting content to individual interests, enhancing positive user experiences. Platforms based on AI, including natural language generation, enable developers to scale personalized content creation. Personalization, facilitated by advanced technologies, transforms user interaction from generic to individualized experiences. The future of web content personalization relies on advancements in AI and ML, opening new possibilities for improved user engagement, loyalty, and conversion. The utilization of AI and ML already presents broad prospects for personalized web content.

Keywords: personalization, web content, artificial intelligence, machine learning, web developers.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. RankTracker: Майбутнє персоналізації: Як штучний інтелект і машинне навчання трансформують цифровий маркетинг. URL: <https://alternativescience.net/programming/242-sql-chy-nosql-os-v-chomu-pytannya/> (дата звернення 27.02.2024).
2. RankTracker: Чому маркетологи покладаються на машинне навчання при створенні рекламних кампаній? URL: <https://dou.ua/lenta/articles/types-of-databases/> (дата звернення 27.02.2024).
3. Incrypted: Що таке машинне навчання? Усе, що вам потрібно знати: Що таке SQL. URL: https://uk.myservername.com/sql-vs-nosql-exact-differences#What_is_SQL (дата звернення 27.02.2024).
4. Спека: Як персоналізація врятує ваш контент. URL: <https://www.mongodb.com/nosql-explained/nosql-vs-sql> (дата звернення 27.02.2024).
5. Зелінська О. В., Колосова К. К. Огляд методів UX-досліджень під час створення IT-продуктів. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. Вип. 14, т. 1. С. 267–270. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12827> (дата звернення 27.02.2024).

УДК 004.774:005.336.1]:658.114

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВЕДЕННЯ ВЕБСТОРИНОК ДЛЯ БІЗНЕСУ

Я. В. Мишківська, Т. В. Січко

Анотація. Досліджено ефективність ведення вебсторінок для бізнесу. Застосовано методи аналізу вебаналітики та вимірювання результатів рекламних кампаній. Результати дають змогу визначити ключові фактори успішності та рекомендації для оптимізації.

Ключові слова: вебсторінка, ефективність, бізнес, реклама.

Вступ. У сучасному бізнес-середовищі, коли онлайн-присутність є необхідністю, ефективність вебсторінок для бізнесу визначається не лише їх зовнішнім виглядом, але й здатністю досягати конкретних бізнес-цілей. Якісні вебсторінки є ключовим інструментом для просування продуктів та послуг, залучення партнерів і користувачів, що безпосередньо впливає на успішність бізнесу.

Різноманітні методи оцінки продуктивності вебсайтів були предметом численних наукових досліджень у галузі соціальних комунікацій та прикладних соціально-комунікаційних технологій [1]. Вчені досліджували засоби визначення різних аспектів зручності використання вебсайта за допомогою тестування сприйняття його особливостей [2]. Вони аналізували фактори, що сприяють оптимізації конверсії вебсайта, зосереджуючись на ключових аспектах, необхідних для ефективного функціонування. Також вони досліджували якість інформаційного наповнення вебсайтів [3].

Виклад основного матеріалу. Дослідження присвячено вивченню ключових аспектів ефективності вебсторінок через застосування методів аналізу вебаналітики та вимірювання результатів рекламних кампаній. Результати дослідження дають змогу визначити фактори успішності та надати рекомендації для оптимізації вебпростору під бізнес-потреби.

У контексті сучасного бізнес-середовища вебсторінки визначаються як важливий інструмент для успішної взаємодії з аудиторією та спілкування з потенційними клієнтами. Розглянемо деякі з ключових переваг якісного бізнес-сайта:

- перше враження. Важливість першого враження від вебсайта неможливо переоцінити. Клієнти можуть скласти думку про компанію за лічені секунди після відвідування її вебсайта. Добре продуманий і естетично привабливий вебдизайн справляє враження і приносить новий рівень довіри до професіоналізму бізнесу;

- вплив на користувачів. Якісний вебдизайн має безпосередній вплив на взаємодію користувача з вебсторінкою. Простота навігації, зрозумілість інформації та зручність для користувача забезпечують позитивний користувацький досвід. Якщо користувачі легко знаходять необхідну інформацію та відчують комфорт під час використання сайту, ймовірність того, що вони оберуть товар чи послугу, значно зростає;

- конверсія. Вебсайт є важливим інструментом для підвищення конверсії. Якщо відвідувачі легко розуміють, як взаємодіяти з сайтом і виконати бажану дію (купівлю, реєстрацію тощо), взаємодія буде ефективнішою та допоможе досягти бізнес-цілей. Підкреслимо, що ефективний вебсайт є невід'ємною частиною успішної бізнес-стратегії, допомагаючи підвищити довіру клієнтів і забезпечуючи стабільний потік конверсій.

Розглядаючи ефективність вебсторінок, важливо з'ясувати різні способи їх створення. Наприклад, створення вебсайта є необхідним завданням для досягнення бізнес-цілей. Існує кілька підходів до цього процесу, включно з використанням конструктора сайтів, системи управління контентом або програмування за допомогою мови програмування. Найпростіший спосіб створити сайт – це використати конструктор сайтів [4]. Цей інструмент дає змогу створити власний вебресурс без глибоких знань програмування. Для тих, хто шукає швидке та просте рішення, використання конструктора сайтів може бути оптимальним вибором. Конструктор спрощує процес створення та допомагає швидко вийти в інтернет-простір, привертаючи увагу аудиторії.

Вебпростір постійно еволюціонує, вимагаючи від бізнесу адаптування до різноманітних пристроїв та екранних розмірів. Адаптивний дизайн – це не просто тренд, а важливий стратегічний елемент сучасного веброзвитку [5]. Розглянемо ключові аспекти адаптивного дизайну та користувацької зручності, які визначають ефективність вебсторінки для бізнесу:

- необхідність адаптивності. Важливість адаптивності вебсторінки залежить від різних пристроїв, які використовують користувачі – від настільних комп'ютерів і ноутбуків до смартфонів і планшетів. Адаптивний дизайн необхідний для того, щоб контент оптимально відображався на будь-якому пристрої, залучаючи аудиторію та забезпечуючи зручність користування;

- користувацька зручність. Пріоритетність користувацької зручності є ключовим елементом створення якісної вебсторінки. Зрозуміла навігація, легкий доступ до важливої інформації та мінімальні зусилля для досягнення конкретних цілей створюють приємний та ефективний досвід користування сайтом для відвідувачів;

- вплив на задоволеність клієнтів. Адаптивний дизайн і зручність позитивно впливають на загальну задоволеність клієнтів. Легкий доступ до інформації, швидкий пошук і комфортний перегляд контенту створюють позитивний досвід взаємодії з брендом, що впливає на лояльність і повторні купівлі.

Вдосконалення вебсторінки через адаптивний дизайн і фокус на користувацькій зручності стає стратегічним підходом для підвищення конкурентоспроможності та задоволення потреб сучасної онлайн-аудиторії.

Читабельність вебсторінки та її вплив на ведення бізнесу залежать від двох ключових факторів – якісного контенту та пошукової оптимізації (SEO). Взаємодія цих елементів є стратегічним рішенням для досягнення успіху в онлайн-середовищі та визначення бренду. Якісний контент – це не лише джерело інформації, але й засіб створення емоційного зв'язку з аудиторією. Контент повинен бути не тільки інформативним, але й цікавим, викликати у відвідувачів бажання дізнатися більше.

Оригінальність та актуальність контенту визначає бренд як експертне та достовірне джерело інформації. Забезпечення логічної організації, читабельності та використання мультимедіа (зображень, відео) робить контент цікавим і легким для сприйняття. Кожен текст, кожен елемент контенту повинен сприяти створенню позитивного враження про бренд і його унікальний стиль.

Розглянемо поняття SEO. Це вдосконалення сайту для пошукових систем та користувачів, що відбувається шляхом проведення заходів із внутрішньої (все, що стосується сторінок сайту) та зовнішньої (підвищення авторитету для пошукової системи) оптимізації [6]. Потрапляючи на перші позиції в результатах пошуку, контент може бути легко доступний для користувачів, які активно використовують інтернет для пошуку інформації. Основні принципи SEO включають стратегічне використання ключових слів, створення якісних посилань, технічну оптимізацію та врахування соціальних сигналів. Ця гармонійна взаємодія між якісним вмістом та SEO визначає стратегічний підхід до успішної віртуальної присутності. Спрямованість на аудиторію, розбудова авторитету та максимізація видимості – це ключові аспекти, що стають фундаментом вашого бренду в онлайн-середовищі. Нижче наведені метрики, які допомагають оцінити різні аспекти ефективності вебсторінки та рекламних кампаній.

Таблиця 1

Метрики ефективності вебсторінки для бізнесу

Метрика	Пояснення	Наслідок
Унікальні відвідувачі	Кількість унікальних користувачів, які відвідали вебсторінку за певний період часу	Показує рівень зацікавленості та привабливості контенту для нових відвідувачів
Кількість переглядів сторінок	Загальна кількість переглядів сторінок вебсайта за певний період часу	Вказує загальну кількість активності користувачів та їхню взаємодію з контентом
Середній час перебування на сторінці	Час перебування на сайті. Середній час, який користувач проводить на сайті за одне відвідування	Тривалий середній час перебування на сайті може свідчити про залученість, але також може вказувати на проблеми з юзабіліті або стабільністю
Конверсійна сторінка	Відсоток відвідувачів, які виконали бажану дію, наприклад, купівлю або реєстрацію	Показує ефективність дизайну та контенту сторінки, а також те, як користувачі відреагували на заклик до дії
ROI	Відношення прибутку до витрат на рекламну кампанію, виражене у відсотках	Може використовуватися для визначення ефективності рекламних витрат та їх впливу на прибуток
CTR (Відсоток кліків)	Відсоток користувачів, які клікнули на рекламу чи посилання	Показує ефективність реклами та зацікавленість аудиторії
Вартість рекламної кампанії	Загальні витрати на рекламу за певний період часу	Визначає, чи варті рекламні витрати, порівняно з отриманими результатами
Середній чек	Показує, скільки витрачає грошей клієнт в середньому на одну покупку	Вказує на середню вартість кожної транзакції та дає змогу спрогнозувати прибутковість

З аналізу метрик ефективності вебсторінки випливає, що успішність віртуальної присутності бізнесу тісно пов'язана з різними аспектами. Якщо кинути всі свої сили на конкретний показник, інший може впасти [7]. Отримані дані можна використовувати найефективніше, відстежуючи зміни в часі, і використовувати як основу для коригування загального плану впровадження та просування вебсайта, а також для перегляду заходів, вжитих у межах розробленої маркетингової програми просування вебсайта.

Для підтримання ефективності вебсторінки та забезпечення стабільного росту бізнесу рекомендується вживати таких заходів:

- оновлення та оптимізація контенту. Регулярне оновлення і оптимізація контенту допомагають зберігати актуальність та приваблювати аудиторію;
- аналіз вебаналітики. Систематичний аналіз показників вебаналітики дає змогу вчасно виявляти слабкі місця та вносити відповідні покращення;
- покращення SEO-стратегії. Забезпечення належної видимості у пошукових системах сприяє залученню нових відвідувачів та підвищенню конверсії;
- забезпечення мобільної доступності. З огляду на зростання користувачів мобільних пристроїв важливо мати адаптивний дизайн для зручного перегляду на різних пристроях;
- оптимізація швидкості завантаження. Швидке завантаження сторінок важливе для забезпечення позитивного користувацького досвіду та уникнення втрати відвідувачів;
- взаємодія з аудиторією. Створення механізмів зворотного зв'язку й активна взаємодія з аудиторією для розуміння її потреб та вподобань;
- забезпечення безпеки. Встановлення необхідних заходів для захисту від несанкціонованого доступу та збереження конфіденційності даних.

Ці кроки допоможуть не лише зберегти ефективність вебсторінки, а й розвивати її відповідно до змін в інтернет-середовищі та потреб користувачів.

Висновки. У дослідженні розглянуто ефективність ведення вебсторінок для бізнесу з використанням вебаналітики та аналізу рекламних кампаній. Застосування ключових метрик дає змогу визначити фактори успішності та розробити рекомендації для оптимізації вебпростору. Віртуальна присутність стає ключовим інструментом у бізнесі, і правильний бізнессайт визначається не лише зовнішнім виглядом, але й досягненням конкретних цілей. Оптимізований контент, адаптивний дизайн та систематичний аналіз є важливими для успіху. З ростом конкуренції та змінами в інтернет-середовищі постійна оптимізація вебпростору стає стратегічним підходом. Ця робота є джерелом для бізнесу та маркетологів, що прагнуть забезпечити ефективну віртуальну присутність та досягти успіху в онлайн-середовищі.

Abstract. The effectiveness of maintaining web pages for business has been studied. The methods of web analytics analysis and measurement of the results of advertising campaigns are applied. The results make it possible to identify key success factors and recommendations for optimization.

Keywords: web page, efficiency, business, advertising.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилов В. П. Оцінка впливу колірного і графічного оформлення контенту сайту на його конверсію. *Системи обробки інформації*. 2020. № 1(160). С. 89–93.
2. Зосімов В., Саченко С. Аналіз якості інформаційного наповнення сайту. *Геометричне моделювання та інформаційні технології*. 2018. № 1(5). С. 58–64.
3. Пашук О. Оцінка ефективності просування продукту на великих торгових майданчиках. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. С. 1–6. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/537/515> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Федоренко Є. О., Зелінська О. В. Інструменти розробки онлайн-сервісів. *Прикладні інформаційні технології: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. (м. Вінниця, 22 квітня 2022 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 130–132. URL: <https://jait.donnu.edu.ua/article/view/12286>
5. Адаптивний дизайн: інновації та перспективи веб-розробки. URL: <https://bdut.co.ua/pro-nas/adaptyvnyu-dyzaun/> (дата звернення: 15.02.2024).
6. Павленко Ю.С. Пошукова оптимізація, технології та сервіси веб-аналітики: конспект лекцій. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. 51 с.
7. 5 головних показників ефективності сайту. URL: https://brainlab.com.ua/uk/blog-uk/5-golovnih-pokaznikov-efektivnosti-sajtu#title_6 (дата звернення: 19.02.2024).

ПРОБЛЕМИ ТОЧНОСТІ КОМП'ЮТЕРНИХ ОБРАХУНКІВ

О. Ю. Мудренко, О. С. Ветров

Анотація. Проблема точності комп'ютерних обчислень є однією з фундаментальних проблем Computer Science, оскільки неврахування межі достовірності комп'ютерних обчислень може призвести до непередбачуваних результатів. Фізичні обмеження на обсяг пам'яті, що виділяється комп'ютерною технікою для обробки числа, накладає принципові обмеження на можливості та логіку організації комп'ютерних обчислень, що також потребує залучення специфічних математичних методів дослідження.

Ключові слова: числа з плаваючою комою, стандарт IEEE-754, точність комп'ютерних обчислень.

Вступ. Арифметика з плаваючою комою сьогодні є найпоширенішим способом апроксимації арифметики дійсних чисел для виконання числових обчислень на сучасних комп'ютерах. Загальне подання арифметики з плаваючою комою виглядає так: число x має вигляд добутку s , m та e^{β} , де s позначає знак числа, m – мантиса та e^{β} – показник степеня (експонента), тобто:

$$x = s \times m \times e^{\beta}.$$

Основний розділ. Пропонована реалізація арифметики з плаваючою комою має відповідати критеріям надійності, швидкодії та портативності. Перша сучасна реалізація концепції арифметики з плаваючою комою з'явилася в комп'ютері Конрада Цузе Z3 з тактовою частотою 5,33 Гц [1].

Ефективне представлення дійсних чисел та маніпулювання ними є необхідним у багатьох галузях науки, техніки, фінансів тощо. В історії було запроваджено багато різних способів наближеного представлення дійсних чисел на комп'ютерах. У [1] наводяться приклади подібних реалізацій: арифметика з фіксованою комою, логарифмічна та напівлогарифмічна системи числення, неперервні дроби, раціональні числа та нескінченні ряди раціональних чисел, системи числення з індексом рівня, системи числення з фіксованою та плаваючою косою рисою, 2-адичні числа тощо.

Моделювання нескінченної неперервної множини (дійсних чисел) за допомогою скінченної множини («машинних чисел») не є простим завданням: необхідно знайти розумні компроміси між ними, наприклад, швидкістю, точністю, динамічним діапазоном, простотою використання і реалізації та вартістю пам'яті. Виявляється, що арифметика з плаваючою комою, з адекватно підібраними параметрами (радіус, точність, екстремальні показники тощо) є дуже хорошим компромісом для більшості числових застосувань.

В обчисленнях арифметика з плаваючою комою – це комп'ютерно реалізована арифметика, яка представляє підмножини дійсних чисел за допомогою цілого числа з фіксованою точністю, що називається знаменником, масштабованого за допомогою цілої експоненти з фіксованою основою. Числа такої форми називаються числами з плаваючою комою.

Арифметичні операції з плаваючою комою, як-от додавання і ділення, наближають відповідні арифметичні операції з дійсними числами шляхом округлення будь-якого результату, який не є числом з плаваючою комою, до найближчого числа з плаваючою комою. Представлення числа визначає певний спосіб кодування числа, зазвичай у вигляді рядка цифр.

Існує декілька механізмів, за допомогою яких рядки цифр можуть представляти числа. У стандартній математичній системі числення рядок цифр може бути довільної довжини, а місцезнаходження розрядної точки вказується за допомогою спеціального символу «.» (у різних національно локалізованих нотаціях це може бути крапка або кома). Якщо розрядну точку не вказано, то рядок неявно представляє ціле число, а невстановлена радіусна точка буде знаходитися в правому кінці рядка, поруч із найменшою значимою цифрою. У системах числення з фіксованою комою для крапки-радіуса вказується позиція у рядку.

У роботі наведені деякі приклади некоректності комп'ютерних обчислень, які виникають через обмеження на обсяг пам'яті, що виділяється для роботи з числами з плаваючою комою. Дійсні числа, що є фундаментальним об'єктом математики, перетворюються на числа з плаваючою

чою комою згідно з наявними стандартами. Неврахування принципів двійкової арифметики (стандарт IEEE-754) може суттєво вплинути на коректність результатів під час розробки прикладних програм.

Розглянемо просту програму, реалізовану за допомогою мови програмування Python, що реалізує результат елементарних арифметичних обрахунків.

Лістинг 1

```
from numpy import float32
a = float32(0.9871)
b = float32(0.2781)
c = float32(1.2680)
print(a*c + b*c == (a+b) * c)
```

Очевидним результатом є True, але якщо ми змінимо в кодї значення змінної a на 0,0001 (a = 0.9872), то результатом комп'ютерних обчислень буде вже False. Продовжуючи експеримент, при значенні c = 1.2681 результат виконання програми на лістингу 1 знову буде True.

Порушення очевидних нам правил роботи з дійсними числами продиктоване тим, що математичний об'єкт «дійсне число» і модель «floating point number» принципово розрізняються між собою, оскільки математичний аналіз трактує дійсне число як нескінченний об'єкт, а множину дійсних чисел (дійсну пряму) – виходячи з іншої абстракції неперервності, а floating point number – об'єкт за своєю суттю дискретний, а реальна комп'ютерна реалізація множини floating point numbers – множина скінчена, оскільки реально ми маємо можливість працювати лише з обмеженим обсягом виділеної пам'яті.

Обмежимося демонстрацією представлення чисел з плаваючою комою з описаного вище прикладу у форматах float та double (float32 та float64 з бібліотеки numpy в Python).

Формат float – під число виділяється 32 біти: старший біт знаковий (0 означає додатне число, 1 – число є від'ємним), далі 8 біт виділяється під експоненту, і останні 23 біти під нормалізовану мантису. Схематично це можна зобразити на рис. 1.

sign	Exponent (8 bit)	Mantissa (23 bit)
.	.	.

Рис. 1. Бінарне представлення числа типу float

Запишемо для прикладу числа з раніше розглянутого прикладу у бінарному кодї:

$$(0.9871)_{10} = (00111111\ 01111100\ 10110010\ 10010110)_2,$$

$$(0.2781)_{10} = (00111110\ 10001110\ 01100011\ 00100000)_2,$$

$$(1.2680)_{10} = (00111111\ 10100010\ 01001101\ 11010011)_2.$$

Збільшуючи точність, можна розглянути і представлення числа типу double (рис. 2).

sign	Exponent (11 bit)	Mantissa (52 bit)
.	.	.
.	.	.
.	.	.
.	.	.

Рис. 2. Бінарне представлення числа типу double

Ті ж самі числа запишуться:

$$(0.9871)_{10} = (00111111\ 11101111\ 10010110\ 01010010\ 10111101\ 00111100\ 00110110\ 00010001)_2,$$

$$(0.2781)_{10} = (00111111\ 11010001\ 11001100\ 01100011\ 11110001\ 01000001\ 00100000\ 01011100)_2,$$

$$(1.2680)_{10} = (00111111\ 11110100\ 01001001\ 10111010\ 01011110\ 00110101\ 00111111\ 01111101)_2.$$

Оскільки відповідно до стандарту ми відсікаємо молодші біти, під час зворотної конвертації до десяткової системи числення отримаємо:

$$\begin{aligned} \text{float:} & \quad (0.9871)_{10} \rightarrow (\dots)_2 \rightarrow (0.98710000514984130859375)_{10} \\ \text{double:} & \quad (0.9871)_{10} \rightarrow (\dots)_2 \rightarrow (0.987099999999999977440268139617)_{10} \end{aligned}$$

Очевидно, результати різні.

Особливе місце поданню чисел з плаваючою комою у пам'яті комп'ютера відведено стандарту IEEE-754 (1985–1987, 2008, 2019). Головні переваги чисел із плаваючою крапкою, як відомо, полягають у тому, що вони дають змогу здійснювати обчислення у великому діапазоні значень, і водночас обчислення організують інструментарієм двійкової арифметики, яку легко реалізувати на обчислювальному пристрої. Однак остання обставина приховує в собі певні неочевидні проблеми, які є причиною того, що розрахунки, зроблені з використанням цього формату, можуть призводити до некоректних результатів.

Стандарт IEEE-754 визначає всі фундаментальні правила та формати роботи з числами з плаваючою комою [2]:

- арифметичні формати: набори двійкових і десяткових даних з плаваючою комою, які складаються зі скінченних чисел (включно зі знаковими нулями і субнормальними числами), нескінченностей і спеціальних значень «не число» (NaNs);
- формати обміну: кодування (бітові рядки), які можна використовувати для обміну даними з плаваючою комою в ефективній та компактній формі;
- правила округлення: властивості, яких треба дотримуватися під час округлення чисел в арифметичних діях та перетвореннях;
- операції: арифметичні та інші операції (наприклад, тригонометричні функції) над арифметичними форматами;
- обробка виключних ситуацій: ознаки виключних ситуацій (наприклад, ділення на нуль, переповнення тощо);

Визначення арифметики з плаваючою комою (формати, механізми роботи операторів тощо) вимагає від нас пошуку компромісів між вимогами, які рідко бувають повністю сумісними. Серед різних властивостей, які є бажаними, можна навести такі:

- швидкість: обчислення мають здійснюватися за осмислений людиною час;
- точність: навіть якщо швидкість важлива, отримати неправильний результат просто зараз гірше, ніж отримати правильний результат занадто пізно;
- діапазон значень, що можуть бути представлені: нам може знадобитися представляти як великі, так і малі числа. Дуже малі числа – проблема точності, дуже великі – проблема переповнення розрядної сітки (overflow problem);
- переносимість: реалізовані програми повинні працювати на різних машинах, не вимагаючи модифікацій;
- простота реалізації та використання: задана арифметика має бути прийнятною під час використання широкими класами користувачів.

Щодо точності, то найточніші сучасні фізичні вимірювання дають змогу перевірити деякі передбачення квантової механіки з відносною точністю до 10^{-15} . Це, звичайно, означає, що в деяких випадках ми повинні мати можливість представляти числові дані з подібною точністю (що легко зробити, використовуючи формати, які реалізовані майже на всіх сучасних платформах). Але це також означає, що іноді ми можемо проводити обчислення, які в підсумку повинні мати відносну похибку менше або дорівнює 10^{-15} , що набагато складніше.

У роботі були представлені результати дослідження автора, пов'язані з аналізом проблематики коректності комп'ютерних обчислень, їх стійкості, достовірності та збіжності. Продемонстровані відповідні приклади некоректної роботи програм: від елементарних до прикладів, що є предметом окремих досліджень точності обчислень.

Робота є логічним продовженням досліджень [3, 4], в яких із математичного та технічного поглядів розглядалися відомі приклади некоректності комп'ютерних обчислень – приклад Рампа та послідовність Мюллера, і способи та алгоритми їх подолання.

Висновки. Окрім класичних математичних обґрунтувань, що є необхідними для розуміння та реалізації пропонованої теми, в роботі наведені специфічні програмні можливості контролю за точністю складних обчислень. Із цією метою були наведені приклади ефективного використання функціоналу модулів *decimal* та *fraction* у Python 3.x, один із можливих легко доступних способів зменшення проблеми неточності програмних обрахунків. Перспективним видається проведення складних обрахунків у Python із використанням специфічних бібліотек інтервальних обчислень, що набувають популярності останнім часом.

Abstract. The problem of the accuracy of computer calculations is one of the fundamental problems of Computer Science, since failure to take into account the limit of reliability of computer calculations can lead to unpredictable results. Physical limitations on the amount of memory allocated by computer hardware for number processing impose fundamental restrictions on the capabilities and logic of organizing computer calculations, which also requires the use of specific mathematical research methods.

Keywords: floating point numbers, IEEE-754 standard, accuracy of computer calculations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Handbook of Floating-Point Arithmetic. Birkhäuser Basel / J.-M. Muller, N. Brisebarre, F. de Dinechin, C.-P. Jeannerod etc. 2018. 627 p.
2. IEEE Standard for Floating-Point Arithmetic, (Revision of IEEE 754-2008). *IEEE Std 754-2019*. 2019. P. 1–84. DOI: 10.1109/IEEESTD.2019.8766229.
3. Vietrov O., Bilous R. Special methods of increasing the accuracy of computer calculations. *2022 IEEE 3rd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek)*. 2022. P. 1–5. DOI: 10.1109/KhPIWeek57572.2022.9916383.
4. Vietrov O., Bilous R. Study of the Convergence of Muller's Sequence Computer Calculations. *2021 IEEE 3rd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (UKRCON)*. 2021. P. 547–551. DOI: 10.1109/UKRCON53503.2021.9575546.

УДК 004.8:[004.774.6:7.012

НАЙКРАЩІ ШІ-ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВЕБДИЗАЙНЕРА

М. С. Назаренко, К. О. Якубич

Анотація. У статті розглядаються найкращі ШІ-інструменти, доступні для вебдизайнерів, і їх застосування в різних аспектах вебдизайну, яке охоплює використання штучного інтелекту для створення прототипів сайтів, наповнення вмісту, автоматизації рутинних завдань та аналізу даних. Кожен засіб детально описано, підкреслено його особливості та переваги. Використовуючи можливості штучного інтелекту, вебдизайнери можуть оптимізувати свій робочий процес, підвищити ефективність і результативність процесів проектування.

Ключові слова: вебдизайн, штучний інтелект, аналіз даних, ШІ-інструменти.

Вступ. У сучасну цифрову епоху штучний інтелект (ШІ) став трансформаційною силою, вплив якої так чи інакше відображується у змінах індустрії, зокрема в галузі дизайну та послуг. Завдяки швидкому розвитку інтелектуальних технологій вебдизайнери можуть використовувати різноманітні інструменти на основі штучного інтелекту, які дають їм змогу створювати більш ефектні та креативні проєкти. Серед різноманіття дизайнерських сервісів, пропонованих на ринку, найбільшим питанням є особливість їх використання в тому чи іншому напрямі, а також відповідність цих ресурсів заявленим характеристикам.

Метою статті є проведення аналізу наявних серед продуктової лінійки інструментів штучного інтелекту для вебдизайну в різних напрямках, функціонал яких призначений для підвищення процесів прийняття рішень у середовищі проектування вебсайтів та вебдодатків, а також виявлення їх особливостей та основних переваг щодо конкретних дизайнерських проєктів.

Інструменти, описані в цій статті, є лише верхівкою айсберга. Вони вказують на початок нової ери, коли дизайнери за допомогою штучного інтелекту будуть спроможні розширювати межі творчості та інновацій. Використання цих інструментів – це не просто можливість, це стане необхідністю для тих, хто прагне залишатися попереду в дизайні, що постійно розвивається.

Основний розділ. Незважаючи на застереження, що штучний інтелект може становити потенційну загрозу, в сучасному вебдизайні він пропонує безліч переваг, даючи змогу оптимі-

зувати робочі процеси, покращити взаємодію з користувачами та бути кращим за своїх конкурентів [1]. Ключовими перевагами використання ШІ-інструментів у вебдизайні можна визначити:

- підвищення ефективності та продуктивності. Постійне повторювання рутинних завдань, як-от форматування кнопок, налаштування макетів та прототипів може забирати багато часу. Наразі інструменти штучного інтелекту можуть з легкістю автоматизувати ці повсякденні аспекти та дати змогу дизайнерам зосередитися на завданнях з більшою цінністю в проєкті;

- відновлення креативу та натхнення. Не новина, що часто людей, які мають справу з творчою роботою, може спіткати проблема вигорання, що стає перепорою в роботі вебдизайнерів. ШІ-інструменти є певним трампліном для нових свіжих ідей, допомагають генерувати варіації дизайну на основі вподобань користувачів або ж введеної вказівки чи сучасних тенденцій. Це дає змогу дизайнерам досліджувати нові можливості та знаходити унікальні і нестандартні рішення;

- персоналізація контенту та дизайну. Створити інтуїтивно зрозумілий та привабливий користувацький досвід – це одне з першочергових завдань у вебдизайні. Сьогодні існує низка інструментів ШІ, які можуть проаналізувати поведінку користувачів та визначити сфери для вдосконалення чи змін, що дає змогу вебдизайнерам налаштовувати макети, функції та контент відповідно до конкретних потреб користувачів.

Використання ШІ-інструментів може відбуватися за такими напрямками:

- 1) створення вебсайтів;
- 2) генерація графічного контенту;
- 3) автоматизація підбору кольорів та шрифтів;
- 4) аналіз даних.

Проведемо аналіз інструментів для створення вебсайтів з метою виявлення їх основних характеристик, сильних та слабких сторін щодо специфіки використання. **Wix ADI** – це конструктор вебсайтів зі штучним інтелектом, який може створити повноцінний вебсайт за кілька кроків з допомогою помічника зі штучним інтелектом [2]. Він працює, відповідаючи на кілька запитань про ваш бізнес і вподобання щодо дизайну, і за лічені хвилини створює повністю функціональний вебсайт, включно зі сторінками, інтеграцією та ін. Це потужний інструмент, який дає змогу тим, хто має обмежений час або навички дизайну, створювати привабливі, функціональні вебсайти.

Ключовими особливостями Wix ADI можна визначити:

- створення вебсайтів без досвіду в дизайні;
- легке налаштування;
- 100 % адаптивність для мобільних пристроїв;
- вбудований SEO;
- створення тексту зі штучним інтелектом.

Однією з найкращих особливостей Wix ADI є те, що всі сайти, створені за допомогою Wix ADI, є повністю адаптивними. Створений сайт буде чудово відображатися на будь-якому пристрої, незалежно від розміру екрана. Адаптивні вебсайти забезпечують безперебійну роботу для мобільних користувачів, а також займають більш високі позиції в пошуковій видачі.

Hostinger AI Website Builder – це інноваційний інструмент, який поєднує в собі потужність штучного інтелекту і простий у використанні конструктор сайтів. Початок роботи займає приблизно 1 хвилину. Користувачі можуть ввести кілька деталей про свій сайт і в один клік спостерігати, як конструктор створює вебсайт, пристосований до їхніх потреб. Для цього конструктор використовує безліч готових макетів, які підходять для різних типів вебсайтів.

Він використовує технологію генеративного штучного інтелекту, як-от ChatGPT, щоб автоматично наповнювати макети сторінок унікальним контентом, зображеннями, шрифтами і кольорами для дизайну сайту. Для внесення змін конструктор має розширені інструменти дизайну та функції на основі ШІ – помічник із написання текстів, генератор зображень і навіть генератор логотипів, що робить його комплексним рішенням як для початківців, так і для досвідчених творців вебсайтів.

Ключовими особливостями Hostinger AI Website Builder є:

- швидке і просте створення вебсайтів за допомогою ШІ;
- адаптивний дизайн, що налаштовується за допомогою функції перетягування;
- різноманітність готових шаблонів;
- вбудований інструмент для створення контенту з ШІ;
- AI Logo Maker для миттєвого створення власного логотипу;
- інтегрований інструмент AI Heatmap для аналізу поведінки користувачів;
- інструменти SEO-оптимізації та інтеграція з Google Analytics.

Це зручний та доступний варіант для створення професійного вебсайта зі штучним інтелектом і один із небагатьох конструкторів, який може створити цілий сайт на основі простих підказок. Він пропонує інструменти зі штучним інтелектом та налаштовані шаблони, які підходять як для початківців, так і для досвідчених користувачів. Як універсальний конструктор сайтів на одній із найнадійніших хостинг-платформ, він є популярним вибором для багатьох.

Розглянемо детальніше модель генерації графічного контенту. **DALL-E 2** – це модель AI, розроблена для створення унікальних і креативних зображень за допомогою підказок. Цей інструмент може створювати реалістичні картинки з високою роздільною здатністю, які відображають певні концепції, мають задані атрибути і навіть імітують бажані стилі.

Ключовими особливостями DALL-E 2 є:

- Dall-E не може генерувати насильницькі, ненависні або дорослі зображення. Він також використовує передові технології, щоб запобігти фотореалістичному відтворенню облич реальних людей;

- модифікує наявні зображення, додаючи або видаляючи елементи, враховуючи тіні, відображення та текстури;

- легка інтеграція з іншими програмами та інструментами для подальшого використання створених зображень.

DALL-E 2 дає змогу генерувати зображення з унікальними концепціями та ідеями, що пропонує користувачам нескінченні можливості для творчості та самовираження. Кожне створене зображення може бути унікальним та вражаючим, що робить DALL-E 2 незамінним інструментом для всіх, хто шукає новаторські способи втілення своїх ідей у візуальному форматі.

Midjourney – один із найпопулярніших продуктів на сучасному ринку для створення зображень зі штучним інтелектом. Він відомий своєю здатністю створювати реалістичні зображення, 3D-персонажів та багато іншого на основі текстової підказки. Це також чудовий інструмент для створення макетів вебсторінок, концепцій логотипів, персонажів і наборів іконок. Ключовими особливостями цього сервісу є:

- створення зображень, макетів вебсторінок, наборів іконок і багато іншого з текстового запиту;

- можливість змінювати співвідношення сторін зображень;

- поставляється зі списком команд і параметрів для покращення згенерованих результатів.

Як стверджує засновник Midjourney, його основним призначенням має бути швидке створення прототипів для заощадження часу і надання концепцій (заснованих на ідеях художників), які можуть бути представлені клієнтам, щоб забезпечити найкращу співпрацю і результат.

Проведемо аналіз процесів автоматизації підбору кольорів та шрифтів.

FontJoy – чудовий вибір для автоматичного поєднання шрифтів. Пошук найкращих пар шрифтів для нових проєктів займає доволі багато часу у вебдизайнерів. FontJoy робить цей процес набагато легшим та швидшим. Цей інструмент працює на основі алгоритмів ШІ, які аналізують взаємодію між шрифтами та відображають оптимальні комбінації для використання в дизайні. Ключовими особливостями є:

- можливість генерації комбінацій шрифтів;

- автоматичний підбір оптимальних шрифтових комбінацій з урахуванням їх візуальної сумісності;

- можливість налаштування параметрів генерації, включно з розміром, жирністю та іншими характеристиками шрифтів.

FontJoy є надзвичайно зручним завдяки його здатності автоматично підбирати оптимальні шрифтові комбінації, враховуючи їх гармонійну взаємодію, що дає змогу швидко й ефективно створювати привабливі та професійні дизайни без зайвих зусиль.

Colormind – це інструмент на основі штучного інтелекту, що був створений для виконання одного з найбільш буденних, повторюваних, але все більш важливих завдань у вебдизайні – створення гармонійних кольорових палітр.

Правильний колір відіграє значну роль в успіху вебдизайну, що приводить до високої конверсії та кращої впізнаваності бренду. Розробка колірної гами, яка відповідає критеріям клієнта, є обов'язковою. Це складний процес: дизайнери витрачають години на пошук правильної комбінації.

Colormind існує вже кілька років, тому він був ретельно протестований і схвалений вебком'юніті. Він вивчає кольорові стилі фотографій, фільмів та популярних творів мистецтва, які завантажуються щодня. Вже існує величезна база даних кольорових палітр, створених іншими користувачами. Ключові особливості:

- використання платформи для пошуку натхнення;
- можливість завантажити фото та отримати на його основі природні й унікальні поєднання кольорів;
- дослідження вебпалітри кольорів із застосуванням їх на автоматично згенерованих вебсторінках, щоб перевірити, чи підійдуть вони для заданого проєкту.

Розглянемо інструменти для аналізу даних.

Google Analytics – це поширений інструмент вебаналітики, який включає функції ШІ, щоб надавати цінну інформацію про ефективність вебсайта. Google Analytics може слугувати важливим інструментом для вебдизайнерів, допомагаючи їм розуміти потреби та поведінку користувачів і вдосконалювати свої дизайнерські рішення відповідно до цих даних. Ключові особливості:

- збір даних про трафік, відвідуваність та поведінку користувачів на сайті;
- аналіз ефективності рекламних кампаній та платформ;
- відслідковування цільових дій користувачів на сайті;
- визначення ключових метрик для оцінки успішності вебсайта.

Однією з корисних переваг Google Analytics є його здатність надавати якісний аналіз того, як користувачі взаємодіють із вебсайтом, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації сайта.

Висновки. Інструменти штучного інтелекту пропонують низку переконливих переваг для сучасних вебдизайнерів. Штучний інтелект дає змогу дизайнерам створювати більш ефективні, привабливі та інклюзивні вебсайти – від оптимізації робочих процесів і стимулювання творчості до персоналізації взаємодії з користувачем та оптимізації доступності. Оскільки технології продовжують розвиватися, використання штучного інтелекту буде мати вирішальне значення для професіоналів вебдизайну, щоб процвітати в галузі дизайну, яка постійно змінюється. Використовуючи можливості штучного інтелекту, вебдизайнери можуть покращити свій процес розробки та створювати виняткові вебсайти, які відповідають вимогам сучасних користувачів.

Abstract. This article examines the best AI tools available to web designers and their applications in various aspects of web design. It covers the use of artificial intelligence to create site prototypes, populate content, automate routine tasks and analyze data. Each tool is described in detail, its features and advantages are emphasized. Using the capabilities of artificial intelligence, web designers can optimize their workflow and increase the efficiency and effectiveness of design processes.

Keywords: web design, artificial intelligence (AI), data analysis, AI tools.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Murray T. Штучний інтелект та вебдизайн: ідеальна комбінація, яка заощадить ваш час? *SPEKA*. 2023. URL: <https://speka.media/stucnii-intelekt-ta-vebdizain-idealna-kombinaciya-yaka-zaoshhadit-vam-cas-v5d119> (дата звернення 20.02.2024).
2. Офіційний сайт WIX. URL: <https://uk.wix.com/> (дата звернення: 20.02.2024).

3. 5 seriously useful AI web design tools. URL: <https://www.creativebloq.com/features/new-ai-web-design-tools> (дата звернення 25.02.2024).

4. 11 Best AI Web Design Tools in 2024. URL: <https://www.elegantthemes.com/blog/business/best-ai-web-design-tools> (дата звернення 22.02.2024).

5. 16 Best AI Tools for Web Designers. URL: <https://designmodo.com/ai-tools-designers/> (дата звернення 20.02.2024).

6. Офіційний сайт Google Analytics. URL: <https://marketingplatform.google.com/about/resources/> (дата звернення 20.02.2024).

УДК 004.453:005.95

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Л. В. Пілявоз, В. Ю. Василенко

Анотація. У статті досліджуються основні недоліки та переваги інформаційних систем управління персоналом. Методи досліджень включають аналіз літератури та огляд сучасних технологій. Акцентується на специфіці використання наявних систем управління персоналом, а саме: Zoho People, Hurma System, Workable, BambooHR. Основні результати визначають особливості використання інформаційних систем та можливості покращення ефективності управління персоналом.

Ключові слова: інформаційні системи, управління персоналом, Zoho People, Hurma System, Workable, BambooHR.

Вступ. У сучасному світі інформаційні системи управління персоналом відіграють ключову роль у діяльності підприємств, організацій та установ. Однак, незважаючи на їх значний внесок у підвищення ефективності управління персоналом, існують як недоліки, так і переваги, які варто розглянути для подальшого впровадження цих систем.

Метою статті є аналіз недоліків та переваг наявних інформаційних систем управління персоналом, визначення доцільності використання тих чи інших ІС на підприємстві.

Основний розділ. Наявні підходи до розробки системи управління персоналом повинні враховувати два аспекти:

1. Створення комп'ютеризованої системи обліку функцій персоналу, що включає такі функції:

- облік та зберігання первинних документів в особовій справі;
- створення, виконання та зберігання індивідуальних наказів фізичних осіб;
- збір та подання статистичної та іншої відповідної інформації;
- зберігання копій наказів з основної діяльності;
- можливість дізнатися всю інформацію про корпоративну структуру, штатний розклад і посади співробітників;
- здатність системи адаптуватися до структури організації та розробки звітних документів.

2. Створення системи експертної оцінки, за допомогою якої аналізують та приймають рішення у сфері управління персоналом.

Використання передбачає створення кар'єрних графіків, проведення психологічних тестів, планування витрат на співробітників тощо. Якість автоматизації кадрового обліку залишається найважливішим складником у виборі системи та її створенні. Кадровий облік має вирішальне значення для системи управління персоналом і становить більшу частину вартості системи через великий обсяг необхідних вихідних даних. Під час обробки документів навіть невелике зниження трудовитрат дає значний фінансовий ефект завдяки підвищенню точності та можливості швидкої зміни вхідних даних. Автоматизовані системи обліку персоналу, розроблені компаніями-розробниками програмного забезпечення, постійно вдосконалюються. Кадрова функція значно розвинулася, було докладено багато зусиль у сфері розподілу та обслуговування, спрощена система налаштування тощо.

Слабкою ланкою в автоматизації кадрової роботи є один зі складників кадрового обліку – використання паперових документів [2, с. 41]. Практично кожна операція кадрового обліку потребує роботи з паперовими документами.

Ефективна інформаційна система управління персоналом – це єдина інформаційна база, яка поєднує в собі всі аспекти управління персоналом і підвищує ефективність роботи. Для результативної роботи з управління персоналом система повинна мати інформаційне забезпечення за такими напрямками:

- управління нарахуванням заробітною платою;
- відбір і адаптація;
- збір, зберігання та доступ до інформації про працівників;
- відстеження кількості відвідувачів і пропусків роботи;
- оцінка ефективності;
- адміністративні обов'язки;
- навчання менеджменту;
- самообслуговування для працівників;
- планування роботи працівників;
- аналіз людських ресурсів і прийняття зважених рішень;
- управління HRM-безпекою [1].

Сьогодні у світі створено чимало систем, які реалізують функції управління персоналом компаній. Управління персоналом (HRM), або інформаційна система кадрів (HRIS) – це комплексна система, яка автоматизує процес підбору персоналу, відбирає кандидатів, проводить співбесіди, навчає та розвиває співробітників. Вибір підходящої програми для кадрових менеджерів і наявність правильної системи управління персоналом є вкрай важливим фактором для безперебійної роботи підприємства [3].

Розглянемо характеристики найпоширеніших інформаційних систем (ІС), які сприяють більш легкому управлінню персоналом в організації (підприємстві) (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристики існуючих ІС для управління персоналом

Назва	Zoho People, Zoho Corporation (Індія)	Hurma System (Україна)	Workable (США)	BambooHR (США)
Вебсайт	https://www.zohocorp.com/	https://hurma.work/	https://www.workable.com/	https://www.bamboohr.com/
Опис	Zoho People – це онлайн-сервіс для здійснення всіх процесів управління персоналом (HRM) з однієї єдиної системи. Ця система допомагає залучати, утримувати і винагороджувати найкращих співробітників компанії	Hurma System – це інтегрована система управління людськими ресурсами, що надає комплексний набір інструментів для ефективного управління персоналом. Основні функції системи включають управління рекрутингом, онбордингом, адаптацією, моніторинг настрою співробітників, а також управління цілями компанії (OKR)	Workable – це онлайн-сервіс для виявлення і оцінки великої кількості кандидатів та подальшого прийняття рішення, хто з кандидатів є найкращим для компанії	BambooHR – це платформа, спрямована на професіоналів у сфері управління персоналом, яка розв'язує ключові завдання щодо обробки даних у сфері кадрового обліку для малих і середніх підприємств
Сфера використання	Середній бізнес, малий бізнес, ФОП, спеціаліст, некомерційна організація, корпорація	Середній бізнес, ФОП, корпорація	Середній бізнес, малий бізнес, ФОП, спеціаліст, некомерційна організація	Середній бізнес, малий бізнес, ФОП, спеціаліст, некомерційна організація
Вид продукту	Онлайн-сервіс	Онлайн-сервіс	Онлайн-сервіс	Онлайн-сервіс
Інтерфейс	Веббраузер, iOS, Android	Веббраузер	Веббраузер, iOS, Android	Веббраузер, iOS, Android
Розгортання	Мобільний пристрій, хмара (SaaS)	Хмара (SaaS)	Мобільний пристрій, хмара (SaaS)	Мобільний пристрій, хмара (SaaS)
Безкоштовна ІС	–	–	–	–

Назва	Zoho People, Zoho Corporation (Індія)	Hurma System (Україна)	Workable (США)	BambooHR (США)
Наявність демоверсії	+	-	-	-
Наявність пробного періоду	+	+	+	+

Zoho People – це інформаційна система, яка дає змогу менеджерам з персоналу миттєво записувати важливу інформацію в інтерфейс без зайвих деталей. Система надає такі функції: база співробітників, портал самообслуговування, організаційна структура, контрольний список бізнес-процесів тощо.

Перевагами Zoho People є можливість проведення HR-аналітики, електронні підписи, облік робочого часу, керування відсутністю, зрозумілий у користуванні конструктор шаблонів і форм, функція перевірки ефективності, функціонал для автоматизації щоденних HR-задач, набір популярних шаблонів HR-документів, інтегрована аналітика та звіти, вебверсії та мобільні версії.

Недоліками Zoho People є обмеження безкоштовного тарифу лише трьома користувачами, обмежений доступ до CRM лише для однієї особи, а також обмеження обміну даними в різних тарифних планах. До того ж відсутність функцій спільної роботи та особистої ефективності, а також відсутність локальної версії також є недоліками цієї системи [3].

Hurma System – це нове додаткове рішення на ринку систем управління людськими ресурсами (HRM/HRIS). Ця система об'єднує в собі HR, рекрутинг та Objectives and Key Results (OKR) в одному пакеті. Вона охоплює всі етапи взаємодії з кандидатом – від початкового контакту до онбордингу та моніторингу настрою співробітників. Переваги Hurma System включають наявність чат-бота AI Partner для Telegram, Slack, Viber, автоматизацію інтерв'ю, організаційну структуру компанії, синхронізацію з Google-календарем, статистику за різними аспектами управління персоналом та багато іншого. Незважаючи на свої переваги, система має недолік у тому, що є доволі молодою, і це впливає на її стабільність та розвиток. Однак з огляду на її широкий функціонал та інноваційні можливості Hurma System може стати цінним інструментом для компаній, що шукають ефективне управління персоналом [3].

Workable – це онлайн-система управління процесами рекрутингу, що поєднує в собі систему відстеження кандидатів (ATS) і рекрутингову платформу з потужним пошуковим двигуном, спрямованим на знаходження релевантних резюме в інтернеті та на сайтах із пошуком роботи.

Переваги Workable включають управління наймом та кандидатами, публікацію на сайтах роботи в один клік, брендуння інтерфейсу відповідно до стилю вашої компанії, пошук кандидатів через соціальні мережі, конструктор анкет і вакансій, колаборацію під час створення резюме, швидкий парсинг резюме, шаблони листів, масове розсилання, базу електронних адрес кандидатів, розклад завдань для відділу кадрів, зручний імпорт наявних баз даних, службу підтримки по телефону та електронну пошту, персонального менеджера – Add-ons для Google Chrome для швидкого пошуку кандидатів.

Недоліки Workable полягають у тому, що система спрямована лише на процес найму персоналу, інші функції управління персоналом не враховуються; відсутність багатфакторної авторизації та відсутність модуля управління розвитком співробітників [3].

BambooHR – це програмне забезпечення для HR-менеджерів у малих і середніх підприємствах, яке включає великий набір послуг з управління персоналом і рекрутингу, а також може бути доповнене інструментарієм для обліку заробітної плати.

Переваги BambooHR включають автоматизацію пошуку даних про відповідних кандидатів та їх відстеження, ефективне управління обсягом інформації про персонал і кандидатів, розподіл прав доступу для різних користувачів, ретельний аналіз, інтеграцію з різноманітними інструментами, гнучке налаштування інтерфейсу, керування навчанням персоналу, створення та налаштування процесів, наявність вбудованого календаря та докладного FAQ.

Недоліки BambooHR включають відсутність автоматизованого розрахунку заробітної плати, відсутність стандартного тарифного плану, обмежену конфігурацію, потребу у рішенні

третьої сторони для завершення набору персоналу через відсутність інструменту адміністратора, обмежену гнучкість [3].

Висновки. Внаслідок проведеного аналізу можна зробити висновок, що серед розглянутих інформаційних систем найбільш привабливими є Hurma System та Zoho People, які включають повний перелік модулів щодо процесів найму та управління персоналом.

Abstract. The article explores the main advantages and disadvantages of human resource management information systems. Research methods include literature analysis and a review of contemporary technologies. Emphasis is placed on the specificity of using existing personnel management systems, namely: Zoho People, Hurma System, Workable, BambooHR. The main findings identify the features of using information systems and possibilities for improving personnel management efficiency.

Keywords: information systems, personnel management, Zoho People, Hurma System, Workable, BambooHR.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Можливості HR-систем: міфи та реальність – Education.ua. *Освіта в Україні. Усі навчальні заклади – Education.ua.* URL: <https://www.education.ua/articles/47/> (дата звернення: 27.02.2024).
2. Дяків О. П., Островерхов В. М. Управління персоналом: навчально-методичний посібник. Видання друге, переробл. і доповн. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 288 с.
3. Порівняння популярних HR-систем. Що обрати і чому? *HURMA.* URL: <https://hurma.work/blog/porivnyannya-populyarnih-hr-sistem-shho-obrati-i-chomu/> (дата звернення: 01.03.2024).

УДК 021+930.25+069]:316.77

РОЛЬ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ, МУЗЕЇВ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В. С. Федун, Г. П. Лукаш

Анотація. У статті висвітлено роль бібліотек, архівів та музеїв як інституцій національної пам'яті. Зазначено, що організація та використання архівної інформації є важливим напрямом роботи бібліотек, архівів, музеїв, який зближує та підносить їх роль в усіх сферах суспільного життя. Виокремлено питання формування сприятливого інформаційного комунікативного середовища. Акцентовано на критеріях і показниках ефективності впровадження інноваційних форм роботи, підкреслено необхідність цифровізації архівних інформаційних ресурсів та послуг, важливість подальшого розвитку міжнародної співпраці, впровадження інтерактивних проектів, інноваційних сервісів. Внаслідок дослідження доведено ефективність співпраці документно-інформаційних інституцій – бібліотек, архівів, музеїв. Окреслено спільне та відмінне в діяльності установ – зберігачів духовної спадщини народу та культурного надбання людства.

Ключові слова: бібліотеки, архіви, музеї, архівний простір, комунікативний інформаційний простір.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Глобалізаційні та інтеграційні світові тенденції діяльності суспільства вимагають збереження й забезпечення якісного оперативного доступу до культурної спадщини людства, сприяють формуванню інформаційного комунікативного простору. Одним із головних суспільних інструментів збереження культурної спадщини нації, історичної пам'яті та історико-культурної інформації слугує архівна система, складниками якої є бібліотеки, архіви, музеї. Архівні документи, які зберігаються в архівних, музейних, бібліотечних фондах, є унікальними за змістом, різноманітними за типом та характером і є невід'ємною частиною духовної спадщини українського народу [1]. Актуальність та доцільність об'єднання інформаційних ресурсів установ соціальної пам'яті як способу забезпечення широкого доступу до їх ресурсів підтверджується тим фактом, що бібліотеки, архіви, музеї працюють у межах соціальних, організаційних, економічних і правових умов [2, с. 8]. У дослідженнях ролі бібліотек, архівів, музеїв простежується їх системна взаємодія як комплексного соціально-комунікативного процесу, орієнтованого на формування комунікативно-інформаційного простору. Об'єктивні закони розвитку інформаційного суспільства, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій неминуче ведуть до впровадження інноваційних технологій, цифровізації традиційних джерел та створення інформаційних ресурсів нового типу, надання інформаційних послуг у різних форматах, за будь-яких ризиків та викликів часу.

Аналіз досліджень і публікацій. Специфіка діяльності бібліотек, архівів, музеїв є об'єктом дослідження та дискусії як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, супроводжується великою кількістю публікацій різного спрямування (нормативного, інформативного, рекомендаційного, методичного). Питанню ролі бібліотек, архівів та музеїв як важливих сховищ національно-культурної спадщини, дослідженню форм їх взаємодії та перспективи співпраці в інформаційному просторі України присвячені праці українських вчених: Л. Дубровіної, І. Матяш, А. Киридон [3; 4], С. Шемаєва [5] та ін. Красзнавчий контент бібліотек Вінниччини досліджували О. Анісімова, Г. Лукаш [6]. Бібліотека як складна система соціальних комунікацій є предметом уваги низки науковців і практиків бібліотечної справи, серед яких О. Бруй, Т. Гранчак, В. Здановська, Т. Колесникова, С. Ростовцев, О. Шкира, Т. Яворська, Т. Ярошенко та ін. Архіви досліджували І. Андреевський, М. Васильченко та ін. Комунікаційні моделі стосовно музеїв пропонували вітчизняні та зарубіжні дослідники – О. Беззубова, М. Маклюен, С. Пшенична, Е. Хупер-Грінхил, К. Шеннон та ін. [5].

Наукова новизна. У сучасному світі бібліотеки, архіви, музеї як інститути пам'яті виконують важливу роль збереження, інтерпретації соціального досвіду, культурної спадщини, генерують нові знання та ідеї. Питання діяльності бібліотек, архівів, музеїв, формування комунікативного інформаційного простору порушується на міжнародному, вітчизняному, регіональному рівнях. Співпраця соціально-інформаційних інститутів, розширення міжнародного співробітництва сприяє впровадженню національних та міжнародних проектів, які відкривають ширші можливості з пошуку ресурсів та їх фінансування; збільшення колекцій та їх доступність; формування позитивного іміджу установи; створення унікального інформаційного середовища тощо.

Мета дослідження – визначити роль та основні напрями діяльності бібліотек, архівів та музеїв у формуванні комунікативного інформаційного простору; проаналізувати особливості зберігання архівних документів у інституціях національної пам'яті; виявити спільне та відмінне у діяльності бібліотек, архівів, музеїв.

Виклад основного матеріалу. Серед численних соціальних інститутів, які здійснюють функції збереження національної пам'яті, бібліотекам, архівам та музеям належить особлива роль. Ці установи покликані збирати, зберігати, науково досліджувати та надавати у суспільне користування історико-культурні джерела, історичні артефакти, що є свідками розвитку суспільства. Це – своєрідне творення історичних документальних депозитаріїв, яке має величезне значення у накопиченні національної пам'яті. Діяльність інституцій пам'яті інколи подається через метафори – «скарбниці пам'яті нації», «будинки пам'яті», «сховища пам'яті», «суспільні інститути пам'яті» тощо [4, с. 8; 7, с. 163].

Створення, підтримка діяльності цих соціальних інститутів зумовлені появою перших державних утворень, оскільки вони виконують роль своєрідного історичного депозитарію, що слугує комунікаційним посередником між минулим, сучасним, майбутнім [7]. Музеї, бібліотеки та архіви є рівноцінними, взаємодоповнюючими підсистемами єдиної системи історичної пам'яті.

У бібліотеки, архіву та музею, за всієї їх специфічності, дійсно є багато спільного, існує багато форм їх взаємодії. Об'єктами музейного, бібліотечного та архівного зберігання є предмет, книга, документ. Бібліотека зберігає друковані видання, архів – рукописи та машинописні тексти. Спільним є те, що ці установи належать до документно-інформаційних інституцій; виконують однакові функції; виступають у якості зберігачів культурного надбання людства. У наукових бібліотеках є відділи рідкісної книги, створюються музеї історії бібліотеки, виставкові зали раритетних видань, які мають характер музею. В архівах зберігаються й управлінські документи. Архіви є сховищем людського знання і досвіду, слугують інтересам держави і суспільства. Архіви певною мірою можна розглядати як середовище соціальних комунікацій засобами ретроспективної документної спадщини, через які здійснюється «спілкування» з минулим [8; 9]. У музеї виставлені найбільш рідкісні рукописи, музей архіву нічим не відрізняється від відділу рідкісної книги бібліотеки. У кожному музеї є архів і бібліотека, і деякі примірники рукописів і книг слугують як звичайні експонати. Популяризація бібліотечних, архівних та музейних фондів відбувається шляхом проведення різноманітних інформаційних заходів, що яскраво висвітлюють працівники бібліотек [7; 8, 11].

Водночас бібліотекам, архівам, музеям притаманні специфічні риси, що знаходять відображення в характері та організації їх діяльності, в покладених на них завданнях. Кожна із зазначених установ має свої особливості у формуванні фондів, обліку, систематизації їх типів і видів, підходах до зберігання та поширення інформації про них. Всередині цих інституцій також відбувається злиття раніше самостійних функцій. Відмінність між інституціями проявляється у доступності до фондів: фонди бібліотек доступніші; фонди архівів – опосередковано частково доступні; фонди музеїв – тимчасово частково доступні. З бібліотечним документом користувач має фізичний контакт, з архівним – опосередкований, з музейним предметом – фізичний контакт відсутній. Документна комунікація в бібліотеках і архівах відбувається шляхом безпосереднього контакту, в музеях – шляхом експонування. Для бібліотечного фонду характерна тиражність, для архівного і музейного – унікальність [9; с. 278; 10, с. 73].

Надзвичайно актуальними сьогодні є проблеми збереження документального надбання, забезпечення доступу до документального спадку завдяки новим електронним технологіям. Існують окремі лакуни у сфері інформатизації вітчизняної бібліотечної, архівної та музейної справи. Основним напрямом інформатизації архівної та бібліотечної галузей є оцифрування фондів і надання дистанційного доступу до них, створення електронних каталогів, виставок тощо. Цифровізація, тобто перетворення інформації в цифрову форму, наразі є глобальною тенденцією, головним джерелом та умовою формування сучасної соціальної структури соціуму, його успішного розвитку [9, с. 278].

Формування багатовекторного комунікативного простору надає право на інформацію, можливість ефективно використовувати інформаційний ресурс і комунікаційні технології, що постійно розвиваються. Зі збільшенням обсягів електронних ресурсів і розвитком технологій надання мультимедійної інформації все частіше говориться про суміщення функцій бібліотек, музеїв і архівів як документно-інформаційних інституцій. Грані співпраці бібліотек, архівів та музеїв розглядаються на міжнародному, загальнодержавному, регіональному рівнях, оскільки саме ці установи є головними інформаційними системами країни. Широке коло питань роботи бібліотек, архівів та музеїв розглядаються науковою спільнотою на форумах, семінарах, науково-практичних конференціях різних рівнів. Серед них – співпраця з міжнародними організаціями; збереження культурної спадщини; міжнародний інструментарій зі збереження культурної спадщини; цифрова модернізація.

Жорстока війна, розв'язана російським агресором, зачепила усі без винятку сфери суспільного життя і торкнулася кожного громадянина та мешканця України. Соціальні інституції пам'яті не стоять осторонь. Так, бібліотеки України долучилися до формування колекції Національної цифрової бібліотеки України з метою архівування свідчень про страшні злочини росії та про незламність і стійкість українського народу. Публікації у ЗМІ та інтернеті, офіційні документи, фотографії та відео, історії людей – все це потребує фіксації для подальшого збереження. На Всеукраїнських науково-практичних конференціях – «Бібліотеки, архіви, музеї: адаптація в умовах військової агресії» (2022), «Бібліотеки, архіви, музеї: стратегії резильєнтності» (2023) озвучені такі теми: культурні інституції; мобілізація сил, засобів та ресурсів, формати взаємодії; інформаційне протистояння закладів культури російській воєнній агресії; актуалізація бібліотечних фондів; заходи воєнного та післявоєнного часу; фонди та колекції документних пам'яток у бібліотеках, архівах і музеях України: актуальні питання обліку та збереження під час війни; бібліотеки, архіви, музеї: консолідація заради перемоги та повоєнної відбудови; проблеми збереження та охорони культурних пам'яток із фондів бібліотек, архівів та музеїв у кризові часи: взаємодія, співпраця, підтримка, досвід [10] тощо.

Висновки. Отже, роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні комунікативного інформаційного простору завжди була надзвичайно вагомою, і особливо посилює значимість у соціально напружених обставинах. Бібліотеки, архіви, музеї – головні суспільні інструменти збереження культурної спадщини нації, історичної пам'яті та історико-культурної інформації, важливі джерела та сховища національної самобутності і соціальної пам'яті. Діяльність системи архівних установ формує комфортне комунікативне середовище, сприяє збереженню, охороні та передаванню майбутнім поколінням унікального ментального надбання, що міститься у культурному, історичному, освітньому, знанневому спадку громади; вони відтворюють її специфічні

відмінності, які ідентифікують місцевих мешканців, викликають незмінний інтерес у дослідників, туристів. Бібліотеки, архіви, музеї збирають цифрові документи про російсько-українську війну. Сьогодні важливо зберігати історичну пам'ять, акумулювати традиційні та електронні ресурси, оприлюднювати відповідні документи, доносити правду людям. Кожен жорстокий прояв зла ще більше об'єднує нас, вселяє віру у перемогу України.

Abstract. The article highlights the role of libraries, archives and museums as institutions of national memory. It is noted that the organization and use of archival information is an important direction of the work of libraries, archives, museums, which brings together and elevates their role in all spheres of public life. The question of forming a favorable informational and communicative environment is singled out. Emphasis is placed on the criteria and indicators of the effectiveness of the implementation of innovative forms of work, the need for digitization of archival information resources and services, the importance of further development of international cooperation, the implementation of interactive projects, and innovative services is emphasized. As a result of the study, the effectiveness of cooperation between document and information institutions libraries, archives, museums – was proven. Common and different activities of institutions custodians of the spiritual heritage of the people and the cultural heritage of humanity are outlined.

Keywords: libraries, archives, museums, memory institutions, archival space, information society, communicative information space.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архівні установи України: довідник. Т. 2, кн. 2. Київ, 2012. XXVII, 602 с.
2. Липак Г. Роль бібліотек, архівів, музеїв у формуванні соціокомунікаційного простору територіальних громад. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 5. С. 8–14.
3. Дубровіна Л., Киридов А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3–10.
4. Матяш І. Б. Установи пам'яті: поняття, місія, тенденції. *Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць*. 2012. Т. 4. С. 7–18.
5. Шемаєв С. О. Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 36. С. 166–174.
6. Анісімова О. М., Лукаш Г. П. Краєзнавчий контент бібліотек Вінниччини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 39–47. DOI: 10.32461/2409-9805.2.2023.284656.
7. Шкіра О. Бібліотека як соціальна інституція пам'яті: ресурс креативного середовища. *Бібліотека у сучасному інформаційному просторі: проблеми та перспективи (до 100-річчя бібліотеки Університету Ушинського): тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної бібліотечної конференції (17 листопада 2022 р., м. Одеса)*. Одеса: Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2023. С. 163–169.
8. Білоус В. С. Діяльність бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в умовах війни: потреби та можливості. *Трансформація роботи бібліотек в умовах воєнного стану: Всеукраїнська науково-практична конференція, 20 квітня 2023 р.* / НБ НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2023.
9. Васильченко М. М. Функційні трансформації в еволюції архівів: студювання в історико-генетичному дискурсі. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф.* Харків, 2017. С. 278–279.
10. Збанацька О. М. Бібліотеки, архіви, музеї: деякі аспекти спільності та відмінності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 3. С. 68–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_3_11
11. Яворська Т. М. Соціальні мережі бібліотек як ефективний інструмент промоції книг і читання. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 4. С. 21–27.

УДК 004.8:378.018

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ю. С. Цюпаченко, В. Ю. Василенко

Анотація. У статті розглядаються потенційні можливості та перспективи використання штучного інтелекту (ШІ) в навчальному процесі закладів вищої освіти. Підкреслюється значимість інтеграції сучасних технологій у сферу освіти та їх вплив на якість і ефективність навчального процесу. Автори розглядають переваги використання ШІ для індивідуалізації навчання, автоматизації адміністративних процесів та покращення якості освіти. Особлива увага приділяється етичним та соціальним аспектам використання ШІ в навчальному середовищі. Досліджуються виклики, з якими стикаються ЗВО під час впровадження й інтеграції ШІ, та пропонуються шляхи їх подолання. Загальний висновок полягає в тому, що використання ШІ може значно покращити навчальний процес

у закладах вищої освіти, але вимагає ретельного планування, підготовки персоналу та уважного врахування етичних і правових аспектів.

Ключові слова: інформаційні технології, штучний інтелект, вища освіта, навчання.

Вступ. У сучасному світі, що швидко змінюється, освіта є ключовим елементом соціального розвитку та успішної конкуренції на глобальному ринку праці. Впровадження технології штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес є одним із найперспективніших і актуальних напрямів у розвитку освітніх систем, що змінює традиційні методи навчання та створює нові можливості для студентів, викладачів і закладів вищої освіти. Сучасні студенти, народжені та вирості в епоху цифрових технологій, мають особливі вимоги до навчального процесу. Він має бути не лише пізнавальним, а й інтерактивним, цікавим та індивідуальним [1, 2].

У цьому контексті ШІ виявився дуже корисним інструментом, що дає змогу нам адаптувати освітні програми до потреб окремих здобувачів і забезпечити автоматизацію та оптимізацію адміністративних процесів у закладах вищої освіти. Усе більші обсяги даних і доступ до потужних обчислювальних ресурсів відкривають перед університетами багато можливостей у сферах досліджень, аналізу даних і розробки інноваційних освітніх продуктів. Однак потенціал штучного інтелекту пов'язаний із викликами, зокрема етичними проблемами, технічними обмеженнями та необхідністю навчання працівників. Ця стаття містить поглиблений аналіз переваг і проблем використання ШІ в процесах університетської освіти, огляд поточних результатів досліджень і практичного застосування ШІ, розгляд ефективних стратегій впровадження та інтеграції цих технологій в освітню практику, а також обговорення етичних і соціальних аспектів використання ШІ в освітніх процесах.

Мета роботи – продемонструвати потенціал штучного інтелекту для підвищення якості освіти та забезпечення адаптації університетів до вимог сучасного цифрового світу.

Основний розділ. Запровадження ШІ в навчання має великий потенціал, адже зараз, в еру розвитку людини як індивідуума, важливо зберігати індивідуальність та більш детально підходити до персоналізованого навчання. Дослідження показують, що застосування ШІ в навчанні може покращити засвоєння матеріалу, збільшити мотивацію до навчання та підвищити результативність студентів. Проте є і проблемні питання, які можуть у подальшому викликати труднощі під час впровадження ШІ в навчальний процес: зокрема, аспекти прозорості алгоритмів та захисту приватності особистих даних здобувачів. Технічні обмеження, як-от обробка великих обсягів даних та складність впровадження деяких ШІ-технологій, також становлять виклик для закладів вищої освіти. Незважаючи на можливі труднощі впровадження технології в освітню програму, перед нами відкриваються нові перспективи вдосконалення освіти на європейському рівні; також дослідження нового стає більш спрощеним, що дає змогу здобувачам поглиблюватись у навчання та шукати себе у різних напрямках [1].

Сучасна молодь вирізняється гострим розумом та прагненням виділитися своєю індивідуальністю, а освіта з використанням штучного інтелекту може допомогти підкреслити індивідуальність кожного студента, знайти нові рішення проблеми розуміння навчального матеріалу та застосування його у виконанні практичних робіт. Завдяки ШІ можна створити інтерактивні навчальні програми та інструменти, що одразу закрий декілька наших основних потреб для успішного навчання: індивідуальний підхід, полегшене сприйняття навчального матеріалу та зручність під час навчання онлайн. Прикладом може слугувати створення віртуальних лабораторій, симуляцій та ігрових платформ (останні є дуже розповсюдженою основою для створення якісного продукту з вивчення іноземних мов). Для впровадження ШІ в навчальний процес важливо дотримуватись принципу поступовості. Результатом таких дій буде легша адаптація студентів та персоналу навчального закладу до нових умов навчання.

Також одним із ключових аспектів використання ШІ є можливість персоналізованого навчання. Системи ШІ можуть аналізувати дані про здобувачів, їх прогрес та здібності, щоб створювати індивідуалізовані навчальні програми та матеріали. Це дає змогу студентам отримувати знання відповідно до їхніх потреб та рівня підготовки.

До того ж ШІ відкриває нові можливості для автоматизації оцінювання. Завдяки системам штучного інтелекту процес перевірки завдань та тестів може бути автоматизований, що дає

зможу викладачам ефективно використовувати свій час та надавати швидку зворотну інформацію здобувачам.

До того ж віртуальні т'ютори, що базуються на штучному інтелекті, можуть надавати здобувачам індивідуальну підтримку та навіть проводити онлайн-уроки. Це створює можливості для більш ефективного вивчення матеріалу та розвитку навичок [3].

Цікавим аспектом є створення ігрових симуляцій для навчання. Ігрові симуляції, використовувані в навчанні, стають все більш популярними інструментами для залучення здобувачів та поліпшення їхнього навчального досвіду. Ці симуляції надають можливість студентам вивчати складні концепції та розв'язувати проблеми в імітаційних середовищах, що допомагає покращити їх розуміння та навички. Розглянемо деякі ключові аспекти створення ігрових симуляцій для навчання.

По-перше, успішна ігрова симуляція для навчання повинна бути добре структурованою та зорієнтованою на досягнення конкретних навчальних цілей. Розробники повинні чітко визначити цілі навчання та заплановані результати, яких вони хочуть досягти за допомогою симуляції, і вбудувати їх у дизайн гри.

Другий аспект – це інтерактивність. Ігрові симуляції повинні надати здобувачам можливість взаємодіяти з навколишнім середовищем, виконувати різноманітні завдання та приймати рішення, що мають вплив на подальший перебіг подій. Це сприяє активному залученню студентів та стимулює їхній інтерес до навчання. До того ж ефективні ігрові симуляції повинні бути реалістичними та іммерсивними. Це означає, що вони повинні відтворювати реальні ситуації або процеси з високим рівнем деталізації та автентичності. Реалістичне відтворення допомагає студентам легше зануритися в навчальний матеріал та зрозуміти його застосування у реальному житті.

Не менш важливим є забезпечення зворотного зв'язку та оцінювання в ігрових симуляціях. Системи зворотного зв'язку дають змогу здобувачам вищої освіти отримувати негайну інформацію про їхні дії та рішення, а також отримувати рекомендації щодо покращення їхньої продуктивності. Оцінювання в ігрових симуляціях дає змогу викладачам та інструкторам оцінити прогрес студентів та виявити області, які потребують додаткового вдосконалення [4].

Отже, створення ігрових симуляцій для навчання – це складний, але дуже важливий процес, який може значно поліпшити якість освіти та забезпечити здобувачам цікавий і ефективний спосіб вивчення навчального матеріалу. З правильним підходом та дослідженням потреб аудиторії ігрові симуляції можуть стати потужним інструментом для розвитку ключових навичок та знань.

Висновки. Проаналізувавши всю інформацію щодо штучних технологій, можна сформулювати перелік основних рекомендацій щодо успішного впровадження технологій у навчальний заклад:

Підвищення кваліфікації персоналу. Важливо забезпечити належну підготовку викладачів і адміністраторів закладів вищої освіти щодо використання та управління системами штучного інтелекту. Це включає в себе навчання з технології ШІ, етичних аспектів і методів впровадження.

Забезпечення конфіденційності здобувачів. Тут мається на увазі, що потрібно розробити правила користування ШІ та політику конфіденційності, щоб уникнути небажаних наслідків користування цими технологіями.

Співпраця з IT-розробниками. Це важливий аспект розвитку ШІ в навчальному закладі, адже маючи партнерство з IT-компаніями, навчальний заклад має змогу використовувати передові розробки та інноваційні патенти в освітньому процесі.

Доступність. Насамперед ми маємо зрозуміти, що впровадження чогось нового завжди має бути доступним для усіх задля досягнення високого результату, тому варто забезпечити інклюзивність нових технологій для всіх студентів, у тому числі для тих, хто має обмеження у доступі до технічних засобів або навичок.

Вдосконалення. Щодня з'являється щось нове, тому якщо стояти на одному місці, можна мати, як наслідок, зниження результативності та якості навчання. Потрібно постійно вдоско-

налювати системи та методи використання ШІ в навчальному процесі для максимальної відповідності потребам студентів та викладачів.

Отже, використання штучного інтелекту в процесах університетської освіти має великий потенціал для покращення якості освіти та підвищення академічної успішності студентів. Дослідження показують, що персоналізоване навчання, адаптивність системи, розробка інноваційних методів навчання й підвищення мотивації до навчання – це лише деякі з переваг використання ШІ в освіті. Однак успішне впровадження цих технологій вимагає не лише технічної експертизи, а й уваги до етичних аспектів, навчання персоналу, партнерства з промисловістю та забезпечення доступності для всіх категорій студентів. Очікується, що розвиток штучного інтелекту в освіті продовжуватиме зростати, відкриваючи нові можливості для створення більш ефективних та інноваційних методів навчання. Важливо продовжувати дослідження в цій галузі і розвивати передовий досвід для забезпечення якісної освіти та навчання для майбутніх поколінь.

Abstract. This article discusses the potential opportunities and prospects for the use of artificial intelligence (AI) in the educational process of higher education institutions. The importance of integrating modern technologies into the field of education and their impact on the quality and efficiency of the educational process is emphasized. The authors consider the benefits of using AI to individualize learning, automate administrative processes, and improve the quality of education. Special attention is paid to the ethical and social aspects of using AI in the learning environment. The challenges faced by higher education institutions in implementing and integrating AI are explored, and ways to overcome them are suggested. The general conclusion is that the use of AI can significantly improve the educational process in higher education institutions, but requires careful planning, staff training, and careful consideration of ethical and legal aspects.

Keywords: information technology, artificial intelligence, higher education, learning.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Crompton H., Song D. The Potential of Artificial Intelligence in Higher Education. *Teaching & Learning Faculty Publications*. 2021. Vol. 62. P. 1–4.
2. Chen L., Chen P., Lin Z. Artificial Intelligence in Education: A Review. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. P. 75264–75278.
3. Dhawan S., Batra G. Artificial Intelligence in Higher Education: Promises, Perils, and Perspective. *An international journal of research in management*. 2020. Vol. 1. P. 11–22.
4. Ігрові технології навчання: корисні прийоми, як зробити навчання цікавим. URL: <https://bdut.co.ua/pro-nas/igrovi-tekhnologiyi-navchannya/> (дата звернення: 01.03.2024).

УДК 004.422

QUICKSORT: СТАТИСТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ ЧАСУ РОБОТИ МЕТОДІВ ОБЧИСЛЕННЯ ОПОРНОГО ЕЛЕМЕНТУ

М. В. Шевцов, Н. А. Потапова

Анотація. Досліджено алгоритм сортування QuickSort, який є одним із найефективніших методів сортування. У роботі зосереджено увагу на статистичному порівнянні часу роботи алгоритму в різних сценаріях вибору опорного елемента. Розглянуто найгірший, середній та найкращий випадки, а також використання рандомізованого та детермінованого підходів під час вибору опорного елемента. Виконано практичний експеримент, де порівняні реалізації алгоритму з використанням рандомізованого та детермінованого алгоритмів вибору опорного елемента.

Ключові слова: QuickSort, опорний елемент, рандомізований вибір, детермінований вибір, сортування, аналіз алгоритмів, статистичне порівняння.

Вступ. Класичними алгоритмами під час побудови програмних модулів є алгоритми сортування, основним призначенням яких визначається впорядкування множини даних з метою подальшого поліпшення операцій пошуку. QuickSort, або сортування Хоара, є одним з найефективніших алгоритмів сортування, побудованих на використанні стратегії «розділяй і володарюй». Сутність цієї стратегії передбачає використання рекурсивних обчислень, що застосовуються базовим алгоритмом на відокремленій частині даних із подальшим використанням

на наступних наборах, отриманих наступним діленням та повторенням алгоритму до отримання кінцевого результату.

Основна ідея методу QuickSort полягає у виборі опорного елемента, внаслідок чого отримується найбільш ефективно розбиття початкового масиву на дві частини: в одну входять усі елементи, менші за опорний, а в другий – більші за нього. Після поділу початкового масиву алгоритм застосовується повторно на підмасивах доти, поки початковий масив довжини N не розіб'ється на N масивів довжини 1. Масиви, в яких є всього один елемент, є відсортованими, тому залишається розставити одиничні масиви у правильному порядку у початковий масив. Зрозумілим є те, що основними операціями будуть вважатися вибір опорного елемента та подальше розбиття масиву. Процедура розбиття (partition) проходить всередині основного масиву, що не вимагає додаткової пам'яті для виділення нового масиву. Тобто змінюється порядок елементів підмасивів без залучення додаткової пам'яті [1, 2]. Такий підхід, який називається in-place-сортування (сортування на місці), є однією з головних особливостей цього алгоритму і відрізняє швидке сортування від інших методів, наприклад, сортування злиттям.

Основний розділ. Ми з'ясували, що основними операціями швидкого сортування є пошук опорного елемента та розбиття. У перших реалізаціях опорним обирався перший елемент масиву, що знижувало ефективність під час сортування вже відсортованих масивів. Для поліпшення ефективності може використовуватися середній, випадковий елемент чи медіана масиву [3]. Приділимо більше уваги асимптотичній складності алгоритму (у θ -нотації) у різних ситуаціях вибору опорного елемента:

1. У найгіршому випадку вибір опорного елемента може призвести до розбиття масиву на два підмасиви довжиною 1 і $n-1$. Якщо врахувати, що для розділення масиву необхідно $\theta(n)$ часу, то кінцевий час роботи у випадку вже відсортованого масиву становитиме $\theta(n^2)$ [2].

2. Середній випадок обчислюється з урахуванням усіх можливих варіантів розділення масиву та усереднює результати. Повне викладення розрахунку асимптотики середнього випадку наведено Томасом Корменом у [2]. Зупинимось на обрахунку математичного сподівання рекурентною формулою. Припустимо, що масив розбивався у фіксованому відношенні, наприклад, 4 : 3. Тоді математичне сподівання можна описати формулою:

$$T(n) = T(3n/4) + T(n/4) + \theta(n), \quad (1)$$

де n – кількість елементів масиву.

У цьому випадку глибина дерева рекурсії дорівнює $\log_{4/3} n = \theta(\log n)$. Аналіз показує, що при будь-якому фіксованому відношенні довжин підмасивів на кожному кроці середня глибина рекурсії залишається логарифмічною, а час роботи квазілінійним [2].

3. У найкращому випадку масив розбивається навпіл, тобто опорним обирається середній елемент. При n таких розбиттів отримуємо логарифмічну складність, а час роботи алгоритму становить $\theta(n \log n)$.

Сутність відмінності між середнім і найкращим випадками реалізації алгоритму, незважаючи на однакове математичне сподівання, полягає у способі розділення масиву даних. У найкращому випадку масив постійно розбивається навпіл, а за середнього випадку, як ми вже з'ясували, розбиття відбувається завжди по-різному.

Отже, розглянувши операцію пошуку опорного елемента, зупинимось на другій, а саме – на операції розбиття масиву. Є 2 загальні алгоритми цієї операції: схема Хоара та розбиття Ломута.

Перший принцип знаходить якимось способом опорний елемент (для простоти це буде центральний елемент) та фіксує на початку та в кінці масиву індекси. Потім індекс початку інкрементується, а кінцевої точки – декрементується, доки не знайдеться така пара елементів, для якої один елемент більший за опорний і розташований у підмасиві, де всі елементи менші за опорний, а інший – менший за опорний і розташований у підмасиві, де всі елементи більші за опорний [2]. Такий обмін триватиме доти, поки індекси не дорівнюватимуть один одному.

Розбиття Ломута працює по-іншому: алгоритм на початку визначає певну змінну $i = 0$, яка буде змінюватись завжди, коли знаходиться елемент, не більший за опорний [3]. Опорним

же в цьому варіанті розбиття обирається останній елемент масиву. Якщо було знайдено елемент, не більший за нього, то цей елемент стане перед опорним. Після останнього кроку розбиття опорний елемент буде мати індекс i , тобто буде знаходитись на межі двох підмножин: тієї, яка менша за опорний, і тієї, яка більша. Схема Хоара ефективніша за схему Ломута, оскільки в середньому вона потребує втричі менше обмінів елементів, і розбиття виходить ефективнішим, навіть коли всі елементи рівні. Візуалізацію процедури розбиття можна побачити на рис. 1.

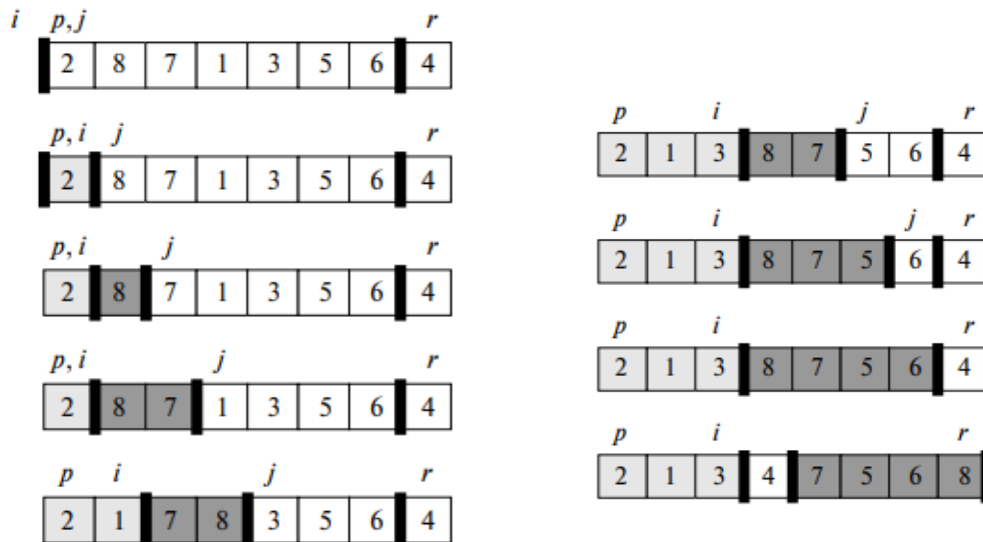

Рис. 1. Приклад роботи процедури розбиття [2]

Одним із підходів, що забезпечують збалансованість розбиття масиву, є використання рандомізації. Рандомізація під час вибору опорного елемента забезпечує включення випадковості у процес розподілу масиву. В якості першого підходу можна використати алгоритм на основі сучасного методу генерації псевдовипадкових чисел під назвою «Вихор Мерсенна», який допоможе визначити випадково індекс опорного елемента (в середньому цей вибір буде успішним) [2]. У заголовковому файлі <random> «Вихор Мерсенна» та інші схожі алгоритми називаються рушіями [5]. Попередньо нам треба встановити певний закон розподілу ймовірностей, що описує значення випадкової величини та ймовірність її появи. У коді нами задано «універсальний» розподіл випадкових чисел від 0 до розміру початкового масиву, а також так зване зерно, від якого буде відштовхуватись генератор під час обрахунку наступного випадкового числа. У цьому випадку зерно генерується за допомогою функціоналу файла <chrono>. Такий спосіб генерації зерна допоможе уникнути повторення генерованих чисел після кожної ітерації. Реалізація детермінованого алгоритму дещо простіша, і її ідея в нашому випадку полягає у знаходженні опорного елемента, найбільш близького до медіани масиву. Оптимальним опорним елементом є медіана всієї послідовності, але її знаходження занадто трудомістке, тому використано алгоритм пошуку медіани п'яти елементів: першого, останнього, центрального всього масиву та центральних правого і лівого підмасивів.

Практична оцінка складності алгоритму досліджена на основі проведення комп'ютерного експерименту. Оцінка розглянутих вище реалізацій алгоритму QuickSort дасть змогу визначити найбільш ефективну та встановити фактори, від яких залежить ця ефективність. У якості наборів даних нами використано цілі додатні числа, згенеровані за допомогою алгоритму «Вихор Мерсенна» з заданим «універсальним» розподілом. Під час викладення результатів експерименту будемо називати QuickSort на основі рандомізованого вибору опорного елемента RQS (RandomizedQuickSort), а на основі детермінованого – DQS (DeterministicQuickSort). Зауважимо, що алгоритм розбиття розроблено за схемою Хоара. Деталі реалізації обох версій можна знайти у репозиторії GitHub [6]. Час роботи обраховано у мікросекундах. Результати експерименту зведено у табл. 1.

Результати експерименту

Алгоритм	Кількість елементів для сортування			
	5'000	30'000	100'000	1'000'000
RQS	5'668 мкс.	30'145 мкс.	72'618 мкс.	810'070 мкс.
DQS	4'952 мкс.	28'909 мкс.	84'607 мкс.	912'483 мкс.

Джерело: авторське дослідження

Треба зауважити, що отримані результати, очевидно, будуть змінюватись від запуску до запуску алгоритму через різні згенеровані дані, тому був обраний середній час роботи за вибіркою з 5 замірів.

Для наочності побудуємо графік зміни часу виконання на різних наборах даних (рис. 2):

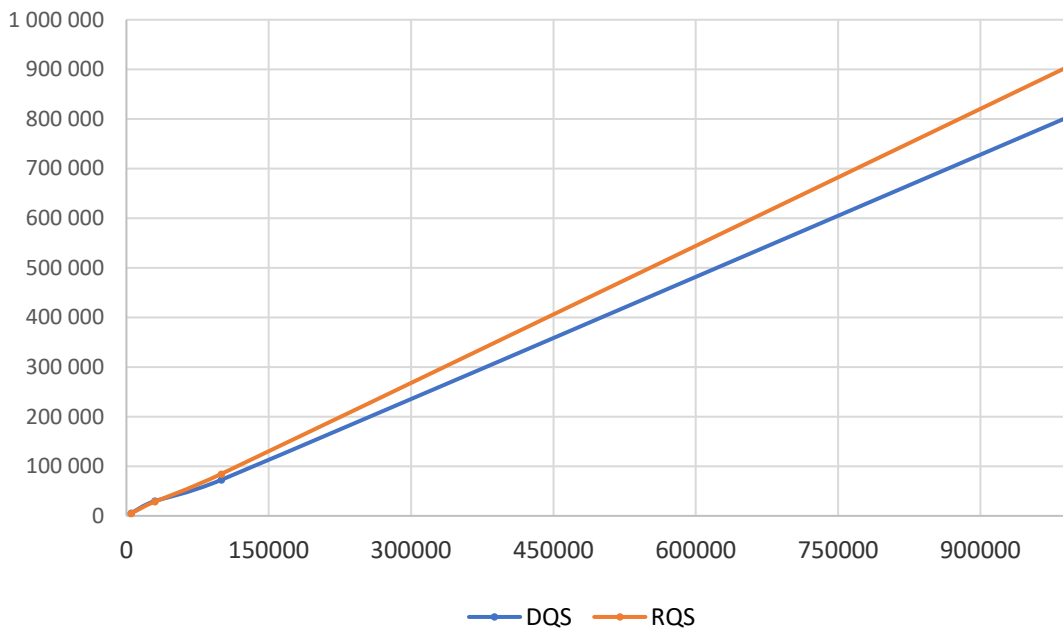

Рис. 2. Візуалізація результатів експерименту

Висновки. Порівняльна оцінка двох різних підходів реалізації алгоритму QuickSort (рандомізованого та детермінованого) дала змогу встановити основні їх відмінності та спільні характеристики обчислювальних процедур. Проведений експеримент показав, що на великих наборах даних алгоритм, побудований на детермінованому виборі опорного елемента, є більш витратним. Це пов'язано з особливостями реалізації, які вимагають складних обчислень, проте на невеликих наборах він працює швидше. Рандомізований алгоритм виявився ефективнішим на наборах даних, більших за 50 тисяч елементів. Тобто можна стверджувати, що вибір тієї чи іншої реалізації залежить від особливостей вхідних даних та конкретних вимог проєкту.

Abstract. Explored the QuickSort sorting algorithm, which is one of the most efficient sorting methods. The focus of the research is on the statistical comparison of the algorithm's performance in different scenarios of choosing a pivot element. The worst-case, average-case, and best-case scenarios are considered, as well as the use of randomized and deterministic approaches in selecting the pivot element. A practical experiment was conducted, comparing implementations of the algorithm using randomized and deterministic pivot selection algorithms.

Keywords: QuickSort, pivot element, randomized selection, deterministic selection, sorting, algorithm analysis, statistical comparison.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Roughgarden T. Algorithms Illuminated. Part 1: The Basics. *Soundlikeyourself Publishing*, 2017. P. 226.
2. Introduction to Algorithms 3rd Edition / T. H. Cormen, C. E. Leiserson, R L. Rivest, C. Stein. MIT PRESS, 2009. 1292 p.
3. Hoare C. A. R. Quicksort. *The Computer Journal*. 1962. Vol. 5. № 1. P. 10–16.

4. Sedgewick R. Algorithms In C: Fundamentals, Data Structures, Sorting, Searching, Parts 1–4. Addison-Wesley Professional, 1997. 752 p.
5. Programming Languages – C++. Standart (ISO/IEC JTC1 SC22 WG21 N4860). URL: <https://isocpp.org/files/papers/N4860.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).
6. Офіційний сайт Github. URL: <https://github.com/shevme/algorithms> (дата звернення: 24.02.2024).
7. Денисюк В. О., Потапова Н. А., Зелінська О. В., Тарасюк М. Б. Програмна реалізація та дослідження алгоритмів паралельного швидкого сортування. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2023. № 4. С. 95–105. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/09/323-95-105.pdf> (дата звернення: 01.03.2024).

УДК 517.9

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ЛАНЧЕСТЕРА ДЛЯ АНАЛІЗУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В. О. Яронуд, О. С. Ветров

Анотація. Метою роботи є детальний аналіз бойових моделей Ланчестера, їх застосування в різних воєнних конфліктах та визначення ефективності цих моделей в Україні. Однією з ключових переваг моделей Ланчестера є їх здатність до врахування різних факторів, як-от чисельність військ, обмундирування, ефективність зброї і тактичні параметри. Це дає змогу розробляти комплексні стратегії та аналізувати різні сценарії розвитку конфлікту.

Ключові слова: аналіз бойових дій, математичне моделювання, модель Ланчестера.

Вступ. Спираючись на аналіз наукової літератури, можна умовно зазначити чотири загальні класи математичних моделей воєнних дій: описові моделі, імітаційні моделі, оптимізаційні моделі та моделі ухвалення рішень. Кожен із цих класів (можливі й інші підстави класифікації) охоплює значну кількість підкласів, що розрізняються математичним апаратом, який використовується.

Основний розділ. Під час Першої світової війни Ф. У. Ланчестер, англійський інженер і математик, створив математичні моделі повітряних боїв. Ці моделі були застосовані до різних ситуацій – від бойових дій регулярних військ і партизанських з'єднань до комбінованих сценаріїв. Розглядається три моделі [1]. Уявімо, що в бойових діях беруть участь дві сторони – x і y . Чисельний склад цих сторін у момент часу t (вимірюваний у днях, починаючи з першого дня бойових дій) позначається як $x(t)$ і $y(t)$ відповідно. Чисельність сторін у цих моделях є важливим фактором, але врахування інших чинників, як-от бойова готовність, озброєння, досвід командирів, моральний настрій і багато інших, є практично неможливим завданням.

Припустимо, що чисельність сторін $x(t)$ і $y(t)$ змінюється неперервно і є диференційованою функцією часу. Це спрощення, оскільки насправді $x(t)$ і $y(t)$ є цілими числами. Однак у разі достатньо великої чисельності кожної сторони збільшення чисельності на кілька осіб має практично незначний вплив, порівняно з наявною чисельністю. Тому можна припустити, що протягом коротких проміжків часу чисельність змінюється незначно (не цілими кількостями). Це припущення недостатнє для виведення конкретних формул для $x(t)$ і $y(t)$ як функцій від t .

Можна вказати кілька факторів, що впливають на швидкість зміни чисельності сторін. Позначимо OLR як швидкість, з якою сторона x зазнає втрат від хвороб і інших факторів, що не пов'язані з бойовими діями.

Далі припустимо, що CLR представляє швидкість втрат стороною x внаслідок прямих зіткнень зі стороною y під час бойових дій. Позначимо RR як швидкість прибуття підкріплень до сил сторони x . Тоді рівняння для швидкості зміни $x(t)$ можна записати так:

$$\frac{dx(t)}{dt} = -(OLR + CLR) + RR.$$

Аналогічне рівняння буде використовуватись для $y(t)$. Тепер завдання полягає в тому, щоб визначити формули для OLR, CLR і RR, а потім дослідити отримані диференціальні рівняння. Отримані висновки допоможуть відповісти на питання про можливого переможця.

Для сторони $y(t)$ також буде аналогічне рівняння. Задача полягає у визначенні формул для OLR, CLR та RR, а потім дослідженні отриманих диференціальних рівнянь. Отримані висновки дадуть змогу відповісти на питання про потенційного переможця.

Далі використовуватимемо такі позначення:

a, b, c, d, g, h – невід’ємні сталі, що відображають вплив різних факторів на втрати сил x та y ; $P(t)$ та $Q(t)$ – компоненти, що враховують можливість підсилення військ x та y протягом дня;

x_0, y_0 – кількість сил x і y перед початком бойових дій.

Випишемо три моделі, побудовані Ланчестором. Перша з них стосується бойових дій між регулярними військами, вона має такий вигляд:

$$\frac{dx(t)}{dt} = -ax - by + P(t), \frac{dy(t)}{dt} = -cx(t) - dy(t) + Q(t).$$

Далі ця система буде називатись диференціальною системою типу А.

Друга модель описує бойові дії між партизанськими об’єднаннями. Її ми будемо називати диференціальною системою типу В:

$$\frac{dx(t)}{dt} = -ax - gx(t)y(t) + P(t), \frac{dy(t)}{dt} = -dy(t) - hx(t)y(t) + Q(t).$$

Третя модель, яку ми будемо називати диференціальною системою типу С, описує змішаний тип бойових дій, у яких беруть участь як регулярні частини, так і партизанські об’єднання, має вигляд:

$$\frac{dx(t)}{dt} = -ax - gx(t)y(t) + P(t), \frac{dy(t)}{dt} = -cx(t) - dy(t) + Q(t).$$

Кожне з рівнянь, наведених вище, виражає швидкість зміни чисельності протиборчих сторін залежно від різних факторів і має форму (1). Втрати живої сили, які не пов’язані з бойовими діями і визначаються членами $-ax(t)$ та $-dy(t)$, дають змогу визначити постійні відносні швидкості втрат (у відсутність бойових дій та підкріплень) за допомогою рівнянь:

$$\frac{1}{x} \frac{dx}{dt} = -a, \frac{1}{y} \frac{dy}{dt} = -d.$$

Якщо в моделях Ланчестера присутні тільки члени, які відповідають підкріпленням та втратам, не пов’язаним з бойовими діями, це означає, що останні зовсім відсутні. Наявність членів $-by(t)$, $-cx(t)$, $-gx(t)y(t)$ і $-hx(t)y(t)$ вказує на наявність втрат.

Розглядаючи систему типу А, припустимо, що обидві протиборчі сторони перебувають у зоні вогню, і вогонь спрямовується лише на живу силу, яка безпосередньо бере участь у бойових діях. Із цими уявленнями Ланчестер пропонує ввести член $-by(t)$ для військових підрозділів сторони x , що відображатиме втрати у бою. Коефіцієнт b вказуватиме на ефективність бойових дій сторони y . Отже, рівняння:

$$\frac{1}{y} \frac{dy}{dt} = -b$$

показує, що стала b є одиницею вимірювання середньої ефективності кожної одиниці бойових сил сторони y . Аналогічні вирази можуть бути застосовані до члена $-cx(t)$. Зрозуміло, що визначення коефіцієнтів b і c є складним завданням. Один зі шляхів – подивитись на коефіцієнти у вигляді:

$$b = r_y p_y, c = r_x p_x,$$

де r_y і r_x – коефіцієнти вогневої міці сторін y і x відповідно;

p_y і p_x – це ймовірності, що кожен з пострілів зі сторони y і x відповідно виявиться влучним.

Зазначимо, що в диференціальній системі типу А члени, що відповідають бойовим втратам, є лінійними. Під час переходу до систем типу В аналогічні члени стають нелінійними, що можна пояснити так.

Припустимо, що партизанські сили з чисельністю $x(t)$ людей займають невидиму для противника територію R . Хоча противник контролює територію R , він не має інформації про ефективність своїх дій. Ймовірно, втрати партизанських підрозділів x є пропорційними чис-

лу $x(t)$ на R і числу бойових сил противника $y(t)$. Отже, член, що відповідає за втрати партизанських об'єднань x , може бути представлений як $-gx(t)y(t)$, де коефіцієнт ефективності бойових дій сторони y складніший для оцінки, ніж коефіцієнт b у першому рівнянні.

Припустимо, що регулярні війська двох протиборчих сторін ведуть бойові дії в тій спрощеній ситуації, коли втрати, не пов'язані з такими діями, відсутні. А тоді, якщо обидві сторони не отримують ще підкріплення, математична модель зводиться до диференціальної системи:

$$\frac{dx}{dt} = -by, \quad \frac{dy}{dt} = -cx.$$

Отримаємо:

$$\frac{dx}{dt} \div \frac{dy}{dt} = \frac{-cx}{-by},$$

$$\frac{dx}{dt} \cdot \frac{dt}{dy} = \frac{cx}{by}.$$

Після скорочень отримаємо:

$$\frac{dy}{dx} = \frac{cx}{by}.$$

Отримане рішення задається гіперболою, і ми можемо більш точно класифікувати систему. Саме таку систему можливо назвати диференціальною системою з гіперболічним законом.

Ми можемо використати коефіцієнт вогневої міці r_y для визначення ймовірності пострілу зі сторони y . Згідно з судженням Ланчестера, ймовірність пострілу прямо пропорційна територіальній ефективності A_{ry} одного пострілу зі сторони y і зворотно пропорційна площі A_x території R , що займають сили x . Водночас A_{ry} представляє площу, зайняту одним партизаном. Ми можемо визначити формули для g і h :

$$g = \frac{r_y A_{ry}}{A_x}, \quad h = \frac{r_x A_{rx}}{A_y}.$$

Як приклад, на рис. 1 наведена візуалізація моделі А Ланчестера (найпростіша модель аналізу бойових дій).

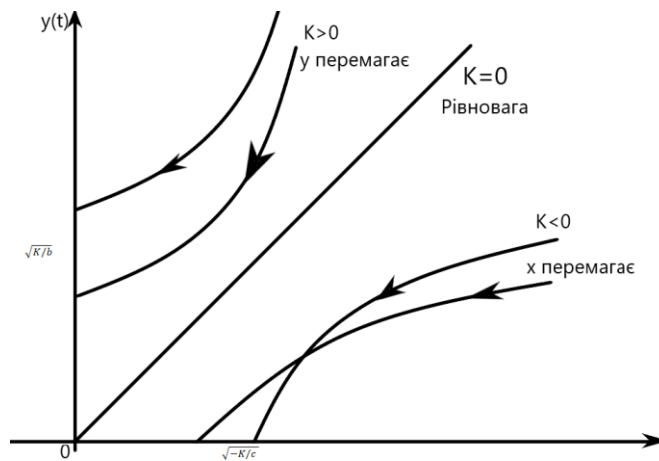

Рис. 1. Модель Ланчестера (тип А)

Далі у межах роботи було проведено аналіз наявних досліджень, пов'язаних із застосуванням моделей Ланчестера в контексті воєнних конфліктів. Було виявлено, що ці моделі широко використовуються для прогнозування результатів битв, аналізу воєнних стратегій та визначення оптимальних кількостей військових ресурсів.

Однією з ключових переваг моделей Ланчестера є їх здатність до врахування різних факторів, як-от чисельність військ, обмундирування, ефективність зброї та тактичні параметри. Це дає змогу розробляти комплексні стратегії та аналізувати різні сценарії розвитку конфлікту. Проте варто зазначити, що моделі Ланчестера мають свої обмеження. Вони базуються на припущеннях, які можуть не завжди відповідати реальності. Наприклад, вони не враховують

складних факторів, як психологічний стан військових, економічні аспекти та політичні чинники, які також впливають на воєнний конфлікт.

Тому важливо використовувати моделі Ланчестера як один з інструментів у комплексному аналізі воєнних конфліктів, доповнюючи їх іншими методами та підходами. Враховуючи їх обмеження, вони можуть допомогти зрозуміти загальну динаміку битви та визначити загальну тенденцію розвитку конфлікту.

Використовуючи дані моделі Ланчестера, стає можливо проаналізувати вплив різних факторів на результати російсько-української війни [2–3]. Наприклад, ми можемо дослідити, як зміна чисельності військ, їх озброєння і тактичні параметри можуть впливати на результати битв, контроль над територіями та загальний перебіг конфлікту. Такий аналіз може допомогти зрозуміти стратегічні пріоритети та ефективно використовувати ресурси для досягнення мети в умовах війни.

Однак важливо пам'ятати, що моделі Ланчестера не є універсальними і не можуть передбачити всі аспекти воєнного конфлікту. Вони є лише одним інструментом у арсеналі аналізу і стратегічного планування. Додаткові дослідження, аналіз і консультації з експертами з воєнної справи також є важливими для отримання більш повного розуміння російсько-української війни та розробки ефективних стратегій.

Abstract. The aim of the paper is to analyze in detail the Lanchester combat models, their application in various military conflicts and to determine the effectiveness of these models in Ukraine. One of the key advantages of the Lanchester models is their ability to take into account various factors such as troop numbers, uniforms, weapon effectiveness, and tactical parameters. This allows for the development of comprehensive strategies and analysis of different conflict scenarios.

Keywords: combat analysis, mathematical modeling, Lanchester's model.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фурсенко О. К., Черновол Н. М. Ланчестеровські моделі бойових дій. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 4(66). С. 85–91. DOI: 10.30748/zhups.2020.66.12.
2. The mathematical model based on the battle of Ukraine and Russia / R. Manikandan, B. Varadharajan, M. Viji, C. Sri. *International Journal for Research Trends and Innovation*. 2022. Vol. 7, iss. 6. P. 162–165. URL: <https://ijrti.org/papers/IJRTI2206029.pdf>
3. Korshak S. New AFU Victory May Be in the Works: Russian Forces in Lyman Are «Effectively Surrounded». *Kyiv Post*. Sep. 30, 2022. URL: <https://www.kyivpost.com/post/948>

Наукове видання

ВІСНИК

**СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ВИПУСК 16

ТОМ 1

Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 15.05.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 19,65
Тираж 100 прим. Зам. № 39

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.